1?025
5355

1912

059
U - 15

010

ՍԱ. ՀԱՆ. ՄԵՍՐՈՊ

059
U-15

ՀԱՅՐԵՆԻ ՏԱՐԵՑՈՅՑ

ԵՐԿՐՈՐԴ 1912 ՏԱՐԻ

15 ր.

(ՑԵՂԻՆ ԿԵԱՆՔԻՆ ԹԵՐԹԵՐԸ)

Վարէ՛, Որդեակդ իմ Սամուէլ,
Ուղիղ վարէ զմանն եւ ակօս.
Արձակ դաշտերն են մեր արտեր,
Պարարտ բեղուն եւ բարեբեր.
Եւ ես ցանեմ ցորնի հատեր,
Բաշէնք յոյսով բազմապատիկ,
Օրհնեալ է հողն եւ մեր սերմեր,

Օրհնեալ՝ մշակք եզնամոլներ,
Օրհնեալ է անդ եւ անդաս[illegible]ա,
Օրհնեալ՝ Աստուած որ տայ անձրեւ
եւ արեւ,
Օրհնեալ՝ վաստակ երկրագործին,
Արդար ազատ ի դժրանաց:

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆՈՒԿ Ց. ԳՕՉՈՒՆԵԱՆ

Մեծ-Նոր Խան, Թիւ 45

1911

059
O-15

Վաղուան Համար

Այս որքա՜ն շուարք, որքա՜ն անխնայ թափառում նոր սերո՛ւնդ: Տե՛ս, օրերը կը ծագին, օրերը կ'անհետին, ու մեր երազները պերճափայլ՝ կը հասնի՜ն, կը ցնդի՜ն, կը մեռնի՜ն երիկնամուտներու պէս յոյզ, երբերին մէջ:

Նոր Կեանքին առջե՝ ինչ տարտամ խարխափանք. ինքնամփոփումի ու հզօրացումի օրերուն՝ ինչ անգիտակցութիւն...:

...Բայց, թողո՛ւնք՝ որ այսպէս մարին Յոյսերը նոր օրերու եւ մեր երակները դատարկին մեր ճամբաներու վրայ, երբ վերադարձ ու ցասմանց Հայրենիքը՝ գաւագին սեւեռումով մը մեր աղօտացած աչքերուն՝ Անհունութեան ու Ստեղծագործութեան առաջնորդներ կը փնտռէ:

Ու ո՞ւր ենք մենք, նոր սերունդ:

Վերադա՛րձ, դէպի՛ Հայրենի Երկիր. ոչ է արդէն... ա՜խ, մեր ոտքերը հերի՛ք մոլորին քաղաքներու մէջ. ո՛չ է արդէն. հերի՛ք խրամէ հեռու գտնուած ապաւէնք:

Դէպի Երկի՛ր, դէպի՛ ստեղծագործ աշխատանք: Հայ հողը արթնոտ, Հայ աշխարհը ողջոյն, Նոր Կեանքին փարոսով՝ ահա կը խորհի. ղե՛կ, ոտքի՛, ջո՜ւյթ թէ Վաղը, դաժան, երկունքոտ, մրմռած Վաղը եւ մեր ճակտին.—

Անոնք, թափառական, անխնայ ու պատրաստ սերունդ...:

ՍԱՀԱԿ - ՄԵՍՐՈՊ

ՀԱՅՐԵՆԻ ՏԱՐԵՑՈՅՑ

(ՑԵՂԻՆ ԿԵԱՆՔԻՆ ԹԵՐԹԵՐԸ)

Ո՛ տայր ինձ զձուխ ձիանի եւ զԱռաւօտն Նաւասարդի, զվազելն եզանց եւ զվազելն եղջերուաց, մեք փող հարէաք եւ զթմբկի հարկանէաք:

Գողթան Երգեր

Թէեւ եմք ածու փոքր, սակայն եւ իմերում աշխարհիս զտանիլն գործեցեալ բազում Գործք Արութեանց:

Մովսէս Խորէնացի

1912

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՄԱՆՈՒԿ Գ. ԳՕՉՈՒՆԵԱՆ
Մեծ-Նոր խան, Թիւ 45
1911

ՆԱԽԱՄՈՒՏ

Անցած տարի՝ «Գաւառին Տարեցոյցը»ին մասին մեր մտադրութիւնը կարելի չեղաւ իրականացնել. գաղափարին գեղեցկութիւնը մեզի շտապել տուաւ: Հետզհետէական կատարելագործումը սակայն մեր ցանկալի նպատակն է, որովհետեւ մեր իտէալն է արիւնոտ ու մոռցուած հէք սիրական այն հայրենի երկիրը՝ ուր արցունքը չէ դադրեր, Սուգն ու Շիւանը Մղձաւանջի պէս հոն կը թեւաբախեն դեռ, եւ ուր, տակաւին, անվկանդ հոգիով Հայ Մամիկը՝ վաղեմի **օճախը** գրկած՝ կը սպասէ բարի եւ արեւոտ օրերու:

«Հայրենի Տարեցոյցը»— որ շարունակութիւնն է «Գաւառին Տարեցոյցը»ին, եւ որ բազմաթիւ անձերու թելադրութեան վրայ անուանեցինք այսպէս— առանց յաւակնութեան նպատակուած է ըլլալու ցոլացումը հայրենի աշխարհին եւ հանգրուանը՝ հայացի գրիչներու: Թո՛ղ չի կարծեն ոմանք թէ անիկա վերարծարծել կ'ուզեր «Գաւառական Գրականութեան» հարցը: Մեզի համար չի կայ «Գաւառական Գրականութիւն», այլ կայ տոհմային գրականութիւն, չի կայ Պոլսեցի եւ գաւառացի գրագէտ, այլ կայ այլասերած եւ հարազատօրէն ինքնատիպ գրագէտ. որովհետեւ տաղանդը ուր որ ալ ըլլայ տաղանդ է, ճառագայթումը գերագոյն ուժին:

Ու մեր դատանքը ապահովապէս չի պիտի ըլլայ ակնկալուածին չափովը արդիւնաւէտ. անիկա կ'ըսենք անոր համար որ կը զգանք խորապէս գործին մեծութիւնն եւ արգելքներու ահագնութիւնը: Սակայն, կը յուսանք թէ մերինը համեստ սկզբնաւորութիւնը պիտի ըլլայ զէթ վաղուան այն հզօր ու կենսունակ Խլրտումին, երբ Հայ միտքը պիտի ճառագայթէ իր բարձունքներէն եւ Հայ Սիրտը պիտի բաբախէ իր յատկանշական եւ ուրոյն գեղեցկութեամբ: Այն պահուն՝ արդէն քիչ մը հարթուած կ'ըլլայ ՃԱՄԲԱՆ, անոնց համար, որ հոգեւին պիտի բռնեն, դէպի ատոք, արգաւանդ ու նուիրական կոյս վայրերը, հայրենի երկիրը...

Հայրենի տարեցո՛յց:

«Հայրենի Տարեցոյց»ին
Խմբագրութիւնը

92593-ԱՀ
(815-2002)
575-2002

ՆՈՐ ՏԱՐՈՒԱՆ ԽՌՈՎՔ

Անցաւ տարի մ'ալ այսպէս տարտամօրէն ձերբազատ,
Հեղուկն հուրքոտ Նոր Կեանքին, երակներն Հայութեան՝
Շրջան չըրած տակաւին: Անցաւ տարի մ'ալ յուսոտ
Հեծեծելով մահն Հայու երազներուն դիւթական:

Վերջալոյսն է հի՛ն տարի, պիտի մեռնի քիչ մը վերջ.
Բայց չէ՛. կ'ապրիս անդստեան, եղերգն եղար դուն անցիր,

Որ կը պտտես ցաւագին Անմեղութեան մանին անվերջ
Աշխարհներու անտարբեր ու Աստուածին կարեկեր??:

Կես գիշեր է. կը խօսիմ շանկարխ հետ մի-մինակ.
Վաղն Արշալոյսն է բոսոր պատուած Նոր տարին,
Նժդեհ հոգիս ուռած է Կարօտներու շունչին տակ,
Խռովքներու գիրկն անեղ ինկած եմ ես հոգեկին:

Վաղն է իրա՞ւ Նոր տարի, բայց չե՞մ կրնար հաւատալ.
Ազատութի՞ւն. Մղձաւա՞նջ. եւ Երգիքներ ցաւաբեկ.
Պանդուխտներն իմ դեռ ո՞ւր են. ծխաններն ալ չեն ծխար.
—Կաղանդն այս չէ Հայութեան. չեմ հաւատար, ո՛հ, երբեք:

Ու միտքս լռբռս, հեռաստան կը մղուի տենդագին
Անմայքներուն մէջ Յուշքին տոհմային հին օրերու,
Երբ չէր Արեւն արիւնոտ, վառ էր Օճախն Հայ կեանքին,
Աղբիւրն ոսկի կը հոսէր, ա՜խ, դեռ ինչե՞ր պատմելու...

Հոգիս տխուր կը սպասէ Հայութեան Նոր-Տարին,
Ուր Վերադարձ, Միութիւն պիտի երկնեն կեանքն աղուոր,
Ուր հայրենիքն երջանիկ պիտի տօնէ Կաղանդն հին,
Ինչպէս երբեմն ան ազատ Նաւասարդի առաւօտ:

Պիտ սպասէ՛ հեզ հոգիս գիշերն համբուն ազուոր:

ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

Ժողովուրդին Երգը

Արեւս առնեմ ելլեմ բարձր լեռները,
Արունով է լցուեր սրտիս դռները,
Ա՛լ չեմ քաշեր խարիպութեան տէրտէրը:

Կարմիր է, կլոր երեսիդ գոյնը,
Քու սէրուդ չի հաներ իմ սնուց քունը,
Բանայի դուռիկդ մտնէի տունը:

ՕՐԱՑՈՅՑ 1912Ի

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՅՈՒՆՈՒԱՐ
14	1	Կ	ԿԱՂԱՆԴ: Գ. օր Ծննդ. պհ.
15	2	Բ	Դ. օր Ծննդ. պահոց,
16	3	Գ	Ե. օր » »
17	4	Դ	Զ. օր » »
18	5	Ե	Ճրգլց. Բր. Ծն. եւ Մկրտ.
19	6	Ո	Ծնունդ եւ Մկրտութ.
20	7	Շ	Մեռելոց:
21	8	Կ	Գ. օր Ծնունդի:
22	9	Բ	Դ. » »
23	10	Գ	Ե. » »
24	11	Դ	Զ. » »
25	12	Ե	Է. » »
26	13	Ո	Ը. » »
27	14	Շ	Յովհ. Կրպտ.ի ծնունդը:
28	15	Կ	Առաջրգ. Բարեկենդան:
29	16	Բ	Ա. օր Առաջրգ. պահքի:
30	17	Գ	Բ. » » Ս. Անտոն:
31	18	Դ	Գ. » »
1	19	Ե	Դ. » »
2	20	Ո	Դ. » »
3	21	Շ	Սարգիս զօր. եւ որդին Մարտիրոս են:
4	22	Կ	Բ. Ծնունդէն ետքը:
5	23	Բ	Ատովմեան զօրավարք:
6	24	Գ	Սուքիասեան վկաներ:
7	25	Դ	Պահք:
8	26	Ե	Ոսկեան քահանաներ:
9	27	Ո	Պահք:
10	28	Շ	Իսահակ Պարթեւ հայր:
11	29	Կ	Դ. Ծնունդէն ետքը:
12	30	Բ	Մարկոս եպիսկ. եւն:
13	31	Գ	Ղեւոնդեան քհն.ներ:

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՓԵՏՐՈՒԱՐ
14	1	Դ	Պահք:
15	2	Ե	ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ:
16	3	Ո	Պահք:
17	4	Շ	Կ. Պոլսի Ս. Ժող. 150 հայրապետները:
18	5	Կ	Բուն Բարեկենդան:
19	6	Բ	Ա. օր Մեծ Պահքի
20	7	Գ	Բ. » » »
21	8	Դ	Գ. » » »
22	9	Ե	Դ. » » »
23	10	Ո	Ե. » » »
24	11	Շ	Զ. » » »
25	12	Կ	Է. Քառասնորդաց:
26	13	Բ	Ը. օր Մեծ Պահքի:
27	14	Գ	ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ:
28	15	Դ	Ժ. օր Մեծ Պահքի:
29	16	Ե	ԺԱ. օր » »
1	17	Ո	ԺԲ. » » »
2	18	Շ	Կիւրեղ Երուսաղէմացի:
3	19	Կ	Անառակ որդի:
4	20	Բ	ԺԵ. օր Մեծ Պահքի:
5	21	Գ	ԺԶ. » » »
6	22	Դ	ԺԷ. » » »
7	23	Ե	ԺԸ. » » »
8	24	Ո	ԺԹ. » » »
9	25	Շ	Յովհ. Երուս. Հայրպ.
10	26	Կ	Տնտես:
11	27	Բ	ԻԲ. օր Մեծ Պահքի:
12	28	Գ	ԻԳ. » » »
13	29	Դ	Միջինք:

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՄԱՐՏ
14	1	Ե	Իե. օր Մեծ Պահքի:
15	2	Ո	Իզ. » » »
16	3	Շ	Քառասուն Մանուկներ:
17	4	Կ	Դատաւոր:
18	5	Բ	Իթ. օր Մեծ Պահքի:
19	6	Գ	Լ. » » »
20	7	Դ	ԼԱ. » » »
21	8	Ե	ԼԲ. » » »
22	9	Ո	ԼԳ. » » »
23	10	Շ	Ս. Գր. Լս. վիր. մտնելը:
24	11	Կ	Գալստեան կիրակի:
25	12	Բ	ԼԶ. օր Մեծ Պահքի:
26	13	Գ	ԼԷ. » » »
27	14	Դ	ԼԸ. » » »
28	15	Ե	ԼԹ. » » »
29	16	Ո	Խ. » » »
30	17	Շ	Յիշատակ Ղազ. Յարթե.
31	18	Կ	ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ:
1	19	Բ	Աւագ Երկուշաբթի:
2	20	Գ	» Երեքշաբթի:
3	21	Դ	» Չորեքշաբթի:
4	22	Ե	» Հիգ. Յիշ. Ոտնլ.
5	23	Ո	» Ուրբաթ:
6	24	Շ	» Շաբաթ. ճրագա.
7	25	Կ	ԶԱՏԻԿ:
8	26	Բ	Մեռելոց:
9	27	Գ	Գ. օր Զատկի:
10	28	Դ	Դ. » »
11	29	Ե	Ե. » »
12	30	Ո	Զ. » »
13	31	Շ	Է. » »

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ԱՊՐԻԼ
14	1	Կ	Նոր կիրակի:
15	2	Բ	Թ. օր Յինանց:
16	3	Գ	Ժ. » »
17	4	Դ	ԺԱ. » »
18	5	Ե	ԺԲ. » »
19	6	Ո	ԺԳ. » »
20	7	Շ	ԺԴ. » »
21	8	Կ	Կանաչ կիրակի:
22	9	Բ	ԺԶ. օր Յինանց:
23	10	Գ	ԺԷ. » »
24	11	Դ	ԺԸ. » »
25	12	Ե	ԺԹ. » »
26	13	Ո	Ի. » »
27	14	Շ	Տրծ. Գհ. Սլթ. Մէհ. Ե.ի:
28	15	Կ	Կարմիր կիրակի:
29	16	Բ	ԻԳ. օր Յինանց:
30	17	Գ	ԻԴ. » »
1	18	Դ	ԻԵ. » »
2	19	Ե	ԻԶ. » »
3	20	Ո	ԻԷ. » »
4	21	Շ	ԻԸ: » »
5	22	Կ	ԽԱՉ:
6	23	Բ	Ի. օր Յինանց:
7	24	Գ	ԼԱ. » »
8	25	Դ	ԼԲ. » »
9	26	Ե	ԼԳ. » »
10	27	Ո	ԼԴ. » »
11	28	Շ	ԼԵ. » »
12	29	Կ	ԼԶ. » »
13	30	Բ	ԼԷ. » »

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՄԱՅԻՍ
14	1	Գ	ԼԸ. օր Յինանց:
15	2	Դ	ԼԹ. » »
16	3	Ե	ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ:
17	4	Ո	ԽԱ. օր Յինանց:
18	5	Շ	ԽԲ. » »
19	6	Կ	Երկրորդ Ծաղկազարդ:
20	7	Բ	ԽԴ. օր Յինանց:
21	8	Գ	ԽԵ. » »
22	9	Դ	ԽԶ » »
23	10	Ե	ԽԷ. » »
24	11	Ո	ԽԸ. » »
25	12	Շ	ԽԹ. » »
26	13	Կ	ՀՈԳԵԳԱԼՈՒՍՏ
27	14	Բ	Բ. օր Հոգեգալ. Պահք:
28	15	Գ	Գ. » »
29	16	Դ	Դ. » »
30	17	Ե	Ե. » »
31	18	Ո	Զ. » »
1	19	Շ	Է. » »
2	20	Կ	Յար. Կիրակի: Հարսնիք:
3	21	Բ	Հռիփսիմեան կոյսեր:
4	22	Գ	Գայիանեան »
5	23	Դ	Պահք:
6	24	Ե	Տար. Հայոց Սահմ. 1860
7	25	Ո	Պահք:
8	26	Շ	Գրիգոր Լուսաւորիչի վիրապէն ելելը:
9	27	Կ	Տօն Եկեղեցիին:
10	28	Բ	Բեթլէհէմի Մանուկները:
11	29	Գ	Նունէ եւ Մանէ կոյսեր:
12	30	Դ	Պահք:
13	31	Ե	Սահակ եւ Յովսէփ Ս. իշխ.

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՅՈՒՆԻՍ
14	1	Ո	Պահք:
15	2	Շ	Մեծն Ներսէս Հայրապետ:
16	3	Կ	Բարեկեղան Լուսաւորչին:
17	4	Բ	Պահք:
18	5	Գ	»
19	6	Դ	»
20	7	Ե	»
21	8	Ո	»
22	9	Շ	Լուս. Նշխարաց գտնուիլը
23	10	Կ	Դ. Հոգեգալ. եւքը: Հարս.
24	11	Բ	Անտոնոս, Թէոփիլոս:
25	12	Գ	Դանիէլ մարգ. եւ 3 Ման.
26	13	Դ	Պահք:
27	14	Ե	Սահակ-Մեսրոպ, մեծ Տօն:
28	15	Ո	Պահք:
29	16	Շ	Տրդատ թագաւոր Աշխէն եւ Խոսրովիդուխտ:
30	17	Կ	Ս. Ածած. տուփ. գտ. Հրս.
1	18	Բ	Ղունկիանոս քահանայ
2	19	Գ	Զագարիա մարգարէ:
3	20	Դ	Պահք:
4	21	Ե	Եղիաէ մարգարէ-
5	22	Ո	Պահք:
6	23	Շ	12 առաքեալներ:
7	24	Կ	Վարդավառի բարեկենդ.
8	25	Բ	Ա. օր Վարդ. պահքին:
9	26	Գ	Բ. » » »
10	27	Դ	Գ. » » »
11	28	Ե	Դ. » » »
12	29	Ո	Ե. » » »
13	30	Շ	Տապա. յիշատ. Նաւակ.

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՅՈՒԼԻՍ
14	1	Կ	ՎԱՐԴԱՎԱՌ:
15	2	Բ	Մեռելոց:
16	3	Գ	Գ. օր Վարդավառի:
17	4	Դ	Պահք:
18	5	Ե	Եսայի Մարգարէ:
19	6	Ու	Պահք:
20	7	Շ	Թադ. Առքլ. եւ Սդխ կոյս:
21	8	Կ	Բ. Վրդվռէն. ետքը. հարս.
22	9	Բ	Կիպրիանոս Եպսկոպոս:
23	10	Գ	Աթանագինէ Եպիսկոպոս Տար. Օսմ. Սահ. 1908 :
24	11	Դ	Պահք:
25	12	Ե	Սուրբ Նախահայրերը:
26	13	Ու	Պահք
27	14	Շ	Գր. Լսրչի որդ.րը եւ թոռ:
28	15	Կ	Գ. Վրդվռ.էն ետք. Հարս:
29	16	Բ	Մակաբայեցի Սուրբեր:
30	17	Գ	Տասներկու Մարգարէներ:
31	18	Դ	Պահք:
1	19	Ե	Սոփիա եւ իր երեք աղջ.
2	20	Ու	Պահք:
3	21	Շ	Պետրոս Հայրապետ
4	22	Կ	Դ. Վիդվռ.էն ետքը. Հարս.
5	23	Բ	Անտոն Ճգնաւոր:
6	24	Գ	Թէոդ. Թագ. Եփիս. Մանկ.
7	25	Դ	Պահք:
8	26	Ե	Ս. Կիրկոս. իր մայրը Յուղ.
9	27	Ու	Պահք:
10	28	Շ	Աղեքսանդրիոյ. Հայր.
11	29	Կ	Ե. Վրդվռ. ետքը. Հարս.
12	30	Բ	Գողթնացի Վահան:
13	31	Գ	Տրիփ. Պրոմ. Ոնոփրս. Ճգն.

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՕԳՈՍՏՈՍ
14	1	Դ	Պահք:
15	2	Ե	Եւգինէոս Մակարիոս եւլն.
16	3	Ու	Պահք:
17	4	Շ	Եփիսոսի Ս. Ժողովին Հայ.
18	5	Կ	Բակդ. Ս. Աստուածածնի:
19	6	Բ	Ա. օր Աստծածնի պահքէն
20	7	Գ	Բ. » » »
21	8	Դ	Գ. » » »
22	9	Ե	Դ. » » »
23	10	Ու	Ե. » » »
24	11	Շ	Շողակաթ. Նաւակատիք:
25	12	Կ	Ս. ԱԾՆԻ. ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄԸ:
26	13	Բ	Մեռելոց:
27	14	Գ	Գ. օր Վերափոխումի:
28	15	Դ	Դ. » » պահք
29	16	Ե	Ե. » »
30	17	Ու	Զ. » » պահք
31	18	Շ	Է. » »
1	19	Կ	Ը. » » Հարսնիք
2	20	Բ	Թ » »
3	21	Գ	Յովակիմ եւ Աննա:
4	22	Դ	Պահք:
5	23	Ե	Երեմիա Մարգարէ:
6	24	Ու	Պահք:
7	25	Շ	Թովմ. Յակ. եւ Շմ. Առք.
8	26	Կ	Ս. Ածնի. գօտ. գտն. Հարս:
9	27	Բ	Ստփ. Ուլ. Դա. Համ. վկա.
10	28	Գ	Եզն. Եպս. Զագ. Մարգա:
11	29	Դ	Պահք:
12	30	Ե	Յովհ. Կա. Յոբ Սուրբերը:
13	31	Ու	Պահք:

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ
14	1	Շ	Նիկիոյ Ս. Ժողովին Հայ.
15	2	Կ	Դ. Վերփ. ետքը. Հարսնիք:
16	3	Բ	Անդրէ Զօրավարը:
17	4	Գ	Ագրիպ. իր կինը Անտոլա:
18	5	Դ	Պահք:
19	6	Ե	Աբբհմ. Խորէն Անարծ. Բժ.
20	7	Ու	Պահք:
21	8	Շ	Ծնունդ Ս. Աստուածածնի
22	9	Կ	Բարկենդան Ս. Խաչի:
23	10	Բ	Ա. օր Խաչի Պահքին:
24	11	Գ	Բ. » » »
25	12	Դ	Գ. » » »
26	13	Ե	Դ. » » »
27	14	Ու	Ե. » » »
28	15	Շ	Ս. Խաչի Տօնը Նաւակա.
29	16	Կ	ԽԱՉՎԵՐԱՑ:
30	17	Բ	Մեռելոց:
1	18	Գ	Եկեղեցիի Տօն: Տարեդարձ Սուլթ. Մէհմէտ Րէշատի:
2	19	Դ	Պահք:
3	20	Ե	,
4	21	Ու	»
5	22	Շ	»
6	23	Կ	Վրգայ. Ս. Խաչի Պահ. Բար.
7	24	Բ	Պահք:
8	25	Գ	»
9	26	Դ	»
10	27	Ե	»
11	28	Ու	»
12	29	Շ	Գէորգ Զօրավար:
13	30	Կ	ՎԱՐԱԳԱՅ ԽԱՉ. Հարսնիք::

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ
14	1	Բ	Դաւիթ Դվնե. Ղամ. վկք.
15	2	Գ	Եւքիոս. Երմ. Նեկտ. Կոյս.
16	3	Դ	Պահք:
17	4	Ե	Սանկ. եւ Հմդուպ. իշխան.
18	5	Ու	Պահք:
19	6	Շ	Քրիստոսի 72 աշակերտք:
20	7	Կ	Դ. Խաչէն ետքը. Հարսնիք:
21	8	Բ	Փոկաս Հայրապետ:
22	9	Գ	Թեկեղ. Վառ. Պեղ. Կոյսեր:
23	10	Դ	Պահք:
24	11	Ե	Բան. բժ. Երմ. քհ. Եպ. կոյս
25	12	Ու	Մեսրոպ Եղշ. Մովս Դաւիթ
16	13	Շ	Անյաղթ Դրի. Նարեկացի:
27	14	Կ	Ե. Խաչէն ետքը. Հարսնիք:
28	15	Բ	Գրի. Աղ. Կաթ. Նշխ. գտն.
22	16	Գ	Աննա. Մարթ. Բրնա. Առք.
30	17	Դ	Պահք:
31	18	Ե	Դիոնոսիոս Արիսպագացի:
1	19	Ու	Պահք:
2	20	Շ	Զորս Աւետարանիչները:
3	21	Կ	Զ. Խաչէն ետքը, Հարսնիք:
4	22	Բ	Ղուկ. Հար. Յով. Աստծհայր
5	23	Գ	Թէոթիտոս քահանայ:
6	24	Դ	Պահք:
7	25	Ե	Խարեթին Սուրբեր:
8	26	Ու	Պահք:
9	27	Շ	Տասներկու Ս. Վարդ.
10	28	Կ	Է. Խչէն. ետքը. Դտ. Խաչ Հր.
11	29	Բ	Անաստաս քահանայ:
12	30	Գ	Հեպերիքեան Սուրբեր:
13	31	Դ	Պահք:

Ն. Տ.	Հ. Տ.	օր	ՆՈՅԵՄԲԵՐ	Ն. Տ.	Հ. Տ.	օր	ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ
14	1	Ո	Ս. Յովնան Ոսկեբերան:	14	1	Շ	ԹԱԴԷՈՍ ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ:
15	2	Շ	Պահք	15	2	Կ	Բ. Յիսնակի Հարսնիք:
16	3	Կ	Հին եւ նոր Սուրբեր:	16	3	Բ	Գենարիոս Եպիսկոպոս:
17	4	Բ	Ը. Խաչէն ետքը. Հարսնիք:	17	4	Գ	Աբգար Թագաւոր:
18	5	Գ	Ստեփան. Հռովմ. Հայրպ.	18	5	Դ	Պահք:
19	6	Դ	Յովսէփ քահանայ:	19	6	Ե	Եգիպտական Հայրեր:
20	7	Ե	Պահք:	20	7	Ո	Պահք:
21	8	Ո	Մետր. Աղեքս. եւ Պօղ. եւն.	21	8	Շ	Ս. Նիկողայոս Զմիւռնացի:
22	9	Շ	Պահք:	22	9	Կ	Գ. Յիս. Յղ. Ս. Աստծածնի.
23	10	Կ	Գաբրիէլ Միքա. Հրեշտա.	23	10	Բ	Ս. Յակոբի Բարկենդան.
24	11	Բ	Թ. Խաչէն ետքը. Հարս:	24	11	Գ	Պհք. Մին. Երմ. եւ Գրբոս-
25	12	Գ	Մեփ. Մինաս Սուրբեր:	25	12	Դ	Կուռնիլիոս Հայրապետ:
26	13	Դ	Դեմի. վկայ Բասել. քհնյ.	26	13	Ե	Պահք:
27	14	Ե	Պահք:	17	14	Ո	»
28	15	Ո	Գուրի. Սումանաս Սուրբ.	28	15	Շ	»
29	16	Շ	Պահք:	29	16	Կ	Ս. Յակոբ Մծբնայ Հայր.
30	17	Կ	Անտիկ. Փիլիպ. Առաքեալ.	30	17	Բ	Յիսնակի Հարսնիք
1	18	Բ	Ժ. Խաչէն ետքը. Հարսնիք:	31	18	Գ	Իգնատիոս Աղդէ Հայրպ.
2	19	Գ	Ա. օր Յիսնակի Պահքին:	1	19	Դ	Թէոպոմպայ Եպիսկոպոս
3	20	Դ	Բ. » » »	2	20	Ե	Պահք:
4	21	Ե	Ս. Աստծուծնի. Ընծայումն:	3	21	Ո	Ինդոս եւ Դոմնայ կոյսեր:
5	22	Ո	Դ. օր Յիսնակի Պահքի:	4	22	Շ	Պահք:
6	23	Շ	Ե. » » »	5	23	Կ	Զ. Յիսնակի:
7	24	Կ	Գրի. Սքչգրծ. Նիկա. Հայ.	6	24	Բ	Դաւիթ Մարգարէ:
8	25	Բ	Ա. Յիսնակի. Հարսնիք:	7	25	Գ	Ս. Ստեփաննոս
9	26	Գ	Յուլիա. եւ Վասի. Կոյսեր:	8	26	Դ	Պահք:
10	27	Դ	Ղունկիանոս քահանայ:	9	27	Ե	Պետրոս եւ Պօղոս Առաք.
11	28	Ե	Պահք:	10	28	Ո	Պահք:
12	29	Ո	Կղմինս. Հայրապետ	11	29	Շ	Բարկենդան Ծննդի Պհքին.
13	30	Շ	Պահք:	12	30	Կ	Զ. Յիսնակի Ա. օր Պահքի
				13	31	Ե	Բ. օր Պահքի

ԽԱՒԱՐՈՒՄՆԵՐ

*** Ապրիլ 4.— *Արեւի Մանիկաձեւ և բոլորական խաւարում, Կ. Պոլսէն տեսանելի*։

Խաւարումի սկիզբը ժամ 16, *րոպէ* 2
» *մէջ* » 18, » 41
» *վերջը* » 21, » 21

— Սեպտեմբեր 27.— *Արեւի բոլորական խաւարում*, *Կ. Պոլսէն անտեսանելի*։

*** Մարտ 20.— Լուսնի *մասնակի խաւարում*, *Կ. Պոլսէն տեսանելի*։

Թերաստուերի սկիզբը ժամ 3, *րոպէ* 19
Խաւարումին » » 4 » 50
» *մէջ* » 5 » 38
» *վերջը* » 6 » 27
» *վերջը* » 7 » 58

Սեպտեմբեր 13.— Լուսնի *մասնակի խաւարում*, *Կ. Պոլսէն անտեսանելի*։

Ժողովուրդին Սիրտը

Խելքըս գըլխէս առիր լուրջ նայուածքով մը,
Սէր ազդեց սրտիս սիրավառ աչքըդ
Առջի անգամ յամոյր հայեցուածքով մը՝
Սիրտըս այրեց հրավառ աչքըդ։

Սէրըդ պտղունցըդ առեր,
Իմ սրտիս մէջը վառեցիր.
Կրակըդ վառ թողուցիր
Դուն այլոց երկիր գնացիր։

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐ

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

ԹԱՓԱՌԱԿԱՆԻՆ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԸ

ՀԱՅՐԵՆԻ ԿԱՂԱՆԴ

Տարեվե՜րջ...

Այս բառը յեղակարծօրէն ցնցեց տարագիր հոգիս, երբ, ան՝ Թափառումի իր խելայեղ գնացքին մէջ՝ նոր դատանքնե-րու ու անհնարին յոյսերու երազը կը հիւսէր: Պանդուխտի անչուք ու մենաւորիկ սենեակս, ուր Ցաւի ու Նուիրումի գրքեր վրայ վրայի կը նստին դիմացս, մէկէն ի մէկ վիշտով լեցուեցաւ, որովհետեւ, վարը փոքրիկ տղաքներ Կաղանդի ցնծատօնին գալուստին աւետիսը կուտային իրարու:

Տարեվե՜րջ...

Խռովք մը կը վազէ երակներէս, սգաւոր վերյիշում մը կը յառնէ մտքիս մէջ, ուր յիշատակներու մոխրին վրայ ամայութիւնը կուլայ: Լացնող կարօտի, խեղդուած, մաշուած զգացումէ ահա՝ որ կ'արթննայ հոն, յանկարծ, ու անձկոտ ու ցաւագին յաճախանք մը կը պղտորէ աչքերս, որ ալ չեն կըրնար լալ...:

Տարեվերջը ի՜նչ տառապանքի օր բոլոր տարագիրներուն, բոլոր զրկուածներուն ու բոլոր մենաւորներուն համար: Հայրենի կիսաքանդ երդիքին վերյիշումը ինչե՜ր չի պատմեր քեզի, ու ինչքա՜ն արցունք կը հանէ իմ հիւանդոտ ու այրած սրտէս:

Տարեվե՜րջ...

Դուրսը կը ձիւնէ մեղմօրէն, բայց այս ձիւնը չի նմանիր իմ հայրենիքիս ձիւնին. հոս ձիւնն իսկ կը խաբէ զիս. Դեկտեմբերի հով մը պատուհանս կը ծեծէ երբեմն, անոր ուժը հատած է կարծես, տենդագին ու խոլարշաւ վազքի տեղ, հզօր ու ահեղ ոռնումներու տեղ, ան՝ մութ ու երկար հեծեծանք մը ունի, որ չի կրնար պատմել...: Հաւատալս չի գար, չեմ կրնար ինքզինքս համոզել թէ վաղը կաղանդ է, երբ ամէն կողմ եռ ու զեռ իրականութիւնները կը խօսին. որովհետեւ հոգիս վրդովուած է հինաւուրց յիշատակներով ու բացակայ հեռաւոր հօրենական երդիքի մտածումով:

Չէ՛, ասիկա չի նմանիր իմ հայրենի կաղանդին, դժնդակ ու պատիր բան մը կայ հոս որ կը քաղէ էութիւնս: Բաղդի վշտաբեկ անժառանգներ, հէգ մենաւորներ, ղարիպներ, զըրկուածներ որքան հոս՝ սա տարեվերջի տօնական օրերուն: Կեանքի անկարեկիր հետապնդումը, այլամերժ ու անհեղ ոգորումը ինչքան նուիրական ու փայփայելի բաներու վրայ կը կոխկռտեն, աններելի մեղանչումներով ու անողոք մոռացումներով:

Ո՛վ դաժանութիւնը եսական կեանքին: Ու ո՛վ քաղցրութիւնը բարի օրերու:

...Ո՞ւր եմ, ինչո՞ւ համար այլուրին այս անհիւրընկալ ափերուն վրայ, Թափառական ու տարագիր. ինչո՞ւ հեռաւոր հորիզոններու տակ այսպէս ցաւակոծ ու հեւասպառ, վերել-քին համար, երբ կեանքը կարճ է արդէն ու իրականութիւնը պատիր. ու ինչո՞ւ համար մոլորուն ու խելայեղ այս փնտռտուքը իմին, երբ հայրենի երդիքին կարօտը կ'այրէ, կը տոչորէ, կը լափէ զիս: Լռած ձայներ մը կ'արթննան սրտիս մէջ, բացակայ հմայքներ մը Թեւ կ'առնեն դիմացս ու հէգ սիրական մօրս նայ-ուածքը — սիրոյ և վիշտի ցոլարան — կուգայ կը մխուի խորհ-մրտանքիս:

Ակամայ աչքերս կը փակեմ. այսօր ամէն ինչ դառնօրէն սեւ ու մթամած կը տեսնամ. այս լեռը՝ որ դաշտի գրկին մէջ գլուխը դրած կը քնանայ դիմացս, այս ծովը՝ որ անծանօթ ճողփիւններով իր ափերուն կը բաղխի, այս մարդերը վերջա-պէս՝ որ կը վազեն, կ'ըշտապեն, կը խնդան ու կուլան, ա-նոնք բոլորն ալ օտար և անկարեկիր են ինծի: Այսօր ման-կութիւնս է որ կ'ապրի մէջս և կորաքամակ երդիքիս Յիշա-տակը որ չի լռեր:

Բարի ու միամիտ օրե՜ր:

Բայց ի՞նչ այլամերժ կաղանդ է ասիկա: Ո՞ւր են կաղան-դի բնատոհմիկ երգերը, որոնց մէջէն Ցեղը խօսեր, ո՞ւր են ծխնելոյզները, որոնք կեանքը միայն ու Թերթիկներու հանդ-րուան ըլլային:

Կաղանդը առանց տօնախմբութեա՞ն: Այս տարամերժ ինք-նամփոփումը, այս եսական զգեակները կը վշտացնեն զիս, կ'ըմբոստացնեն:

Եկո՜ւր ինծի, ո՜վ իմ պաշտելի Յիշատակս, եկո՜ւր զգուեմ քեզի կարօտով, դուն ինծի պիտի պատմես հայրենի կաղանդս ու հոգիս պիտի լեցուի հին օրերու երանաւէտ անդորրու-թեամբ ու անմեղ երջանկութեամբ:

Պատմէ՛ ինծի Թէ՝ ինչպէս հայրենի երդիքը, ձիւնին տակ, ինքամփոփուած ու գլխիկոր նստած է հիմակ, բլուրն ի վար, ուր չուլլուած է ան, Թէ՝ ինչպէս անոր օճախը կը վառի հի-մակ ու տան բոլոր անդամները շրջապատած ան՝ մամիկը հին հէքեաթներ պատմելով կը զբաղի: Պատմէ ինծի, Յիշա՛տակ, Թէ Կաղանդի սեղանը որքան ճոխ ու պէսպիսի պտուղներով ծան-

րաբեռնուած դրուած է տան մէջտեղը, սեղանը՝ որուն վրայ գինին կը շիկնի հարսին պէս, ու ինչպէ՛ս ծխնելոյզէն վար կ'իջնէ չուանը հին եղանակով մը:

Ա՜խ, որքան անխառն ուրախութիւն, ի՜նչ երջանիկ պահ: Կը տեսնամ մամիկը որ կեցած հանդիսաւոր ձայնով մը Շնոր-հաւոր Նոր Տարի կը մաղթէ տան բոլոր անդամներուն, կը համբուրէ զանոնք: Կը լսեմ անոր ձայնը որ մոգական շունչով մը կը պատմէ «Ոսկի Աղբիւր»ին հէքեաթը: Ու կը տեսնամ ահա՛ ամէնքը՝ որքա՜ն յարգանքով կը մօտենան ու կը համ-բուրեն անոր ձեռքերը:

... Պաղ քամի մը կ'անցնի վրայէս. հեկեկանք մը կո-կորդիս մէջ կը խեղդուի ու ես աւելի կը սխրիմ. որովհետեւ Յիշատակն է որ կը խօսի մէջս:

Ո՞ւր են հիմակ այդ երդիքն ու սեղանը, մամն ու զա-ւակները: Ի՞նչ կ'ընեն անոնք՝ հեռուն հայրենիքին մէջ:

Փոթորիկն ու Ամայութիւնը զարկին զանոնք, արիւնը հո-սեցաւ երկի՜ր ու մոխիրը ծածկեց վերջապէս: Հոն ոչ մամ կայ հիմակ, ո՛չ երդիք, ո՛չ սեղան, ո՛չ ալ Կաղանդն այն: Հոն հիմակ Արհաւիրքն է որ կը Թեւաբախէ ու Տառապանքը նստած՝ Մղձաւանջի պէս:

Հայրենի՛ կաղանդ...:

Ու ես կը ցնցուիմ յեղակարծօրէն, խռովք մը կը վազէ երակներէս, սգաւոր վերյիշում մը կը յառնէ մտքիս մէջ, լացող կարօտի խեղդուած, մոռցուած զգացումը ահա՝ որ կ'արթննայ հոն, ու անձկոտ ու ցաւագին յաճախանք մը կը պղտորէ աչքերս, որ ալ չեն կրնար լալ...:

ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

Ժողովուրդին Սիրտը

Քեզ տեսնալես 'ի վեր սէր կաթեց սիրտըս
Կաթիլ-կաթիլ սիրոյ վարդավառ աչքըդ,
Այն օրէ ի վեր որ քեզ սիրեց սիրտըս
Ըրաւ տխուր տրտում զիս անուշ աչքըդ:

Ա. ՄԱՍ

ԱԶԱՏ ՔԱՂԱՔԱՑԻԻՆ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԸ

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

ԿԱՐԵՒՈՐ ՆՕԹԵՐ

ԱՆՄՈՌԱՆԱԼԻ ԻՐԱԻՈՒՆՔՆԵՐ

ՀԻՆ ԴԷՄՔԵՐ

Այս մասին մէջ հետզհետէ պիտի ներկայացընենք Ազատ Քաղաքացիին ճշմարիտ իրաւունքներն ու պարտքերը: Հայրենիքի երջանկութիւնը կամ դժբաղդութիւնը անոր այս գիտակցութենէն կախում ունի:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԻՆ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԸ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐՍ

Օսմանեան բարեփոխեալ Սահմանադրութեան ստորեւ այն յօդուածները որոնք իմ քաղաքացիի իրաւունքներս կը պաշտպանեն:

ՄԻՏՀԱԹ ՓԱՇԱ

Կարդամ անգամ մըն ալ:

Յօդ. 8.— Օսմ. Պետութեան հպատակութեան մէջ գտնուող անհատները ամէնքն ալ ի՛նչ կրօնքի և դաւանանքի ալ պատկանին, առանց բացառութեան Օսմանցի կը կոչուին:

Յօդ. 9.— Օսմանցիներուն ամէնքն ալ անձնական ազատութեան տէր են և պարտաւոր ուրիշին ազատութեան իրաւունքին ոտնձգութիւն չընելու:

Յօդ. 10.— Անձնական ազատութիւնը ամէն կարգի յարձակումէ զերծ է: Ոչ ոք օրէնքին սահմանած պատճառներէն և եղանակէն զատ ո և է պատրուակով չի կրնար պատժուիլ:

Յօդ. 11.— Օսմանեան պետութեան կրօնքը Իսլամութիւնն է: Այս հիմը պահպանելով հանդերձ, ժողովուրդին անդորրութեան և հանրային բարոյականին չի վնասելու պայմանաւ, Օսմ. երկիրներու մէջ ծանօթ եղող բոլոր կրօնքներու ազա-

տօրէն կիրարկուիլը և այլ և այլ հասարակութիւններու տըրուած կրօնական առանձնաշնորհումներուն առաջուան պէս կիրառումը պետութեան պաշտպանութեան ներքեւ են:

Յօդ. 12.— Մամուլը օրէնքին սահմանին մէջ ազատ է:

Յօդ. 13.— Օսմանեան հպատակները կանոնի և օրէնքի սահմանին մէջ արտօնուած են առեւտրական, ճարտարարուեստական և երկրագործական ամէն կարգի ընկերութիւններ կազմելու:

Յօդ. 14.— Օսմանեան հպատակներէն մէկ կամ մէկ քանի հոգիներ, թէ իրենց անձին և թէ՛ հանրութեան վերաբերող օրէնքի և կանոնի հակառակ տեսած ո և է մէկ խնդրին առթիւ ինչպէս որ պատկանեալ իշխանութեան աղերսագիր կը տրուի, նոյնպէս Խորհրդարանին որպէս գանգատ ստորագրուած աղերսագիր տալու և պաշտօնեաններու ընթացքէն գանգատելու իրաւունք ունին:

Յօդ. 15.— Կրթութիւնը ազատ է: Ամէն օսմանցի հաստատուած օրէնքին հպատակելու պայմանով, ընդհանուր և կամ մասնաւոր եղանակով ուսուցանելու ազատ է:

Յօդ. 16.— Օսմանցիներուն ամէնքն ալ, օրէնքին առջեւ, կրօնական և ծխական գործերէն զատ երկրին իրաւունքին և պարտականութեան մէջ հաւասար են:

Յօդ. 17.— Օսմանեան հպատակները պետական պաշտօններու մէջ ծառայութեան կոչուելու համար պետութեան պաշտօնական լեզուն՝ թուրքերէնը պայման է որ գիտնան:

Յօդ. 18.— Պետական պաշտօնէութեան մէջ բոլոր հպատակները իրենց կարողութեան և ընդունակութեան համաձայն պատշաճ պաշտօններու կը կոչուին:

Յօդ. 19.— Որոշուած տուրքերը, մասնաւոր կանոններու համաձայն, բոլոր հպատակներու միջեւ ամենուն կարողութեան համեմատ կը բաշխուին:

Յօդ. 20.— Ամէն ոք ըստ սովորութեան իր ստացած ինչքին և կալուածին մասին ապահով է: Հանրային շահերու համար մինչեւ որ պէտքը չի հաստատուի և օրէնքի համաձայն արժէքինը մինչեւ որ կանխիկ չի հատուցուի, ոչ մէկուն սեփականութիւնը եղած կալուածը չի կրնար առնուիլ:

Յօդ. 21.— Օսմ. երկիրներու մէջ ամէն մէկուն բնակարանը և օթեւանը ոտնձգութենէ զերծ է: Օրէնքին սահմանած վիճակներէն դուրս ո և է պատճառով կառավարութեան կողմէ մէկուն բնակարանը կամ օթեւանը չի մտնուիր:

Յօդ. 24.— Գրաւում, տարապարհակ (անկարիա) տոյժ (ճերիմէ) արգիլուած են, բայց պատերազմի ատեն սովորութեան համաձայն սահմանուելիք տուրքերը ու վիճակները բացառութիւն կը կազմեն:

Յօդ. 25.— Առանց օրէնքի մը վրայ յենելու, տուրք և մաքս անունով և կամ ուրիշ անունով ոչ մէկէն դրամ չի կրնար առնուիլ:

Յօդ. 26.— Տանջանք և ուրիշ ամէն տեսակ չարչարանք բացարձակապէս արգիլուած են:

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՄԱՐՄԻՆ

Օսմ. Սահմանադրութեան տրամադրութիւններն ահա՛ Գործադիր Մարմինին, Դահլիճին կամ Նախարարներու Խորհուրդին մասին:

Յօդ. 27.— Ինչպէս որ Մեծ-Եպարքոսութեան և Շէյխ-իւլ-Իսլամութեան պաշտօնները Թագաւորին կողմէ վստահուած անձնաւորութիւններու կը յանձնուին, միւս նախարարներու պաշտօններն ալ Կայսերական Իրատէով կը վաւերացուին:

Յօդ. 28.— Նախարարաց Խորհուրդը Մեծ-Եպարքոսութեան նախագահութեան ներքեւ կը գումարուի և ներքին ու արտաքին կարեւոր գործերու իրաւասուն է: Խորհրդակցութիւններու մէջ արտօնութեան կարօտ որոշումները Կայս. Իրատէով կը գործադրուին:

Յօդ. 30.— Պետութեան նախարարները իրենց պաշտօնին վերաբերող վիճակներու և գործադրութիւններու համար պատասխանատու են:

Յօդ. 32.— Ամբաստանուած նախարարներու դատավարութիւնը մասնաւոր օրէնքով պիտի որոշուի:

Յօդ. 33.— Իրենց պաշտօններէն դուրս և սոսկ իրենց անձին վերաբերող ամէն կարգի դատերու մէջ նախարարները

միւս օսմանցի անհատներէն բնաւ տարբերութիւն չունին։ Այս կարգի գործերու դատավարութիւնը ձեռնհաս հասարակաց դատարանին կողմէ կը կատարուի։

Յօդ. 36.— Խորհրդարանը չի գումարուած առենները Պետութիւնը վտանգէ մը կամ ընդհանուր ապահովութիւնը վնասէ մը զերծ պահելու համար երբ հարկեցուցիչ պատճառ մը ըլլայ, և այս մասին տրուելիք օրէնքին խորհրդակցութեան համար Ժողովին հրաւիրման և գումարման ժամանակ չըլլայ, Սահմանադրութեան տրամադրութիւններու հակառակ չըլլալու պայմանով, Նախարարաց Խորհուրդին կողմէ տրուած որոշումները, մինչեւ Երեսփ. Ժողովին գումարումով տրուելիք որոշումը, Կայս. Իրատէով առժամապէս օրէնքի ուժ կ'ունենան։

ՕՐԷՆՍԴԻՐ ՈՒԺԸ

Խորհրդարանի մասին ի՞նչ կ'ըսէ մեր Սահմանադրութիւնը.—

Յօդ. 42.— Խորհրդարանը՝ Ծերակոյտ և Երեսփ. Ժողով անուններով իրարմէ տարբեր երկու ժողովներ կը պարունակէ։

Յօդ. 43.— Խորհրդարանին երկու ժողովները ամէն տարի Նոյեմբերի սկիզբէն կը գումարուին և Կայս. Իրատէով կը բացուին, և Մարտի սկիզբը դարձեալ Կայս. Իրատէով կը փակուին։ Այս ժողովներէն մէկը՝ միւսին չի գումարուած առենը նիստ չի կրնար գումարել։

Յօդ. 44.— Պետութեան կողմէ երբ պէտք տեսնուի, Կայսրը կրնայ Խորհրդարանը ժամանակէն առաջ բանալ և որոշուած ժամանակամիջոցին գումարումները կրճատել և կամ երկարաձգել։

Յօդ. 47.— Խորհրդարանին անդամները ազատ են իրենց կարծիքը և քուէն տալու և անոնցմէ և ոչ մէկը ո և է խոստումի և հրահանգի տակ չի կրնար մնալ և թէ՛ իր տուած քուէներէն և թէ՛ Ժողովին ներքին խորհրդակցութիւններուն պահուն յայտնուած կարծիքներուն համար ո և է կերպով չի կրնար ամբաստանուիլ, ի բաց առեալ երբ Ժողովին ներքին կանոնագրութեան հակառակ կը վարուի և այս պարագային նոյն կանոնագրութեան տրամադրութիւններու համաձայն կը գործադրուի։

Յօդ. 48.— Խորհրդարանի անդամներէն մէկը երբ իր պատկանած Մարմինին անդամներուն երկու երրորդին բացարձակ մեծամասնութեամբ որոշուի թէ՝ նենգութիւն և Սահմ. ջնջելու ստորնութեան յանցանքներէն մէկով ամբաստանուած է և կամ բանտարկութեան և աքսորի արժան պատիժի դատապարտուած է, անոր անդամակցութեան իրաւունքը կը կորսնցնէ և այս գործերուն դատավարութիւնը և պատիժին սահմանումը պատկանեալ դատարանին կողմէ կը տեսնուի և կը վճռուի։

Յօդ. 55.— Օրինագիծ մը նախ Երեսփ. Ժողովին, յետոյ Ծերակոյտին մէջ յօդուած-յօդուած կը կարդացուի և իւրաքանչիւր յօդուածին քուէ տրուելով մինչեւ որ մեծամասնութեամբ չորոշուի և որոշումէն ետքը ամբողջութեանը համար կրկին մեծամասնութեամբ որոշում չի տրուի, ընդունելի չըլլար։

ԾԵՐԱԿՈՅՏ

Ծերակոյտը Երեսփ. Ժողովին այն մասն է՝ որ չափաւորել կանչուած է երկրին համար մտածուած ո եւ է օրէնքի տրամադրութիւն. բայց, ամէն պարագայի տակ անիկա պէտք է բղխի Ազգէն եւ ներկայացնէ ճշմարտապէս Ազգը։

Օսմանեան Սահմանադրութիւնը Ծերակոյտի կազմութեան համար հետեւեալ գլխաւոր կանոնները գծած է.—

Յօդ. 60.— Ծերակոյտին նախագահը և անդամներուն առաւելագոյն թիւը՝ Երեսփ. Ժողովին մէկ երրորդ մասը չանցնելու պայմանաւ ուղղակի կայսեր կողմէ կ'անուանուին։

Յօդ. 61.— Ծերակոյտի անդամ անուանուելու համար պէտք է որ մեծ գործերով հանրութեան վստահութեան արժանի և պետական գործերու մէջ բարւոք ծառայութիւններով հանրածանօթ անձ ըլլայ և 40 տարեկանէն վար չըլլայ։

Յօդ. 62.— Ծերակոյտի անդամակցութիւնը ցկեանս է։

Յօդ. 63.— Ծերակոյտին անդամակցութեան ամսականը 10,000 ղրշ. է։

Յօդ. 64. Ծերակոյտը Երեսփ. Ժողովին դրած օրէնքները և ելմտացոյցի օրինագիծերը կը քննէ, ու իր տեսութիւնները

կ՚աւելցնէ, կը բարեփոխէ, կը սրբագրէ և Երեսփ. Ժողովին կը վերադարձնէ, ընդունած օրինագիծերը վաւերացնելով Մեծ-Եպարքոսութեան կը մատուցանէ:

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Երբ ժողովուրդը իր իրաւունքներուն իրական տէրը չէ, եւ ճշմարտապէս անկեղծ, անշահախնդիր ու ձեռնհաս ներկայացուցիչներ չընտրեր, Երեսփ. Ժողովը կրնայ շատերու բռնապետութիւնը դառնալ աւելի վտանգաւոր ու անհուելի՝ բուն իսկ ժողովուրդին համար:

Օսմ. Սահմանադրութիւնը հետեւեալ տրամադրութիւնները ունի.—

Յօդ. 65.— *Երեսփ. Ժողովի անդամներու թիւը Օսմանեան հպատակ ամէն* 50,000 *էրիկ մարդու վրայ մէկ անձ հաշուելով կը կազմուի:*

Յօդ. 66.— *Ընտրական գործը գաղտնի քուէարկութեան վրայ կը հիմնուի:*

ՆԻԱԶԻ ՊԷՅ

Յօդ. 68.— *Երեսփոխան չեն կրնար ընտրուիլ.* 1. *Օսմանեան հպատակ չեղողներ:* 2. *Մասնաւոր կանոնի համաձայն օտար ծառայութեան մէջ գտնուելու առանձնաշնորհում ունեցողներ:* 3. *Թուրքերէն չի գիտցողներ:* 4. 30 *տարին չի լրացողներ:* 5. *Ընտրուած պահուն սպասաւոր եղողներ:* 6. *Սնանկութեամբ դատապարտուելով պատուոյ վերահաստատում չունեցողներ:* 7. *Չեղ ընթացք ունեցողներ:* 8. *Արգելումը վճռած, բայց արգելքը չի վերցուածներ:* 9. *Քաղաքային իրաւունքէ զրկուածներ:* 10. *Իրենց օտար հպատակ ըլլալը պնդողներ:*

Յօդ. 69.— *Երեսփոխանական ընդհ. ընտրութիւնները* 4

տարին մէկ անգամ տեղի կ՚ունենան, և իւրաքանչիւր երեսփոխանին պաշտօնավարութեան շրջանը թէեւ 4 *տարի է, սակայն կրնայ վերընտրուիլ:*

Յօդ. 70.— *Երեսփ. ընդհ. ընտրութիւնը Ժողովի առաջին գումարումէն՝ Նոյ.* 1*էն, առնուազն* 4 *ամիս առաջ կ՚ըսկսի:*

Յօդ. 71.— *Երեսփ. Ժողովին իւրաքանչիւր անդամը զինք ընտրող շրջանակի առանձին փոխանորդը չէ, այլ բոլոր օսմանցիներուն փոխանորդը կը նկատուի:*

Յօդ. 72.— *Ընտրողները ընտրելի երեսփոխաններ իրենց պատկանած շրջանակի նահանգին բնակիչներէն պարտաւոր են ընտրել:*

ԷՆՎԷՐ ՊԷՅ

Յօդ. 73.— *Եթէ Կայս. Իրատէով Երեսփ. Ժողովը լուծուի և ցրուի, մինչեւ վեց ամիսէն գումարուելու պայմանով, ընդհանուր երեսփոխաններուն նորէն ընտրութիւն պիտի սկսուի:*

Յօդ. 76.— *Իւրաքանչիւր Երեսփոխանի* 20,000 *ղրշ. տարեկան և* 5000 *ղրշ. ամսական թոշակ պիտի վճարուի պետական գանձէն, նաեւ քաղաքային օրէնքներու համաձայն երթ ու դարձի համար ճամբու ծախք պիտի վճարուի:*

Յօդ. 80.— *Երեսփ. Ժողովը կը խորհրդակցի իրեն յանձնուած օրէնքի ծրագիրներուն վրայ: Ասոնց մէջ ելեւմտական գործերու և Սահմանադրութեան վերաբերեալ տրամադրութիւնները կը մերժէ, կ՚ընդունի կամ կը բարեփոխէ և, ինչպէս որ ընդհ. ծախքերու ելմտացոյցի կանոնագրին մէջ ցոյց տրուած է, Երեսփ. Ժողովին մէջ մանրամասնութեամբ քննուելէ ետքը, անոր քանակութեան մասին նախարարներու հետ որոշում կը տրուի, և ասոր դէմ ցոյց տրուած հասոյթներուն որակն ու քանակը բաշխելը ու հայթայթելն ալ նախարարներու հետ կ՚որոշեն:*

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐԸ

Արդարութիւնը մասնաւորապէս նորազարթ երկրի մը փրկութեան միակ գրաւականն է: Անիկա յապաղել՝ մերժել կը նշանակէ:

Օսմանեան դատարանները երկուքի կը բաժնուին, քաղաքային և պատժական *և երեք աստիճան ունին*. 1. *Նախադատ (պիտայէթ)*, 2. *Վերաքննիչ (իսթինաֆ)*, *և* 3. *Վճռաբեկ (թեմիզ)*:

Նախադաս դատարանները *կը գտնուին գաւառակներէն (գազա) սկսեալ մինչեւ մայրաքաղաքի մէջ*, Վերաքննիչ դատարանները՝ *նահանգներու (վիլայէթ) կեդրոններուն մէջ, իսկ* վճռաբեկ ատեանը՝ *կը գտնուի Կ. Պոլսի մէջ*:

Նախադատ դատարան մը կը զբաղի յանցանքի աստիճանի համող պատժական խնդիրներով և 5,000 *դրշ.է աւելի արժողութեամբ իրաւունքի վերաքննելի դատերով: Վերաքննիչ դատարաններն ու վճռաբեկ ատեանը կը լրացնեն անոնց պակաս թողուցած մասերը:*

Դատարան մը իր պարտաւորութիւնը եղող դատ մը տեսնելէ չի կրնար ետ կենալ, դատ մը սկսելէ և նախնական քննութիւնները կատարելէ յետոյ չի կրնար դադրեցնել:

Դատաւորները (հաքիմ) կառավարութեան կողմէ կը կարգուին և Պէրաթը Շէրիֆով *կը հաստատուին: Անոնք իրենց գործած յանցանքին համար դատապարտութիւն կը կրեն և պաշտօնանկ կ'ըլլան:*

ՇԷՐԻԻ ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐ

Շէրիի դատարանները իսլամութեան օրէնքին վրայ հաստատուած են: Մահմետականներու ամուսնութեան, ամուսնալուծութեան, զաւակներու և կնոջ պրուելիք ապրուստի նպաստակներու, կտակի, որբերու, այրիներու, ցնորածներու, արեան գնի և վագըֆի *վերաբերեալ դատերը ասով կը տեսնուին:*

Դատարանը պահապան աչքն է հայրենիքին եթէ սակայն՝ Արդարութիւնն ունի իրեն կռուան, իսկ Մատնիչը կ'ըլլայ անոր՝ եթէ կամայականութիւնն ու Ուժը հիմք դառնան իրեն:

Մեր երկրին մէջ Սահմանադրութիւնը կը տրամադրէ.—

1. Մէկը չի ձերբակալել առանց որոշ յանցանքի մը կատարումի ամբաստանութեամբ:

2. Ձերբակալուած մը անմիջապէս պաշտօնեայի մը ներկայութեան հանել և վճռել թէ բաւականաչափ կասկած կա՞յ արդեօք ամբաստանութիւնն արդարացնող: Բանտարկել յանցապարտութեան պարագային միայն:

3. Թեթեւ ամբաստանութեան պարագային երաշխաւորութեամբ արձակել ամբաստանեալը, իսկ եթէ ծանր է՝ փութացնել դատավարութիւնը:

4. Անիրաւ ձերբակալութեան ու բանտարկութեան ատեն ամբաստանեալ մը իրաւունք ունի դատական հետապնդում կատարելու պաշտօնեաներու դէմ:

Օսմանեան Կայսրութեան Սուլթանները

			Գահակալթ. Թուական
1.	Սուլթան	Օսման Ա. Ղազի	1299
2.	»	Օրխան Ա. Ղազի	1323
3.	»	Մուրատ Ա. Ղազի	1359
4.	»	Պայազիտ Ա. Ըլտըրըմ	1388
5.	»	Մեհմետ Ա. Չէլէպի	1413
6.	»	Մուրատ Բ. Ղազի	1421
7.	»	Մեհմետ Բ. Ֆաթիհ	1451
8.	»	Պայազիտ Բ. Ղազի	1481
9.	»	Սելիմ Ա. Եաւուզ	1512
10.	»	Սիւլէյման Ա. Գանունի	1570
11.	»	Սելիմ Բ. Ղազի	1566
12.	»	Մուրատ Գ. Ղազի	1574
13.	»	Մեհեմմետ Գ. Ղազի	1594
14.	»	Ահմետ Ա. Ղազի	1603

			Գահակալու. Թուական
15.	»	Մուսթաֆա Ա.	1617
16.	»	Օսման Բ. Կենճ	1618
17.	»	Մուրատ Դ. Ղազի	1622
18.	»	Իպրահիմ Ա.	1639
19.	»	Մեհեմմէտ Դ. Ղազի	1648
20.	»	Սիւլէյման Բ.	1687
21.	»	Ահմէտ Բ.	1690
22.	»	Մուսթաֆա Բ.	1694
23.	»	Ահմէտ Գ. Ղազի	1703
24.	»	Մահմուտ Ա. Ղազի	1730
25.	»	Օսման Գ.	1754
26.	»	Մուսթաֆա Գ. Ղազի	1758
27.	»	Ապտիւլ Համիտ Ա. Ղազի	1773
28.	»	Սելիմ Գ. Ղազի	1788
29.	»	Մուսթաֆա Դ.	1807
30.	»	Մահմուտ Բ. Ատլի	1808
31.	»	Ապտիւլ Մեճիտ Ա. Ղազի	1839
32.	»	Ապտիւլ Ազիզ Ա.	1860
33.	»	Մուրատ Ե.	1876
34.	»	Սուլթան Համիտ Բ.	1876
35.	»	Րէշատ Խան Ե.	1908

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԹՂԹԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ներքին

Նամակ՝ 15 կրամ 1 ղրշ.:
Փօսթ-քարթ պարզ 20 փարա:
» » *պատասխանով 1 ղրշ.:*
Լրագիր 50 կրամը 2 փր. 5000 կրամէ աւելի չընդունուիր:
Տպագրութիւններ և գործի թուղթ ծրարով 75 կրամ՝ 10 փր. ցամաքով 50 կրամ 10 փարա: 2000 կրամէ աւելի չընդունուիր:

Նմուշ մինչեւ 250 կրամ կ'ընդունուի, ամէն 50 կրամի 10 փարա:
Ապահովագին 1 ղրշ. ընկալագիր 1 ղրշ. եւս:

Միջազգային

Նամակ՝ 20 կրամ 1 ղրշ.:
Փօսթ-քարթ պարզ 20 փարայ:
Փօսթ-քարթ պատասխանով 1 ղրշ.:
Տպուած և գործի թուղթ 50 կրամ 10 փարա:
Մինչեւ 2000 կրամ կ'ընդունուի: Նմուշ մինչեւ 350 կրամ կ'ընդունուի և 50 կրամի համար 10 փարա:
Ապահովագրութիւն 1 ղրշ. ընկալագիր 1 ղրշ. եւս: Թըղթատարական Միութենէ դուրս միշտ կրկին կը վճարուի:

ՄԱՆՏԱ ՓՕՍԹ

Ներքին

2000 *ղրուշէ աւելի չընդունուիր:*
100-500 *ղրշ.* 20 *փարա առ* 100 *ղրշ.:*
501-2000 *ղրշ.* 20 *փարա առ* 200 *ղրշ.:*

Արտաքին

2000 *ղրուշէ աւելի չընդունուիր:*
1-100 *ղրղ.* 1 *ղրշ.:*
101-500 *ղրշ.* 1 *ղրշ. առ* 100 *ղրշ.:*
501-2000 *ղրշ.* 1 *ղրշ. առ* 200 *ղրշ.:*
Օսմ. ոսկին հաւասար է 22 ֆր. 65 սանթիմ, 18 մարգ 40 ֆէնիկ, և 21 գուրօն 60 հէլլէր:

Քօլի Փօսթալ

Ա. շրջանակ 5 *քիլօ* 4 *ղրշ.:*
Բ. » » » 5 »
Գ. » » » 8 »
40 *քիլօէ աւելի չընդունուիր:*
Ապահովագին 1000 *ղրշ.ի* 2 *ղրշ.:*

Հեռագիր Ներքին

Պոլսի և Իզմիրի գաւառակի համար բառը 10 փարա: Պոլսի շրջականներու համար 20 բառէ բաղկացեալ պարզ հեռագրի իւրաքանչիւր բառի համար 20 փարա և $2^1/_2$ *ղրշ. եւս:*

Բ. ՄԱՍ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՁԱԿ ԷՋԵՐ

ԱՆՏԻՊ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ

ՎԷՊԵՐ

ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ

Ս. ՄԵՍՐՈՊ

ԱՇՈՒՂԱԿԱՆ ՏԱՂԵՐ

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՆԾԱՆՕԹ ԴԷՄՔԵՐ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆՆԵՐ

ԵւՆ. ԵւՆ.

Ս. ՍԱՀԱԿ

ԱՆԿՈՒՄԻՆ ԽՌՈՎՔԸ(*)

Գրեց՝ ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ

ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ

«Ո՛հ, ո՞վ են ասոնք, դահիճներ և ո՛չ մարդիկ, որ այսպէս վայրենաբար մահ կը սփռեն մարդոց մէջ, ու, եղբայրադաւ մարդասպանին ոճիրը բիւրապատիկ կը բազմապատկեն։ Զի ո՞վ կը կոտորեն, եթէ ոչ իրենց եղբայրները. մարդ են ու մարդեր կը խողխողեն: Բայց ո՞վ է այն արդարածոր մարդը որ իր ուղղութեանը մէջ պիտի կորսուի, եթէ երկինք զինքը փրկած չըլլար:

Միքայէլ.

— Ասոնք զաւակներն են անօրէն անկողիններուն զոր տեսար, ուր բարին և չարը զուգեցան, ինքնին թէեւ անխառն, և խոլաբար խառնուելով ծնան ու սերեցին այդ զարմը, հոգւով ու մարմնով այլանդակ

(*) «Գաղափարի Զոհ»ին ձեռագիրներուն մէջէն գտնուած է այս միստիկ ու փիլիսոփայական վիպակը, ամենէն վերջին տողերը մեծ գրագէտին, զոր մահը ընդհատած է: Խորին երկիւղածութեամբ կը զետեղենք «Հայրենի Տարեցոյց»ին մէջ որպէս վերջին մեծարանք:

ԱՐՓԻԱՐ ԿԸ ՄՏԱԾԷ

⁂ Մարդկային լեզուի մէջ տկարներու կամքի ուժը յամառութիւն կը կոչենք, մինչդեռ զօրաւորներունը նկարագիր:

⁂ Անհատի մը կողմէ երբեմն երբեմն առանձնանալու համար յայտնուած սէրը կը ցուցնէ թէ այդ անհատը ներքին կեանք մըն ալ

և խառնախորդ։ Այսպէս պիտի ըլլան այդ հսկաները. մեծահամբաւ մարդիկ, վասն զի այդ օրերուն մէջ միայն ուժին վրայ պիտի սքանչանան, որ արութիւն պիտի կոչուի և դիւցազնական առաքինութիւն։ Մարտնչումներու մէջ յաղթանակ տանիլ, ազգերը լուծի ներքև ձգել, կոտորուած անթիւ մարդերու կապուտ կողոպուտը առնել, պիտի համարուի ծագ և աւարտ մարդկային փառքի։ Ու, այս յաղթանակին պատճառաւ, աշխարհակալ պիտի հռչակուին, մարդկային ազգին տիրողները, Աստուած և որդիք Աստուծոյ անոնք որ աւելի արդարապէս՝ դահիճ և մարդերու պատուհաս պէտք է անուանուէին։

Երկրի վրայ, ա՛յսպէս ձեռք պիտի տան համբաւն ու հռչակը. իսկ փառքի էն արժանաւորը լռութեան մէջ թաքուն պիտի մնայ։ Բայց քենէ եօթներորդը զոր և տեսար, խառնեալ աշխարհին մէջ արդարադնաց միակ ուղիղը, և անոր համար իսկ ատելի եղած ու ոսոխներէ պաշարուած, վասն զի համարձակեցաւ արդար ըլլալու այն ատելի ճշմարտութիւնը քարոզել, թէ Աստուած իր սուրբերովը պիտի գայ, զիրենք դատելու. Բարձեալը զայն յափշտակել տուաւ թեւաւորեալ երիվարներէ, երկնքի խնկապատաւ ամպերու վրայ. զայն ընդունեց, Աստծու հետ պտըտելու համար, փրկութեան վեհինաձեմ դաւառները, երանութեանց խորանները, մահէն ազատած։ Եւ որպէս զի քեզի ցոյց տամ, վարձքը որ առաքինիներուն պահուած է և պատիժը՝ որ ապիրատներուն, աչքդ այս կողմը դարձուր և նայէ՛։

Ադամ նայեցաւ ու ամէն ինչ այլակերպեալ տեսաւ. հորթին պղնձի կոկորդը անշնչացեալ, այլ ևս չէր գոչեր, ամէն ինչ ան ատեն ցնծութեան էր փոխուած և խաղաղ. անխառնութիւն և չինակցութիւն, տօներ և պարեր, ամուսնութիւն կամ չնութիւն, ըստ բերման դիպուածին, հափափ կամ պոռնկութիւն ամէն ուրեք, ուրկէ գեղանի կին մը անցնելով էրիկ մարդերը կը կարթէր. հաճոյքներուն բաժակէն, քաղաքային կախերը հոսեցան։ Հուսկ ուրեմն, անոնց մէջ երևեցաւ մեծարոյ մարդ մը, որ անոնց յայտնեց իր մեծ ատելութիւնը իրենց գործերուն համար, և բողոքեց ընդդէմ իրենց գնացքին։ Ստէպ կը յաճախէր անոնց երաստներուն, ուր ուրիշ բանի չէր հանդիպեր բայց եթէ յաղթանակներու և տօնախմբերու. անոնց զղջում կը քարոզէր և դարձ, երբ բանտական անձերու որոնք մօտալուտ դատավճռի վտանգին ներքև են. բայց ամէնքը ի զուր։ Երբ տեսաւ ապիկայ, իր կըշտամբանքները դադրեցուց և իր վրանները առաւ ուրիշ տեղ փոխադրեց։

Ժողովուրդին սէրը

Քանի կը կրես սա սիրտն անագորոյն
Գիտեմ կ'ըսէ տասեր դեռ չուար՝ աչքըդ,
Ցաւի, հեծեծանքի, անձկանքի կարօտ
Պիտի ըսէ անտուտ քու մեղուտ աչքըդ

ունի: Ով որ չի սիրեր առանձնութիւնը, կը նշանակէ թէ ինքզինքին հետ ներդաշնակ կացութեան մէջ չէ:

⁂ Արենակցութիւնը հաստատ յօդ մը չէ անձերը իրարու կապող: Միայն մտածման եւ զգացումներու նոյնութիւնն է որ անհատները իրարու մէջ կը ձուլէ:

⁂ Որքան որ անհատ մը տկար ըլլայ այնքան պէտք ունի ուրիշներու ընկերակցութեան: Զօրաւոր եղնիկները միշտ առանձին կը պըտտին:

⁂ Գեղարուեստներու մէջ աչքը աւելի կ'արժէ քան թէ ձեռքը:

⁂ Ո՛վ ըսաւ թէ ձմեռը ծերութեան խորհրդանշանն է: Չէ՞ք զգացած քամիներուն այն ուժը որ մթնոլորտին մէջ կը սուրայ: Փչումներ, փոթորիկներ ծնող եղանակ մը, որ համակ կենսականութիւն է, ինչպէս կարելի է ծերութեան հետ համեմատել: Եթէ գարունը իր վերկենդաղումով տղայութեան անուշ օրերը կը յիշեցնէ, ձմեռն ալ չափահասութեան տարիքը կը խորհրդանշէ:

⁂ Ժամանակակից կրօնքը զուր տեղ տուած է ծէսերուն, ծիսականներուն, որով անիկա փոխանակ դէպի աննիւթականութիւն հոգւոյն սլացքն ըլլալու, եղած է ծէսերու պաշտամունքը:

⁂ Կրօնքը մարդկային հոգիին անսեթեւեթ մտերմութիւնն է բընութեան հրաշքին հանդէպ:

ԱՌ ՈՎԿԻԱՆ

(ԾՓԱՆՔՆԵՐՈՒՍ ՉՈՐՐՈՐԴ ՈՒ ՎԵՐՋԻՆ ԵՐԳԻՆ ՎԵՐՋԻՆ ԷՋԸ)

Գրեց՝ ՌՈՒԲԷՆ ՈՐԲԵՐԵԱՆ

ԽԹ.

...Որ որոտումն անընդհատ կոհակներուդ զայրագին
Խըռովեցիր երազիս տարփներուս դաշն ընթաց,
Ու նետեցիր խելայեղ՝ զիս աստղերն անդունդին,
Բեւեռներն՝ Այրեցեալ, Տարակոյսն՝ ու Աստուած,
Ա՛ռ թովանքըդ հոգիս, թող խոհերըս որ թռչին,
Դէ՛պ աշխարհներն անցեալին, չքնած յուշերն մանկութեան.
Թող սլանամ մի ռոպէ իմ առաջին մրմունջին,
Ու դառնամ զիրկըդ նորէն, իմ մայր, վէ՛հ ովկիան...:

Ծ.

Անապատէն կուրծքիդ մէջ մխուած ժայռի մը վրան,
Արծուի մը զերդ թեւաբեկ՝ ուխտաւորը առաւ կանգ,
Ու հոն համրեց տարիներ ու կ'ուզէր հոն յաւիտեան
Մնալ, լսել թաւալող մրմունջներուդ արձագանգ,
Տեսնել անհուն, յորձանքիդ գալ, փշրիլը ոտքին տակ,
Երբ իր անթարթ նայուածքը սուզած խորը մթութեան
Ծագն արեւուն կ'սպասէր անդունդներէն անյատակ,
Այլ կ'ընկղմէր աւելի, իմ մայր, վէ՛հ ովկիան:

⁂ Գաղափարը երբ դեռ ոչ եւս էր, բանաստեղծութիւնը կեանքի դաշնակութիւնը ու մեղեդիները կը հիւսէր:

⁂ Բանաստեղծութիւնը՝ մարդկային հոգիին անդըստին հակումն է, իսկ իմաստասիրութիւնը մարդկային սեռի յարմարումը կեանքի կռուին պահանջներուն հանդէպ:

⁂ Այն օրէն ի վեր երբ մարդիկ սկսած են գիտակցիլ իրարու մըտածման, տխրած է կեանքը, եւ խոյս տուած հին օրերու անհոգ թուչունը:

⁂ Մեծ հոգիները պզտիկ, ֆիզիքական ցաւերէ կը սոսկան, որովհետեւ իրենց մեծութիւնը չեն կարող կիրարկել հոն:

ԾԱ.

Ընկողմանած իր կուրի կողերուն վրայ դիւրաբեկ,
Մերթ հիւսիսը փչեց զայն, մերթ հարաւի հուր խորշակ,
Վրան ինկած մենութեան ցուրտ պատանքն անհաբեկ,
Քանի՜ անգամ մխուեցաւ անդունդին տակն անյատակ,
Ուր ճաշակեց մոռացում մը մահերէ քաղցրագոյն,
Երբ իր կուրծքը բաբախեց քու սրտիդ հետ մի վայրկեան,
Ու փոթորիկը կեանքին հմայքով մը գերագոյն,
Իրարու գիրկ մոռցաւ ձեզ, իմ մայր, վէ՛հ ովկիան:

ԾԲ.

Օրէնքի տակ բանտուած, Դո՛ւն՝ անհո՛ւն մը հունաւոր,
Իր ցաւատանջ հոգւոյն պէս, զգացիր թէ ապըստամբ՝
Խուամբեցաւ խորերդ եւ իր սրտին վիրաւոր,
Բողոքներուն հակառակ, որ մը՝ զեղո՛ւն դառնութեամբ,
Բարձունքներո՛ւն սլացաւ, մեծ Անհունին ի խնդիր,
Մագլցեցաւ բուրգերն Արարատն ու Հիմալայն
Հանգիստ ու բոյն տուին հեզ ուխտաւորին տարագիր,
Կը հեգնէի՛ր երբ դու զայն, իմ մայր, վէ՛հ ովկիան...:

ԾԳ.

Հոս լռութեան Աշտարակն ու սեւ անգղեր խուռներամ
Մահին երգը կը կոծեն, Դաշնակութի՛ւն զերդ կեանքին,
Հոն սրածայր կէտերով երկնասլաց Բակոսան,
Ուր ընթացող խորհուրդներ անէութեան կը յանգին.

⁂ Նկարագիրները վիրաբուժական գործողութիւններու ատեն միայն կը յայտնուին:

⁂ Բանաստեղծները սիրականներու արցունքները կ'երգեն միշտ, շաղի ու շողի, մարգարտի ու յակինթի յաւիտենական նմանութիւններով:

Լա՛ց, ո՛ կուսիկ, զի արտասուք
Կուսին ի բիբ են մարգարիտ:

Անոնք, որոնց ճակտին վրայէն տարրալուծող մտածման շունչը անցած է, ցաւման ամբողջ հրաբուխ մը կը ժայթքեն հանդէպ ծերերու արցունքին, որ տաժանելի կերպով երաժշտական ամառի մը տպաւորութիւնը կը ձգէ:

Ու վերջապէս, անհանգիստ, յարադողդող կողքին այն՝
Որ առաջի՛նն արեւուն կ՚ողջունէ շող գեղերփեան,
Ուր բոցավառ հիմէն վե՛ր կը սլանայ Ֆուճեամանն
Ըմբոստութեան մարմնացում, իմ մռայլ, վէ՛ս ովկիան:

ԾԴ.

«Տեսար սըլացքն իր խրոխտ, ու խորերէդ գոչեցիր,
«Ելո՛ւր ոգի՛դ ապըստամբ, հանգցուր ճակատդ ալեւոր
«Արարչագործ գերդ հոգին, ու խոհերըդ ցանուցիր
«Տուր երկինքի հովերուն, անհունին մէջ հնչաւոր...:
«Մեծ Անհունին ի խնդի՜ր... գերդ Էօֆօրիօն Ֆաուստի
«Ոչ մէկ բարձունքն աշխարհի կրնայ պարզել աչքիդ զայն:
«Թող ճակտիդ տակ անհանգիստ սուրբ մոռացումը կայքի,
«Ու դուն սեղմէ՛ կուրծքիդ վրան քու մռայլ, վէ՛ս ովկիանն...:

ԾԵ.

«Քանզի տեսայ հրեշտակներ անհասներէ գերագոյն
«Որ կրնային սըլանալ անծիրարքի մը մէջ ցուռ
«Արքտուրոսէն՝ Որիոն, ու ցուլանակին, աստղերուն,
«Հին գերմարդեր, աչքերնին ու ուսերնին բոց ու հուր,
«Երբ Եհովան յոգնաբեկ, կոհակներուս վրան ինկած՝
«Եղիցի լո՛յս կ՚որոտար անթափանցիկ մթութեան՝
«Անոնք ի զուր յածեցան միջոցին մէջ միգամած
«Մեծ Անհունին ՚ի խնդիր, ու կ՚որոնեն յաւիտեան...:

ԾԶ.

«Եկուր հանգչէ՛ խորքիս մէջ, տառապանքի՛ ուխտաւոր,
«Փափորաշող աչքերով ուր պարիկներ կը պարեն,

⁂ Ո՜ւֆ, այս սէր-վէպը, զոր ամբողջ մարդկութիւնը իր ծագումէն ի վեր, գերագոյն տենդի մը մէջ կը կարդայ, զոր արցունքոտ խանդաղատանքով, զոր դառն պատրանքներով կը կարդայ եւ որ չաւարտի՛ր, չաւարտե՛ր . . . :

⁂ Աչքը կատարելապէս կղզիացի գործարան մըն է, անկէ՛ են մեծագոյն մասը մեր պատրանքներուն:

⁂ Թշուառներուն դէպի իրար ցոյցտուած գթութիւնը ճիգ մըն է միասին մաքառելու համար թշուառութեան դէմ:

«Ուր Սափիրներ դարերու՝ ճակտիդ վրան ալեւոր
«Անմահութեան դափնինե՛ր պիտի հիւսեն նիարէն,
«Ընտրէ՛ քեզի բնավայր ալայքներն իմ հիւսիսին,
«Կամ մօտ աղուոր ափերուն, ուր դողդողուն կը սողան,
«Աւերներու զոյգ գետերն իրար ձուլուած միասին,
«Հին Եփրատն ու Տիգրիս դէպի մռայլն ովկիան...:

ԾԷ.

«Բաժնէ ինձ հետ գիշերները պատմուճանս աստղազարդ
«Ու լուսնակը մեր վրան թափէ ոսկի իր փարուեր,
«Հեշտըդ շարժինք ու խայտանք մրրիկներու հետ զուարթ
«Ու ծիծաղինք շանթերուս, սարսուռներուս իմ ընկեր.
«Ելո՛ւր, ա՛ռ քու քաղեցիր կորաքամակ ու տխուր,
«Նոր Պրոմէթէ հակոտնեայ, երկնից հուրէն գողցուած,
«Անհունը քեզ կը սպասէ, փայլչչացեղ մեծափառ,
«Հանգչէ այլ եւս մոռացման թեւերուն վրայ մռայլամած...:

ԾԸ.

Ըմբոստութեան մարմնացում, Ֆուճեամային թառած վրան,
Լսեց այս կոչն ովկիանին, պանդուխտ արծուին թեւաբեկ,
Ու դէպի վեր նայեցաւ.— «Հոն արեւներ կը շողան,
Ու դեռ կրնամ սլանա՛լ, մտածեց լուռ, վշտաբեկ...
«Կրնա՛մ երթալ, հասցնե՛լ յաւերժական աստղերուն
«Ո՞ւր կը յանգի այս ուղին, գիշերաստուեր մթութեան,
«Կա՞յ ելք մ՚արդեօք վիհէն դուրս կապկածներու մղորուն...
«Մեծ Անհունին կ՚ուզեմ եւ ընկերանալ յաւիտեան...

ԾԹ.

Պաղ սարսուռ մը ընդհատեց մտածման թելն իր յանկարծ,
Հառաչն էր որ գլխիկոր կը մռմնջեր ականջին,
«Հէք, մոլորա՛ծ դու հոգի, շրջմոլիկ կո՛ւր, նախահարց,
«Տեսար մեռած կրօններն ու դիտեցիր վշտագին
«Աստուածներու սեւ թափոր, որ կը նիրհեն յաւիտեան,
«Դարձի՛ր դէպի արեւմուտ, տե՛ս Սիպերիան դալկահար,
«Նկուղներուն խորն իջիր, ըմպէ ժահրը գերութեան,
«Եւ զգա՛ հոն իրական կեանքի տենչը տենդահար...:

Կ.

«Մնաս բարով, ես կ'երթամ շրջակայ անտառին
«Հետ տառապիլ ու երգել ու թողուլ սիրտս նորէն
«Մխօղունկի մ'իբրեւ նոր Սիպերիայի վշտացին,
«Ուր երկինքը կը սառնայ տառապանքի ժխորէն:
«Իսկ դուն սուրա՛ միշտ հեռուն, տես շեները բոցախառ
«Ու յիշէ թէ մէկ Աստուած կ'իշխէ միայն մեր կեանքին,
«Որուն առջեւ կ'իյնան գահ, բիւր ճակատներ դալկահար,
«Արդարութեան Աստուածը, Ազատութիւնն իր բագին...:»

ԿԱ.

Լռեց...: Ընկճած, ինք իր վրայ ուխտաւորը կքեցաւ,
Մութն արեւին կը հասնէր Սիպերիայի մեծազոյն,
Անդին սուզեց իր նայուածքը պղտորա՛ծ արդ տխուր
Հոն ուր Մասիսն աչեւոր ողջոյն կուտայ դարերուն.
—Այդ սուրբ բարձունքը մոռցա՛յ, խոկաց, լացա՛ւ տրտմագին,
—Դառնամ դողդոջ քայլերով վշտակարկաջ վտակին,
—Գտնեմ տնակս աւերակ ուր աղբիւրի մրմունջին
—Հեռ գեփիւռը կ'օրօրէ յիշատակն ու վարդենին...:

ԿԲ.

Լուռ քայլերով իջան վար, մին գտնելու Սիպերիան,
Միւսը դժբաղդ Տարօնին լերկ ափունքներն անայի,
Եւ ուխտաւորն անգիտակ, շրթունքներուն իր վրան
Կուշար հին երգ մ'ուղղուած անդունդներուն անեծի,
«Առէք թափանքն հոգիէս, թողէք խոները՝ որ թռչին
— «Դէ՛պ աշխարհներն անցեալին, շփուած, աւեր Կիլիկիան
«Թող սլանամ մի րոպէ իմ առաջին մրմունջին
«Ու դառնամ գիրկը նորէն, իմ մնայր, վէ՛ս ովկիան...:

Ճիպուղի, 1 Նոյեմբեր, 1910

ԻՆՔՆԱԲՈՅՍ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Գրեց՝ ԱՏՐՈՒՇԱՆ

Գաւառի գրականութեան խօսքը, վիճաբանութիւնը և գրամարտութիւնն ալ եղաւ: Եւ գաւառի գրողները՝ կրնան պարծենալ, որ իրենց գրիչը պատուաստ չէ, այլ հայ հողէն, հայ ջուրէն՝ ծծած, ուռճացած՝ գրական ծառ մը, որուն ծաղիկը արիւնի գոյն, որուն վրայ արցունքն է իջեր ցօղ, շաղն է ոստեր հառաչներու շունչ:

Հ. Ա. ԵՐԵՄԵԱՆ
(Ատրուշան)

Ես ալ գաւառի զաւակ եմ, ու եթէ ունիմ իմ մէջս, ձեր ջղերը քնարի պէս թրթռացնելու կրակոտ փոթորկում մը, այդ ես՝ իմ գաւառին, իմ աւերակներուս ներշնչումներուն, Ճորոխ գետի ինծի ազդած հառաչակոծ կոհակներուն կը պարտիմ: Ես ալ քամած եմ իմ ճակատ՝ այն սեւցած խաչքարերուն, որոնց տակը պառկեր են՝ հալածանքի լախտերով ջախջախուած՝ հայ պապերուս քրիստոնեայ գանկեր:

Գաւառացի գրողը՝ բնական գրեց, գեղեցիկ գրեց, գեղեցիկը բնականութեան մէջ փնտռեց ու գտաւ:

*
* *

Փոքր էի, գրականութենէ, էսթէթիքէ բոլորովին անտեղեակ, անձրեւոտ օր մը կ'անցնէի սրճարանի մը դիմացէն, ոտուըներս կաշկանդուած կարծես սալայատակի քարերուն կպան. ու ես մագնիսացած, յափշտակուած կը վերանայի. սրճարանին անկիւնը կոյր մը նստեր և ամէնքը ապշահար, բերաննին բաց, անոր մտիկ կ'ընէին: Ու ես լսեցի, որ կ'ըսէին.— «Մտիկ ըրէք հայ աշուղը...:»

Այդ կոյր երգիչը, հայ աշուղ էր, զիս իր երգերուն հմայքովը կալանաւորած էր: Պէտք է խոստովանիմ, որ բնաւ բառ մը չէի հասկնար իր ինքնաբուխ բանաստեղծութիւններէն,

բայց անոր կոյր աչուըներուն մէջ՝ կը տեսնէի հալած ու սեւցած Հայաստանի տառապանքները, ան մեր անտառներէն բերեր էր իր հետ՝ քարայրներու մէջ ապաւինող անհաբեկեալ հարսներու՝ կականակոծ ողբերը, լացերով հիւսուած խօսքերը, որոնք տխրանոյշ՝ ունկնդիրներուն զգացմունքի ծովին մէջ կ'ալեկոծուէին։ Այն օրէն ի վեր՝ սիրեցի աշուղային քնարը։

Աշուղը միեւնոյն ատեն կը հիւսէ բանաստեղծութիւնը և անոր երաժշտութիւն մը կը հագուեցնէ։ Բնատուր յատկութիւն մըն է այդ։

Ինքնաբոյս քերթողին տո՛ւր քու ցաւերուդ ծրարը, ան քեզի աւելի կը զգացնէ քու վշտերուդ կսկիծները։

Հայ սուրբ հայրեր, հայ խեղճ մուրացիկներ՝ կազմած են մեր բնիկ ինքնաստեղծ գրականութիւնը. խղճի ձայնը, և աղքատութեան ու հալածանքի լեզուն շարժեր են զգացմունքի քնարը, և մենք ունեցեր ենք գեղեցկագիտական գրականութիւնը։

Բնածին գրականութեան փշրանքները՝ ժողվեցինք Գողթան երգիչներու կարմիր շրթունքներէն, ու տեսանք որ կարմրիկ եղէգ մը, և եղեգին փողէն ծուխ կ'ելլէր, եղէգին փողէն բոց կ'ելլէր, բոցին մէջ պատանեկիկ մը կը վազէր, վարսերը կրակ, մօրուքը փայլակ, աչուըները արեգակ... Հայրապետներ, աբեղաներ կրօնական քնարը կը շարժեն, հոգեւոր աշուղներ են Ստեփ. Սիւնեցին, Գրիգոր Նարեկացին, Խորենացին, Շնորհալին։ Սիւնեցին ցոյց կուտայ՝ որ Քրիստոս իր կողէն բղխած արիւնով՝ անմահութիւն կը խմցնէ տիեզերքին։ Եւ Նարեկացին կարծես հրեշտակի ստինքէն անմահութեան կաթը ծծած, զմայլելիօրէն կ'երգէ իր աղօթքները որոնք քերթուածներ են։

«Շուշանն շողեր յոյսին
Շողշողեր դէմ արեգականն...
Շուշանն շաղով լցեալ
Շաղ շողով եւ շար մարգարտով,
Ծաղկունքդ ամէն շաղ առին,
Շաղն յամպէն ամպն յարեգակնէն...»

Բառերու ներդաշնակ հիւսուածքը բանաստեղծական յղացումներու աստիճան՝ զմայլելի ներդաշնակութիւն մ'ունին.

անոնք հին գրողներու յատկութիւնն եղան։ Նարեկացիին աշակերտեցան այդ դպրոցին մէջ՝ Հ. Ալիշան, Խրիմեան Հայրիկ և Գարեգին սրբազան Սրուանձտեանց։ Գաւառի գրականութեան վրայ ուժգնօրէն ազդեցին «Յուշիկք Հայրենեաց»ը, «Վասպուրական Արծիւ»ը, «Համով Հոտով»ը։ Ամէնն ալ հայ սրտերէ բղխած։

Վահան վարդապետ Պարտիզակցի գաւառի ինքնաբուխ գրական փշրանքները «Անգիր Դպրութեան» էջերուն մէջ հաւաքեց, անոնք հաւաստիք մըն են հայ ինքնաստեղծ գրական նշմարներու։

Բժշկապետ Գէորգ Ախվերդեան, Պ. Արշակ Զօպանեան, Վենետիկի և Վիեննայի հայ տպարանները և «Ազգագրական հանդէս»ը ու Կ. Պոլսոյ բանասիրական «Բիւրակ»ը՝ մեր գաւառի գրականութեան վրայ գուրգուրացին։ Եւ շնորհիւ այդ ջանքերուն՝ այսօր մեր հողին ծնունդ՝ բնիկ գրականութիւնը մասամբ մը գրի առնուած անկապտելի կը մնայ։

Այդ գրականութեան ամէնէն հզօր թարգմանները են եղած—Աշուղները, որոնց պարագլուխն է Սայեաթ-Նովան, որուն տաղին ականջը՝ արծաթ է, գլուխը ջավահիր քար, կոթը փղոսկր, փորը սատափ, թելերը ոսկի, այդ ալմաս խամանչային դիմէքը չեն գտուած։

Այդ տաղը իր եարին համար շատ երգեր, շատ լացեր, և շատ մաշուեր է։ Սայեաթ երգեր է.—

«Էս օր իմ եարին տեսայ բաղչի մէջըն ման գալով,
Գէտինըն զարդարվեցաւ իմ եարի ոսկէ նալով։
Բլբուլի պէս ըրտուս էկայ՝ վարդի վերայ ձէն տալով,
Զուննուն (խելացնոր) էլաւ ¦ ելխս գլխէս, սիրտս տրխուր,
աչքս լալով։»

Իրապաշտ բանաստեղծ մըն է ան, առանց գիտնալու թէ ի՛նչ է իրապաշտութիւնը. իր եարին համար կ'ըսէ.

«Բամին դիբչի փօքլիդ մէջն՝ նուշդ կուգայ վըռվըալով...»

Ուրիշ աւելի սիրուն բացատրութիւն մ'ունի, դարձեալ իր եարին համար.

«Նուխքրդ (շող) աշխարհըս բռնեց է՝ արեգակի դէմըն փարկվահան իս...»

Աշուղ Ազամը իր եարին էշխին հիւանդ կ'ըլլայ և սար-

սարի. իսկ Գիւրջի Նաւէ աշուղը՝ փաշայ չանին կը նուիրէ իր սազը.

«Թահր է տուել շուխ բոյըդ՝ սմբուլ կասեն,
Պայծառ դէմքդ նոր գարնան գիւլ կասեն,
Քաղցր լեզուդ մայիսուայ բլբուլ կասեն
Սիպտակ բոխախդ էրծաթէ կուլ-կուլ կասեն...»

Մեր աշուղներուն մէջ կան նաեւ նկարչագեղ գրիչ ունեցող մտքեր, ինչպէս Նիրանին որ գեղուհին կը կենդանագրէ իր այս բանաստեղծութեամբ.

Պռունկը բարակ վարդի տերեւ լինի,
Կարմրագոյն թշերը իբրեւ խնձոր,
Աչքը ունքը շատ սեւ լինի,
Երեսի հալերը ոլոր մոլոր.
Ակռիքները մարգարտի ձեւ լինի...»

Կայ ուրիշ աշուղ մը անունը Շիրին, սրամիտ և սիրաբան:

«Օձի ուրան գեղեցիկ ըլի, սիրեկան չի լինիլ...
Բօշի աղջիկն զուգես մարգարտաշար շորերով,
Չի թողուլ բնականը, վիճակի արժանի չի լինիլ...»

Կան նաեւ հայրենասէր աշուղներ, ինչպէս Բեանհամը, երբ մարախը մեծ վնաս է հասուցեր Արարատեան դաշտերուն, նոյն աշուղը երգեր է տխրագին.

«Այրեաց դաշտըն Արարատեան այսինքն այրեալ կրակով,
Մարախն եղեւ անհամար իբր անդնդային ծով...
Ո՞ւր է գոյնդ Հայաստա՛ն, ինչ ունէիր անթառան,
Եկեր բոյսդ ջորեակն, չեթող ի քեզ նշմարան...»

Աշուղներուն մէջ՝ Բի միայն բառախաղ սիրող աշուղ մըն է, որ կ'երգէ.

«Սիրաբան կա՛ց, սիրաբանիդ սիրաբան եմ, սիրեկա՛ն...
Պատուական ես, պատուականիդ պատուական եմ, սիրեկան...»

Մխլին-Բուրջին հոգերգու աշուղն է. Ալեան-Օղլուն պարկեշտ երկիւղած աշուղ: Անտաշ հոգի աշուղ ալ ունինք ինչպէս Շամչի Մելքոնն, «Անգամ արա՛, գովքդ ասեմ, Տալուրեցի շուն Առաքե՛լ...»

Քիչիկ-Նովա մեր ուխտաւորներու աշուղն է: Մեր սուրբերուն, և մեր եկեղեցին աշուղն է:

Թուրինջը մոլեգին սիրահարուած աշուղն է. վա՛յ թէ իր սիրատարփիկ ձգտումներուն չի հասնի.

«Իմ ջանիլ ջիւան կեանքս ես կու քանդեմ»

Այսպէս կը սպառնայ. իր մէջ քիւքիւրտ կ'այրի, կրակը մարելու համար քաս մը զով ջուր կ'ուզէ:

Աշուղ Իվանին՝ աւետարանի քարոզիչ՝ ժողովրդական բանաստեղծն է եղած:

* * *

Գեղեցկադէմ, գեղեցիկ քնար նահապետ Քուչակը՝ մեր ամենէն հրապուրիչ աշուղներէն մէկն է: Սիրահարական երգերուն մէջ, անզուսպ իրապաշտութիւն մ'ունի, հայկական պարկեշտութիւնը կը մոռնայ, որբապիղծ համարուած մտքերը, խունկի պէս կը ծխէ եարին կուրքին առջեւ: Եղերերգական է միանգամայն. կ'ողբերգէ.

«Ես մեռնիմ ի քո վերայ, դու զքո ծամդ իտրես,
Կտրես մաշալա վառես, ձեռքդ առնուս ու զիս փնտռես,
Կամ ի հողվերօքս անցանես, հետ լնուս զաչերդ ու թափես,
Գըրկիկ մի վզիս ածես, զապառած վէմդ համբուրես:»

Յովհաննէս Պլուզ մեղքերը իր առջեւ կը շարէ և անոնց վրայ կուլայ. կարաւան մը երկինք գնալուն, ինքն ալ իր մեղքերը ուսը ածած, այդ ճամբան կը բռնէ, և զիմացը հրեշտակ մը ելլելով, կ'իմացնէ անոր որ ինքը այդ բեռով արքայութեան մէջ տեղ չի կրնար գտնել: Պլուզին համար՝ արցունքը օճառ է, որ կը ճերմկցնէ մեղաւորին սեւութիւնը:

Ժողովրդական քնար գրիչներուն մէջ նշանաւոր է Ղազար Սեբաստացին, որ իր եարը արեւով ու լուսինով կը զարդարէ: Արեւը ու լուսին եարին քով կուգան, կախուելով անոր մազերէն, և աստղերը վար կ'իջնան պակելու համար անոր ճակատը և գինովցած եարին սիրով՝ կը շողան:

Աւ. Իսահակեան «Ազգագրական Հանդէս»ին մէջ՝ Շիրակի բարբառով՝ ժողովրդական աշուղային բանաստեղծութիւն մըն է հրատարակած, ուսկի՞ց է բխեր այդ քերթուածը չեմ գիտեր, որուն մէջ սակայն Քուչակի հոգին կայ, կ'երգէ.

—«Ա՛յ, պզտիկ հարս, ա՛յ, հարսնուկ ջան,
Էդ ի՞նչ սիրուն մազեր ունես.

—Ա՛յ, տէրտէր ջան, ա՛յ, տէրտէր ջան.
Էն քեզ կու տամ, շուրջառ հենես:
—Ա՛յ, պզտի հարս, ա՛յ, հարսնուկ ջան,
Էդ ի՞նչ սիրուն ճակատ ունես.
—Ա՛յ, տէրտէր ջան, այ, տէրտէր ջան,
Էն քեզ կու տամ, սեղան հենես:»

Ու այսպէս կը շարունակուի և գեղեցկութիւնները նուիրականութիւն մը կը հագնին:

*
* *

Մեր ժողովրդական բանաստեղծութիւնը քնար մտքով արդասաւոր է: Արեւելեան խանդոտ կրակով տաքցած են այդ մտքերը: Եւ ամէն շրջանի մէջ, ժողովուրդին ծոցէն ելած են հրապուրիչ բանաստեղծ դէմքեր, որոնք իրենց կոյս մտքով, ներկայացուցեր են մեր բնիկ գրականութեան արժանիքը:

Վանեցի երգիչներուն համեմատ, եարի սէրը կրակ կու տայ սրտի անտառին: Նոյն ժողովրդական բանաստեղծները շատ գունգուրանքով կը տանջեն եարը, սիրահարը՝ վարդով այնքան կ՚ապտակէ եարը, որ այտերէն կը հոսի վարդեջուր, և անով կը լուացուի եարը:

Նոյն ժողովուրդի բանաստեղծներուն համեմատ՝ Սէրը արծաթէ շղթայ է սիրահարներուն վզէն կախուած: Անոնք ամէն մարդու կ՚ըսեն՝ «Սիրէ՛, առանց սիրոյ մի կենար, ով որ կը սիրէ արքայութիւն կ՚երթայ»... Մոգացի երիտասարդը կ՚երգէ.— Պզտիկ աղջիկ, քնարահար պիտի ըլլամ, պիտի երթամ նստիմ հօրդ պարտէզը, անդադար պիտի երգեմ, պիտի քնարահարեմ, մինչեւ որ մարմինս հալի, և ոսկորներս ինկնան: Աղջիկը կը լսէ ու կը պատասխանէ.— Այսօր քեզի համար զիս շատ ծեծեցին: Յետոյ Հալէպի մետաքս առին, վէրքերս անով պատելու համար. Դամասկոսի շաքար առին արիւնս դադրեցնելու համար, Պարսկաստանի բամբակ առին արիւնս սրբելու համար. բայց եթէ աչքս՝ քու աչքիդ հանդիպի. կարծեմ թէ ինծի և ոչ իսկ վարդով և ռահանով զարկած են:

Բորչալուի գաւառէն կան սիրահարական երգերու փշրանքներ, երիտասարդը կ՚ըսէ:

«Ա՛յ հայե աղջիկ, ա՛յ շահե աղչիկ,
Հեյրան եմ քեզի, ղուրբան եմ քեզի,
Տանէն դուրս արէ, քու բոյդ տեսնեմ:»

Աղջիկը կը պատասխանէ.

«Ա՛յ հայե տղայ, ա՛յ շահե տղայ,
Բա բաղ չե՞ս մտել, չինար չե՞ս տեսել:»

Եւ նման քնքուշ բացատրութիւններով և նմանութիւններով, երիտասարդ ու աղջիկ իրարու հետ կը սիրաբանեն. և աղջիկը բնութեան հրաշալիքներով կը բացատրէ իր գեղեցկութիւնը:

*
* *

Ժողովրդական բանաստեղծութիւնը՝ ամէն տեսակ նիւթի վրայ ունի իր փշրանքները, անոնք երգեր են ղարիպը, սգաւորը, հոգեւորը, գինին, զուարթութիւնը, ու երբեմն ալ սրաբան են եղած:

Մշեցի մայրը ծիծաղելով կ՚երգէ.

«Ահա եկաւ մըր փեսեն
Մէկ փեշը կարճ մէկ երկեն
Խոշոր աչքեր լոյս չունի
Հաստ թեւերը ուժ չունի...»

Մեր ժողովրդական քերթուածներու ոճը ընդհանրապէս կծուկ է: Մուշի Ս. Կարապետի ձօնուած այս բանաստեղծութիւնը՝ օրինակ.

«Մեկդին Պինկեօլ, մեկել մեծ չօլ,
Ջայիր չիման կուշտ ու բոլոր,
Ծառ ու ճղեր կանանչ տերեւ
Հաւեր խաղան խաչի վերեւ
Զանգեր ջուխտակ ճինտրաց գոռան
Կաղ ու կուրեր կը սարսփան...»

Խարբերդի հայերը՝ ունին իրենց մէջ ժողովրդական սրտագրաւ բանաստեղծութիւններ. մայրիկը օրօրոցի մանուկին կը մաղթէ.

«Օ՛ր ըսեմ օրիկդ շատնայ,
Օրդ ու արեւիկդ շատնայ,

Օրէդ, արեւէդ տաքնամ,
Քեզ աղկէկ եար մի գտնամ։»

Գաւառի չատ քաղաքներուն մէջ, հանրածանօթ է սի-րականի երգին այս տողերը.

«Արզիւ կու գայ լեռները,
Ելէ՛ք բարձէ՛ք բեռները.
Աչքը կուրնայ ան մօրը,
Եարս ձգեց լեռները։
Վարդին տալը ծռեցի,
Ձեվրես տակը փռեցի.
Ես ալէմին ինասին,
Իստամպօլցին սիրեցի։»

Աշուղներուն մէջ կը գտնուին նաեւ կիներ, աղջիկներ։ Կոյր աշուղուհին տափ կը զարնէ, ինքնին երգեր ու քեր-թուածներ կը հնարէ, Մշեցի կոյր աղջիկ աշուղի բերնէն կը լսուի հետապնդուած օրիորդի այս երգը.

«Տօ տղա՛յ, տղայ, ալ կապով
Հար ե՞փ ընցնիս մըր պատով
Կ'երթամ ասիմ իմ աղբօր
Իգայ զարկէ խանչըրով
Հանէ զէն կարմիր արուն
Թափէ շամամ ծծերուն։»

Քղեցի կիները գդմած պատրաստելու ատեն, զուարթ ու կատակաբան, թէ՛ կ'աշխատին, և թէ՛ կ'երգեն, խումբ խումբ իրարու երգերուն կը պատասխանեն. այդ ժողովրդական եր-գերուն մէջ աշուղային հոգի կայ, կ'երգեն այդ աշխատաւոր կիները.

«Ես օր (որ) վարէն եկայ, դուն դուռը բացիր,
Ձեռքդ երեսիդ դրրիր, ա՛խ էրիր, լացիր,
Ըսիր կ'առնեմ, կ'առնեմ, ինչո՞ւ խաբեցիր,
Սէրըդ կրակ էրիր, վրաս թափեցիր,
Գնա՛, իմ եար, գնա՛, չունիս *մահանայ*
Քու ծոցում պառկողն էր *տէղի տիփանայ*։»

Ակնցի մայրիկը բանաստեղծ է իր մանուկին օրօրանին առ-ջեւ.

«Պիլպուլս ի պախճան իջեր՝
Վարդերուն թըփերն է թառեր,
Ինչ վարդ կայ, գլխուն դրեր՝
Անուշիկ հոտէն քնացեր։»

Հարսներգու բանաստեղծութիւնները և զարիպի երգերը գերազանցօրէն գեղեցիկ են բանաստեղծ ժողովուրդ Ակնցինե-րուն միջեւ։ Ամէն օրիորդ պիտի ուզէր Ակնցիներուն տունը հարս երթալ ու լսել այս հիանալի հարսներգը.

«Առաւօտուն կ'ելլես՝ արեւ կու ցաթէ,
Բերանդ ուր կու բանաս մեղըր կու կաթէ
Եկու նստինք՝ անուշ անուշ խօրաթէ.
Առաւօտուն կ'ելլես՝ պաղ պա՜ղ հովերուն,
Պագ մի տուր երեսէդ՝ աչուդ քովերուն
Ի՞նչ կու պակսի ան անյատակ ծովերուն։»

Ակնցի սիրահարին հոգեկը կ'ելլէ պագիկ մը ուզելով։

Սիրատարփիկ Պիթլիսցի այր և կին իրարու փոխն ի փոխ կը պատասխանեն։ Այրը իր կնկան կ'ըսէ.

«Աղբ'րած-արուն բուսեր մըջ քարին
Պօծառ լուսին ես եղեր վըր բարձրկէկ սարին
Ա՛յ եար, քաֆուր վարդ ես բացուեր գունզգուն,
Կ'ուզես կուրբան արեւ էղնիմ, կուրբան արեւուդ,
Վարդաջուր բերէմ, վարսերդ լուանաս,
Դուն քու հօրէն, մօրէն խուռնիկ խերէղէն (հրեշտակադէմ,)
Գօղուխոց (մորթախտ) խանես թէ դուն զիս մոռնաս,
Էրեցիր զԱսմար սիրուն խոցերով,
Ապրշնէ (մետաքսէ) վարսեր թափեցիր ծոցերով,
Քո ծոցն էր նխշուն օդա, ես նէ բունաւոր,
Քէ բան մի, ա՛յ եար, կ'ուզես ասեմ ես,
Խըրնկ քէ (քան զքեզ) հուքմով խանում չտեսայ ես։»

Որուն սիրուհի կինը կը պատասխանէ.

Ա՛յ եար, դու էս նստիր տանիսի ցւքին,
Ուրդ (բոյն) էս դրէր, վըր մառմառ քարիս,
Կու խալի, կաթա վըր իմ սրտի եարին (վէրք)»

Եւ այրը կ'ըսէ.

Ա՛յ եար, դու էս նստէր շուշալի այվան

Խելկունքսի տարեր ես ձեռնես չի գար բան,
Վըզիդ վըզնոց, դողերուդ մըռջան
Ա՛յ եա՛ր, կլոր բազկըներուդ սլիտեր օսկու ապռջան:»

Սիրուհին վերջին անգամ կը պատասխանէ .

«Այ եա՛ր, թղթիկ մի գրա ճամբա ի Վան,
Բալքի մի (թերեւս) Վանայ խօճէն շինա մեր տարտի դարման:»

Հարսերու նուիրուած շատ երգեր կան , չէ՞ որ կինը կամ նոր հարսը , բացի այրէն , միւս անդամներուն համար օտար մըն է , որով զայն կը հալածեն , հարսը կ'ողբայ այդ տարկային կացութիւնը , բայց և չի մոռնար իր նորհարսութեան երջանկութիւնը: Մուշեցին՝ պարերգով՝ հարսին այդ ուրախ կացութիւնը կ'երգէ ժողովրդական քերթուածով , գուրգուրոտ է այս կտորը .

«Լուսնակ, լուսնակ, յո՞ւր կ'երթաս,
—Կ'երթամ հըտ Հալուայ սարուն
Եարուկ պաղչէն խոռունկ քուն
Քնուկ էր, քրտնուկ էր
Պագուկ (պագուած) էր կարմրուկ էր,
Սիրուկ էր զարդրուկ էր
Վարդն երեսին փռուկ էր,
Վախենամ խռովուկ էր:»

Ժողովրդական բանաստեղծները հարսերու և սիրահարներու բերանը կրակոտ բառեր են դրած , սիրատարփիկ հոգիները այդ երգերով կը տաքնան , այդ երգերով կը խայտան :

Սքանչելի է՝ նկարագեղ այս երգը .

«Հա՛յեար, հայեա՛ր
Աղբեր մը Մըրզա լեռը
Փուտ ուռուն տակը կու վազէ.
Օլուխն արծըթէն դըրած,
Ջուրն օսկուն թասը կու վազէ:
Երկու թուխ աղուոր աշխիկ,
Նոշըպովն ի ջուրն են եկեր
Երկու փեհլիվան կըյրին,
Ձին հեծեր ու սէյրն են եկեր:
—Ջրիկ որ այնէն կուգաս,
Իմ պաղուկ ջրիկ ու անուշիկ,

—Ես ան այնէն կու գամ,
Ուր հին ու նոր ձուն կայ վրան,
Գիշեր ու ցորեկ կ'երթամ,
Քուն չունիմ արթուն կու կենամ:
Ջուրն ալ եղեր եար ունի,
Իր եարին պաղչան տի երթայ.
Զօրնայ քու եարին պաղչան,
Եկուր մեր պաղչան տանիմ քեզ,
Վարդ ու նուռ ունիմ ջրելու,
Ռեհանս ալ կոծ կապելու
—Աշխի՛կ, քու պապկանդ հոգուն,
Նոշըպէդ պըտիյ մը ջուր տուր:
—Ջուրս տաք է չէ պաղեր,
Մեր սիրուն շատ մարդ է մարեր:
—Տօ՛ւր խըմենք, մենք ալ մարինք:
Հաշուենք թէ մարը չէ բերեր:
—Ուչ մարն է բերեր նըման
Ուչ՝ արեւն ու ուչ լուսունկան,
Քեզ բերեր Մըրսա ալան,
Ուր իջեր պաղչաս պէկէման,
Իջեր ու զարկեր վրան,
Մէջը վարդ, բոլորն ռահան,
Քաղեմ ու տեսքէ անեմ,
Խըրկեմ ղարիպիս արմուղան,
Առնէ, դընէ աչերուն,
Ըսէ՛, սիլայէն եկեր արմուղան:»

Ամէն գաւառ ունի իրեն յատուկ ժողովրդական քերթուածներ . և բնականաբար՝ գաւառէ գաւառ կը տարբերի ժողովուրդին քերթողական խանդին աստիճանը , ընդհանրապէս Ակնայ ժողովրդական բանաստեղծութիւնը՝ գրաւիչ է , ինքնատեղծ , գուրգուրալի ոճ մը կը տիրէ անոր ամէն տեսակ նիւթերուն մէջ . քնքուշ են պարերգները , մորմոքիչ են եղերերգները , սրտաճմլիկ են ղարիպի երգերն և նկարագեղ են հոգեկան նուագները :

Շարունակելով հարսներգու և պարերգու աշուղային եր-

գերու չարքը, Հիւսէյնիկի բարբառով՝ կը գտնենք մէկ քանի սիրերգներ:

Հարսը՝ Իզմիր գնացող իր տղան տուն կը կանչէ. իր տղան պատուհանէն որ դիտէ, Իզմիրցի անցնող դարձողը հիացած կը յափշտակուին եղեր:

Սիրերգներու մէջ՝ շատ սրամտութիւն և զուարթութիւն կայ, օրինակ.

«Ցորեկը քուն գիշերն արթուն,
Ի՞նչ անուշ է քենին մարդուն.
Քեպապին հետ գինի պէտք է,
Փեսային դէմ քենի պէտք է:
Հարսնետունը զենին սազը,
Կը հիսեն ա՛խ հարսին մազը,
Հարսը տի լայ պագի պագի,
Փեսան ըլ տի քաշէ նազը:»

Սիրահարը իր եարին տարտէն *կ'ըլլայ* տիվանայ. *եարը Վանէն կուգայ, որուն կ'ըսէ. «Պաչիկ մը տուր մարդ չիմանայ»: Եւ համբոյրներով խելագար, սրամիտ ու կատակաբան խօսքեր կ'ընէ. եարը կուգայ ուշիկ մուշիկ, անոր ոտքն է մտեր վարդի փուշիկ. անոր կ'ըսէ. «Կլոր թշիկ, պագդ անուշիկ»: Ոտնեմատն քալելու է, սրտին ուզածը արթննալու չէ: Գեղեցիկ է այս կտորը:*

«Եարըս էլիր քու քնուն,
Պուտ մի խմէ էս գինուն,
Գինուն կարմիրը սիրէ,
Աշխրնին թուխը սիրէ.
Սեւ աչվին մօրանց պէտք է
Սիրմէ քաշելն ի՞նչ էնէ:»

Շպարուած գեղեցկութիւնը, ոչինչ է կ'ըսէ ժողովրդական բանաստեղծութիւնը, պէտք է ի ծնէ գեղեցիկ ըլլալ և գեղեցիկ մնալ:

Սիրուհին ալ սիրահարին համար կը հալի, կը մաշուի, և ունի իր սիրերգը.

Ա՜յ, իմ սիրական մարդուկ,
Կարօտ եմ քու լուս երեսիդ,

Տարուեր եմ սիրոյ մէյ գրիդ,
Փափիեր եմ եղնիկի նման:»

Սիրուհիին համար՝ սիրականին սէրն անուշ է, խօսքն անուշ է, ան կը խօսի լուսնկայ լուսոյն, ան կը բուրէ անուշ հոտ, գարնան ծաղկունանց նման: Սիրականին պատկերը կ'ուրուագրէ.

«Թուխ աչկըդ ու քէման ընքուիդ,
Թարթիչուիդ լուսունկի նման.
Պըռկունքըդ է ալ քիրազի,
Մանավշա պըյըխըդ ի վրան.
Աս հէւրէթէս էրեցայ,
Եուվասըզ պիւլպիւլի նըման:

Անկէ սիրուհիին երգն է այս, այնքան սիրահարուած է որ թեւերուն ուժն է գնացեր, աչքերուն լոյսն է նուազեր, իր սիրականին սիրուն, գիշերն ամբողջ չունի բնաւ քուն: Տարագիր երիտասարդը՝ հարսին համար տանջանք կ'ըլլայ, նոր հարսը անոր սիրուն համար՝ երգեր կը հիւսէ:

Տասուերկու տարուան տարագրեալ ղարիպի կեանքը՝ անտանելի է սիրուած սրտերու համար: Անկայ ժողովրդական բանաստեղծութեան մէջ կան այս գեղեցիկ բացատրութիւնները.

«Դուն ծովուն քով կու կենաս
Ծովը քեզ մահանայ կ'անես.
Թեւերս կարմունջ կապիմ,
Ծովու վրայէն անցնիս գաս:»

Ձայն կը կանչէ որ բաղնիք տանի, լուայ մետաքսէ վարսերը: Կ'ուզէ զայն տուն տանիլ, ու փռել մետաքսէ գորգ, տասուերկու տարուան գործուածք: Թաչունի փետուրով լեցուած վերմակ մը բանալ և վրան չղարչ մը: Եւ կ'ուզէ շարել չարաչար բարձեր, զարդարել ոսկի սեղաններ, բերել նուան հատ գինի, խմցնել և անուշ ըսել անոր:

Բարձր սարերէն հովը վար իջեր՝ եարին դռնակը կը ծեծէր. նորուկ հարսնուկը վար իջեր, դռնակն է բացեր. տեսնելով որ իր սիրականը չէ, տխրեր է և դարձեր: Անկէն այսպէս կը պատմէ և կ'ըսէ.

«Կեսրակը հարցմունք է արեր,
—Հարսնո՛ւկ, քու ո՞ր տեղդ է ցաւցեր.
—Մարի՛կ, քու որդուդ սիրուն,
Իմ էմմեն տեղիկս է ցաւցեր.
—Իմուն ճաճիլուկ հարսնուկ,
Էրեսդ ինչո՞ւ է մալուլ (տխուր),
—Քու մեկիկ որդուն համար,
Էրեսս էմմեն օր մալուլ,
—Մի լար ճաճիլուկ հարսնուկ,
Մի լար, սիրունիկ հարսնուկ,
Գիր կ'անեմ որդիս կու բերեմ.
—Գիր անես որդիդ բերես,
Աստուծոյ լուսուն տիրանաս.
Գիր չանես որդիդ չի բերես,
Կ'անիծեմ ուր քար կու դառնայ:»

Սոսկալի է Ակնցի նոր հարսը՝ կեսրակին հետ քնքշօրէն կը վարուի, թէ կամքը չի կատարուի, անխնայ կ'անիծէ:

Միեւնոյն տխուր հոգին կը ներշնչէ, նոյնպէս Ակնցիներուն այս երգը.

«Տօշակս տախտակ է, բարձս չոր քար է,
Էլեր եմ կայներ եմ ներքիւս ձոր է,
Իմ եարես զատուեր եմ աս ինտո՞ր օր է:
Զար կասկամը կանչէ տանըդ պէտ արէ,
Եար եկու ձեռօքդ պատանքս կարէ,
Վերցուր դիր գերեզմանս՝ քարը դուն շարէ:»

Ղարիպութեան մէջ մնացող եարը մեծ տանջանք է փոխադարձաբար սիրականի եւ սիրուհիի համար:

Ակնցին կրքոտ է, եւ առանց կրքի կարելի չէ զգալ, եւ առանց զգալու կարելի չէ սիրուած բանաստեղծ մ'ըլլալ: Զգացմունքի մարդն է Ակնցին, եւ անոր համար իր երգերուն մէջ կայ այն զուրգուրալի հոգին, որ կը սիրուի, որ սրտին հետ կը խօսի, որ զգացմունքներուն վրայ երգի հոսանք մը կը թափէ: Նոր հարսը մինակ որ մնայ, կը տխրի սիրերգներ կը հիւսէ, ղարիպը իր եարէն որ հեռի կը մնայ, ցաւերու տպաւորութեան տակ կ'ողբերգէ, եւ մայրիկն ալ երբ կըզմայլի

մանկիկին գեղովը խորոտիկ, կը յուզուի օրօրներ կը հիւսէ

Օրօրոցի մանուկին ծառն է արմաւենին, պուլպուլը՝ անոր ճիւղը կը թառի, թռչունը կուտ կ'ուտէ արցունք կու թափէ, իր բունիկը կ'ուզէ, մանուկը ոսկի սափաթի մէջ է դրուած, մարգարտէ վերմակ ունի ան, ջէւահիրէն բարձ, օրօր կ'ըսեն որ տղան ապրի հօրով, մեծնայ մօրով, ղայն կը պահեն մարգրտէ նաւն հատերով:

«Օր օր օր կապեմ կախ օրրան
Ծառէ ի ծառ ու շուքն ի վրան, է, է, է,
Ծառի շուքեր եկէք ի վրայ
Շուք արէք որ աշխիս քնանայ է, է, է:»

Տղուն ծոցիկը առաւօտի է նման, առտուան շաղիկն է վրան.

«Թ'ելլէ ի սարեն հովիկ
Տանի օրրանդ ու բերէ, է՛, է՛, է՛.»

Զօրէն ալ պիւլպիւլը կու գայ, մանուկին օրօր կը կանչէ:

Այս երգին մէջ հովուերգական գեղեցիկ, եւ նկարչական մաքեր կան. սիրուն բանաստեղծութիւն, փոքրիկ ու խատուտիկ:

Ինչ որ գիտած եմ, ժողովրդական բանաստեղծութեանց մէջ՝ բնաւ ջանք կամ ճիգ չկայ գրական գեղեցիկ գործ մը արտադրելու, այն քերթուածները ինքնածին են, ինքնաբուխ է երգողին խանդը, եւ շատ անգամ բանաստեղծը այդ պատճառաւ՝ աշուղը անորոշ կը թողու իր գեղեցիկ յղացումը. Խոյթեցոց բանաստեղծութիւններէն՝ օրինակ մը այս բաժնիս, պարերգի պատառիկէն ահա կտորիկ մը.

«Կես գիշերուն դուրս ելայ,
Մատղաշ ամպիկ մ'էր ելեր,
Դանդաղ կնիկ մ'էր քալեր,
Բօկիկ ճետիկ մ'էր գացէ,
Առա զճետիկն ու գացի
Գացի կայնա գլխընուն՝
Վարդեր փըռուկ էր էրսնուն,
Երկու ծծի մէջ նշան կեր
Զոգայ թէ զնշան պաքէ

Գլորա զընտան ինկայ
Կանչի Սուրբ ու Սրբորէք
Մէկիկ չեկաւ երեւան
Սուրբ Սարգիսն էր խորուսան։»

Նկարագեղ մաքեր ունին մեր ժողովրդական բանաստեղծները, բնութեան ծոցէն կը հանեն ներկերը, զանոնք զանգելու արուեստը իրենց ծանօթ չէ։ Պատահական է անոնց գեղեցկագիտական յաջողութիւնը։

Անոնք հովերուն կու տան իրենց քնարը, և հովը կու լայ իրենց քնարին թելերուն վրայ։ Հովերէն կը սպասեն գրիկ, խապրիկ մը. հովը թէ լուր մը չի բերէ, կ'ուզեն իրենց ղարիպէն մազ մը գլխէն փրթուած. գէշը հովերուն կուտան, լաւը հովերէն կը սպասեն, գէշին տէրը արեւ չունի, և լուսին գիշերը արեւ է. աղուորին կապոյտին երեսը արեւ է, աստղն ալ լուսին։ Եւ գեղեցիկը միշտ բնականէն կ'առնեն։

Խարբերդի ժողովրդական քնարը, ղարիպի ծառին դառնացած խօսքեր ունի. սիրահարական երգերն ալ անուշով օծան և անէծքով կծող են։ Եարը տխրագին կ'երգէ.

«Գիշերը քուն չունիմ, պառկիմ քնանամ
Աղա՛ս, ես քու տարտիդ, ինտո՞ր դիմանամ,
Խրկէ՛ թղթիկ մը, որ տարտերդ իմանամ,
Ես որ մեռնիմ ժամուն պախճան թաղեցէ՛ք։
Վրայիս հողկիկը, մաղով մաղեցէ՛ք։
Նըշխուն այլըխը, նաշմախ կապեցէ՛ք։
Աղբարս հանեցէք, իս մէջը դրէք։»

Ժողովրդական քերթողներու հոգիին մէջ սէրը ոսկի բեւեռի պէս մուխ է, և այն բնաւ չի ժանգոտիր։ Անոր կսկիծն է որ կը խանդավառէ զիրենք և կ'երգեն, բնական ու սիրական։ Մետաքսէ բարձերուն վրայ գլուխնին դրած, կ'անրջեն եարը՝ ոսկի վանդակներուն մէջ բանտուած։ Իրենց եարին քով շաքարը լեղի է։ Իրենց եարին նուռ ու բարակ պտկունքէն կախուած կ'անրջեն սէրը։

Վանեցի բանաստեղծը Ակնայ նրբացած փափկաճաշակ ոճը չի բանեցներ. շատ նիւթական է. օրինակ.

Արե, սրտիս սիրական,
Ընտրուած հազարներէն,
Ելնենք ես պանցր երես բաց
Սըլուըլուն սէարին վէրէն,
Ջուխտ ծծերս քե անեմ բարձ,
Տապլակ (գիրուկ) երեսդ դիր վէրէն,
Իրիշկէ (նայէ) վէր ես բաղչին
Վարդ քաղէ իմ թշերէն։»

Կարծես նահապետական օրերուն մէջ, դեռ նախապատմական շրջանին մէջ կ'ապրի Վանեցի բանաստեղծը. ինչ որ կը թելադրէ բնութիւնը, իր սիրտը անոր թարգման կ'ըլլայ. իր սիրերգին մէջ բանաստեղծ է. աշուղը եարին կ'ըսէ.

«Թող ծովն էնտեխ ծփծփայ
Տնդողներ դեզ դեզ վէրէն,
Դու դի՛ր ականջ վէր սըրտիս,
Ծով մ'էլ ծփայ իմ ներսէն
Էն ծովու ջուրն է քո սէր,
Ա՛խ, քո սէր, մենակ քո սէ՛ր...։»

Բացատրութեանց մէջ Վանեցի բանաստեղծը, բնաւ պատշաճութեան սահմանները ի նկատի չառներ, նմանութիւնները յարմար անյարմար, բնաւ իրեն համար կարեւոր չեն։

Վանեցի բանաստեղծը թէ ունենէ որ աշխարհը գոհար կ'ըլլայ, եարին ծամերը անգամ մը համբուրելու համար, այդ գոհարը նուէր կ'ընէ անոր։ Եարին ճակատը, թշերը համբուրելու համար՝ անգին ընծաներ կու տայ անոր. կ'երգէ.

«Թէ աշխըրիս ծառն ու ծաղկունք
Դառնին մէյ մէկ ալմաս ակնունք,
Խաւարցուցեն երկնուց աստղունք,
Արեւս վկայ, սրտէ կասեմ,
Թէ որ ընոնց ես տէրն էլնեմ,
Էս խորոտին «փէշքէշ» կ'անեմ,
Թէ մէկ անգամ, ա՛խ, մէկ անգամ
Ընոր ծըծեր ես պագ անեմ։»

Տխրունի երգերուն մէջ՝ կայ բանաստեղծութիւն. ձեւով երբեմն յաջող, շատ անգամ անյաջող։ Բայց գրեթէ միշտ

գլուտաւոր։ Սուգը սեւ տխրութիւնը միշտ խանդոտ բառեր կը գտնէ, որով հոգին կը հիւսէ, տխրանոյշ երգեր, որոնց կարգէն է սա քերթուածիկը․

«Գիշերն ի դուրս ելայ ճնճուղներն կու ճըլվլային,
Մէկը միւսին կ'ըսէր «ի՞նչ դիժար է եղեր մանուկան հոգին:»
Մանուկն ալ երէկ մեռաւ
Այսօր ըպաքնը վերուցին,
Տարին ծովեզեր դրին,
Ծովի ջրով վլացին.
Մատներն ասեղ ըրին
Ու պատանքը կարեցին.
Ակռաները խունկ ըրին
Ու իր վրայ ծխեցին.
Ծիվերը կերոն ըրին
Ու իր վրայ վառեցին:
Մարիկը վերեւէն բերին
Մանկան դիակը ցուցուցին.
Մարիկն որ տղան տեսաւ
Ծծվռտելով վրան ինկաւ...
Երբոր պապիկն ալ եկաւ
Հեզկլտալով ետ դարձաւ.
Աղբարն ալ ավէն բերին
Ջինջն առին ավը թռուցին
Հարսնուկն ալ հարսնից բերին
Հինէյմուն (հինա) ձեռվին սեւցուցին:»

Սիրուն են հայ հողէն ծլած, ծաղկած նկարագեղ, աշուղային մեր մաքերը։ Եւ քանի որ բնագաւառի «հողն է օրհնած, Աստուած պահած» այդ օրհնեալ հողէն պիտի ծլէին արտի հետ խօսող քերթողներ հայ հողին վրայ՝ Աստուած կապած է իր նշխարն ու փայլուն գօտին ծիրանի։ Մեր հողին վրայ՝ Աստուած գինիին օրհնած բաժակը յանձնեց մեր գինեմոլ Նահապետ Նոյին։ Եւ այդ գինին՝ օրհներ է մեր աշուղներուն երգերը, մեր բանաստեղծներուն քնարը։ Տխրութեան մէջ զուարթ է մնացեր մեր ժողովրդական բանաստեղծութիւնը․ աշուղը իր եարին համար՝ ամենայն ինչ կու տայ,

հոգին կերոնի պէս կը վառէ, սիրահարութեան բագինին առջեւ․ միայն մէկ բանէ կը վախնայ չըլլայ թէ աշուղին աչքերը ուզէ, «Ա՛լ ինչո՞վ նայիմ ես քեզ»։ Աշուղը աչք կ'ուզէ որ դիտէ գեղեցկութիւնը։

Մեր աշուղները՝ դիտեր են սիրոյ մարմնացում գեղեցկութիւնը, և անոր կրակով եռուզեռ հալեր, մաշեր, եւ զուրգուր լեզուով հիւսեր են մեր ժողովրդական գեղեցիկ գրականութիւնը։

ԳԹՈՒԹԻՒՆ

Ժողովուրդին Քնարը

Բարոր տեղ եմ կայներ առջեւս կոլ է,
Հերիք հարդ ու մարդ քեզ ինծի գովէ,
Դու պէքեր աղջիկ ես, քու խելքդ հով է:

Խարիպ խուց մը կուգայ պաղչաս կը թառի,
Երկու կեսին արան կուս մը կը վառի,
Սրտովս սիրեցի, մուրասս չառի:

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

ԱՇՏԱՐԱԿԸ

Դեց՝ ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

Պաշտպանելու համար հոգիս, ա՛լ երբեք
Թոյլ չըտալու համար կեանքին ալեաց տակ
Ամէն օր քիչ մը ընկլուզիլ,— բարձր ու սէգ
Ես աշտարակ մը կառուցի, անյատակ

Ծովուն վրայ եւ երկինքին տակ դաժան . . . :
Հո՛ն միայնակ հիմա հոգիս կը բնակի,
Հայելին մէջ միտքս պահա՛կ անբաժան
Եւ աշխարհի դէմ դուրս գոց կրկնակի . . . :

Հովն ու ալիք քո՛ղ զայն ծեծեն անխընայ.
Ո՛չ մէկ նաւորդ ա՛լ կ՚ըսպասեմ ես ծովէն ,
Եւ ո՛չ ոքի համար արդէն տեղ չըկայ . . . :

Իսկ փոթորկաց մէջ ողբաձայն՝ երբ զարնեն
Ջուրերն անոր , ու նետեն բա՛ն մը անտես ,
Գիտեմ թէ ան խլեակ մըն է անցեալէս. . . :

ՏԱՆԻՔԻՆ ԱՂՋԻԿԸ

(ՀՈՎՈՒԵՐԳՈՒԹԻՒՆ)

Գրեց՝ ԹԼԿԱՏԵՆՑԻՆ

ՅՈՎՀ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ
(Թլկատենցին)

Արեւը, Խաչօ-Մելիքենց բլուրն ի վար արագ արագ իր մուտքը կ՚երթայ: Ծղրիդները ասկէ անկէ վերահաս գիշերին սուգը եղերերգելու անսխրտ սկսուածք մը կ՚ընեն: Իրկուն կը պոռայ աքաղաղը, ժամկոչն ալ իր փայտէ կոչնակին բութ թիք թաքովը կլոր կլոր իրկուն կը «ձէնէ»:

Ծառաստանին շուքը պարուրած է արդէն հունա արագիլին ալ թառը, որ կխաւեր տունի մը ծխանին կատարքը չլներ է: Արագիլին բոյնը, երբէն ի վեր է, ինք չիկայ հոն, ու անտէր բոյնը չաղփաղփ ձղձղուկներուն հով, հանգիստ զբօսավայր մը կը մնայ:

Քիչ մը ետքը, ցորեկի ամայութիւնը կեանքոտ ժխորի մը տեղ կուտայ, Նախիրին զառում գռչումը պիտի սկսի: Նոր ծնածները խաղալէն խեղկտալէն իրենց մայրերը պիտի դիմաւորեն, հորթը, ուլը, գառնուկը ուռուցիկ, կաթնածոր ուրերու (*) վրայ պծածներու պէս պիտի փակչին: Ուրերը ուռուցիկ ու կաթով լեցուն, զմրուխտ սէզերուն հետ վայրի բաղեղին ու խնձոր (**) խլոբեկներուն անուշ հիւթովը չէնցած են:

Բակին տեսարանը, ոչխարներու բակին եա ու զէ՜ռը, այն պահուն, ուր մայրերն ու ձագուկը կարօտցած իրար կը գտնեն յանկարծ:

(*) Ուր-կթան չորքոտանիներուն ծիծը:
(**) Վայրի խոտ մը:

Անդին ծերուկ մամամ բո՛ւֆ, բո՛ւֆ փիլաւին կրակը կը հրարէ. ծխաններէն վեր մուխերուն ծառ ծառ վերելքն ու կազմած ճիւղերը, այնչափ մօտը կանանչ ծառաստանին, կապոյտ ծառներով, կապոյտ անտառի մը պատրանքը կուտան:

Բանուոր աղաքը, հարսները յոգնածի նազոտ կոտրտուքներով, իրենց մեծերէն գիժար, իրաւացի պահանջներ մը կ՚ընեն: Պահանջներ, կատակներ ու պզտիկ հարսին անճրկութիւնը ակնարկող հեգնութիւնները չաչող ծիծաղներով ընդմիջուած, երկինքէն անցնող ճուալներուն ցրուուն ճռինչները կը յիշեցնեն: Կեսուրը հարսին մէկուն հիւքը կը չոյէ բուխ գորովանքով, այն միւսին մատին պատառը կը կապէ, ուր մանգաղը հետք մըն է ձգեր, պզտիկ հարսին խոստում, երդում, որ չարաթ իրիկուն մարո՛նցը խրկէ:

Զուա՛րթ զուա՛րթ, զուա՛րթ, դաշտէն տունը այսպէս՝ տունէն դաշտը ծծղերեւ: Տարին որ կանցնի, յաջող տարի մըն է եղեր, լոպը, մարախը սերմնաքաղը մնաս մը չեն տուեր ցանուածին, մէկը տասը, մէկը տասնըհինգ ու աւելի արդիւնք կը խոստանայ, մանգաղին արծաթ բերնին վրայ ոսկի հունձք մը ու նմանը քիչ անգամ տեսնուած:

Երդիքին տակ, ճրագլուսուն, բանուոր ընտանիքը իր մեծերովը պզտիկներովը լայն առանձին շրջանակներով սեղաններ կը բոլրեն, դգալներուն շարժքը ելեւէջքը դարբնոցին մուրճերուն գործունի շարժունութիւնը ճիշդ:

Կուտեն, հեւալով կուտեն, արտորնօք ու ախորժով կը թխմեն, չոր հացին պատառը չաքքէ կարկանդակի մը համովը կը հալի բերուընուն մէջ, ու կարմիր կուժին զուլալ, պաղ ջուրը ծարուած եղջերուին խանձումովը բերուընուն բռնած՝ կարմրդարի գինիէն ալ անուշ, կազդուրիչ է կ՚ըսեն:

Հալալ վաստակ, հալալ վայելք:

Սեղանը կը վերջանայ, փշրանքները կը ժողվուին, հէնց ատ փշրանքներէն խուշոր, ահագին ակռաներ կը լեցուին: Բըրտինքով օծուած աշխատութեան հացն է, որ չպառիր, ու դեռ ատ հացին յետին թափթփուքներովը փողոցին անօթի շուներն ալ պիտի կշտանան:

Հացէն ետքը, հանգիստ մը տանիքին վրայ: Այգ անծածք աղուոր նոյարանը գեղացիին, որուն մէկ ծայրէն միւսը նետա-

նետես գետին չիյնար, դուր դաշտի մը երեւոյթը ունի, ուրկէ ծաթրինին հոտովը խնկուած իրիկուայ հովերը կը ճամբորդեն և որուն վերօքը, իրենց՝ աս արեւորդներուն ընտանի լուսնակ քեռին (***) է որ կեցեր հոն այնքան մօտ, կաղամախիներուն գլուխը, վկայ մը կ՚ըլլայ տանիքին բազմութեան անցուցած աշխատալի օրուանը, վկայ մը անոնց խորունկ քունին:

Տանիքը, անկողիններու երկայնքին փռուած, ու քարի չափ կարծր բարձը մէջքերնուն, որուն ա՛լ վարժուեր էին, կը թողուն պահ մը վարիները ու իրենց վերի դրացիններուն՝ լուսնկային դիմացը կը թարթեն աչուընին: Ու վայրկեան մը լուսնկային դարձած, անոր հետ իրենց հեռաւորներուն բարեւ չատ բարեւներ կը խրկեն, կարօտով բարեւներ, սիրավառ ոսկի ժպիտով բարեւներ: Մեղդրանքներ, խոստովանանքներ, կրակ ու բոց երազներ, զոր արտայայտող բառը ոչ լեզուի վրայ կայ, ոչ գիրքի մը փաթը, ծրարուկ, ամենքը ամենքը ան իրենց ուսնակ քեռիին ծերուկ լուսնակ քեռիին ծիրանափայլ փէշը նետելով, թեթեւցած, մխիթարուած՝ անկողին կը մտնեն:

Ժամերը կը սահին մեղմով, յարդգողը, եօթնաղբարը ա՛լ նոյն տեղերը չեն երեւնար: Իրիկուայ թեթեւ հովերը յոգնած, ուժաթափ հոն կանանչ տերեւներուն ծոցը, իրենք ալ աղաչողի փափուքներով, հանգիստ մը կը փնտռեն:

Արթուն մնացողը այն բուն է, կ՚երեւայ, որ այն կողմը լքուած աւերակի մը ամայութիւնը կուլայ, այն ծղրիդները, այն «գիշերի ձայները», որ մանկանց օրաններուն ու պառաւանց անկողիններուն համար գինովցնող գներգը կ՚երգեն:

Տանիքին անդիի ծայրէն, այն անշարժացած անկողիններու չարքը, ծալուող, ճմռթկուող վերմակի մը զգուշ, մեղմիկ դըստոցքը կը լսուի անձկոտ, անհանգիստ շարժումի մը նշանները կան այն կողմը:

Այն կողմն ալ աղջիկ մըն է քունին դէմ ոգորողը, երէկ

(***) Մայրերը երբ իրենց պզտիկներուն լացը պիտի դադրեցնեն, մատով անոնց լուսնկան ցուցնելով կ՚ըսեն. «Լուսնկայ քեռի, (մօրեղբայր) մեր տունն եկուր, մեր մօտն եկուր, չամիչ բեր Կարապետին, նուռ ու խնձոր բեր մեր տղային, չէ նը, ա՛ռ, ձեր գեղը տար:»

ալ, այսօր ալ արթուն կը մնայ, կը սպասէ որ իր սիրած տղուն հարէնը կալերուն դիէն, մէյմըն ալ լսէ, այն ձայնը, մէյմըն ալ առնէ ու խմէ իր էրած հոգիին մէջ ու այնպէս նետէ գլխարկը բարձին:

Ամէն գիշեր, երբ արար աշխարհք քուն կ'ըլլայ, հոն լուռ ցուլիքներուն եզերքը, դաշտերու այն սիրահալ աղջիկն է որ «Թարթիչ վրայ չի բերեր», արթուն, միշտ արթուն, երկու քուրուրտոց(***)խորհուրդ կը հարցնէ. օր մը անոնք ալ իրեն ցաւերը ունէին, իրեն պէս բանի նշանուածներ՝ չսիրածներուն հետ: Ինք ալ հիմա այն տեսակ տարտով մը կը մըրկուի, «փախիլ իր ուզածին հետ՝ թէ ճակատագրին համակերպիլ»:

Աչքերը սեւեռած չեչտ ան երկու քուրուկներուն, ականջն ալ կալերուն կողմը, իր սիրած տղուն կողմը, կը սպասէ երկար, գիշերին բոլոր մթութիւնը իր հոգիին մէջ լեցնելով, կը սպասէ երկար իր անկողինին մէջ քարացած, պատասխան մը արձագանգ մը իր թնծկանքներուն — երբէ՛ք, երբէ՛ք,: Ու խեղճ աղջիկը այսօր աւելի ջախջախուած քան երէկ, կուրծքը գիշերի հովին առջեւը բաց ձգելու վիճակին մէջ կը գնէ յուսահատ, հովին հիւրընկալը կ'ըլլայ, տտ հովը շունչը գուցէ իր սիրած տղուն, իր բամպակ լանջին վրայ կը սեղմէ, անոր հետ, գիշերն ի բուն անոր հետ, անվերջ համբոյրներ, անհուն սրտադեղում ու կարօտի փարումը իր ուզածին հետ, այնպէս կը լուսցնէ գիշերը տանիքին աղջիկը:

(****) Զոյգ մը լոյս, հարաւի կողմը:

Ժողովուրդին Սիրտը

Կարմիր կապուտ աղուոր,
Դուրս կ'ելլես՝ գօտիդ մի՛ կապեր,
Կապես նէ թուլ-մուլ կապէ,
Հովիկը տանի ու բերէ...:

ՀՈՂԷ ԱՆՕԹԸ

Գրեց՝ ՏԻՐԱՆ ՉՐԱՔԵԱՆ

ՏԻՐԱՆ ՉՐԱՔԵԱՆ

Երբ, 1904ին, Մայիսի կիրակի մը, Սամաթիայի Հայ վարժարաններուն ամավերջի հանդէսին աւարտելուն, սրահէն ելլելով կ'իջնէինք արտաքին սանդուխէն, եկեղեցւոյն զանգակը, տխրագին զանգիւնով, մեռելական արարողութիւն մը կը ծանուցանէր: Ո՞վ էր արդեօք ննջեցեալը, որ այդ գեղեցիկ օրուան, մեր հանդէսին չքեղութեամբ և ամառնային Մայիսի մը մեծափառութեամբ ցնծագին տուրնջեան մէջ իր մահուան գանութիւնը կը բերէր: Ըսին թէ երիտասարդ մըն էր, դեռ քանի մը տարի առաջ ընթացաւարտ, աղնուաբարոյ խոստմնալից տղայ մը, որ տանէ մը ի վեր հիւծախտէ կը տառապէր: Անունը չեմ յիշեր հիմա: Թէպէտ դժուար չէր ինծի ցարդ գրել այդ մասին Սամաթիայ, բայց դժգոհ եղած չեմ այդ անունը մոռնալէս, և նախամեծար թուած է ինծի մտքիս մէջ այդ տղուն անանուն (ինչպէս արդէն անդէմ) մնալը՝ իբրեւ վիճակ մը կարծես աւելի ներդաշնակ այն անպատում համեստութեան հետ, զոր, ինչպէս ետքէն հասկցայ, ունեցած ըլլալու էր վաղամեռիկ պատանին: Բայց հանդէսին օրը՝ երբոր երկար սանդուխին վարի աստիճանն էինք, գաղրած էի ես արդէն իրմով զբաղելէ. և այդ օրուան պայծառութեան մէջ այդ սեւ բիծը կորսուեցաւ:

Մէկ երկու օր վերջը, Սիհունի պանդոկին մէջ ուր կը բնակէինք, ինծի ներկայացաւ աղքատիկ երեւոյթով տխրադէմ պատանի մը, որ թուղթեր ունէր և յայտնեց թէ եղբայրն էր հանգուցեալին, թէ ինծի բերած էր անոր գրածները որպէսզի թուրքերէնի թարգմանեմ և առով հասկնալի դարձնեմ զանոնք իր ծնողքին, որ, խեղճերը, կ'ուզէն եղեր իրենց զաւկին գրութիւնները կարդալ: Պատասխանեցի իսկոյն թէ ես թուրքերէն չէի գիտեր, թէ չպիտի կրնայի, թէ հանդիսական ճառերս հայերէն գրած և օսմաներէնի ուսուցչին օժանդակութեամբը վերածեր էի տաճկերէնի, և վերջապէս, թէ քաղաքէն բաժնուելու վրայ ըլլալով ժամանակ ալ չունէի: Տղան թախանձեց: Կ'երեւակայէի բոլոր տաղտուկը նստելու դպրոցականի համբակութիւննե՛ր թարգմանելու իմ չգիտցած լեզուիս, մտալուտ ճամբորդութեանս սիրական տեսիլները վանելով, Տօրոսէն անցքի մը քիչ օրէն իրագործելի երազին անձնատուր միտքս բռնադատելու որ դառնայ մխրճի յաւակնոտ անկատարութիւններու խեղճութեան մը մէջ, և հաւատարմօրէն զայն արտայայտելու արաբերէն ու պարսկերէն հանդիսաւորութիւններով...: Բայց նաեւ աչքիս առջեւ էր եկող տղուն պաղատագին կերպարանքը որ ինծի կ'ապաւինէր, ու ծնողքին ալ կարօտը՝ իրենց մեռած որդւոյն գրութիւնները կարդալու, անոր յոյզերուն ու խորհրդածութեանց հաղորդ ըլլալու, վայելելու անոր սիրելի կարողութեանց արդիւնքը որ ցայնժամ անմատոյց մնացեր էր իրենց, անոր թողած խօսքերովը մխիթարուելու...: Չկրցայ յամառիլ. Թուղթերը առի ձեռքէն, ըսելով որ այն ինչ օրը գայ առնէ զանոնք թարգմանութեան հետ մէկտեղ:

Սիրայօժար օժանդակութեամբը օսմաներէնի ուսուցչին, որ մանաւանդ իր բառարանի դերը կատարեց նորէն, գրութիւնները թարգմանուեցան: Եղբայրն ալ եկաւ տարաւ զանոնք:

Մոռ մելանով գրուած քանի մը թուղթէ կը բաղկանային. գիրը խոշորկեկ էր, բայց նուրբ ու շնորհալի գիծերով լի: Պարունակութիւնը, որքան կը յիշեմ օրագրի մը կը նմանէր. իր հիւանդութեան մէջ ապրած մտաւոր կեանքն էր որ գրեր էր տղան: Կարծես թէ մահուընէն առաւելն օր մը առաջ դադրեր էր գրելէ, ա՛յնքան՝ իր վերջին էջը կը բղխէր հոգիէ մը որ պիտի մեկնէր աշխարհէն:

Բայց ես որքա՛ն զարմացեր էի տեսնելով թէ դպրոցականի համբակութիւններ, նորընծայի յաւակնութիւններ չկային այդ էջերուն մէջ. կամ թէ բոլոր ինչ խակութիւն որ կար հոն կ'անտեսուէր կը կորսուէր սուրբ պարզութեան մը մէջ որ համաձայն էր տղուն համեստ մտաւորականին, նաեւ իր հեզութեան, և մանաւանդ մեռնելու մօտ ըլլալուն: Ճշմարտապէս կրուած ու մտածուած էր ինչ որ յանձնուած էր թուղթին, և հարազատօրէն, բնականօրէն արտայայտուած: Եւ այդ զգացմանց ու խոհերուն մէջ ոչինչ կար որ արժանի չըլլար ու չվերաբերէր գեղեցիկ հոգիի մը: Իր ծնողքը որչա՛փ գոհ պիտի ըլլային երբեք տեսնէին թէ ինչպիսի հոգի մը ապրեր էր իրենց զաւկին մէջ, կամ իրենց զաւակ էր եղեր. ինչպիսի բաղձանքներ խայտացեր էին հոն մինչդեռ մարմինը կը հիւծէր ու կը խամրէր, և կանչուելու մօտ հոգին խրախուսեր էին ու զօրացուցեր: Ոչ մէկ աշխարհիկ մտահոգութիւն խռովեր դառնացուցեր էր տղուն սիրտը. իր ծաղկահասակ տարիքին համար ոչ մէկ ողբուկոծ, իր կեանքի երազներուն համար ոչ մէկ մորմոք կար իր էջերուն մէջ. ապրելէ զրկուողի գեհիկ տառապանքէն ոչ մէկ մթար՝ անմեղ հաւատացեալի իր խանդին պայծառութեան մէջ որ այդ թուղթերը կ'ողողէր: Իր հաւատքը ոչ մէկ եղծում էր կրեր ժամանակին ոգին ըլլալ յաւակնող այն խորհողութենէն որ փիլիսոփայողներու ու գիտունիկներու ամենագէտ ամենադատ խաժամուժի մը շնորհիւ տհաս մտքերը տիրակալած, դեռ յարգ կը վայելէ տեղ տեղ իբրեւ յայտարարը բանականութեան, մինչդեռ մտաւոր ու բարոյական հարազատ մանկութեան փաստն է լոկ, ուրիշ փաստի օգնութեան անկարօտ, և ինչո՞ւ, որովհետեւ ժխտելով Բանը տիեզերքին մէջ, — ուրանալով զԱստուած — կը ցամքեցնէ աղբիւրն իսկ տրամաբանութեան և սփոփանքի, պարտուց ու բերկրութեան, սիրոյ և հանգիստի, և տիեզերքին ու կենաց իմաստն ու արժէքը բառնալով ամէն ինչ անհուն անբանութեան մը կը վերածէ: Այդ անժառանգեալ, այդ շնականօրէն լիրբ խորհողութիւնը չէր հասեր մինչեւ իր անաշխարհիկ տղու հաւատքը որու լրութիւնն (intégr.) *ու անդորրը* (sérén.) *տեւեր էին անեղծ. և միւս կողմէ՝ երկար ալ չէր ապրեր որ անկումէ անկում հետզհետէ աւելի նիւթական դարձած ըլլար ու հան-*

դերձեալին յոյսն ալ սրտին մէջ չիջած: Բայց նաեւ անտարակոյս իր սկզբնական սրբութիւնն, իր համեմատաբար զուտ հազեղինութիւնն իսկ վաներ էր նիւթականացման ամէն պատճառ, ամէն տարակոյս ինչպէս ամէն անմաքրութիւն. ամէն յուսահատութիւն ինչպէս ամէն մոլորանք ամէն անձնապաշտութիւն ինչպէս ամէն մեղք. եւ զրկանքներու մէջ լաւ եւս զօրացած ու մաքրուած իր աշխարհամերժ հոգին անբիծ պիտի ներկայանար Աստուծոյ:— Ոչ իսկ կ'ըսէր թէ կը հաւատար Անոր, քանի որ այդ հաւատքը բնական էր իրեն, քանի որ Աստուած բնական էր: Ու Անոր, իր Արարչին հետ իր բոլոր խօսակցութեանը մէջ, զոր, լաւ կը յիշեմ թէ օրագրին գէթ վերջին մասը կը ներկայացնէր, կը բաբախէր ազնուագոյնը տենչանքներուն. վայե՛լքը Աստուծոյ: Մարդ յօժարակամ կը չքմեղէր դեռատի խորհողի բոլոր թոթովումը որով կ'արտայայտէր այդ տղան բաղձանքներու ամենամեծը: ԶԱստուած կ'երազէր. անհամբեր էր այն վայրկեանին համնելուն ուր իրեն պիտի ծագէր ճշմարտութեան ա՛լ անաղօտ լոյսը, եւ գերագոյն Բարութեան դէմ յանդիման պիտի գտնուէր: Որպիսի՜ բերկրութիւն կը թրթռար իր հուսկ էջին մէջ. եւ ինչպէ՜ս բացակայ էր հոնկէ, ինչպէս ամբողջ օրագրէն, որ եւ է զգացում որ նմանէր արժանաւորութեան գիտակցութեան մը, ուստի եւ անձնապարտութեան: Ոչ երբեք վարձքի մը, ոչ երբեք իրաւունքի մը կը ցանկար այդ երանութեան, այլ երբեք յոյժ բնական շնորհի մը. իր սէրն էր այդ յոյսին պատճառ, եւ ոչ թէ հաշիւն իր անմեղութեան ու զրկանքներուն որոնց վրայ չէր իսկ խորհեր: Ոչ Աստուծոյ արդարութեան կ'ապաւինէր, ոչ Անոր Գութին, որովհետեւ ո՛չ իր անպարտութեան կ'անդրադառնար, ոչ ալ զղջալու պատճառներ ունէր. այն մանկական, այն երկնային վստահութիւնն ունէր, այն անսխալական միամտութիւնը՝ թէ Ան կը կոչէր զինքը. եւ անհամբերութենէն կը թառամար...:

«Աստուած իմ, կ'ըսէր վերջին երեսին վրայ. պատուիրէ հրեշտակներուդ որ զիս առնելու եկած ատենին աստղերուն վրայ զմայլելու համար մէկէն միւսը թռչտելով չուշանա՛ն»...:

Բայց իր վերջին խօսքն է որ բոլոր միւսները կը գերազանցէ. փորձելէ յետոյ ըսել թէ ի՛նչ երջանկութիւն պիտի ողողէ զինքը, թէ ի՛նչ հրաշալի բան պիտի ըլլայ երբոր գտնուի յանդիման Արարչին, կը մրմնջէ. «Հողէ ամանը բրուտը տեսնէ՜»:

Սարսռալով կ'ըսեմ թէ չեմ յուսա՛ր որ բովանդակ մատենագրութեան մէջ ասկէ աւելի մեծ խօսք մը գտնուի: Թո՛ղէ՛ք ինծի պարծենալ թէ Կիլիկեցի երիտասարդ մըն է որ, մեռնելու մօտ, գրած է ամենէն զմայլելի բանը որ եղած ըլլայ երբեք: Ոչ մէկ հրաշակերտ տող զոր Ռասին մը յօրինած ըլլայ, ոչ մէկ սարսռազդեցիկ վճիռ զոր յղացած ըլլայ Տանդէ մը, ոչ մէկ հոյակապ փառք զոր Հիւկօ մը դարբնած ըլլայ, ոչ մէկ բոցավառ ներբող զոր յեռած ըլլայ Նարեկացի մը, աւելի բարձր է երբեք քան տղուն այդ վերջին խօսքը: Մահամերձութեան հանճար մը պէտք է ըլլայ արդարեւ: Բայց կարծես թէ մինակ այդ հանճարը չի բաւեր բացատրելու այսպիսի խօսքի մը կարելիութիւնը, եւ պատանւոյն միտքն ու սիրտն ալ իր գերագոյն տղին յղացման մէջ իրենց բաժինն ունեցեր են անտարակոյս. ո՛հ, իր հեզութիւնն անշուշտ հաւասար էր իր հաւատքին:

Հողէ ամանը բրուտը տեսնէ՜:

Այսպէս ուրեմն, վե՛հ տղայ, սահմանեցիր միանգամայն զմեզ, մեր գերագոյն երանութիւնն եւ զԱստուածխօսքերուն, աղքատագոյնին ու հզօրագոյնին մէջ: Ո՛հ, ուրեմն բոլոր մեր նրբաթրթիռ, մեր խորազգած զգայնութեամբ հանդերձ, մեր բոլոր անվրէպ բանականութեամբ, մեր փողփողենէ՜ջ իմացականութեան բոլոր փառքով հանդերձ, մենք, իշխաններս աշխարհի էակներուն, մենք, աստուածակերպ հրամայողնե՛րս նիւթին, մենք ուրիշ բան չենք հանդէպ Անոր քան ինչ որ է ողորմելի՝ կաւը՝ իրմէն անհունօրէն եւ անճառօրէն գերազանց արհեստաւորին մատներուն տակ, քան խեցեղէն անօ՛թը բրուտին ձեռքերուն մէջ. բրուտի՛ն,— մոգակերպ արարչային արհեստաւո՛րը սուգի, աստուածային չքաւորութեամբ...— որ գործվածքին կքուն իր հողէ զանգուածին վրայ, զայն իր ստուերասոյզ ոտքին հլու եւ անձայն թաւալուն դուրգին շրջումին յանձնած, թոյլատրելով անոր արբշիռ թռիչն իր ափերուն փայփայակերպ շօշափին մէջ, եւ աչքերը շարունակ ուղղած հէք կաւին, յամրօրէն եւ արագօրէն միանգամայն՝ ահա զայն հետզհետէ սափոր մը կ'ընէ,— անոր էու-

թիւն, անոր պաշտօն ու վախճան կուտայ. անոր ձեւ, անհատականութիւն, անոր իմաստ կուտայ, անարժէքութեան և անձեւութեան հիքութիւնը կ'օժտէ դերով ու կերպարանքով, և արհամարհ՝ ոչնչութիւնն արգահատելի, սիրելի, ակնածելի՝ կ'ընծայէ՝ որովհետեւ զայն կը վերածէ բանի՛ մը, այդպէս լինելու սիրովը միայն..., — բայց որմէ անհունօրէն գերագոյն է դեռ անճառելի Բրուտը յաւիտենից, որ զամենայն կ'արարչագործէ որովհետեւ կը սիրէ զամենայն, նիւթին թաւալական տիեզերքն և Թաքուն Թագաւորութիւնն հոգիներու, և անաստուած նիւթեղինութի՛ւնն իբրեւ դատապարտութեան միջո՛ց աստուածազգաց հոգեղինութեան, — էակներուն՝ որ պիտի ամբառնան հետզհետէ մինչեւ կատարելութի՛ւնը՝ բոլորանուէր կարողութեան, և անպայման սիրոյ...: — Ո՛չ, ո՛չ, մարդկային ըմբռնողութիւնը չի բաւեր. չպիտի բաւէ յաւիտեան...: Սէ՛րը միայն, զոր Աստուծոյ ձայնն ի մեզ կը պատուիրէ՝ ա՛ն միայն կրնայ ազատ թեւ տալ մեզի Արարչին ծոցը, ինչպէս տղեկին՝ իր ծնողացը տունին մէջ, և ա՛յն սէրն իսկ է որ զմեզ արժանի և կարող պիտի ընէ զԱստուած տեսնելու:

Եւ դուն, դուն, երանեա՛կ հոգի, դուն կրցեր ես եղեր սիրել ուստի երազե՛լ զԱյն. քանի որ վերջին խօսքը զոր հոս արտասանեցիր՝ պարունակելով համդերձ ճշմարտագոյն դատաստանը՝ գերագոյն երազն է՝ գերագոյն զգացման մէջ: Եւ անշուշտ, դիւցա՛զնդ հեղութեան, նոյն օրն իսկ, երբ անցար արքչի՛ն՝ անդլին եթերային սեամէն, նոյն օրն իսկ դուն զԻնքը տեսար...:

Ժողովուրդին Քնարը

Լուսնիկ մը երկնից ի վար
Կու սիրէ ձկնակն ի ծովուն,
Ո՛ւչ լուսիկը վար գալու,
Ո՛ւչ ձկնակն ի վեր գնալու...:

ՊԱՏԵՐԱԶՄ

Հ. ՆԱԶԱՐԵԱՆՑԻՆ

Գրեց՝ Ռ. ՍԵՒԱԿ

Թա՛ն, թա՛ն...: Կ'անձրեւէ...: Թնդանօթը թա՛ն, թա՛ն
Կը գոռայ գուժկա՛ն: Կ'երթա՛ն...: Ո՞ւր կ'երթան
Բի՛ւր, բի՛ւր այս դժգոյն դէմքերն անկենդան...:
Թա՛ւ հազար թմբուկ թնդացող թա՛ն, թա՛ն
Մահահրաւէր կոչն իրենց խըրթան,
Կարգո՛վ, գլխահա՛կ, լո՛ւռ, ո՞ւր կ'երթան...:
Հրաժեշտ տուած հայրենի տուրք տա՛ն,
Մանգաղին համար հասունցած տատա՛ն
Հանդերու ներսէն մեռնելո՛ւ կ'երթան
Այս խենթեցուցիչ հրամանով թա՛ն. թա՛ն...:

Թա՛ն, զուր չի կա՞յ: Թա՛ն, պէտք է որ երթան,
Աստուածները թող իրենց վրայ գթան...:
Թա՛ն, մարդ չի կա՞յ: Թա՛ն, պէտք է որ փութան,
Մէ՛կ կամք, մէ՛կ հրաման, մէկ բարբառ՝ թա՛ն, թա՛ն...:
Այսպէ՛ս. միաշունչ, մէկտեղ, միաբան,
Մո՛ւթ կարաւանի մը պէս անխափան,
Անթի՛ւ, անհամա՛ր, անծայրի՛ս, անբա՛ն,
Խրտչեցընելով ահայի ճամբան,
Թաւ թմբուկներու թնթիւնով թա՛ն, թա՛ն
Վաղ առաւօտով մեռնելու կ'երթան...:

Վարագոյրներու բացուածքին ետին
Դէմքեր կ'արտասուեն, դէմքեր կ'անհետին...:
Անձրեւը անո՛ւշ կը մաղի բարա՛կ,
Ու զանգը անվե՛րջ աղեկո՛ծ, արա՛գ,
Կ'երթա՛յ պողպատեայ հոսանքի նման,
Կ'երթա՛յ անհաւոր, անհեղ, անսահման,
Ու իր՝ հետ կ'երթայ դղեկներն կիսբաց
Հազար բերանով յանկարծ խուսափած

Ծերունի դողդո՜ջ գլուխներու հե՜զ
Ու երկչոտ փողոքն «Աւա՜ղ, աւա՜ղ մեզ...:»

Դեռատի գինուորն, անձրեւին տակ թաց՝
Հրացանն ուսին, քայլով համընթաց
Այսպէս ո՞ւր կ'երթայ գունդով միասին...:
Խեղճը կը փախնայ խորհիլ այդ մասին.
Չէ՛ սպաններ դեռ կեանքին մէջ վերջին,
Կ'երթայ կռուելո՛ւ. չի՛ գիտեր ինչո՛ւն.
—«Գնա՛ սպաննէ, ըսեր են իրեն,
«Այս է հայրենի պարտք, ա՛յս է օրէն.
«Ու յաղթո՛ղ դառնաս երբ ապագային,
«Պատւոյ խաչ կ'առնես ձեռքէն արքային...:»

Ո՜վ անգիտակից տերեւ հողմավա՜ր,
Ո՜վ ընկեր գինուոր, հրացանդ վա՜ր...:
Եղբայրներ էք դուք, յաղթուած կամ յաղթող,
Խաչերը պատւոյ՝ դահիճներուն թո՛ղ...:
Բահ ու բրի՛չն են բիրտ ձեռքիդ յարմար.
Գործէ՛ լաւագո՛յն օրերու համար...:
Սահմաններ չիկա՛ն, երկիրներ չի կա՛ն,
Հողը միշտ նոյն հողն է նուիրական...:
Ու թշուառութեան տակ կքած ահեղ
Մարդերը միշտ նո՛յն մարդն են ամէն տեղ...:

Յիսուն դարերով մարդն աշխարհի
Ծերացա՛ւ ահա, տակաւին կռի՞ւ...:
Ապա այդ կռիւն ըլլայ Ոյժին դէմ,
Այդ կռիւն ըլլայ Մեծին դէմ դժխեմ...:
Թող Իրաւունքի կռի՛ւն ըլլայ այն.
Իրաւո՛ւնք՝ գոնէ խոտի պէս միայն
Ծլեցո՛ւ ազատ բնութեան մէջ լայն,
Ծծեցու երկնի ցօ՛ղը լուեղեա՜յն,
Ապրեցո՛ւ ի՛նք իր ուժով, ու հըլու
Օր մ'ի՛ր հողին վրայ խաղա՛ղ մեռնելու...:

Բոցին տուր, փոքրիկ գինուո՛ր, թող ա՛յրի
Հրացանդ մարդասպան, սուսերըդ վա՛յրի,
Թող այրի՛...: Առանց անոր ալ արդէն
Քանի որ մարդերն ամէ՛ն տեղ մարդ են
Սահմանէն ասդին, սահմանէն անդին,
Կը գործէ ինքնին Հսկայ գերանդին...:
Ինչո՞ւ շտապել...: Խշտեակի տակ ցած
Թէ պալատի մէջ, կուշտ եւ կամ քաղցած
Օր մը անպայմա՛ն, թէ՛ իրենք, թէ՛ մենք
Բաղդին բաժակն անշուշտ՝ կը խմենք...:

Դա՛րձ, բարի գինուո՛ր, արօրիդ փարէ,
Գոհունակ երգով երկիրըդ փարէ...:
Ի՞նչ, քեզ հաց չիկա՞յ, քեզ երկիր չիկա՞յ...:
Ինչո՞ւ արշաւել երկրէ հեռակա՛յ,
Դրացի հարուստիդ արտը ա՛փ չունի,
Ոսկեզեղ հասկին բերքը չափ չունի,
Մշակն հաց չունի՞...: Ա՛խ, եթէ երբէք
Սպաննել կուզեն ձեռքերդ անխաբեկ,
Ո՜վ փոքրիկ ընկեր, կը խնդրեմ քենէ,
Զոհդ քեզ պէս խեղճ զօրք մը չըլլայ գոնէ...:

Բայց փոքրիկ գինուորը չի՛ մտածե՛ր.
Կ'երթա՜յ. ու կ'երթան ծնո՛ղ, զաւա՛կ, ծե՛ր.
Կը կշռէ թմբուկը քայլն համընթաց,
Արձագանգ կուտայ լա՛յն պողոտան բաց.
Առջեւէն կ'երթայ Դրօշակն ապաւէն
Մահը կապարեայ կ'երթայ ետեւէն...:
Ահա՛ կանգ առին պալատին առաջ,
Եւ միաբերա՛ն, մէ՛կ տեղ, միաւա՛ն
Հազար բերանէ խո՛ւլ, վայրա՛գ գուժկա՛չ
Թռա՛ւ մէ՛կ բարբառ մը «Կեցցէ՛ արքան...:»

1911, Լոզան

ԴԷՊԻ ՊԵՌ-ԼԱՇԵԶ

Գրեց՝ Բռժ. Յ. Գ. ԿԻՒԼԵԱՆ

Կը թաւալին կառքին անիւները. կ'անցնինք փողոցներէ, ծառուղիներէ ու բուլվարներէ։ 1907ի գարունն է, երբ մեր հայրենիքը բռնապետութեան ամենամութի արհաւիրքներուն ներքեւ կը տուայտի։ Ու Պարիսի՝ Ֆրանսայի այդ փառաշուք ոստանին, ազատութեան այդ վեհապանծ կեդրոնին ամեն

ՄԱՐԶՈՒԱՆԻ ՋԱՐԽԱՓԱՆ ՎԱՆՔԻՆ ԼՃԱԿԸ

երեւոյթը բաղդատութեան եզրերու տուն կու տայ, և դառնութեան ու միանգամայն ցասումի արցունքներ կը խլէ վտարանդի Հայուն՝ արտասուելով արտասուելով ա՛լ արտասուելու իսկ անատակ դարձած աչքերէն։ Հապա ինչպէս կըրնաս ինքզինքդ զսպել, երբ հոն ամեն պետական շէնքի դրանդիքը գեղազարդուած կը տեսնես «Ազատութիւն, Հաւասարութիւն, Եղբայրութիւն» վերտառութեամբ, որուն վերեւ կը ծածանի եռագոյն դրօշը՝ իբրեւ թրթռուն թեւերը պահապան հրեշտակին ազգի մը, որ գիտցած է սիրել ազատութիւնը, ապրիլ անոր համար, և ի հարկին՝ մեռնիլ զայն պահպանելու։

Մինչ անդին, ո՜հ, ինչ ահեղ նոյն իսկ արտասանել այդ երրեակ բառերը, այդ յիմարութիւնը? գործողները հառաչներով կը հեծեն բանտերը, կը խայտան Սարայ Բուրնիի ձուկերը...։

Կը թաւալին կառքին անիւները. և ահա՛ Տիւիլըրիի աւազայատակ գետինը, ուր երբեմն խրոխտապանծ կը բարձրանար հոյակապ ապարանք մը՝ արիւնկզակ բռնապետութեան արջը, զոր աւեր ու քանդ ըրած, աւազ ցանած են ազատութեան հերոսները՝ ցոյց տալու յետագայ սերունդներուն թէ ո՛ւր մարդկային իրաւունքը կը տիրապետէ՝ հոն չեն կրնար ծլիլ եսապաշտութեան բոյսերը. հոն պէտք է որ կանգնի միայն պանծալի յաղթական կամարը՝ հիացիկ ուշադրութիւնդ հրաւիրելով ուրիշ յաղթական կամարի մը, որ ուղիղ գծի վրայ՝ հեռո՜ւն, հեռո՜ւն մշուշի մէջէն վեր կը բարձրանայ. ու անոնք կանգուն պիտի մնան հոն ցորչափ ուղղութիւն և արդարութիւն կը յաղթանակեն։ Մինչ անդին, Վոսփորի բարձունքին վրայ կը կանգնի դեռ Ելտըզը՝ մարմնացումը անլուր խժդժութեանց, լուտանքի՝ ազատութեան դէմ, հայհոյանքի՝ հաւասարութեան դէմ, թշնամանքի՝ եղբայրութեան դէմ. անկէ կ'արձակուին անխիղճ հրամաններ եղբայրասպանութեան, հրովարտակներ աւարի եւ աւերի։

Կը թաւալին կառքին անիւները. և ահա՛ Բաստիլի հրապարակը, ո՜հ, այդ փառահեղ հրապարակը ինչ քամինելի յիշատակներ կը պարուրէ իր մէջ. քանզի հոն էր երբեմն դժոխմբեր բանտը, ուր յամրագեւ մահն էր որ կ'արբանեկէր մարդկային ամենադգի իրաւունք առաթուր կոխող կամա-

ԶՕՊԱՆԵԱՆ Կ'ԱՆԴՐԱԴԱՌՆԱՅ

Ո՞վ պիտի գրէ ՅԵՂԻՆ ԳԻՐԿԸ, ու, ի՛նչ ոգւով տոգորուած պիտի ըլլայ այն մեծ Հայը որուն պիտի վիճակուի գրել Հայուն ամբողջական, ճշմարիտ պատմութիւնը: Որովհետեւ Ան մեր պատմութիւնը պիտի վերլուծէ իբրեւ գիտուն, զայն պիտի զգայ իբրեւ Հայ, զայն պիտի համեմատէ իբրեւ ներքնատես բանաստեղծ: Ան պիտի չը սքօղէ մեր թերութիւնները, ան պիտի չի կըթնի սուտերու եւ սխալներու վրայ, բայց պիտի գիտնայ տեսնել ամբողջապէս ու ճշդապէս ինչ որ կայ դրական՝ Հայուն դարաւոր գոյութեանը մէջ, պիտի գտնէ ինչ որ Հայուն ինքնայատուկ հոգեբանութիւնն ու գործն է եղած, փոխանակ մեծ ազգերու

րիլլային, որուն չուայտ բաժակներուն փոխան՝ հոն միայն Կոկիտոսը կը փրփրէր, և երգին ու երաժշտութեան կը փոխանակէր անմեղութեան, ազատութեան շղթաներուն շառաչին և այրած սիրտերու հառաչին աններդաշնակ միախառնումը, որմէ խուլ պատերն իսկ կարծես գթաշարժ գանգիւններով կ'արձագանգէին: Իսկ հիմա հոն կը բարձրանայ հսկայ կոթող մը, որուն խոյակին վրայ թեւատարած կը կանգնի Ազատութեան ոգին՝ մէկ ձեռքով բռնած քաղաքակրթութեան խաւարահալած ջահը, իսկ միւսով՝ ստրկութեան փշրուած շղթաները: Այո՛, ներկայ և ապագայ սերունդները պիտի անցնին ու դառնան անկէ ուրախ զուարթ՝ օրհնելով հանապազ յիշատակը վեց հարիւր տասնեւհինգ զոհերուն, որոնք յիմարաբար(?) արհամարհեցին մահը իրենց արենակիցներու ազատութեան սիրոյն: Պաշտելի՜ յիմարներ...:

Կ'անցնինք յառաջ՝ հառաչելով. «Ա՜հ, մինչեւ ե՞րբ պիտի մնայ մեր Ելտըզ-Բաստիյը՝ իբրեւ ահազդեցիկ յիշատակարան մը, գործադրավայր անօրակելի բարբարոսութեանց ու մարդկային իրաւունքի դէմ վատ դաւաճանութեան: Երկի՜ն...:

Ա՛լ յառաջ դէպի Պեռ-Լաշեզ՝ տանելով անհոգի պսակ մը՝ սահմանուած զարդ ըլլալու անհոգի դիակի մը. ու սակայն քանի՜ հոգիներ աշխատած են անոր վրայ՝ անհոգի չմնալու համար: Ահա՛ «Կեանքի Պայքար» բռնած խրտուիլակը: Հո՛ն սովալլուկ ինկած է մարդ արարած մը, իր օրհասի ջղաձգումներուն մէջ գալարուն՝ տակաւին կ'ուզէ ապրիլ: Դիմացը զբաղած է նկարիչը՝ սովալլուկ օրհասականի մը պատկերը գծելու, որպէս զի... ինքը չըլլայ սովալլուկ:

հետ անխնամ համեմատումով նուաստեցնելու մեր ցեղը, ան պիտի սահմանէ եւ լոյսի մէջ դնէ ինչ որ Հայ բռնած փոքր ժողովուրդին մեծ դերը եղաւ, դժուարին ու գեղեցիկ դեր, քաղաքակրթութեան մէջ: Ան պիտի գիտնայ գտնել տեսակէտը, որմէ Հայկական պատմութիւնը անհուն, շփոթ, բազմամասնուած համայնանկարը՝ ներկայանայ իր պարունակած ճշմարտութեան այն երեւոյթովը որ ամենէն աւելի հասկնալի եւ տեսանելի կը դարձնէ Հայուն պատմական դերին արժէքն ու նշանակութիւնը: Ան պիտի չսահմանափակէ, Հայուն պատմութիւնը, Հայկական թագաւորութեանց տարեգրութիւններուն մէջ, ան պիտի նկարէ գործը ԱՄԲՈՂՋ ՀԱՅ ՑԵՂԻՆ՝ իր տունին մէջ, եւ իր տունէն դուրս,

Հասած ենք վերջապէս. ո՞ւր սակայն, Աստուա՜ծ իմ: Պեռ-Լաշէզի գերեզմանոցը. ու այսպէ՞ս կ'ըլլան գերեզմանոցները քաղաքակրթութեան ռահվիրայ ազգերուն: Ահաւասիկ հոն ծառուղիներ. հոն ծառեր ու ծաղիկներ..., հոն սատիկաններ, ուղեցոյցներ. հոն հոյակապ դամբարաններ, հոն մահարձաններ ու կոթողներ՝ ամէնքն ալ հրաշալի, ամէնքն ալ արուեստի գլուխ-գործոցներ. քաղաքամաս մը մեռելներու, որ անմահացած են շնորհիւ իրենց վրայ կանգնող հիաշակերտներուն, ուր իրենց կարգին՝ յաւերժացուցած են անունները զիրենք հրաշակերտող հոյասըլաց միտքերուն: Ահա այսպէս անմահութիւն մեռնողներուն, ինչպէս նաեւ անմահութիւն անոնց, որ անմահանալէ վերջ պիտի մեռնին: Ու խորհիլ թէ կան տակաւին անանկներ որ «անհաւատ» անունով կ'որակեն Ֆրանսան: Զրի զրպարտութիւն մը չէ՞ սա՝ ուղղուած հասցէին Ֆրանսայի զաւակներուն, որոնց գերեզմաննոցին մէջ իսկ անմահութեան ոգին կը սաւառնի: Ու շատե՛ր... մութին քար նետել միայն սորված են:

Ա. ՉՕՊԱՆԵԱՆ

իր անկախ օրերուն, վասն զի այդպէս՝ Հայը աւելի մեծ կ'երեւնայ, աւելի մեծ է: Իբր անկախ ազգ՝ Հայը շատ փոքր է վիթխարի ազգերուն շարքին մէջ. իբր ցեղ՝ անիկա ամենէն շահեկաններէն, ամենէն ճկուններէն ու գեղեցիկներէն մին է: Հնագոյն շրջաններէն մինչեւ մեր օրերը այդ ցեղէն մեզ ծանօթ շատ տաղանդներ՝ եւ դեռ անծանօթ ո՛վ գիտէ որքան, տուած է, Հայրենիքէն դուրս, Արեւելքի եւ Արեւմուտքի մեծ պետութիւններուն մէջ. որոշ դեր կատարած է՝ այդ անհատներով՝ ինչպէս եւ իր հաւաքական զանգուածներով՝ այդ պետութեանց քաղաքակրթական բնաշրջութեանց մէջ: Անոնք բոլորը պիտի փնտռէ, գտնէ, այդ երազուած պատմագիրը պիտի խմբէ Հայ ցեղին ինքնավար

Մենք ալ սակայն գերեզման մը կ'որոնենք․ Գրիգոր Օտեանինն է ան։ Եւ մենք մանուկ հասակէ այնքան յարգանքով ու պատկառանքով տոգորուած անոր հմայքոտ անունին ու մեծութեան հանդէպ՝ չքնաղակերտ դամբարան մը կամ յաղթաբերձ կոթող մը և կամ հիասքանչ մահարձան մը կ'ակընկալենք՝ համապատասխան անոր փառքին։ Այդպէս ալ ակնկալելու իրաւունք չունի՞նք միթէ։ Վերջապէս ինքզինքնիս կը գտնենք… անշուք տապանաքարի մը առջեւ՝ ֆրանսերէն պարզ տապանագրով մը — Գրիգոր Օտեան(*), Հայ հայրենասէր մը։ Սնարին կողմը կայ գունաթափ պսակ մը, զոր, ո՞վ գիտէ, ո՞ր մայր կամ քոյր զետեղած է հոն իր՝ օտար երկինքներու տակ ինկող որդւոյն կամ եղբօր յիշատակին՝ կեանքին պէս զիւրաթարշամ պսակէ մը իսկ զուրկ անխնամ տապանաքարին վրայ մէկու մը, որ հայրենասէր մը ըլլալու յիմարութիւնն է ունեցած։ Քանզի չէ՞ որ ինձմէ վերջ ջրհեղեղի եսամոլ քաղաքականութեան հայեցակէտէն համօրէն հայրենասէրները յիմարներ են։ Սակայն պաշտելի՜ յիմարներ…։

Այդ չքաւորիկ գերեզմանին առջեւ ծնրադիր՝ պահ մը կը մտածենք լռիկ․ դամբանականներ կը հիւսենք մտովին, կուլանք սրտովին։ Օդն ալ կուլայ։ «Ա՜հ, Արեւմուտքի մէջ օդը միշտ կուլայ, մինչ ժողովուրդը զուարթ է միշտ։ Զուարթութեան առեն ալ կուլայ Արեւելքի կապոյտը, այդ գերահրաշ կապոյտը, որ սակայն կրցած է դարերէ ի վեր անաղարտ մնալ․ քանզի… բռնապետութեան աղտեղի թաթը, անոր բզքտող ճիրանները չեն զօրած հասնիլ մինչեւ հոն․ մինչ անկէ

(*) Ծնած 1834, Դեկտ. 9. Մեռած 1887, Օգոս. 15։

կեանքի կեդրոնական պատկերին շուրջը, եւ որոնց ճաճանչումովը պիտի շեշտէ ինչ որ կայ լոյս՝ այդ պատկերին մէջ, պիտի մեղմէ ինչ որ կայ մութ անոր մէջ:

Այս նոր ձեւով ըմբռնուած Հայոց պատմութիւնը պիտի ըլլայ աւելի արտաշարժօրէն գեղեցիկ քան հին առասպելախառն պատմութիւնը զոր ունէինք: Վէպը պիտի ըլլայ ասիկա՝ փոքրիկ ժողովուրդի մը, մարդկային ազնուագոյն ցեղէն բղխած, օր մը հեռացած իր արեւմտեան ծովափնեայ ծիծաղկոտ ծննդավայրէն, Արեւելքի մինչեւ ներսերը, լեռներու գոգը քշուած, որ ընդունելով ու հալեցնելով հանդերձ իր մէջ ասիական բազմաթիւ ցեղերէ տարրեր, կը պահպանէ իր հիմնական ոգին

վարբերած աստղն ու մահիկը, արեւն անգամ արտասուորուած են…», կը խորհինք։

Հոդ՝ այդ վշտախառն հիացումի վայրկեաններուն մէջ այն մեծ ու իր մեծութեան համար շնորհազուրկ մարդուն բովանդակ անցեալն ու անոր յարակից դէպքերն ու դէմքերը սինեմատոգրաֆիկ տողանցում մը կ'ընեն մեր տխրամած միտքերուն առջեւէն, ու հուր հառաչներ կը յաջորդեն հուր հառաչներու, երբ ա՛լ կը զետեղենք պսակը վսեմ կեանքի մը աճիւնը պարունող նսեմ գերեզմանին վրայ և «Թողլով զինքը իր փառքին հետ» կը մեկնինք լուռ և անխօս, քայլամոլար…։ Կը սթափինք յանկարծ․ «Պարտականութեան Զոհեր»ու բաժնին ենք հասեր։ Ան ի՛նչ բազմութիւն, դասակարգի ի՛նչ երանգներ, հրեղէն ճարտարութեամբ հիւսուած ի՛նչ դամբանականներ, կրակ ու բոց շիշերով ի՛նչ զգայացունց երգեր, ի՛նչ պսակներ ու փունջեր՝ փառապանծ յիշատակարաններու ներքեւ հանգչող Պարտականութեան Զոհերուն ի պատիւ եւ ի յիշատակ։ Ահա՛ մեծ մարդիկ արտադրող մեծ ազգերու մեծութեան գաղտնիքը—պարտաճանաչութիւն, գնահատում եւ երախտագիտութիւն:

* * *

Անգամ մըն ալ կը թաւալին կառքին անիւները՝ հեռացնելով զմեզ Պեռ-Լաշէզէն, որ խորհիլ կուտայ մեզ թէ ինչո՞ւ կան ազգեր ալ որ չեն մեծնար…։

ընիկ Արեւմուտքցի Հնդեւրոպականի, ու՝ վիթխարի փորձանքներու դիմագրաւելով, ահաւոր պետութեանց անհետացումէն յետոյ ողջ մնալով, զինքը բզքտող բազմապատիկ աղէտներէ քանի քանի անգամ վերածնելով, իր մեծ եղբօր Հելլենին քաղաքակրթութեանը՝ երկայն խարխափումներէ յետոյ՝ կը դառնայ կը յարի վերջնապէս, դրսէն եկած այդ ազդեցութեան մէջ նոյն իսկ ինքզինքը, իր ցեղային հինաւուրց ինքնութիւնը կը ճանչնայ, ու կ'ըլլայ այլ եւս չարչարուած, հալածուած բայց արի եւ անվհատ ռահվիրան՝ Արեւելքի մէջ՝ Քրիստոնէութեան ծոցը թաքուն հելլեն գաղափարներուն, կը մարտնչի եւ կը նահատակուի անոնց համար ընդդէմ ասիական մտայնութեան, կ'օգնէ Խաչակիր-

ՔԱՒՈՒԹԵԱՆ ԵՐԳԵՐ

«ԱՐԱՐԱԾՆԵՐ ԿԱՆ ՈՐ ՊԻՏԻ ԾՆԻՆ,
ԲԱՆԻ ԱՍՏՈՒԱԾ ՉԷ ՄԵՌԵՐ»
Օմար Խայեամ

Գրեց՝ ՇԱՀԱՆՆԱԹԱԼԻ

Հարսանիքիս այս մեծ գիշերն Աստուած մըն ալ մահացաւ...
Եկէ՛ք խմենք անոր արիւնն յորդառատ,
Ու թող մինչեւ աստուածարեալ գինովութիւնն հաճային՝
Ազատութիւնս մատուակէ այդ նեկտարը մեղրանուշ...

Հարսանիքիս գիշերն է աս...
Սէրիս առջեւ գերհզօր խոնարհեր են օրէնքներ ու կրօնքներ,
Օծեալներու դիակները ոտքերուս տակ են փռուեր...
Ո՜հ, այս գիշեր
Թող արբենան սիրող սիրտերը անօրէն, անկրօն:

Խմեցէ՛ք, ո՛վ ընկերներ,
Խմեցէ՛ք դուք ալ ինծի հետ մինչեւ մրուրն աստուածներու արիւնին,
Փեսայութեանս այս գիշեր,
Խմեցէ՛ք Մարդ— աստուածութեան կենացը:

Աղօթողներն ա՛լ թող երգեն,
Որովհետեւ երկինքներու աստուածները մահացան,

ներուն ընդդէմ Սարակինոսին, կ'օգնէ՝ մեր օրերուն {իսկ Ազատութեան հելլէն ըմբռնման յաղթանակին ընդդէմ բռնութեան ասիական յղացումին :

Այդ ձեւով հասկցուած ու կերտուած պատմութիւն մը պիտի ըլլայ թանկագին դաստիարակ մը եւ ուղեցոյց մը մեր նոր սերունդներուն, մեր ապագայ մեծութիւնը հանդերձող ուժ մ'անվրէպ: Նոր սերունդները անոր մէջ պիտի սորվին ճշդիւ ճանչնալ եւ յարգել իրենց ցեղը. ու ցեղ մը որ ինքզինքը չի յարգեր, իր ձեռքով ինքզինքը կը ստրկացնէ, անոր մէջ պիտի քաղեն նաեւ հասկացողութիւնը իրենց ցեղին իսկական դերին, որ է՝ ոչ քաղաքական տիրապետութիւն, այլ քա-

ՇԱՀԱՆՆԱԹԱԼԻ

Ու գիտնամած պաղատողներ թող պարեն,
Որովհետեւ աստուածացաւ մարդկութեանը երէկի:
Հարսանիքիս գիշերն է աս...
Երկնաքնակ պաշտուածներու մահերովը կուգամ ես,
Եկէք խմել այն բաժակէն, ուր աստուածի մը արիւնը կը փրփրի...

Քակէ՛ գլխիդ պսակը, մա՛յր,
Ու քեզի հետ բոլոր մայրերն՝ կրօնահիւս պսակները թող քակեն,
Որ ալեհեր ծերութիւնով ճքացան.

ղաքակրթական շինարար ու ազատաբեր գործունէութիւն—Լուսաւորուած՝ որոշ ըմբռնումովն այդ դերին, զօրացած՝ հաւատքովն իրենց ցեղին կենսունակութեանն ու ազնուութեանը պայծառ տեսողութեամբն ալ անոր թերութիւններուն եւ զանոնք ուղղելու հզօր ջանադրութեամբ, Հայը պիտի քալէ այլ եւս աւելի հաստատ քայլերով, եւ իր դերը պիտի ըլլայ ապագային մէջ՝ հետզհետէ աւելի մեծ ու բեղուն:

Բայց, ե՞րբ պիտի գար այդ երազուած պատմագիրը եւ գրեր ԳԻՐՔԸ ՑԵՂԻՆ . . . :

Բերէ՛ք նարօտն ձեր ճակտին, հարսե՛ր ամբողջ աշխարհի,
Որ օրէնքին պիղծ մատերով հիւսուեցաւ...
Փեսայութեանս այս մեծ գիշեր Ազատութեանս ջահովն կու գամ
Հին դարերու սուտ սրբութիւնն խարուկել...

Եկո՛ւր, աղուոր իմ սիրուհիս,
Սողոմոնեան այգիներու խաղողները դառնացան,
Ես քեզ համար աստուած— որթեր տնկեցի.
Եկո՛ւր մէկտեղ պարպենք բաժակն այս գիշեր
Որ աստուածի մը արիւնով լեցուցի...

Ու դուն անցիր աստուածային գնացքով,եկո՛ւր գիրկս սիրաբուղխ.
Սէրիդ համար ճամբուդ երկայնքն աստուածներու դիակներով
ծածկեցի:
Անցիր խրոխտ՝ կրօններու, օրէնքներու պարիսպէն,
Որ քայլերուդ առջեւ այսօր հարթեցի,
Ու անոնց մէջ ես եղիսեան անփուշ վարդեր ցանեցի...
Եկո՛ւր մէկտեղ խմենք բաժակն հարսնիքիս,
Ու մեզի հետ խմեն բոլոր նոր սիրողներն աշխարհի...
Եկո՛ւր անո՛ւշ, փեսայութեանս այս գիշեր,
Աստուածներու քաղցր արիւնը կը փրփրի,
Խմե՛նք մինչեւ աստուածարեալ գինովութիւնն հեշտալի,..

Ժողովուրդին Քնարը

Պօյրդ տեսայ՝ հէյրան եղայ, շա՛տ անման աղուոր ես,
Զիլֆներդ թուխ կու քաշէ կէրտանիդ խալին վրայ,
Դուն գիտես որ այս տղեկը սերուդ կրակն էրեր է,
Լուս երեսէդ պագիկ մը տուր, շէրպէթին պալին վրայ:

Սէր մի սերիմ, եա՛ր, քու սերուդ, իմ ահ ու զարըս դուն ես,
Քենէ ի զատ ալ եար չ'ունիմ. սիրական եարըս դուն ես,
Զիլֆներդ երեսդ ի վար կամար կապեր ամպի պէս,
Ծոցդ է բացուեր վարդ ու ռահան, պահչէս ու պաստ̃դուն ես:

ԿՐՕՆՔԻ ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՍԸ

Գրեց՝ ՀՐԱՆԴ

Հինգի մօտ էր, կարմրու տղեկ մը, դեղձան մազերով: Եւ որովհետեւ աղջիկ չունէինք, մեր տանը մէջ հաճելի եղած էր թողուլ որ երկնան Շահէնին մազերը և գիսակներու փոխուին:

Այդպէս ալ եղած էր:

Տարօրինակ բան. բնութիւնը, սիրական այդ պատրանքին ներքեւ, երախային մէջ դրած էր աղջկան քնքշութիւն, պճնած էր զանի փափկութիւններով, նազանքներով այնպէս որ երբեք կարելի չէր գիտնալ թէ յիրաւի մանչ-աղջիկ մըն էր:

Մանկապարտէզը բացուած էր. երախաներ, կարմրուկ գոգնոցներ հագած, սկսան երախա-թռչուններ ըլլալ, երգել, պարել ու սորվիլ:

* * *

Շահէնին տեղն էր, ու ամէնէն յարմարագոյն: Խառնեցինք զինքը իր տարեկիցներուն հետ: Ամէն առտու թռչելով գնաց Մանկապարտէզ ու թռչելով դարձաւ՝ իրիկունները իրեն հետ բերելով նոր սորված բան մը, նոր պատմութիւն մը՝ իր տեսածներէն ու լսածներէն:

Ուրախ էր, ուրախ էինք ամէնքս:

Շարժուն կեանքը կրկնապատկեց Շահէնին առողջութիւնը, իր ունեցած շուքի և ստուերի փափկութեանը վրայ աւելցան պայծառ երանգներ. թողուց մայրիկին քղանցքը ու ինքնութեան կեանք մը սկսաւ:

Իրիկուն մը տխուր դարձաւ: Մեզի այնպէս թուեցաւ թէ յոգնած ըլլալու էր և կամ, գուցէ, թեթեւ տկարութեան մը երեւոյթը:

Մեր հարց-փորձերուն՝ ժխտողական պատասխաններ առինք:

Մանր ու լռիկ նստեցաւ բազմոցին վրայ —բոլէական

ըղձութիւն մը որ բնաւ հաճելի չէր ինծի— ձեռքը, մեծ մարդու մը պէս, ճակտին դրած քովընտի. ինքն ալ շեղ ինկած, աչքերը կը յառէր պատուհանէն դուրս, նայուածքը դէպի կապոյտը միշտ, և գուցէ անկէ ալ վեր:

— Ի՞նչ ունիս, տղաս, հարցուցի:

— Ոչինչ, հա՛յրիկ, վեր կը նայիմ, շա՜տ հեռուն:

Ու չկրցի հասկնալ, նոյն ժամուն, «այդ վերը»...

Մութը կոխած էր. և տակաւին ան, փոքրիկը, իր տեղն էր անշարժ, առաջին կեցուածքին մէջ կողմնակի, խարտեաշ գլխիկը աւելի դուրս յառաջացուցած:

Վերջապէս սեղան նստեցանք լամբարի լուսով: Իր աթոռը կ՚ըսպասէր իրեն:

Նախ՝ չուզեց գալ:

Աղաչեցինք ամէնքս ալ:

Եկաւ ակամայ, և փոխանակ իր տեղը նստելու, աչքերն արցունքոտ՝ մխրճուեցաւ մայրիկին ուսերուն տակ:

— Ի՞նչ ունի Շահէնս, կրկնեց մայրիկը, շոյելով անոր քնքուշ գլխիկը:

Երեւի՝ ալ չկրնալով զսպել ինքզինքը, լացն էր սկսա, ու, իր ողորմ հեկեկանքին մէջ:

— Մենք պիտի մեռնինք եղե՜ր...

Ցամքած մնացինք:

— Հայրիկս ալ պիտի մեռնի, չարունակեց, դու ա՛լ, մա՛յրիկ, ամէնքս ա՛լ, մա՛յրիկ, ամէնքս ալ պիտի մեռնինք:

— Ո՛չ, տղա՛ս, ատանկ բան չկայ. ո՛չ, ամենեւին ո՛չ, վրայ բերի:

— Այո, վարժուհին ըսաւ այսօր, կրօնքի դասին մէջ:

Ատկէ անդին՝ ինչ որ ըսինք, բան մը չարժեց իր գիտութեանը առջեւ, ու կրօնքի առաջին դասը, վարժուհիիէն առնուած, պատեց Շահէնիս հոգին ու միտքը՝ մահուան սեւերովը լի:

Այդ գիշերը բան մը չդրաւ բերանը իր թունաւորուած սրտովը. ու մեզի համար՝ արցունքի այդ րոպէները, տղեկի մը վրդովուած էութեան հետ, մահուան չափ դառն եղան:

Շաբաթ մը տեւեց կրօնքի առաջին դասին ուժը. անկէ ետքը, քիչ քիչ, եկաւ համակերպութիւն մը իր մանուկի հոգիին մէջ, և ծանրութիւն մը, երկաթի օղակի պէս, ճնշե՜ց ու ճնշեց իր էութիւնը:

Յաջորդով՝ վարժուհին խօսած էր Յարութեան դասը, հոգիներու անմարմին դասը: Թէեւ առաջին սեւերուն մէջ անզօր լոյսեր իջած էին բանտի մը դրանը ճեղքերէն ներս սպրդած ճրագի նշոյլներու պէս, բայց Շահէնս երբեք գոհ չմնաց, իր ուզածն էր ո՛չ թէ հոգիներ, այլ մարմինները տեսնել ճիշտ այնպէս ինչպէս որ են,— հայրիկ, մայրիկ, եղբայրներ՝ իրենց ունեցած իսկական ձեւերովը:

Ա՛լ չխօսեցանք ատկէ ետքը, գնաց, եկաւ, օրուան մէջ պատահած մեռելի պատմութիւններ, դագաղին ետեւէն գացողներու, լացողներու խօսքեր բերաւ, մոմերու լոյսը, խունկի բուրումները տեսաւ, աղօթքները լսեց, անմահութեան դասը կրկնուեցաւ իր ականջներուն, և սակայն այսօր ալ հաշտուած չէ՛, մարմիններու տեղ, հոգիներ տեսնելու առած ու քարոզուած դասին:

Իր մեծ թշնամին եղաւ վարժուհին, կրօնքի առաջին դասովը իր աչուկներէն քամուած արցունքները՝ թունաւորեցին անոր հոգեկան էութիւնը, և դեղթափը չգտնուեցաւ:

Այսօր, կրօնքի պաշտօնական բառերով, արքայութիւն մը կուտանք իրեն, յաւերժութիւն անմարմին էակներու մէջ, բայց ոչինչ, րոպէապէս աշխարհը կը մթնէ իր աչքին, և խորին ցնցումով մը, կը զգայ մթութեան ծանրութիւնը, իր կրօնքի առաջին դասին պատճառած դառնութիւնով խառն:

Ո՛րքան վրդովուած եմ ինքս ալ: Շա՜տ բան մոռցայ անկէ ի վեր, շատ ցաւեր՝ տուինք հողին, բայց Շահէնի այն ողբրական պատկերը, իր յառումը դէպի խօ՛լ մթութիւնը կապոյտն ի վեր, իր ջերմիկ արցունքները ազուարիկ աչուկներուն մէջ, մահուան սեւութիւնը իր հոգիին խորը, չկրցի յիշողութենէս սրբել տանք:

Անիծեա՛լ դաս:

Աստծու սիրո՛ւն ըլլայ, թող կրօնքի այդ դասը չտան, և ոչ մէկ տեղ, երախաներու, թող զգուշանան չճմրթկել քնքուշ հոգիները. այդ վէրքը. չի բուժուիր, այդ արցունքները չեն ցամքիր, այդ ցաւերը չեն անցնիր:

ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐՆԵՐՍ

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆԻՆ՝

Գրեց՝ ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

Ա.

Ըսէ՛ ծիծեռնակ,
Ծամ մը կըտուցիդ կ'երթաս ծաղկաւէտ ո՞ր այգեստանէն.
Ո՞ր աշտարակն է՝ որ գաղջ արեւու մէջ է ընկղմեր.
Ըսէ՛ ծիծեռնակ:
—«Մեսկինու քանդին պատին նորոգել կ'երթամ բոյնս ամայ՝
Որուն մէջ ձիւն է տեղացեր ձմեռն, ու այնտեղ հիմայ
Օձ մը ծըւարած, գլուխը պոչին տակ, լուռ կը մըրափէ:
Օձի շապիկով կ'երթամ կարկըտել բոյնըս կանեփէ:»—
Ա՛խ գընա ծիծառ, երգը կըտուցիդ:
Միայնութեան մէջ մեծ եղբայր մ'ունինք մենք հոն կալանուած.
Թեզանիներն ի վար կը հոսին թոքերն արիւն մ'անձնուրաց.
Հաց մ'են դրեր իր քով մոխիրո՛վ բըռնի, հաց-ձանձախարիթ,
Եւ կուժ մ'ուրկէ վար ծըռած կ'արտասուեն մողէզներ դեղին::

Ծիծա՛ռ, շող մը տար ղունկին՝ որ օձէ բիբերն անձըրպիտ,
Երգ մ'որ ափոփէ հոգին՝ ուր տոփեց հողը մեր Երկրին:
Ա՛խ գընա ծիծառ, համբոյրըս կտուցիդ:

Բ.

Ըսէ՛ խմ կըռունկ,
Դէպի հորիզոն նետի պէս սլացած միջըդ բոցեղէն
Այսպէս ո՞ւր կ'երթաս ուրախ կըրկնոցով եղիքիս վրայէն,
Ըսէ՛ խմ կըռունկ:
—«Կովկասը ճիճեր ունի՝ որոնց մէջ եղէգներ ջով ջով
Բարձր ուռճացած արեւ կը շընչեն փըրփրուն կատարով,
Ու ըմքուածներու տընակներ կան հոն՝ որոնք կը բաղձան
Որ իրենց չեմին երգեմ իրիկունն՝ երգերս ափոփեան:»—
Ա՛խ գընա կըռունկ, յոյսը կըտուցիդ,
Բայց քանիսի մ'երդին հոն պահէ մ'անփոփէ թեւերըդ յոգնած
Արուեստն այնտեղ քո՛ւրմ մ'ունի՝ որ նուաղեց Վիշտն համասարած
Ըստեղնաշարին վրայ աստղերուն մատերով վըճիտ:
Արդ իր զանկին ջանն արիւն կը ծեփէ պատերն նճրի Տան:
Կըռո՛ւնկ, պըսակ տար իր ջախջախ քնարին ու ճիւղը փըթիթ՝
Զոր մենք բողոքնիս օծանեցինք մեր ողբոյն յաւիտեան:
Ա՛խ, գնա կըռունկ, արցունքըս կտուցիդ:

Գ.

Ըսէ՛ արագիլ,
Գորտ մը՝ զըմրուխտի նըման՝ բերնիդ մէջ դէպ ո՞ւր կուտաս խոյս.
Ո՞ւր տեղ օգոստոսն իրենց փոսերէն իժերն հանեց դուրս,
Ըսէ՛ արագիլ:
—«Հեռո՛ւն կը տեսնեմ գըլուխներն աղաւնանիղ լեռներուն Կաւկասու՝
Որոնց կողերէն ձորերը կ'հոսին արեւն հըրանաց:
Գարունն է պճներ հոն հարսի նըման բարտի մը վըրան.
Իր սօսափիւնին մէջ բոյնս ուռիով ես պիտի հիւսեմ:»—
Ա՛խ գնա արագիլ, կարօտը կտուցիդ:
Հոն կապանքի տակ Հայրենիքն ունի հանճար մ'ողջակէզ.
Գրիչը մատերուն մէջ խորտակեցին ճառագայթի պէս:
Արագի՛լ, վրայէդ փետուր մը ձըգէ բանտն իր մահարիթ՝
Ուր ան օրէ օր իր գերեզմանին համար կ'հասունենայ:

Ի՜նչ փոյթ թէ ճեղուած փետուրէն թեւդ այդ արիւնի շիթ շիթ.—
Անով յաղթանակն ան պիտի գրէ իր Ուխտին նըւիրայ:
Ա՜խ, զնա՛, արագիլ, սիրտըս կըտուցիր:

Դ.

Ըսէ՛ խորխս բազէ,
Ճեղքելով անտառը կայծակներուն ամպերուն խորէն՝
Ի՞նչ կատարի վրայ կ'երթաս ճըրմըտել պորտըդ շուառեղէն,
Ըսէ՛ խորխս բազէ:
—«Ոսկի հորիզոնէն զաղթող մրրիկներն ինձ հոտը բերին,
Հոս դիակներու, եւ կարմիր հունտերն յուռթի ժանտախտին:
Հըզօր թռիչներս վար զաջ արիւններ միշտ անձրեւելով
Կ'երթամ արածիլ մարդկային բիբերն ու սրտերն համով:»—
Ա՜խ զընա բազէ, կայծակը կտուցիդ...
Բայց մեռեալներն այդ զոհերն լոյսի.— անոնց մի՛ դըպչիր,
Սրտեր՝ որ փրկէին չեն գիտեր պաղիլ.— անոնց մի՛ դըպչիր.
Այլ այնտեղ Պայքարն առաքեալ մ'ունի բանտին մէջ կռանիդ.
Թեւերովդ հուժկու զա՛րկ փըշրէ՛ խաղխալն իր շղթաներուն,
Եւ շանթը կտուցիդ Յոյսն երգէ՝ թռած իր ուսին վըրէն.
Ըսէ թէ շուտով մենք պիտի կանգնենք արձանն իր փառքին:
Ա՜խ, զընա բազէ, դափնի մը կտուցիդ:

Ժողովուրդին Բնարը

Աղուոր մը սիրեցի ես,
Ուր կարմիր գոյն կայ ի վրան.
Երեսն է վարդի նման
Վրան ի վար կու վազէ:
Մարդն՝ որ սիրու տէր լինի,
Ան՝ սիրուն գերի չի լինի,
Ինքն գերեզման բանայ
Ու մտնէ հողն կենդանի:
Սրտիկն ալ ի բաց թողու
Ուր եղնէ բոցն ծիրանի,
Անցնող ու դարձող ըսէ.
«Սիրու տէր մարդ է, կու վառի...:»

[ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

ԹՐՈՒՑԻՆ ԵՐԳԸ

Գրեց՝ ՏՕՆԱՊԵՏ Կ. ԼԻՒԼԷՃԵԱՆ(*)

ԲՐՈՖ. Տ. Կ. ԼԻՒԼԷՃԵԱՆ

Դարձիր դուրգն իմ, դարձիր արագ, օրն իրիկուն եղաւ անա, ծիծեռնակը տուն կը դառնայ, ձագերը զինք կը կանչեն: Մանկիկներն ալ փողոցին մէջ իրենց հօրը կը սպասեն որ ժպիտ ու համբոյր բերէ իրենց: Բայց չեն գիտեր թէ ան ի՜նչ ցաւերով տուն կը դառնայ, ժպիտին ետեւ ի՜նչ հոգեր կան, համբոյրին մէջ ի՜նչ դառն խոկեր:

Դարձի՛ր, դուրգն իմ, իմ ալ ճամբուս կը նային, քասկս ծակ, ձեռքս պարապ տուն պիտի երթամ ես այսօր: Առտուն կանուխ նոր յոյսերով, նոր երազով սկսայ, բայց նոր ցաւեր արագ արագ իմ յոյսերս ցրուեցին: Տան մէջ իմ դէմքս պէտք է ժպտի, ծածկելու համար սեւ մաղձը հոգւոյս, պիտի հարթեմ ճակտիս կնճիռ, քանի մը վայրկեան գոնէ այսօր: Հոս քու քովդ պիտի թողում իմ հոգերս եւ վաղը հոս զանոնք գտնեմ աւելի խոր, աւելի մեծ ցաւերով ծանրացած:

Դարձի՛ր, դո՛ւրգն իմ, դարձի՛ր արագ, բայց ալ յոգնեցան ձեռքերս, շունչս կարծես կը կտրի: Ո՞ւր գացին այն առոյգ օրերս երբ խոնջէնքը չէի գիտեր, վաղուան հոգը զիս չէր տանջեր, քունս անխռով, երազներս ալ խաղաղ էին: Այդ մանկութեան ժամերս ո՞ւր են. չկան անոնք եւ վերադարձ չունին երբէք:

(*) Տեսնել կենսագրականը՝ Հայ Սիրտ, Հայ Միտք բաժնին մէջ: Ծ. Խ.

Արագ արագ կ'անցնին իրերը, կը փոխուին ձեւէ ձեւ, այս վայրկեանին երեւոյթներն, յաջորդին մէջ նոյնը չեն։ Գիշերն կուգայ ցորեկէն ետքը, ծերն յաջորդէ մանուկին։ Աշուն անցաւ ու գնաց, աշունն ալ կ'երթայ ետեւէն և փոթորկոտ ձմեռը մեզ կը սպառնայ հեռուէն։ Զով զեփիւռը այս օրուան, ցուրտ քամի պիտի մը ըլլայ։

*
* *

Կապոյտին մէջ փայլող ծիածանը ամպերուն մէջ պիտի մարի, այս արեւն ալ վաղը գուցէ շիրմիս պաղ քարերուն վրան պիտի բարձրանայ։ Նոր բոյնին մէջ դեռ անցեալ օր զոյգ մը աղւոր հաւկիթ կար, յետոյ անթեւ անփետուր զոյգ մը ձագեր արեւ աշխարհ, լոյս տեսան, հայր թռչնիկը ծառին ճիւղէն խանդով կը ճռուողէր, մինչ մայրիկը իր թեւին տակ զոյգ մը հրեշտակ կը տաքցնէր։ Այսօր ալ բոյն չի կայ, գետնին վրայ հոս ու հոն՝ փետուրներ կան անկենդան և կտուց մը որ չերգեր։ Այսօր բոյսը ծաղիկ ունի, վաղը ծաղիկն ու տերեւը հողին վրայ կը մոխրանան։ Մարդը կ'ապրի ու կ'երգէ, վաղն ալ լուռ անկենդան ափ մը աճիւն պիտի ըլլայ։

*
* *

Կեցի՛ր պահ մը, հանգիստ առնեմ։ Ինչո՞ւ այսքան խոլ բաղձանքներ, ինչո՞ւ այսքան արագ վազք։ Միտքը խորհի, ձեռքը գործէ, ոտքը վազէ շարունակ։ Ինչո՞ւ։ Կտոր մը հաց պէտք է ճարել, ու այդ հացը պէտք է խլել եղբայրներուս շրթունքէն։ Անոնք կը ճգնին զիս տապալել, ես կը բաղձամ վար չիյնալ. անոնք կ'ուզեն կոխոտել ես ալ իմ բռունցքս կ'երկարեմ։ Ո՜հ, Աստուած իմ. այս հա՜ցը, քրտինքներով թրջած, եղբօր արեամբ ներկուած կ'ուտուի՞ միթէ այս հացը։

*
* *

Դարձի՛ր դո՛ւրգն իմ, դարձիր արագ, թաղարին վրայ աղւոր ձեւեր, սիրուն զարդեր գծեցի և արուեստին նրբութեամբ հրապոյր դրի կաւին մէջ։ Ձեռքերս ծաղիկ, տերեւ կը նաշխեն, ո՞վ գիտէ թէ այս կաւը ծաղկի փոշի չէր արդէն։ Քիչ ետքը երբ ես ալ փոսին մէջ հողանամ, ծաղիկ գծող այս ձեռքերս ծաղկի թերթեր պիտի չըլլա՞ն։ Կեանքը հողէ՝ հողը կեանքի կը փոխուի, ձեւը ձեւին կը յաջորդէ, երեւոյթներն իրարու։ Տերեւը հող կըլլայ այսօր, հողն տերեւի վերածուի, բոյսը թռչնիկ մը կըլլայ շարժուն, թռչնիկն ալ ուղեղին մէկ մասն կազմէ թերեւս, խորհի, խոկայ բաղձանքով կրակոտ, վառի՜, հալի՜, հողանա՜յ։

*
* *

Դարձի՛ր դո՛ւրգ իմ, դարձի՛ր արագ, օրը անդուլ կը վազէ, վայրկեանները չեն կենար արագ արագ կը փախչին, ալ չենք կրնար տնտնալ մեր գործերը շուտով գլուխ հանել պէտք է մեզ։

Վերջալոյսը երկնից վրայ կարմիր լոյսեր կը ցանէ, վերջալոյս մ'ալ սեւ մազին մէջ ճերմակ թելեր կը շարէ, մահուան եղեամն է անի, որ կը հանգչի գլխուս վրայ, վերջալոյս է, կեանքիս գիշերն ալ շատ հեռու չէ, օրն վախճանին կը փութայ, կեանքս ալ շիրմին կը դիմէ։

*
* *

Դարձի՛ր, դուրգն իմ լուռ անձայն, դարձիր արագ ոտքիս քով։ Մենք ալ բաղդին ձեռքին մէջ քեզ պէս անձայն կը դառնանք։ Անոր խաղեր անոր ապտակ հոս ամէն օր կը վայելենք։ Զարդանօթներ կը շինեմ ու կը փշրեմ երբեմն ալ, կաւը լուռ է ձայն չունի, խաղալիկն է իմ ձեռքին։ Բաղդը մեզ ալ երբեմն գիրքի, փառքի բարձունքը կ'առաջնորդէ ժպտագին և մէկ թեթեւ հարուածով վար կը գլորէ դէպի անկում, դառն ծիծաղով, անտարբեր կ'անցնի կ'երթայ մեր քովէն։

Տրտունջ չունինք, որո՞ւ պատմենք մեր վիշտը։ Մայր աշխարհի՞ն. ո՜հ, ան ալ ցուրտ պարապին մէջ փախստական մօր մը պէս, մեզ իր գրկաց մէջ սեղմած՝ արեւին շուրջ կը դառնայ ու պիտի դառնայ յաւիտեան։

Բայց ո՞վ գիտէ թէ այդ արեւն աստղի մը շուրջ չի դառնար։

Արեւը աստղին, աշխարհը իր մօր, մենք ալ բաղդին շուրջ կը դառնանք, դարձի՛ր դուն ալ իմ ձեռքին մէջ։

Մի՛ լար երբէք, մի տրտնջար, հաւասարութիւն չի կայ հոս, աս խեղճուկ է, ան հարուստ, աս ուժեղ է ան տկար,

մէկը իր ճոխ սեղանին «փառք քեզ Աստուած» կ'աղօթէ մինչ ուրիշ մը լալագին «Հա՜ց տուր, Հա՜յր իմ» կը հեծէ։

Բռնաւորը յաղթ ու վէս՝ աչքը երկինք կը յառէ մինչ ստրուկն ալ լալագին նոյն կապոյտին կը նայի։ Արծիւը անգութ ճանկերով, թռչնիկին սիրտը կը բզքտէ քանի որ այդ թռչնիկը գութ կը հայցէ երկինքէն։ Անոր աղօթքն ասոր անէծքին նոյն խորանը կը բարձրանան։

Մի՛, մի խաբուիր կապոյտ երկնից ներքեւը հաւասարութիւն չի կայ, ո՛չ, և մի խաբուիր թէ չիրմին մէջ գէթ հաւասար պիտի հանգչինք։ Մահարձաններն մարմարէ, կրանիթէ կոթողներ հարուստին են մինչ ասդին բունծ մը չի կայ որ ցոյց տայ հողակոյտը աղքատին։ Լուռ դարձի՛ր, մի՛ հեւար, զօրաւորը կը տիրէ, յարմարագոյնը կ'ապրի, հզօրինն է այս աշխարհ։

*
* *

Իրողութիւնն այնքան դառն գտանք մենք դեռ ու կ'ապրինք, սին հաճոյքներ փուճ յոյսեր մեզ կը խաբեն չարունակ։ Շրջմոլիկ լոյս մը փայլուն, աղուոր յոյս մը ոսկեզօծ մեզ կը թողէ վայրկեան մը և մենք մոռցած մեր խոցեր, հեւքոտ վազենք ետեւէն։ Մեր ջանքերով չարունակ անոնց հասնիլ կը փորձենք, հոս կը գործենք, հոս կ'աշխատինք երջանկութիւն գտնելու։ Նիւթէն ձեւեր, հողէն հրաշք կ'արտադրենք, մեր քրտինքը կաւին կը խառնենք նոր երեւոյթ արտադրելու, երբ կը հաւատանք թէ երջանկութիւնն մեր քով կեցած կը ժպտի, երբ խանդով անոր փարիլ կը փորձենք, մեր բազկաց մէջ ցուրտ ստուեր մը կը գտնենք։ Յաջողութեան, երջանկութեան խօլ մարմաջներ վայրաշարժն են մեր սրտին որ մեզ յառաջ կը վարեն։ Բազկին կորով, մտքին ուժն կը վատնուին չարունակ, կեանք կ'սպառենք ձեւ տալու նիւթին, կաւին կոշտ հողին։

Կեցի՛ր պահ մը, կեցի՛ր գուրգն իմ, չպար մը տամ պընակին, չնարակին նաշխերով կաւը ծածկեմ և անոր կոշտ մասերը սիրուն գոյնով կորանցնեմ։

Խաբկանքները ո՛րքան դառն են, պատրանքները ո՛րքան հաստ։ Քանի մարմին վիրալից հագուստներով ծածկուած, և

գեղանի դէմքերու տակ ո՛րքան սրտեր կան գարշ, տար։ Ծարիրներով սեւցած աչքեր ի՜նչ մոլութեան բոյներ են։ Շպարն տիրէ, չպարն ծածկէ ամէն բան, հայրը որդին կը խաբէ, զաւակն իր հօր խաղեր կ'ընէ, բայց խաղերու սոսկալիններն այր ու կնոջ սրտին մէջ են, կինը կը ժպտի էրկան հանդէպ, երբ քիչ առաջ նոյն շրթներով օտարի մըն ալ ժըպտած էր։ Այրն իր սիրոյն տուները սոսկ խոժոռ դէմքով տուն կը բերէ, մինչ իր հրայրքն ուրիշներուն բաշխած է։

Պէ՛տք է չպար այս պնակին, կաւը ներկել նախշե՛լ պէտք է, աչք թովելու և խաբելու։ Արդեօք ե՞ս ալ խաբուած մըն եմ, իմ սէրս, ուրի՞շ մը կը վայելէ. ո՞հ կասկածը, օձ մ'է թագուն մեր սրտերը կը խայթէ։

*
* *

Դարձի՛ր, գուրգն իմ, դարձի՛ր դարձի՛ր, երանի՜ քեզ որ անգէտ ես։ Ես կաւն ըլլամ դուն բրուտը, դուն պահ մը զգայ խորհի՛ր, երգէ՛, ես ալ պահ մը լուռ անզգայ, խոկէ ազատ, ազատ հոգէ հանգչիմ խաղաղ, թող ալ դադրի գիտակցութիւնս սրտիս կայծեր մարին խելոյն, բարձրին, գիրքին, փառքին հեւքը թող ալ դադրին վայրկեան մը։

Երջանիկ ես դուն գուրգն իմ, գիտակցութիւն չունիս դուն։ Մեծութեան այս խօլ բաղձանքը, տառապանքի մեծ կալն է։

Ա՜խ, այս միտքը ի՜նչեր ունի, որքան անգութ տանջանքներ, դարձի՛ր լռիկ, դարձի՛ր, գուրգն իմ, թող որ ես ալ լռեմ քեզ հետ։

Ո՛չ, ալ չեմ կրնար, սա խոցող խորհուրդներուս սանձ դնել որոնք անսանձ և ըմբոստ ուղեղիս մէջ եռ կուգան։ Լռութիւնն է սրտիս դարման, լաւ՛ ուրեմն անյագ միտք, դարձի՛ր լռիկ բազկին ձեռքը մինչեւ մեծ Լուռն քեզ ալ գրկէ ու ալ լռես յաւիտեան։

*
* *

Է՜, ալ դադրի՛ր հանգչի՛ր հիմա խանջէնքէդ։ Գիշեր մը ամբողջ խաղաղ նիրհէ, իսկ ես կ'երթամ երազիս մէջ իսկ մաշիլ։ Վաղը քիչ մը նիհար, ծեր ու մաշած պիտի գամ հոս։

Նոր նոր վշտեր դառն հոգեր, նոր նոր ցաւեր գիշեր մը ամբողջ պիտի տանջեն զիս: Նոր նոր ծախքեր պիտի երեւնան, նոր նոր պէտքեր դէմս ելլեն, քսակս ծակ, ձեռքերս դատարկ պիտի հիւծիմ եւ լռիմ:

Է՜, ալ բաւ է, ալ բաւ խօսիմ, երա՜նի քեզ որ չես զգար զի անգիտակ ծառայելը նախամեծար է տիրելէն:

ԱՍՏՂԱՀԵՒ ՄԵՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գրեց՝ ՀՐԱՆՏ ՆԱԶԱՐԵԱՆՑ

I

Աստղերն ոսկի կ'անձրեւեն
Լուսնկային լուսակաթ,
Լուսամէտա՛ռ, լուսարծա՛թ
Ճամբուն վրայ մեղմօրէն:

Շնչառութեամբ հեշտառա՛տ
Ընդխառնումով խոյանեւ,
Զուարթութեամբ լուսաթեւ,
Ստեղնաշա՛րն է գինով...

Ստեղնաշար աստղամա՛տ,
Դաշնակութի՛ւն բոցանեւ,
Արծաթապատ ամպերուն
Ճերմակ անդո՛ւնդին վերեւ...:

II

Թաւչութակի հեծք մ'անհո՛ւն,
—Ո՛վ Տրտմութիւն, ունկընդրէ՛.
Լուսնակ ցայգով՝ աստղերուն
Կը բարձրանայ արծաթէ:

Ճերմակ օրհասն լուսինին
Զոր կ'աւարտէ հեծքն այս թաւ,
Կը նմանի հոգիիս,
Ու ձանձրոյթիս խաղցր անբա՛ւ...

Թաւչութակի հեծքն այս թաւ
Արիւնի՛ս լոյս քերթուածն է,
Զոր լուսաստառ տարփանքով՝
Լուսնակ գիշերն կ'արծաթէ՛...:

Ա, ԵԱԶԸՃԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ

Դպրոցներու միակ բարեկամ գրատունը, ուր կը ծախուին ամեն տեսակ ընտիր դասագրքեր: Անթերի սպասարկութիւն, արագութիւն մեծագոյն առաւելութիւններն են այս գրատանս: Դիմեցէք եւ պիտի տանիք:

Հասցէ՝

Ա. Եազըճեան, Սուլթան Համամ, Պաքրճըլար 11, Կ. Պոլիս:

ԼԱՑՈՂ ԳԻՇԵՐԸ

Գրեց՝ ՆԵՐՍԷՍ Վ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

Ի՜նչ ալ գեղեցիկ են ու վեհափա՜ռ շարքը սա դիմացի ձիւնապատ լեռներուն, որոնք թիկնեղ հսկաներու պէս՝ կարծես զիրար կ'արմկեն իրենց խրոխտ ու շուշանաթոյր ճակատնին մեզի ցոյց տալու ճիգով մը։

Առտուն օդը պայծառ է, հակառակ ձմրան մռայլ օրերուն ու սա մարդոց տրտմաթախիծ դէմքերուն, որոնք գերեզմանատունէն դարձող յուղարկաւորներու մահասարսուռ երեւոյթն ունին։

Իրիկուն է. պատուհանէս Արեւմուտքը կը դիտեմ, ուր հետզհետէ թխպոտ ու մրոտ ամպեր՝ Տաւրոսի տխուր սարերուն սե՛ւ շալիկներ կը ձեւեն ու կը հագցունեն։ Ցերեկուան պայծառ ու զուարթ օդը տեղի կուտայ ցրտին ու բքաշունչ հովի մը. բուք ու բորան ամէն դի՜. դուրսը լուռ է ու փողոցները ամայի. կաղանդի գիշերն է ըսին այս երեկոյ, ա՜հ ԼԱՑՈՂ ԳԻՇԵՐԸ սա լացողներուն, որոնց համար օրերը հրապոյր չունին, ամիսները տօներ, ու տարիները Կաղանդ։

«Շնորհաւոր Նոր տարի». օ՜հ ասի ո՞վ որու համար ըսէ պիտի։

Տէ՛ս, սա քաղքին տուներէն շատերը թափուր են, բուխերիկներէն ո՛չ ծուխը կը ծխայ եւ ո՛չ ալ տաքուկ օճախներու շուրջը զուարթ ու պլճլտուն աչուկներով երեխաներ կ'երեւին։ Ու հեռուէն կը լսեմ այդ լացող գիշերուան մէջ, մեր որբանոցի անբաղդ փոքրիկներուն երգերու տխրանուշ ձայնը, «Ցուրտը փչեց ձմեռ սաստիկ, ձիւնը պատեց գետինը. ամենայն մարդ մտաւ իր տուն, պատսպարուիլ ցրտիցը»։

Խե՜ղճ տղաք, կարծես իրենց կեանքի ցուրտն ու ձմեռը կ'երգեն, որ զիրենք խլեց բաժնեց ծնողական սիրոյ ու սրտի տաքուկ բոյներէն։

Անցեալ տարիները ո՞ւր էին, հիմակ ո՜ւր. անցեալ տարիներուն Կաղանդի զուարթ երգը չէ որ կ'երգեն, այդ երգերուն ու ժպիտներուն ի՜նչ սեւ սուգեր են յաջորդեր։ Այն տունը պապենական ուր անցեալ Կաղանդներուն այնքան ուրախ, այնքան ցնծուն էին հայրիկին ու մայրիկին քովիկը, ա՜հ հիմա անոնցմէ շատ հեռո՜ւ են. հայրիկը գնաց ու ալ չի վերադարձաւ, մայրիկը լացաւ օրերով, ու օրին մէկն ալ խեղճ երեխան ինքզինքը գտաւ տարբեր տունի մը մէջ տարբեր տղոց քով ու անծանօթ մայրիկներու եւ կիներու որոնք իրեն հայրիկն ու մայրիկը ըլլալ կը փորձեն։

Կաղանդի գիշերն է, լացող գիշերը որբուկներու, որ ա՛լ աւելի կը շեշտէ իր մատղաշ մտքին ու անմեղուկ սրտին կեանքին դառնութիւնը, զոր շա՜տ կանուխէն ճաշակեց ան անողոք ու բիրտ ձեռքերով։

Ու հիմա դուրսը կատաղի հովը կ'ոռնայ անօթի գայլի մը պէս. երկինք Աւագ Ուրբաթի սեւ վարագոյրն է քաշեր իր աստղազարդ խորանին երեսը. լեռները չեն երեւիր, ի զուր կը փորձեմ դուրսը բան մը տեսնել շուրջս կամ գլխուս վերեւ, ու ամէն կողմ մութ է. գիշերուան ժամը մէկին դէպի արեւմուտք ճամբորդող լուսաշող աստղը կը փնտռեմ, ան ալ չերեւիր. գիշերն է որ կուլայ, ամպերուն, լեռներուն, աստղերուն հետ. ու այդ կաղանդի գիշերուան մէջ իրենց սիրելիները փնտռող մայրերն ալ կուլան։ Ու անդին հեռուն՝ դեռ կը լսուի մեր որբանոցի տղոց բեկբեկուն ձայնը կարապի վերջին երգերուն պէս թախծոտ, կամ մայրակորոյս գառնուկներու մայիւնքին պէս մելամոյշ.

«Ցուրտը փչեց ձմեռ սաստիկ
Ձիւնը ծածկեց գետինը.
Ամենայն մարդ մտաւ իր տուն
Պատսպարուիլ ցրտիցը»։

Մօտ է առաւօտը, տխո՛ւր քաղքին կեսօղներ (աքաղաղ) կը խօսին, որոնց ընդհատ ձայներուն կը խառնուին եկեղեցիներու զանգակներուն ձայները, որոնք ա՜յնքան տխուր, ա՜յնքան հոգեցունց շեշտ մը ունին իրենց մէջ որ կարծես հաւատացեալները յուղարկաւորութեան մը կը հրաւիրեն քան աղօթելու։ Իրա՛ւ է որ տարի մը կը թաղենք մոռացութեան ու յաւիտենականութեան գերեզմանին մէջ, օ՜հ սակայն, ան ալ ո՛րքան մեր սիրելիներէն թաղեց իր հետն ու ծոցին մէջ...։

Լացող գիշե՜ր։

ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ(*)

ԱՐՀԱՄԱՐԱՆՔ

ՓՈՇԻՆ

ՌՈՒԲԷՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆԻՆ

Շարքովն եզերուած բարտիներու հոծ
Լայն ճամբուն վրայ, քաղաքին մօտիկ
Իրիկնամուտին, պայծառ, խորոտիկ,
Փոշիի պար մը կ'ելլէ հողմակոծ:

Կ'ոլորուի թախծոտ, կը շրջի տխուր
Ուռեցած շունչովն բիրտ հովին հըսկայ.
Սիրտըս յուզուած է միտքըս կը խոկայ
Նենգութիւններուդ, դաւերուդ անլուր:

Եւ ինչպէս հովը կը քալէ արագ,
Փոշիի անթիւ ամպերուն բոլոր
Ցրուելով խառնակ տարրերը մոլոր,
Տիրապետումի յոյզերով վայրագ,

Արհամարհանքիս հովն ալ անխընայ
Պիտի ընդոտնէ փոշին կեղծ սիրոյդ
Եւ ժըպիտներուդ մէջէն պատրանուտ
Սիրտըս միշտ կանգուն պիտի բարձրանայ:

(*) *Վաղամեռիկ Մեծարենցին ձեռագիրներուն մէջէն գտնուած են հետեւեալ սիրուն քերթուածները, որոնք գուրգուրանքով կը զետեղենք «Հայրենի Տարեցոյց»ին մէջ:* *Ծ. Խ.*

ԾԱՂԿԷ ՔԱՌԵԱԿ

Քերթողի վառ խանդով գրուած
Քառեակներէն աւելի,
Ես կը սիրեմ նրբակազմած,
Գունեղ քառեակը ծաղկի:

Նկարագեղ ոնով գծուած
Պատկերն յուզիչ է նուազ,
Քան դաշտերէ լայնատարած
Քաղուած ծաղիկն հեշտանազ:

Հո՛ն, բաժակին մէջ ծաղիկին
Ոսկեփոշի թեւով գէջ,
Սիրով պատած սիրտի մ'անգին
Կ'առնէ պատկերն ելեւէջ:

Այդ պատկերը շատ աւելի
Յուզիչ է քան քերթողին
Յոյզով մ'անհուն, անպատմելի
Գրած տողերն քառեակին:

ՄԵՐԺՈՒՄ

Մէկ համբոյրըդ զիս պիտ՛ ընէր երջանիկ,
Դուն զլացար ինծի շնորհն այդ գողտրիկ,
Դժնէ «ոչ»ըդ թքիր ինծի անտարբեր.
Ես այն օրէն կը տառապիմ տարուբեր:

Դուն զլացար ինծի շնորհն այդ գողտրիկ
Ու սեւերու մէջ թաթխեցեր իմ մեղմիկ
Ժպտիս ցոլքը, մերթ վառվռուն, մերթ հանդարտ.
Ես այն օրէն եղայ թշուառ մը անբախտ:

Դժնէ «ոչ»ըդ թքիր ինծի անտարբեր,
Այդ «ոչ»ըդ սուր սիրտէս սորեց արիւններ.
Մերժումի այդ սառ լախտն աւա՛ղ, վշտածին
Գալարեցուց սեւերու մէջ իմ հոգին:

Ես այն օրեն կը տառապիմ տառուքեր.
Վիշտը սիրտս իմ բրաւ հանդ ու աւեր.
Այն օրեն երբ սեւ քաժակըն այդ բոյնի
Ըմպեցի ես, սիրտս բիւր բիւր կ'արիւնի:

ՄԻՍԱՔ ՄԵԾԱՐԵՆՑ

1902, Սվազ

ՄԻՍԱՔ ՄԵԾԱՐԵՆՑ   Վ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

ԿԱՂԱՆԴԻ ՎԵՐՅԻՇՈՒՄՆԵՐ

Գրեց՝ Վ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

Նոր Տարի՜ . . .

Թախծոտ վայանք մըն է աւիկա ինծի համար մանաւանդ, երբ հայրենիքի վերյիշումներ կու գան պղտորելու իմ երազներուս պայծառ արեւը: Լռած ձայներ կ'արթննան հոգիիս մէջ, որ սգաւոր է այսօր:

Տաղաւար սա օրերուն, գիւղիս մէջ, երբ մամիկները ձեռքերնին անութնին մխած սահին Հեղնենց Տան-Տակն ի վար դէպի Աստուածածին, իրենց ցաւը լալու, իրենց սիրտը աղընծող թշուառութեան թախծոտ քերթուածը ոգելու Տիրամայրին պատկերին առջեւ արտամազին, չունին բնիոն մը իրենց գրպանին խորքը, որ զոհացած հոգիով մոմ մը վառեն խորանին առջեւ ծնրադիր: Մոմ մը վառեն իրենց հեգ մարտիրոսացած մեռելներուն հոգիին համար: Ու յոյսը չունին, աւա՜ղ թէ, օր մը կանանչ ոստ մը պիտի կրնան թօշնեցնել անցնողներուն գերեզմանին վրայ: Կոտտացող խռովքը անհուն է, ու արցունք մը չի գար թրջել իրենց աժգոյն կոպերը, գոնէ քիչ մը հովանհրելու համար: Ահ, մրրիկը որ կայ իրենց մէջը անծայր ու անսահման է: Եփրատը իսկ, բարձրագոռ ու լայներախ, արցունքը չէ՞ հեգ գեղջուկ մամիկին, որուն ոտքը բոպիկ, կռնակը մերկ, ու փորը անօթի՛ է տաղաւար սա օրերուն:

Գուցէ անօթի ու մերկ է նաեւ տէրտէրը, որ խաղաղութիւն կ'օրհներգէ, ու հոգին կ'երփնաւորէ Սրբութեան խաղաղաւէտ շունչով մը. ու պաղունց մը խունկին մէջէն — որ շարաւոտ այրուցքով մը մեռելներուն հոգիին կը մխա՛յ զանոնք բուրումնաւէտելու համար — հին յիշատակները, վաղեմի ճոխութիւնները չղթայաշարով մը կուգան կ'անցնին անոր յիշողութեան առջեւէն:

Նոր Տարիին, երբ դուն հեգ դժբաղդ կին, չգիտէիր միրգէ կոխուն ամբարանոցէդ ո՛ր տեսակը բերել քեզի աւանդ մնացած թոռնիկիդ՝ չունիս աղնծուած եգիպտացորեն մը ան-

գամ, երբ անոնք վաղը գան քու ծերածեր բազուկդ համբուրելու, սա՛ քու դատարկացած բազուկդ մա՛րիկ: Խռովքը հոգիդ կը փոթորկէ մելամաղձօրէն, ու յուզումներդ կ'անձրեւեն առատօրէն, ու խունկով սրբազօծ այդ մթնոլորտը նեղ կուգայ մաքուր հոգիիդ, և նիհարցա՛ծ, վատուժ արեւդ կ'առնես կ'իյնաս ջրաբբին, խանտաղատանքի ջերմ շունչով մը ոգեւորուած, քու հէգ թոռնիկիդ սառ մը բռինջ փնտռելու. ցուրտէն սեւոտած սա՛ քու բռինջդ հնամե՛նի, որ ագռաւները կտցահարած են: Ի՞նչ անուշ է ան...:

Կը ձիւնէ դո՛ւրսը..., կը ձիւնէ նաեւ կուրծքիդ տակ, հէգ դժբաղդ կին, անոր համար որ, քուկինէդ աւելի թոռնիկիդ աղիքները կը կրծէ անօթութիւնը: Թոռնիկ՝ որ վերջին մորթոտումին քեզի աւանդ ձգեց կորիճ զաւակդ, որուն գերեզմանին վրայ ափ մը հող ու կափարիչ քար մը չի տեսաւ քու դալկոտ, նուաղա՛ծ աչքերդ:

—Մի՛ տրտմիր դո՛ւն, քանզի Աստուած մե՛ծ է...

Տարիքիդ մէջ, որ դարը կը համբուրէ, այսպէս ուսա՛ր դո՛ւն, այսպէս մնա՛ր, ու ա՛յսպէս բարձրացա՛ր..,:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳԸԼԸՃԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ

«Շահիլ՝ Յաճախորդն Ալ Շահեցնելով»ը սկզբունք ընդունած՝ կը հայթայթէ ամէն կարգի գրական, գիտական գրքեր, քարտէսներ, բնագիտական առարկաներ, պատկերներ: Ճշդապահութիւն, աժանութիւն եւ բացարձակ ուղղամտութիւն: Անգամ մը միայն դիմեցէք եւ գոհ պիտի մնաք:

Յովհ. Գըլըճեան, Չախմախճըլար, թիւ 25, Կ. Պոլիս:

* Ամէն տեղ փնտռեցէք ընթերցանութեան միակ գիրքը՝ «Գամեր»ը Սիմոն Գափամաճեանի: Գին՝ 10 ղրշ.:

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ՔՆԱՐ

Գրեց՝ ԿԻԼԻԿԵՑԻ

ԳՐԻԳՈՐ Զ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ
(Կիլիկեցի)

Ես քեզ եմ տեսեր մեր սեզ Տաւրոսին
Խրճիթս ու դալար, հըսկայ մայրերէն,
Որ քու բրբռումներ սիրտերու խօսին,
Երգերդ ալ դիւթեն Հայերն համօրէն:

Լարերդ եմ պրկեր մեր ուռիներուն
Վարսազեղ, կանանչ, երկուն ճիւղերէն,

Որ շեշտերը քու ներդաշնակ, թրթռուն՝
Բիւր հայրենաբաղձ հոգիներ գերեն:

Երգերդ եմ քաղեր մեր Հայաշխարհին
Անցեալ ու ներկայ յիշատակներէն,
Որ թէ՛ նոր ցաւեր, եւ թէ՛ փառքեր հին
Պահ մը մեզ յուզեն, պահ մ'ալ ըսփոփեն:

Ա՜խ, իմ Կիլիկեան պաշտելի՛ քնար,
Դուն ժառանգութիւն մ'ես ինձ պատուական.
Ես քու թելերուն պիտի փարիմ յար,
Երբ հոգիս յուզեն վիշտեր բազմազան:

Քեզմով պիտի ես երգեմ սրտագին
Իմ քաջ պապերուս գործքը քաջութեան,
Լեւոնին փառքը, սէրը Զապէլին
Պիտի ըզգայուն թելերէդ թրթռան:

Քեզմով պիտի ես երգեմ յարգալիր՝
Մեր Ներսէսներուն կեանքեր արքայական,
Զի օրինակը անոնց անբասիր
Միշտ պաշտելի է հանուր Հայութեան:

Քեզմով պիտի ես երգեմ խանդակաթ
Բիւր գեղն ու հըմայք մեր Հայաշխարհին,
Որոնք մեր հոգին դիւթեն անընդհատ,
Որոնց կարօտով մեր սիրտեր կ'այրին:

Քեզմով պիտի ես երգեմ սրտաբեկ
Արիւնի երգերն ալ մեր Հայ ցեղին,
Քեզմո՛վ մեր ցաւերն ալ սրտակեղէք,
Որոնք կը նայեն մեր վըհատ հոգին:

...Արդեօք պիտի ե՞րբ կարենամ քեզմով
Երգել եւ յոյսի, ցնծութեան երգեր,
Որ ա՛լ հանդարտին մեր սիրտեր խըռով՝
Ու ըսպիանան մեր խորունկ վէրքեր:

Ա՜խ, թրթռա՛ դուն իմ Կիլիկեան Քընար,
Քու անուշ երգեր սիրտիս ցունց կուտան.
Ես քու թելերուն պիտի փարիմ յար,
Նըժդեհ պըւէտին դո՛ւն հոգւոյն թարգման,
Ո՜վ իմ պաշտելի Կիլիկեան Քընար...:

ՄԹԻՆ ՍԻՐՏ

Գրեց՝ ԳԱԲՐԻԷԼ ԽԱՆՃԵԱՆ

(Վարդգէս)

Սիրտըս՝ սենեակ մըն է մըթին,
Շատոնց փակուած լոյսէ հեռու,
Նըման անոր ուրտեղ հեռու,
Քոյրս աւանդեց իր կոյս հոգին:

Ու կը խառնեմ ես անձկագին
Մոխրակոյտը հին սէրերու,
Սրտիս մէջ՝ որ խուց մ'է մըթին,
Շատոնց փակուած, լոյսէ հեռու:

Թերեւս օր մը սէրն այցելու
Ըլլայ դարձեալ իմ հեզ սրտին,
Գուցէ վերջին պահուն կրկին
Լոյս մ'ողողէ հոգւոյս խորն՝ ու

Սիրտս որ հիմա խուց մ'է մըթին:

ՅՈՒՇԱՐՁԱՆ ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆԻ

ՄԱԼԷՋԵԱՆ ԿԸ ԽՕՍԻ

ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻ ԲԱՑՄԱՆ ԱՌԹԻՒ

Այս մահարձանը սքօղող սեւ ծածկոյթը կը խորհրդապատկերէ սգաւոր և անպաճոյճ մեծարանքը, զոր մեծ զոհին՝ ազգամուէր գործիչին և հանճարեղ գրագէտին մտերիմները ու հիացողները փորձեցին, ահա նուիրաւորել և յաւերժացնել:

Այս սեւ ծածկոյթը միեւնոյն ժամանակ կը սքօղէ մռայլ ամօթը քամինելի եղեռնին՝ որուն եղբայրասպան սեւ ձեռքերը Հայութեան սիրտը զարկին, իր պատուականագոյն զաւակներէն մէկը մութին մէջ կռնակէն զարնելով վատաբար:

ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԷՋԵԱՆ

Թո՛ղ կանգնի երբեւ փառքի կոթող, թո՛ղ արեւուն դէմ ցցուի այս պատւոյ յիշատակարանը, և Կայէնի ոճիրին սեւ ամօթը՝ փաթտուելով այս ծածկոյթին մէջ՝ թո՛ղ այս սրբավայրին սահմաններէն հեռանայ, հայ անէծքէն հալածական ու փախստական, որպէս զի Գարթենեան մարմարին ազնուական սրբութիւնը անարատ շողայ, պայծառ՝ հիացմունքին պէս որ անխախտ կանգնեց, և անշէջ՝ երախտագիտութեան նման որ անխախտ յղացաւ:

Վա՛ր առէք այս սեւ ծածկոյթը, վա՛ր առէք:

Թո՛ղ Հայութիւնը փառաւորուի, յարգանքի պարտքը վճարելով իր զաւկին՝ որ ազգին համար ապրեցաւ, որ երեսուն հինգ տարի անընդհատ աշխատեցաւ ազգին համար՝ առանց բողէ մը ընկրկելու կռուի դաշտին վրայ, և որ ազգին համար վերջապէս ինկաւ, պատւոյ տեղը, աշխատութեան վայրկեանին, ճակատը բաց՝ լոյսին, և կուրծքն ալ՝ մահուան:

Այս մարմարեայ յիշատակարանին առջեւ անգամ մըն ալ յուզուած՝ ինչպէս մահուանդ օրը, երբ, դագաղիդ առջեւ, սիրելիներուդ մնաս-բարովը լացի,—միտքս այլապէս կ'ամբոխուի, ո՛վ սիրելի Արփիարս, իմ խեղճ ու սիրելի բարեկամս, միտքս կը սաւառնի դէպի վեր՝ քանի վեր կը բարձրանայ հիացողներուդ մեծարանքը, եւ հազիւ կը հանդարտիմ գերյուզումիս մէջ՝ խորհելով թէ քու ճշմարիտ յուշարձանդ մեր սիրտերուն մէջ կանգնուած է, խաչական յուշարձան, ո՛չ միայն յարգանքէ եւ հիացումէ թափծու, այլ յուշարձան մը որուն պատուանդանն է մեր ուխտը՝ քու գործդ շարունակելու, եւ զոր կը պճնազարդեն ինչ որ ունէր քու բեղուն կեանքդ՝ ազնուատենչ յոյսերուդ եւ ազնուատանջ պատրանքներուդ հոգեյոյզ յուշքերը:

Բայց զոր դուն ձգեցիր, Արփիար, քու հապճեպ մեկնումովդ բռնաւոր, մեր սէրը լեցուց միայն, եւ քու մահուանդ մէջ փնտռելով նոր ուժեր գաղափարին յաղթանակին համար, մենք ինչպէս յաճախ այցելանք շիրմիդ՝ իբրեւ ուխտաւորներ, այսօր ալ կուգանք՝ հաւատարիմ խաչալիդ՝ ինկարկելու այս անապարծ կեանքէն յանկոյս ինչ որ մեր սիրտը ունի քեզի համար սէր եւ հիացմունք, ու անմոռաց յիշատակիդ նուիրելու այս մահարձանը՝ իր պարզութեամբը քու կեանքիդ խեղճութիւնը չի ծածկող: Անոր վրայ արմաւենիները իրենց նիհար շողերը պիտի սաւերաթափեն, եւ անոր ոտքը պիտի գանք յաճախ, ու մինչ վերջ՝ վաղը՝ մեր յաջորդները, հաւատալու համար որ եթէ ունայնութիւնը կեանքն է եւ մահը՝ յաւիտենականութիւն, մարդուս գործն ու փառքը կը լեցնեն ունայնութեան եւ յաւիտենութեան անսահման միջոցը:

ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ

ԵՍ ՁԵԶ ՍԻՐՈ՜ՒՄ ԵՄ

Գրեց՝ ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԿՈՒՐՂԻՆԵԱՆ

ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԿՈՒՐՂԻՆԵԱՆ

Ես ձեզ սիրո՜ւմ եմ... քաշւում ձեզանից,
Ամաչում յաճախ. ձեզ պատկանելուս՝
Եւ այդ պատճառաւ անփարատ վշտից
Թափում եմ արցունք՝ ծածուկ, մինչեւ լոյս...:

Օտարի առաջ կեղծում՝ ձե՛զ համար.
Բայց հառուածում եմ՝ երբ ոչ ոք չկայ,
Ու դառըն զըղջման կսկիծը անճար
Միշտ բռնանում է իմ կրծքի վրայ:

Ինչո՞ւ այդքան յետ, երերուն քայլով
Մընացիք երկար, միշտ կեղծ, քծնուող.

Ինչո՞ւ գլխակոր, ապրելու ահով,
Կորչելու մտքից՝ կրում էք ահ-դող:

Ո՜ ես ըզգում եմ ձեզ իմ սրտի մէջ,
Սիրում կորովի ձեր համբերութիւն.
Անհուն հաւատը, եռանդը անշէջ,
Ըմբոստ մտքերիդ թափը տաճարին:

Եւ այդ յոյսերով կ'ուզեմ միշտ տեսնել
Արժանի կոչման բարձրութեան վրայ—
Ձեզ՝ որ հոգի՛վս գիտեմ ես սիրել,
Տանջուա՛ծ ժողովուրդ, զրկանքի՛ հսկայ…:

ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ

Ո եւ է գրական, վիպական, բանաստեղծական եւ գիտական գրքի, դասագրքի համար կրնաք դիմել: Չի մոռնաք թէ մէկ անգամ միայն կը բաւէ տեւական յաճախորդ մը դառնալու համար: Չի փորձէ՞ք: Մեծաքանակ զեղչ:

Հասցէ՝

Զարդարեան գրատուն, Կ. Պոլիս, Չախմախճըլար, թիւ 24-26:

⁂ Լոյս տեսած է Հ. Արամեանցի «Հայուն Երգարան»ի Ա. հատորը նոր բովանդակութեամբ եւ պատկերազարդ:

Գին՝ 10 ղրշ.:

⁂ Մի զրկուիք գրական վայելքէ մը չի կարդալով Չիֆթէ-Սարաֆի «Միամիտի մը Արկածները» որ այնքան գնահատուած է հմուտ եւ նրբարուեստ գրագէտներու կողմէ: Գին $7^1/_2$ ղրշ.:

ԱՒԵՐԱԿՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

(Տպաւորութիւններ)

Գրեց՝ ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Վեհանձն ու շլացուցիչ արեւին տակ կը տարածուի քանդուած քաղաքը՝ անծայրածիր գերեզմանի մը պէս. աւերա՜կ ամէն կողմ…: Բան մը չէ խնայուած. բոլոր եկեղեցիները, բոլոր դպրոցները ու բոլոր բնակարանները անձեւ ու խանձուած քարի կոյտերու վերածուած են՝ որոնց մէջէն անդին ասդին շէնքերու կմախքներ կը ցցուին: Արեւելքէն մինչեւ արեւմուտք ու հիւսիսէն մինչեւ հարաւ, մինչեւ հեռաւոր սահմանները թուրք թաղերուն, ամէնուրեք և դաժան ամայութիւնը հրդեհեր ու փճացուցեր է ամէն բան: Ու այս մեռելային ամայութեան, այս ընդարձակածաւալ մոխրակոյտներու մէջէն երկու մինարէներ անեղծ մնացած՝ կը կանգնին խրոխտութեամբ:

Արիւնոտ և արցունքոտ ցնցոտիներով ծածկուած այրիներու, որբերու և ծերուններու ամբոխ մը կը ներկայանայ մեզի. իբրեւ մնացորդը Ատանայի բնակչութեան. մեծ փոթորիկէ մը ետքը խաղաղացած ծովու մայլ հանդարտութիւնը ունի անիկա. իր խորքերուն մէջ ծածկուած է ցաւը ու անմխիթարելի վիշտը ու այդ ցաւը երբեմն մակերես կը բարձրանայ. ապրելու, վերածնելու յոյսը սպաննուած է իրենց մէջ և եթէ Անօթութիւնը ու Ծարաւը չը զարթեցնէր զիրենք այդ

ընդարմացումէն՝ կեանքը միանգամ ընդ միշտ մարած կ'ըլլար արդէն։

Ուրեմն լուռ կը մնան երկար ատեն, կարծես հետեւելով իրենց յիշատակներու շարքին, հակառակ իրենց, մղուած անոնց քստմնելի ընթացքէն ու սրտագին հառաչանքներ կարծես կուրծքերնին պատռելով կ'արձակուին՝ «Ամա՜ն...։»։

Երբեմն ալ կուլան հեկեկալով, երեսնին ողողուած մէկ բոպէի մէջ այնպիսի արտասուքի յորդ ժայթքումով մը՝ որ գանգատի ու տրտունջի խօսքերը կը խեղդուին. ու դէմքերը արեւի տակ աշխատութենէն թխացած ու չորցած դէմքեր՝ կ'ակօսուին դժնդակ խորշոմներով, ահաւոր ծամածռութիւններով ու ամբողջ ամբոխը բռնուած իր անմխիթարելի վշտին տագնապէն՝ կը գալարուի յուսահատօրէն։ Ու կարելի չէ երեւակայել թէ մէն մի անհատը այդ ամբոխին, ցաւի ի՜նչ գումար մը կը ներկայացնէ։

Արդարեւ կարելի չէ ըմբռնել և զգալ մէկ անգամէն ահաւոր իրականութիւնը. անիկա մարդկային երեւակայութեան սահմանէն դուրս կը մնայ. անոնք որ ապրած են զայն՝ չեն կարող նաեւ պատմել իր ամբողջութեանը մէջ. ամէնքն ալ կը թոթովեն, կը հառաչեն, կ'արտասուեն ու կցկտուր եղելութիւններ կը ներկայացնեն միայն։ Յուսահատութիւնը և սարսափը այնքան մեծ եղած էր որ մայրերը իրենց զաւակները չէին ճանչնար, անդամալոյծ և կոյր պառաւներ մոռցուեցան հրդեհուած տուներու մէջ. վայրագ և արիւնի ծարաւի խուժանի մը գիւղին քրքիջները մօտիկ ըլլալով՝ մարդիկ մեռնելէ առաջ կը խելագարուէին. կտրտուած անդամներ ու տղոց մարմիններ դեռ ցաւով ու կեանքով բաբախուն ոտքերու տակ կը ճզմուէին. մէկ կողմէ հրացանի, միւս կողմէ կրակի մէջ բռնուած՝ դպրոցները ու եկեղեցիները ապաստանող խելակորոյս տղաքը, կիները ու վիրաւորները իրարու փաթթուած կ'ածխանային...։

Ո՛չ այս պատմութիւնները սակայն, ո՛չ այդ մոխիրներուն մէջ խլրտող տարտամ հայութիւնը, ո՛չ ցաւոտ և չուարուն աչքերով եւ սարսափի արբեցութենէն դեռ չսթափածի երեւոյթով որբերը, ո՛չ անմխիթարելի կորուստով գալարուած մարմինները այրիներուն, ո՛չ դեռ արիւնոտ և ցաւագին վեր-

քերը անդամահատուածներուն, չեն կարող մեզի պատկերացնել տալ իր իսկական ու մռայլ մեծութեամբ ինչ որ պատահած է այդ դժոխային օրերուն մէջ։

Անձկալի ու արհաւրալից աչքերու մէջ է որ, երբեմն, մէկ բոպէ կը կարծեմ ընդնշմարել զայն. ո՜հ այդ աչքերը. կան որ կուրցած և հրաժարած կը թուին ընդ միշտ արեւին ուրախութենէն ու անյատակ վիհի մը պէս պարապ կ'երեւան. կան որ կը նային քեզի ու չեն տեսնար՝ որովհետեւ անջնջելի կերպով մէ՛կ պատկեր մը դրոշմուած է իրենց տեսութեան սահմանին մէջ. կան որ պահած են քստմնելի բոցերուն rythmeը իրենց նայուածքին մէջ ու կան, որ յարաշարժ բիբերով, արիւնի և կրակի տեսարաններու յաճախումէն տանջուած բիբերով, կարծես կուրանալու և խաղաղութեան կը տենչան։

ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
(Ատանայի վշտակիրը)

Այդ ամբոխին մէջ է որ երեւցաւ ինծի ցաւատանջ երեւոյթը Միսաքի մօրը՝ որ կախուած տղուն մղձաւանջէն հալածուած, կուրծքը ծեծելով, ծնօտները պատռելով՝ գովասանքը կ'ընէր իր նահատակուած տղուն ու արցունքի ծարաւի՝ կը գոչէր. «Աչքերս չորցած աղբիւր դարձան... տղաքնե՜րս... ամա՜ն...»։

Հոն տեսայ մայրեր որ իրենց զաւակները խղդած էին՝ անոնց մանկական ճիչերէն չմատնուելու համար իրենց թագստոցին մէջ, հոն տեսայ կիներ որ անդամալուծուած, լեզունին թուշերնուն վրայ կախուած, անկարող էին իրենց սրտին ցաւը գոչելու. հոն տեսայ խելագարուածներ որ փոխանակ մոռնալու, սոսկալի վայրկեանը կ'ապրէին շարունակաբար, տեսայ որ հալածուած էին իրարու ետեւ ինկող սիրելիներու յիշատակով ու չգիտէին թէ որո՞ւ վրայ լան... «Շարքով դրին

հոն , քովէ քով ու զարկին , զարկի՜ն , զարկի՜ն , ու ամէնքն
ալ սանկ երերացին մէկ մը ու ինկա՜ն . . . ու անոնք իմ հայրս ,
իմ ամուսինս , ու տղաքներս էին , և ես հիմակ մինակ եմ ,
վէրաններու վրայ մնացած բուի պէս . . . ա՜խ . . .» :

Երբեմն անտարբեր կը թուին , կարծես քարացած իրենց
վշտին սաստկութեան մէջ . հանդարտ դէմքով մը՝ որուն վրայ
նեարդ մը իսկ չի շարժիր՝ կը պատմեն ահաւոր եղելութիւն-
ները . իրենց իւրաքանչիւր բառը՝ հոսած արիւն է . ու յան-
կարծ կը կենան , աչքերնին կը բոցավառի յիմարական փայ-
լով մը , ի՞նչ կը պատկերանայ իրենց մտքին . . . ու կը պոռան
ինքզինքնուն ելած՝ կանչելով մեր յուզմունքին , օգնութիւն
խնդրելով մեր արցունքներէն , մեր զգացումներու միջամտու-
թենէն . . . :

Աւերակ քաղաքին մէջ . . աւերակ սրտերու մէջ . . . ամէն
բան փճացած է . յիմարացած գեղջկուհիի մը շարժումը կ'ուր-
ուագծուի մտքիս մէջ՝ որ համադրելով բոլոր իրենց գեղին պա-
տահածը , ձեռքովը լայն շարժում մը կ'ընէ ու կ'ըսէ , կը
կրկնէ մեքենաբար . «Կ'ուզես հաւատա , կ'ուզես մի հաւատար ,
ամէն բան մաֆ է , մա՜ֆ . . .» :

Ու ինչ որ անկանգնելի ու անդարմանելի կը թուի այս
անսահմանելի աղէտին մէջ , մոխրացած տուները , քանդուած
այգիները չեն , ոչ ալ մեռնողներու թիւին մեծութիւնը . այլ
այն ջլատիչ ներքին զգացումը որ կը ծածանի ամենուն աչ-
քերուն մէջ , ողորմելիօրէն , յուսահատօրէն . և այդ՝ ոտքի
տակ գացած , բիրտ ներբաններու տակ ճզմուած ժողովուրդի
մը զգացումն է : Այն գլուխները որ լոյսի և ազատութեան
ծարաւի , պահ մը բաձրացած էին մարդկօրէն , ջախջախուած
են հիմա աններող անգթութեամբ մը : Այս մտածումը տան-
ջուած կը նայիմ քանդուած քաղաքին վրայ՝ որուն մոխրա-
կոյտները ահաւոր և տարբեր նշանակութիւն մը կ'առնեն ու
ահաւասիկ սակայն այս չարաբաստիկ ամբութեան ու յուսա-
հատութեան մէջ յոյսի ժպիտ մը կը ծաղկի . . . :

Աւերակներու մէջ , կէս մը փլած պատերու շուքին տակ
կիներ ապաստանած են ու օրօրան մը՝ մէկ պատէն միւսը
ձգուած , կը տատանի մեղմօրէն : Ո՞վ գիտէ . ինչ որ մեր ցաւի
սաստկութիւնը անկարելի կը ներկայացնէ՝ թերեւս կարելի

ըլլայ ժողովուրդի վերածնութեան անխոնջ ու անգիտակից
հանճարին համար : Որովհետեւ այդ թշուառ տղու անշուք
օրրանը , ընդհանուր ու մեծ դժբաղդութեանը անտարբեր՝
կեանքի անյաղթելի ձգտումովը զօրաւոր , կը տատանի այս
հսկայական գերեզմանին վրայ՝ արհամարհելով թէ՛ գետնա-
քարշ թշուառութիւնը նահատակուած ժողովուրդին , թէ՛ ճի-
ւաղային բրտութիւնը ոճրագործներուն :

Կենսագրական գծեր.— Ծը-
նած 1873ին Էվէրէկ, Կեսարիա:
Նախն. կրթութիւնը ստացած է
Ս. Կարապետի վարժարանին
մէջ ընթացաւարտելով 1894ին:
95ին «ընկերի արկածախնդիր
կապար» մը կ'ըստանայ ծախ
այտոսկրին վրայ: 96ին Պոլիս
կը յաջողի գալ եւ 97ին Մար-
սէյլ կը մեկնի, ուր պիստա,
կավաճառութեամբ կը զբաղի-
որուն պատմութիւնը գրած է
գնահատականով մը «Բրթիթ
Մառսէյյէզ» թերթը: 1900ին
Բարիզ կ'երթայ, բայց բժիշկ-
ներու թելադրութեամբ փառն-
գաւոր ճամբորդութիւն մը կը
սկսի 903ին զաղտնաբար Իզ-
միր մտնելով: Իզմիրէն կը
մեկնի Կեսարիա ուր կը պաշ-
տօնավարէ ցարդ Պալեան
վարժ.ի մէջ: Աշխատակցած է

ՄԵԼՔՈՆ-ԱՍԱՏՈՒՐ

Վառնայի «Իրաւունք»ին, «Բիւզանդիոն»ի, «Արեւելեան Մամուլ»ի,
«Սուրհանդակ»ի, Փալագաշեանի «Ծաղիկ»ի, ամերիկեան «Լոյս»ի, «Կոչ-
նակ»ի, «Դաշինք»ի եւլն.: Հմայեակ Ուղուրլեան իր գրչական անունը
եղած է: Ունի անտիպ երկեր «Ասուպներ գիւղի հորիզոնին վրայ» եւ
«Գիւղի Տղուն Երգերը»:

ԱՐԳԷՈՍ(*)

Գրեց՝ ՄԵԼՔՈՆ-ԱՍԱՏՈՒՐ

Ա.

Ինչ գաղտնիքնե՛ր ունիս արդեօք... ո՛վ դու հսկայդ աշխարհ.
Մեծ ու խոնարհ կատարներու մէջտեղ կանգնած վեհափառ,
Սահմաններէդ շա՜տ հեռուներն, ինչ կը դիտես, Արգէոս.
Ըսէ ինծի. ինչ կը դիտես... աչերդ յառած գերդ Արգոս:

Հին դարերու եղեռններուն ականատես դու վկայ,
Ինչո՞ւ այդպէս լուռ կը մնաս...: Դաշտերուդ մէջ շրջակայ
Բիւր բիւրաւոր, ու գոյնզգոյն դրօշակներ հետզհետէ,
Իրարու դէմ բաղխուեցան, ու փշրեցան, ո՛հ, անհետ...:

Նեղ, փապարուտ կիրճերուդ մէջ, լեռներուդ կուշտն մեծասար,
Հայկազն Արամ, Միհրդատնե՛ր, Լուկուլլոսնե՛ր ու Կեսար,
Իրենց փառքի յաղթանակին երազներով օրօրուն...
Ողջախնօրէն հնչեցուցին կարմիր արիւնն քայլերուն:

Ո՛վ Արգէոս, ձօնէն տեսար արշաւանքներն առաջին,
Եղ եւ էջը մանկապարդ դրօշակին ու խաչին...
Տեսար, այո՛, ո՛վ դու բարիքին խոնհրդաւոր, լռախօս.
Ինչո՞ւ սակայն մեզ չես պատմեր այն դէպքերն բարբարոս:

Բ.

Երեքհիւղեան սեպ գագաթներդ ծիրարած խորն ամպերուն,
Ինչո՞ւ հիմա, ո՛հ, չես իշխեր նայիլ քու շուրջդ ու հեռուն...
Տե՛ս, բռնաւոր կարմիր Հանիսն այնքան անգութ ու դժնեայ,
Անգին Հայուն պատիւն ու կեանք կը զերաւէ անխղնայ...:

(*) Տեսնել Արգէոսի պատկերը «Հայրենի Երկիր» բաժնին մէջ: Ծ. Խ.

Տորոսեան նեղ կիրճերուդ մէջ մարդասպանին սուրն ու չախս,
Ի՜նչ նախճիրներ, տե՛ս կը գործեն, յօշոտելով հայն անքաղդ:
Վերջո՛ւր ճակտիդ անպէ քօղը, արթնցի՛ր, Արգէո՛ս.
Դուն պիտ՝ ըլլաս Կիլիկիոյ ծով ցաւերուն պատմախօս...:

Լսէ՛, լսէ՛ արձագանգը հառաչներուն ու լացին,
Լսէ՛ մինչը ճըղակոտոր մանկիկներուն հոտածին...
Հայուն պատի՛ւ, հայուն կոյսե՛ր խոշտանգուած, պղծուած,
. . . Անոնց բողոքն գիտ դուն լսէ, երբ չի լսեր վերն Աստուած:

Մասիսին վերջ, ո՛վ Տորոսի դժբաղդ դըշխոյն, Արգէոս,
Տեսար հայուն արիւններուն վըտակներն յորդահոս...
Խնդրեմ, պատմէ Ալպագային, ինչու կանգնուն յուշարձան,
Աչքերուդ տակ, ու հեռունե՛րն, ինչ որ անցան ու դարձան...:

Կեսարիա, 1 Մայիս, 1911

ԱԶԱՏ ՈՐՄՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ
ԿԱՄ
ՖՐԱՆ ՄԱՍՈՆՈՒԹԻՒՆ(*)

Գրեց՝ Գ. Ս. ԿՈՍՏԱՆԵԱՆ

Եղբայրական գաղտնի ընկերութիւն մը՝ որուն կազմակերպութեան սկզբնաւորութիւնը իրազէկներ շատ հեռուն կը տանին: Ոմանք Սողոմոնի տաճարի շինութեան հետ կ'ուզեն կապել զայն, ուրիշներ այլ եւ այլ հին աղանդներէ սերած ըլլալ կը նկատեն: Արդարեւ այս գաղափարներու ջատագովները մէկէ աւելի պատճառներ ունին այսպէս նկատելու:
Տիրող կարծիքը սակայն, զանոնք միջնադարու արհեստակցական

(*) Այս կուռ ուսումնասիրութեան արժէքը աւելի կը ճշտուի եւ այժմէական հանգամանք կ'առնէ ան, երբ նկատենք թէ այս հարցը ամբողջ տարի մը զբաղեցուց օսմանեան յուզրութիւնը մասնաւորապէս: Յարգելի յօդուածագիրը չըլլա՛յ թէ Մասոն մ'ըլլայ: Ծ. Խ.

Կենսագրական գծեր.— Ծնած է Կեսարիա 1862ին, եւ Պոլիս բերուած է վեց ամսուան եղած ատեն: Նախնական կրթութիւնը ստացած է Խասգիւղի Ներսէսեան վարժարանը եւ յաճախած է նաեւ Մեզպուրեան եւ Սուրէնեան

ՏԻՐԱՆ ՔԵԼԷԿԵԱՆ

վարժարանները: Ուսումը կատարելագործած է Մարսիլիա: Իր հակումը աւելի թրքերէնի տուած ըլլալով՝ հետզհետէ կ'ստանձնէ խմբագրական պաշտօններ մասնաւորապէս քաղաքական բաժնի համար: Խմբագիր կ'ըլլայ «Մանզումէի Էֆքեար»ի 1881ին, եւ «Սաադէթ»ի, «Սբէքթաթէօր տ'Օրիան»ի 1885ին, «Թարիք»ի, «Սապահ»ի եւ «Ճէրիտէի Շարքիէ»ի: Կ'աշխատակցի բազմաթիւ թերթերու Հայերէն, Ֆրանսերէն, Թրքերէն եւն. եւն. «*Նայնթինթհ Սէնչըրի Գօմթէմբօրարի Ռըվիու*»ի, *Կուաֆիր*»ի «Տէյլի Մէյլ»ի, «Սուրհանդակ»ի, «Մասիս»ի, «Հ ա յ ր ե ն ի ք»ի, «Ժուռնալ տիւ Բէռլի»ի: Կը հրատարակէ «Ճիհան», «Եէնի Ֆիքիր» եւ ուրիշ թերթեր: Վերջին անգամ խմբագրապետն էր Եգիպտոսի «Լա Պուռս Էժիբսիէն»ի, երբ Սահմանադրութեան առիթով Պոլիս կը վերադառնայ եւ իրեն եղած խմբագրապետական երեք առաջարկներու մէջէն կ'ընտրէ «Սապահ»ինը, ուրկէ կը մնայ ցարդ որպէս գնահատուած եւ սիրուած խմբագրապետը:

Տիրան Քելէկեան «Մասիս»ներուն եւ «Հայրենիք»ին մէջ ստորագրած է «Գլանիկ» կեղծ անունով շարք մը գեղեցիկ նորավէպերու, մասնաւորապէս «Հոգիներու Յարութիւնը» որ իր ատենին բաւական աղմուկ հանեց:

Տիրան Քելէկեան թարգմանած է գրքեր եւ հրատարակած է երեք վէպեր:

միութիւններէն սերած նկատելի է: Այս միութիւններու ծանօթ ներկայացուցիչներէն մին էր Սթայն Մէծընները «Սթայն-քար Մէծըն-որմնադիր» *Գերմանիոյ մէջ:*

Ոմանք Ֆրանսերէնով «Ֆրեէռ մասօն» *եղբայր որմնադիրներ կը կոչեն մասոնները, ուրիշներ անգլերէնով* «Ֆրի մէյսըն» *ազատ որմնադիրներ անունը կուտան:*

Միջին դարու ճարտարապետութիւնը վանքերու եւ եկեղեցիներու վրայ կեդրոնացած էր: Օրուան ճարտարապետներն էին որմնադիրները: Այս շէնքերու շինութեանց համար մասնաւոր ընկերութիւններ կազմուած էին այլ եւ այլ անուններով, որոնցմէ մին էր յիշուած գերմանական ըն-

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ
ԵՒ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԹՈՒՐՔԻԱՆ

Գրեց՝ ՏԻՐԱՆ ՔԵԼԷԿԵԱՆ

Արեւելեան խնդիրը՝ երբ մի միայն ներքին քաղաքականութեան հարց *կը ներկայանայ՝ երբ Պատմութեան ծաւալումը քննուի՝ ուշադրութեան առնելով մանաւանդ՝ երկրին ներքին կեանքի պայմանները:*

1815*է ետքը՝ Ֆրանսական յեղափոխութեան նիւթապէս նուաճուած, սակայն բարոյապէս յաւէտ կենդանի ազդեցութեանը տակ՝ ժողովուրդին կամքը հետզհետէ իրական արժէք մը ունենալ սկսաւ դիւանագիտութեան հաշիւներուն մէջ: Թուրքիոյ քրիստոնեայ ժողովուրդներն ալ սկսան մէկիկ մէկիկ արթննալ, փափաքներ ու պահանջներ ունենալ և ընկերական թէ ցեղային խնդիրներու հետեւիլ: Միւս կողմէ՝ երկրին այն մասերուն մէջ իսկ՝ ուր ժողովուրդին մտայնութիւնը նպաստաւոր չէր այս տեսակ զարթնումի մը՝ վարչային վիճակին առաջ բերած նիւթական քայքայումը գերադրապէս յարմար հող մը կը պատրաստէր արտաքին թեւարկութիւններու:*

Արեւելեան խնդիրը ստացաւ հետեւապէս սա կրկին ձեւը.

Ա. Ժողովուրդներու դատը՝ որմէ կ'օգտուէին պետութիւն-

կերութիւնը: Արհեստակցական այս միութիւնները ունէին իրենց յատուկ մասնաւոր սկզբունքներ եւ սովորութիւններ որ մինչեւ այսօր մասոնութիւնը խստօրէն կը գործադրէ: Ուղղամիտ եւ գաղտնապահ անձեր միայն կ'ընդունէին իրենց մէջ: Ո եւ է մէկը ընդունելէ առաջ հանդիսաւորապէս կ'երդմնցնէին ընկերութեան գաղտնիքները կամ նշանները ուրիշներու չի յայտնելու: Գաղտնապահութիւնն էր իրենց գործին հիմը: Գողական ճարտարապետութիւնը անով միայն կրնային իրենց սեփհականութեան տակ պահել:

Մասոնական պատմութեան մէջ Անգլիա նշանաւոր դիրք մը կը գրաւէ: ԺԴ. եւ ԺԵ. դարերու միջոցին որմնադրական միութիւններն մասնաւոր առանձնաշնորհումներ կը վայելէին հոն, եւ ազատ որմնադիր

ները իրենց աշխարհակալի դիտաւորութիւնները դիւրացնելու եւ իրագործելու համար։

Բ. Երկրին անկեալ վիճակը՝ որու հետեւանքով երկրին կառավարութիւնը կը մնար տկար, եւ որ առիթ կը մատակարարէր օտար պետութիւններու տնտեսական շահերու, քաղաքակրթութեան եւ նոյն իսկ մարդասիրութեան պատրուակով՝ իրենց ձայնը բարձրացնելու համար։

Քաբիդիւլասիօններու գոյութիւնն ալ՝ իր կարգին՝ դիւրութիւն կ'ընծայէր եւրոպական դահլիճներու՝ որպէսզի կարենային՝ հարկ եղած ատենը՝ իրաւատական կռուանի մը կրթնցնել իրենց ոտնձգութիւնները։

Դիւանագէտները՝ որ քիչ բացառութիւնով բոլոր ուժին գերակայութեանը տխոյեան են միշտ՝ տեղական տարրերու կամքը կամ իրաւունքը սկսան խնդրոյ նիւթ ընել իրենց քաղաքական նպատակներուն իրագործումին աշխատած ատենին. տեսնելով միջավայրին նոր ձգտումները՝ ջանացին նաեւ նոր շահեր առեղծել ի նպաստ իրենց՝ այդ ձգտումներուն առաջ բերած նոր կացութենէն օգտուելով։

1815էն ի վեր՝ Արեւելեան խնդիրը ծաւալած է այս ազդակներուն ուժեղ դրդումովը։ Անշուշտ արդիւնքը քաղաքագէտներու յետապնդած անցուկ նպատակներուն չէ համապատասխանած կատարելապէս։ Մէթէրնիք, Նեսելրոտ եւ նոյն իսկ Քանինկ՝ նպատակ չունէին հիմնել արդի Յունաստանը, Ռումանիան կամ Սերպիան՝ ուժի եւ ինքնագիտակցութեան այն

անունով կը ճանչցուէին։ Ընկերութիւնը Անգլիոյ մէջ մինչեւ 1663 թըւականը երբեմն յաջող երբեմն կաղնիկաղ քալած է։ Նոյն թուականին գումարուած է Լոնտոնի մէջ տիեզերական ժողով մը։ Գործը աւելի հաստատ հիմերու վրայ դնելու համար նոր կանոններ գծուեցան։ Նոյն ժողովին մէջ որոշուած է նոյնպէս գործը միայն որմնադիրներու չի սահմանափակել, այլ անուանական անդամակցութեան իրաւունքը տալ նաեւ գրագէտներու, աստեղահմայներու, ալքեմիստներու, ճարտարապետներու եւ երկրաչափներու։ Թէեւ այս անդամակցութիւնը պատւոյ անդամակցութիւն էր, սակայն գործը զգալի կերպով իր գոյնը կը փոխէր, նիւթական շինութենէ, նկարագրի որմնադրութեան վերածուելով։ Այս փոփոխութիւնը անբնական չէր, երբ արդէն որմնադրական միութիւնները մէկէ աւելի բարոյական սկզբունքներ ունէին իրենց մէջ։

վիճակին մէջ՝ որու հասած են հիմա այդ երկիրներու ժողովուրդները։ 1876ի պատերազմին ատեն իսկ՝ Աղեքսանդր Բ.ի եւ Կորչաքոֆի հաշիւներուն մէջ՝ այնքան կարեւոր տեղ մը չէր գրաւեր ազգերու անկախութիւնը։ Նոր ազատագրուած ժողովուրդները յաջողեցան իրենց ներկայ վիճակին հասնիլ՝ դիւանագիտութեան փափաքներուն ու երբեմն ջանքերուն հակառակ։ Երբեմն Պատմութեան ծաւալումը տեղի կ'ունենայ անանկ պայմաններու մէջ՝ որ տեղական տկար տարրին մատակարարին իրականացումը կը դիւրանայ. տակաւ ընդհանուր օրէնքը չէ սակայն. թեւարկութեան ու տիրապետելու քաղաքականութիւնը կը ստիպուի այս լուծումը ընդունիլ երբ անակնկալ ու անխուսափելի հետեւանք միայն, եւ ոչ թէ երբ իր նպատակին իրագործումը։

* * *

Արդ՝ քանի որ Օսմանեան կայսրութեան մէջ պետութեանց շահախնդիր գործունէութիւնը իր մուտքը կը գտնայ՝ լով երկրին ներքին կացութեանը մէջ, դիւրին է հասկնալ թէ՝ ներքին պառակտումներու բացակայութիւնն ու ժամանակին ոգւոյն համապատասխան վարչութիւն մը պիտի զրկէին օտար դիւանագիտութիւնը իր շահախնդիր ձեռնարկներուն պատրուակներէն։ Հիւանդ Մարդը՝ յետամնաց Թուրքիան է. դիւանագիտութիւնը պիտի ստիպուի Արեւելքի մէջ իր գործելակերպը գլխովին փոխել այն օրը որ Հիւանդ մարդը առողջացած տեսնէ։

Այս մեծ ճշմարտութենէն ներշնչուեցան Միութիւն եւ

1717 թուականին Անգլիոյ, Սկովտիոյ եւ Իրլանտիոյ մէջ գտնուած չորս Օթեակները միանալով Լոնտոնի Մեծ Օթեակը «Կրանտ Լօճ» կազմեցին։ Այդ թուականէն սկսեալ ո եւ է Օթեակ, Լոնտոնի կեդրոնական այս Օթեակին հրամանովը միայն կրնար հաստատուիլ։ Մինչեւ այսօր 2000է աւելի Օթեակներ հաստատուած են անոր հրովարտակներով։ Անոնք Անգլիայէն դուրս գրեթէ բոլոր Արեւելեան եւ Արեւմտեան գլխաւոր երկիրներուն մէջ ցրուած են։ Այսօր մօտաւորապէս 45,000,000 մասոններ կան աշխարհի այլ եւ այլ մասերուն մէջ, սերտօրէն իրարու կապուած իբրեւ մէկ ընտանիքի անդամներ։

Մասոնները երկու գլխաւոր կեդրոններ ունին։ Առաջին՝ Սկովտիական Օթեակը, Լոնտոնի մէջ, երկրորդ՝ Ֆրանսականը։ Անոնք եղբայրա-

Յառաջդիմութիւն կուսակցութեան անձնուէր հերոսները երբ 1908 յունիս 10ի Մեծ Դէպքը իրագործեցին։

Ռէվալի տեսակցութիւնը տնտեսա-քաղաքական կրճատում մը կը սպառնար օսմանեան հայրենիքին. բաժանում մը պէտք էր։ Այդ բաժանումին հասնելու երբ առաջին պայման՝ տապալուելու Աբտ-իւլ-Համիտի արիւնարբու իշխանութիւնը։

ՄԻՆԱՍ ՉԵՐԱԶ

Սակայն՝ ատիկա սկզբնաւորութիւն մըն էր միայն։

Անհատ մը՝ չի կրնար ամբողջ ազգ մը բռնակալութեան արհաւիրքին տակ տառապեցնել, եթէ միջավայրին ընկերային վիճակը չօգնէ անոր։ Պէտք էր տապալել ոչ միայն Աբտ-իւլ-Համիտ Բ.ը, այլ նաեւ պայմանները՝ որոնք Թուրքիոյ տկարութիւնը պատճառած ու զայն հիւանդ մարդ անուանել տուած էին։ Սահմանադրաձեւ վարչութեան մը հաստատումը չի բաւեր երկիր մը ազատելու։ Երկիրը կ'ազատի ազատութիւնով, յառաջդիմութիւնով, արդարութիւնով։ Ույժ չկայ հոն ուր զարգացում ու քաղաքակրթութիւն չկայ, ու քաղաքակրթութիւն չկայ հոն՝ ուր իրական ազատութիւն և բացարձակ արդարութիւն չկայ։

Օսմանեան երկիրը տառապեցնող հիւանդութեան բուժու-

կան աշխարհայեցողութեան մասին նոյն սկզբունքները ունին, սակայն դաւանական կարգ մը հիմնական կետերով կը տարբերին իրարմէ, այս պատճառաւ իսկ վերջերս Սկովտիական Կեդրոնը խզեց իր յարաբերութիւնը Ֆրանսականէն:

Սկովտիականը երեք հիմնական վարդապետութիւններու կը հաւատայ, Աստուծոյ գոյութեան, հոգւոյ անմահութեան եւ տիեզերական եղբայրութեան սկզբունքին: Ֆրանսականը չի պահանջեր ասոնք եւ՝ հետեւաբար չունի Սկովտիականի բարոյացուցիչ հանգամանքը: Եղբայրական սկզբունքը անհատը ազնուացունող միակ միջոցը չէ: Վարդապետական այս թերիին պատճառաւ Ֆրանսականը Սկովտիականին չափ

մը կ'ըլլայ ՄԻ ՄԻԱՅՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆՈՎ, որու հասնելու համար՝ արդարեւ՝ կառավարական լաւագոյն ձեւն է Սահմանադրականութիւնը։

Սակայն Սահմանադրական ըլլալու է ոչ թէ ձեւին և տառին, այլ մանաւանդ ոգւոյն մէջ։

Անուրանալի է թէ՝ զարգացումի, ազատութեան, արդարութեան իտէալները կարելի չէր իրագործել երեք տարուան մէջ. սակայն կարելի էր ապացուցանել աշխարհի աչքին թէ՝ նոր ռէժիմը կ'աշխատի անոնց իրականացումին։ Ասիկա պիտի բաւէր վառ պահելու քաղաքակիրթ աշխարհի ջերմ համակրութիւնը որու ապացոյցները լիառատ տրուեցան յունիս 10ի Յեղափոխութենէն անմիջապէս ետքը։ Ու այժմ մեծ պիտի ըլլար, մանաւանդ, երկրին մէջ՝ եթէ ամրապնդուէր Սահմանադրական ռէժիմի այն գերագոյն նպատակը որ ցեղերու համերաշխութիւնը կը կոչուի։

Քաղաքակիրթ ազգերու համակրութիւնը կրնայ զօրաւոր արգելք մը ըլլալ դիւանագիտութեան անզուսպ ոտնձգութիւններուն և ցեղերու համերաշխութիւնը ուժեղ թումբ մը՝ անոր խառնակիչ, բաժանական ձեռնարկներուն։

Ասանկով գոյացած նիւթական ու բարոյական ուժին յարգանքն ու վստահութիւնը՝ Օսմանեան կայսրութեան կ'ապահովէ նաեւ քաղաքական բարեկամութիւններ ու թերեւս զինակցութիւններ՝ որոնք աւելի եւս կ'ամրապնդեն իր միջազգային կացութիւնը, որ իր գոյութեանը խնդիրն իսկ է։

Արեւելեան խնդիրը՝ ներքին հիւանդութեան խնդիր մըն է ուրեմն. անիկա կը դադրի գոյութիւն ունենալէ՝ այն օրն իսկ

չէ կրցած ընդարձակուիլ: Մեր մէջ տեսնուած, ֆրանսական մասոններէն դատելով, անհաւատներ, Ժարմասօն կոչուած են, ընդհակառակը Սկովտիականները անհաւատ չըլլալէ զատ, ազնիւ Քրիստոնեաներ ալ են:

Մասօնութիւնը իր դաւանական այս երեք ըմբռնումներով միայն կրնար իրարու մօտ բերել, ցեղով, զարգացումով, ըմբռնումով եւ կրօնով տարբեր ազգեր, եղբայրութեան ձեռք կարկառելու համար իրարու: Այս կազմակերպութեան մեծութիւնը ո եւ է ազգի սեփհականութիւնը չըլլալուն մէջն է:

Մասօնները իրենց արարողութիւնները եւ խորհրդածութիւնները մասնաւոր շէնքերու մէջ միայն կրնան ընել: Այս շէնքերը Օթեակ կը

որ Սահմանադրական ռէժիմի իրական գործադրութիւնը կը կասեցնէ հիւանդութեան առաջացումը։

Կարելի չէ ըսել թէ Արեւելեան խնդիրին նորոգ ծաւալումը նոր ռէժիմի առեն գործուած սխալներէն առաջ կուգան բոլորովին. ո՛չ. անցեալը պատասխանատուութեան խոշոր բաժին մը ունի. սակայն անուրանալի է որ՝ անփորձութեան կամ միակողմանի տեսութիւններով նախապաշարուած մտաւորութեան մը գործել տուած սխալանքը՝ ազդեցութեան կարեւոր մաս մը ունի դէպքերու աննպաստ ծաւալումին մէջ, որ այնքան յուզեց օսմանեան ազգը։

Պօմա-Հէյրպէկովլինի մահմէտական ժողովուրդէն Ռումէլիի նահանգները գաղթական բերելու միամիտ փորձը, հրոսակներու համբաւոր օրէնքը, բարեկրթութեան տարրական պայմանները անգամնող անզգոյշ ձեռնարկներու շարք մը՝ որ Ալպանիական շարժումին եւ Մալիսորներու ապստամբութեան ծնունդ տուաւ, վարչային աննախատեսութիւն մը՝ որ Ատանայի աղէտը պատճառելէն ետքը, նոր աղէտներ կը սպառնայ կայսրութեան Արեւելեան գաւառներուն մէջ երեսի վրայ թողլով հողային խնդիրը, ահագին սխալներու շարունակութիւն մը՝ վերջապէս՝ ոչ միայն ներքնապէս չի զօրացուց Կայսրութիւնը, այլ եւ երկրին մէջ թէ դուրսը առաջ բերաւ վհատումի սկզբնաւորութիւն մը։

Ասոր պէտք է վերագրել, քաղաքական միջավայրերու, եւ եւրոպական հանրային կարծիքին աննպաստ տրամադրութիւնները նոր ռէժիմի վարիչներուն հանդէպ։

կոչուին: Եկեղեցիներու շէնքերուն պէս ասոնք ալ իրենց մասնաւոր ձեւերը ունին: Անոնց դուռը փակ է եղբայր չեղողներու առջեւ: Անբռնադատելի է ան ո եւ է ոյժի առջեւ, «Բոցեղէն Սուրով» կը պաշտպանուի ան: Պետութիւնները մասօնութեան խաղաղասիրական եւ բարոյացուցիչ հանգամանքները ըմբռնելով բացառիկ առանձնաշնորհներ ըրած են անոր:

Ամէն մասոն իր ուզած կերպով ուզած տեղը Օթեակ չի կրնար հաստատել: Օթեակ մը օրինաւոր ըլլալու համար անշուշտ եօթը վարպետ որմնադիրներ «Մէսթր Մէյսն» ունենալու եւ կեդրոնէն հրովարտակ ձեռք ձգելու է:

Օթեակ մը հետաքրքրական է իր նշանագրերու ամբողջութեամբ,

Ուրիշ բան պէտք չէր Արեւելեան Խնդիրը սեղանի վրայ դնելու համար. ներսը՝ անհեռատես եւ յետամնաց վարչութիւն մը ու ժողովրդական գժգոհութիւն. դուրսը՝ համակրութեան պակաս ու անվստահութիւն։

Բարեբաղդաբար՝ ազատ ռէժիմի տակ՝ սխալները շուտ կը մատնանիշուին եւ իր վիճակին գիտակցութիւնը ունեցող ժողովուրդի մը համար՝ դարմանումի յոյսը միշտ կենդանի է։

Ռումէլիի նահանգներուն մէջ գործուած սխալներուն աղետալի հետեւանքները՝ սթափում մը առաջ բերած էին արդէն առաջնորդող ակումբներու ինչպէս նաեւ ժողովրդային խաւերու մէջ։

Ափրիկեան Տրիպոլիսի խնդիրը՝ զօրացուց այդ շարժումը. ամէն օսմանցի անհատ կը հաւկնայ այսօր թէ փրկութիւնը ներքնապէս ուժովնալու ու միահամոյն յառաջդիմելու մէջն է։

Բայց տարրերու այս համերաշխութիւնը՝ չի կրնար իրագործուիլ՝ եթէ հաւասարութիւնն ու արդարութիւնը՝ անհատական, համայնական ու ցեղային միանգամայն չըլլայ՝ ինչպէս ապահովուած է Սահմանադրութիւնով։

Ասիկա հասկցուած ըլլալ կը թուի այժմ։

Միւս կողմէ՝ ճշմարիտ բարեբաղդութիւն մըն է տեսնել որ Եւրոպական համակրութիւնները յօժարակամ շահուեցան մեզի նորէն՝ Իտալիոյ անարդարանալի արշաւանքին ի լուր։

Եւրոպա՝ անգամ մը եւս տրամադիր է հաւատալ եւ անկեղծօրէն օժանդակել Օսմանեան վերածնունդին։

Եւ Օսմանեան վերածնունդը Արեւելեան Խնդրոյ քակումը ըսել է։

որոնցմէ իւրաքանչիւրը իր կրթիչ թելադրութիւնները ունի մասոններու:

Մասոնութիւնը իր հիմերը դրած է հաւասարութեան, արդարութեան եւ եղբայրութեան վրայ եւ հակառակ է այն կառավարութեան որ այս սկզբունքներով չի քալեր: Այսպէս կ՚ապացուցանեն Ֆրանսական Թրքական եւ Փորթուկալի քաղաքական փոփոխութիւններու պատմութիւնները: Օրինական կառավարութիւններու մէջ ո եւ է քաղաքական նպատակ չունի ան:

Մասոն մը հեռի կենալու է անմաքուր փափաքներէ, իր նմաններուն օգնելու գործնական առաքինութիւնը մշակելու է: Մասոն մը աշխարհի որ կողմն ալ գտնուի իրեն օգնող բազմաթիւ ձեռքեր կան որ «բարիք գործելու մէջ իրարմէ անցնիլ» կը ջանան:

Կորչաքոֆ՝ կէս դար առաջ՝ «Ինքնօրինութիւն կամ վիրահատութիւն» (Autonomie ou Anatomie) բանաձեւը հնարած էր՝ Օսմանեան երկրին վարչական ապագայ ճակատագրին ակնարկելով։ Հիմա այնպէս չի ներկայանար Օսմանեան հարցը. ժամանակը քալեց. ժողովուրդները կը գնահատեն ուժերը կուտակելու, միացնելու պէտքը. Կորչաքոֆի վարդապետութիւնը չահախնդիր անվստահութիւն մը կ'արտայայտէր, մինչդեռ հիմա՝ վերածնունդի հաւատքը ունին Օսմանեան տարրերը, իբր ինքնիշխան ազգի մը անդամ-համայնքներ։

Այս հաւատքը, Սահմանադրութեան ապահոված իրաւանց իրական վայելումին կապուած է։

Կորչաքոֆի բանաձեւը փոխուած է։ Խնդիրը կը ներկայանայ այժմ սապէս. փրկութիւն՝ ազատութիւնով. կամ կորուստ՝ իբր յետամնաց վարչութեան և ընկերային անհաւասարութեան անխուսափելի հետեւանք։

Յաւիտենական նշանաբանը ուրեմն, ազատութիւն կամ մահ, զոր անհատներու զոհաբերութենէն քիչ մը տարբեր առումով մը պէտք է հասկնան նաեւ ազգերու վարիչները, եթէ կ'ուզեն ապահովել փրկութիւնը։

4 Հոկտ. 1911

Սխալ գաղափար է թէ մասոններ միայն իրարու համար կ'ապրին եւ ուրիշներ չեն տեսներ, թէեւ իրարու աւելի մօտ ապրելով իրարու պէտքերուն աւելի գիտակ են եւ որով զիրար աւելի կը նախընտրեն:

Մասոնութիւնը կրնանք բարոյական դրութիւն մը նկատել, որու ճշմարտութիւնները այլաբանութիւններով եւ նշանագրերով կը բացատրուին:

Իրաւ է թէ գրեթէ ամէն կրօն բարոյական սկզբունքներէ շատերը ունի իր մէջ, սակայն մասոնութեան այս սկզբունքները մշակելու ինքնայատուկ միջոցները եզական հանգամանքներ ունին: Իր հրահանգներն ու նշանագրերը սկսնակներու համար պարզ եւ գործադրելի են: Ամէն կարգ իր յատուկ ծանօթութիւններն ու նշանագրերն ունի: Կազմակերպական եզական այս մեթոտը միշտ բացատրելու եւ ծանօթութիւն-

ԽՈՆԱՐՀ ԽԱՒԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Գրեց՝ ՅՈՎՀ. ԱԼԻՔՍԱՆԵԱՆ

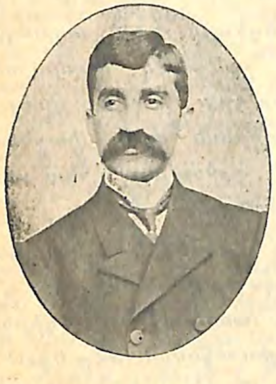

ՅՈՎՀ. ԱԼԻՔՍԱՆԵԱՆ

Խոնարհ խաւերուն մէջ երբեմն մարդ կը հանդիպի այն տեսակ պատուական տիպարներու, որոնց նմանը շատ անգամ չի յաջողիր գտնել ընկերային աւելի բարձր խաւերու մէջ։ Աշխարհի զարգացման, բարձրացման և բարօրութեան համար հարկ եղած ազդակներն այնքան վարժուած ենք տեսնել՝ և իրաւամբ անշուշտ՝ միտքով, սիրտով և կարողութիւններով մեծ մարդերէ, որ յաճախ կը մոռնանք թէ մեր չուրջը, մեր մօտիկը կայ ուրիշ դասակարգ մ'ալ, խոնարհ դասակարգը, որ երբեմն, եթէ ոչ տաղանդ ու զարգացում, գոնէ սրտի ազնիւ տրամադրութիւններ և պատուական յատկութիւններ կը ցուցադրէ իր կենցաղին մէջ։ Եւ սակայն իրողութիւնն այն է որ այն նուաստ նկատուած դասակարգին պատկանող անհատներուն մէջ ալ երբեմն, եթէ ոչ յաճախ՝ կը հանդիպինք միտքի և հոգիի անանկ չքնաղ զարդերու,

---

ները ընդարձակելու մասնաւոր փափաքը կը ծնի մարդուն մէջ: Աստիճանական բարձրացումը, ինքնակրթութենէ եւ բարոյական արժանիքէն կախեալ է: Իր նշանագրերու, կարկինին, ուղղաչափին եւ խաչին բարոյական գերազանց թելադրութիւններուն ծանօթ եղողներ գիտեն թէ անհատը ազնուացունելու նպատակով միայն եղած են անոնք:

Երեք կարգ ունի մասոնութիւնը Ա. աշկերտ «Էբրէնդայս« Բ. հետեւորդ «Ֆօլլօվքրէք» Գ. վարպետ որմնադիր «Մէսթըր մէյսըն»: Ունի 33 աստիճաններ: Առաջին երկու աստիճաններուն վրայ կը գտնուին բոլոր աշկերտ եւ հետեւորդ մասոնները: Երրորդ աստիճանէն կ'ըսկսի վարպետ մասոնութիւնը: Վարպետ մասոններու ամէն աստիճան իրեն յատուկ տիտղոս ունի: Աստիճաններ Օթեակներու կողմէ կը տրուին, միայն,

որոնց նմանն ամէն շրջանակի ու ամէն վիճակի մէջ չի տեսնուիր: Ու հաճելիօրէն յուսախափ կ'ըլլանք երբ գրեթէ ցեխին մէջ ադամանդ մը կը գտնենք: Խոնարհ խաւերուն մէջէն ծլած, աճած և ծաղկած նկարագրի ազնուութիւնը կարծես թէ մարդուն վրայ այն ազդեցութիւնը կ'ունենայ, ինչ տպաւորութիւն որ կը թողու փափկագեղ, շնորհափայլ և անուշաբոյր բնութեան ծաղիկի մը յանկարծական երեւումը լեռան մը ամայի մէկ կողին վրայ, ճահիճներու եզերքը կամ ապառաժի փոսերուն մօտ, ուր այդ ծաղիկը, զոր շքեղօրէն մշակուած ու խնամուած պարտէզի մը մէջ փնտռեր էիք, և չէիք գտեր, հոն այդ անյարմար միջավայրին և տեղերուն վրայ կարծես աւելի հմայքոտ ու հրապուրիչ կը թուի, շրջավայրին հետ ունեցած աչքառու հակադրութեան պատճառով:

*** Այս և այս կարգի մտածումներ ունեցեր եմ շատ անգամ երբ Ապտին կը տեսնեմ: Ապտին պարզ բեռնակիր մըն է, հեռու տեղէ մը՝ գաղթած և ինքզինքն օտարութեան գիրկը նետած, ուր տուն տեղ, ընտանիքի և զաւակներու տէր եղած, ըստ երեւոյթին գոհ և երջանիկ կեանք մը կ'ապրի:

Առոյգ և կոկիկ, ամառ և ձմեռ, ուրախ ըլլայ թէ ցաւալից մտածում մը իր միտքը պաշարէ, բեռնակրի չուանն իր ուսին վրայ, կ'երեւի այն տեղուանքն ուր իր ընտանիքին օրապահիկն հայթայթելու յարմար ոստեղի մը կը նկատէ: Այդ չուանն իր կեանքին ընկերն եղած է, թերեւս 30-40 տարիէ ի վեր միասին ապրած են: Եւ երբ օր մը կատակաբար ակնարկութիւն եղաւ իր այդ չուանին, զուարթ այլ խոհուն եղանակով մը սա զօրաւոր խօսքն արտասանեց•

ամէն Օթեակ չի կրնար այդ բոլոր աստիճանները տալ: Օթեակի մը հեղինակութիւնը իր կազմական կատարելութենէն կախեալ է:

Թիկնածու մը անշուշտ 21 տարիքը լմնցուցած, մտքով առողջ, մարմնով բարեձեւ, ընկերական լաւ դիրքի տէր, ժուժկալ, բարեկեցիկ ըլլալու է: Հաւատալու է գերագոյն էակի մը գոյութեան, հոգւոյ անմահութեան եւ տիեզերական եղբայրութեան սկզբունքին:

Դժուար է կատարեալ մարդ գտնել, բայց մասոնութիւնը անհատի մը մէջ այս յատկութիւնները կը փնտռէ աւելի կամ նուազ չափով: Այս յատկութիւններէն ունեցող թիկնածուն երբ մտնէ կազմակերպութեան մէջ, դրութիւնը ինքնին ազնուացուցիչ եւ զարգացուցիչ է:

— Նեչի ֆիչի պու իփէ պազար:

Եւ արդարեւ այդ չուանն եղած է իր բովանդակ դրամագլուխը• իր ոյժը, իր խելքը, իր դրամը, իր դաստիարակութիւնը, և ինչ որ մարդու մը ապրուստը հայթայթելու միջոցն է, Ապտիին և իրեններուն համար այդ չուանին մէջ նոյնացած է: Այդ չուանն է իր կեանքին անբաժան ու սիրելի ընկերը, իր ամէն բանը: Մութ օրերուն մէջ իրեն համար տեսակ մը լոյս: Անել ճամբաներու մէջ տեսակ մը Արիադնէի դերձան: Զարմանալի չէ ուրեմն որ տեսակ մը գուրգուրոտ վերաբերում մը ունենայ Ապտին այդ չուանի կտորին համար, և հեգնական ակնարկութեան մը առթիւ պարծանքով և իրեն անսովոր խրոխտութեամբ մը երեսիդ նետէ իր իմաստալից խօսքը•

— Նեչի ֆիչի պու իփէ պազար:

Ապտիին դրսերեւո՞յթը: Օ՜հ, շատ պարզ է ան: Ամենապարզ կտաւէ հագուստներ• ճերմակ թաղիքէ ֆիւլաճ մը լայնկեկ եազմայով մը շրջանակուած: Խիտ ցանցառ մօրուք մը իր նիհար, ոսկրուտ երեսը շրջանակած: Աղտոտ մարմին մը, որ այլեւս սկսած է 55-60 տարիներուն—ինք ալ չի գիտեր ճշգօրէն քանի՛— բեռան ծանրութիւնն զգալ: Ահա ինչ որ կը տեսնուի Ապտիին դուրսի մարդէն: Ուսում, զարգացում, միտքի մշակութիւն չունի բնաւ• քաղաքակիրթ կեանքի առաւելութեանց և անպատեհութեանց հեշտօրէն անգիտակ է: Պարզ հոգի մըն է ան, խիստ պարզ հոգի մը: Բայց այս պարզ հոգին անանկ պատուական յատկութիւններ ունի որ կը զարմանաս զանոնք գտնելով այդ տեսակ մարդու մը քով:

Մասոնութիւնը փրոփականտ չունի, թիկնածուն իր ազատ կամքով հոն մտնելու է: Ոեւէ մին ընդունելէ առաջ անոր շարժառիթը նկատի կ'առնուի, շահադիտական նկատումներ ունեցողներ չեն ընդունուիր: Ընդունելութիւնը իր խորհրդաւոր արարողութիւններն ունի: Թիկնածուն իր առաջին աստիճանին հետ կ'ընդունի Ս. Գիրք մը, Կարկին մը եւ Մուրճ մը:

Մասոնութիւնը չի խառնուիր կրօնքի, ընտանեկան եւ անձնական հաշիւներու, ինչպէս նաեւ, օրինաւոր կառավարութեան մը տակ, քաղաքականութեան:

Միակ ընկերութիւնն է որ արական սեռին յատուկ է: Մասոններու ընտանիքները իրարու մօտ բերելու միջոցներ ալ ունի:

Դրական առաքինութիւններն որքա՜ն ունի ան: Ուրիշ կարգ մը վատ ունակութեանց և մոլութեանց բացակայութիւնն այդ պարզ հոգիէն անոր մէկ ուրիշ պատուական կողմը կը ցուցադրէ:

Եւ երբ կը տեսնեմ խոնարհ խաւերուն այս պատուական տիպարը, որ իր ունեցած լոյսին համեմատ ուղղամիտ, հաւատարիմ, աշխատասէր և գոհունակ կեանքով մը կ'ապրի, որ իր անբաժանելի չուանը, եսկի ֆիշի պու խիհ պազար *չուանն իր ուսին վրայ և իր ծխամորճն իր բերանին մէկ անկիւնը գործի որսորդութեան ելած է, կը մտածեմ որ եթէ կեանքին բարձր խաւերուն պատկանող մեծապատիւները, ազնուաշուքները, գերապատիւներն և նազելափայլները բեռնակիր Սպտիին հոգիին այս ազնիւ յատկութիւններն ունենան իրենց սրտին և հոգիին մէջ, և իրականացնեն զանոնք իրենց գործերուն մէջ, այդ կեանքերն որքա՜ն աւելի դիւթագեղ ու ճաճանչաւէտ պիտի շողան, և աշխարհ ո՜րքան պիտի նպաստաւորուի այդ կեանքերուն արդիւնարար շողերէն:*

Ամէն բանէ աւելի մասոններու զանազանութիւններն են այլեցուցիչ: Եղբայրական զոհողութիւններու հիանալի պարագաներ տեսնուած են: Մասոնի մը մէկ նշանը բաւ է մասոնական ահազին զանգուածը ոտքի հանելու:

Մասոնութիւնը տեսակ մը դպրոց կրնանք նկատել, որչափ ազնիւ գաղափարականներու նոյնչափ նաեւ գրական, քաղաքական եւ կրօնական հանճարներու: Մեծ յեղաշրջողներ, Կարիպալտի, Մածինի, Ֆուատ, Էնվէր, Նիազի, մտքի հսկաներ, Շէյքսփիր, Վոլթէր, Դարթուցցի, Կէօթէ, Պայրօն, Ֆրանքլին, մեծ վեհապետներ Սուլթան Մուրատ, Եդուարդ, Օսկար, անբասիր կրօնականներ Խրիմեան, Նարպէյ, Վեհապետեան մասոնական բարձր գաղափարականներով սնած են:

Միակ այս դէմքերը չեն որ կը փայլին մասոնութեան մէջ, հոն երեւցող նշանաւոր դէմքերը յիշելով աշխարհի մեծ դէմքերը յիշած պիտի ըլլայինք:

Խարբերդ, 10 Օգոս. 1911

ԳԵՂԻ ԱՌԱՒՕՏ

Գրեց՝ ՎԱՀԱՆ ԽԻԽՏԱՎԷՐՏԵԱՆ

. . . Օրը տակաւ կը ծնի լոյսի, լոյսի հեղեղով
Թովանքներու բուրք հոյլեն, լայն թմբիրեն գիշերին,
Անրջանքի մը մէջ լո՜ւռ,
Յօրանջի մը ծո՜յլ դանդա՜ղ, երկար ու թոյլ շարժումով,
Ամպածրար լեռներու սարաւանդի մը կողքին՝
Կ'արթննայ գիւղը հանուր:

Գիշերային զղջումի անմեղութիւն մը բոլոր
Ճամբուն վրայ, քարերուն, կանաչ մարգին, տերեւին
Ու դաշտերուն հասկաքաղ.
Ճառագայթի առաջին նիզակման տակ լուսաւոր
Խնդուքներու երգն ունի անբծութիւն մ'անմեկին
Կալերուն մէջը դանդաղ:

Շինականի շեմերէն դո՜ւրս, ձորակին մէջ հեռո՜ւն
Քարանձաւի մենութեան մը քով տխուր, ամայի
Այս առտու ալ կը հասնի
Փրփուր մշուշը աղուոր, ու կը կարծես թէ մարդուն
Զարչարուած սէրն է, յոգնած Սիրոյ ըղձանքը վայրի
Որ միայնակ կը մեռնի:

Աղբիւրին մօտ լացը կայ եղէգնուտին վիրաւոր.
Արծաթահունչ ջուրերուն այգերգին հետ խառնուած
Աղաչանքն ալ հաւատքին.
Գեղջկուհիներ կ'իջնեն վար զառիթափէն սա՜ անդորր,
Ուր անմեռուկը խոտին կանաչ պորտին պլլուած՝
Կը նայի լուրթ կապոյտին:

... Ու կ'երկարի՜ն, կ'երկարին անվե՜րջ, անուշ ու զողտրիկ
Ղօղանջները սիրախանդ զանգակներուն հեռաւոր.
Դաշտերուն մէջ անհունին

Կ'ըլլան մրմունջ, կ'ըլլան երգ. գիւղին հոգին հանդարտիկ
Բերան կուտայ անոնցմով ու կը պատմէ անհաւոր
Նախերգանքը արօտին...:

Հոգիս ալ ո՛րքան կըղձայ այդ առաւօտը ըլլալ,
Եւ արձագանգն ունենալ սիրատենչիկ վանկերուն.
Ըլլալ ծիծա՛ղ, խի՛նդ, ժպի՛տ,
Ըլլալ մերթ սէրն հաւատքին, զանգակատան մէջէն լալ,
Արցունքներ տալ ծաղիկին, ա՛խ իմ փափաքս է անհուն,
Ե՛րգը ըլլալ միամիտ...:

ԳԱԼՈՒՍՏ ԱՐԽԱՆԵԱՆ

(ՀԱՃԻ ՊԵԿ)

Գրեց՝ Ս. Կ. ՌԱՀԱՆԵԱՆ

Յարութեան տօնն է այսօր: Արշալոյսը տակաւին չի փողփողեր պերճօրէն. արեւելքի հորիզոնին վրայէն սուրացող ճառագայթներու խուրձ մը միայն երկինքի խորութեան մէջ մխրճուած է. բարակ ամպերու ցանցառ շղարշներ կը ծածանին նրբօրէն ջինջ կապոյտին վրայ:

Հայութեան ամէնէն խանդավառ տօնն է: Եկեղեցիներու մէջ խորո՛ւնկ վեհութիւն մը կայ, և մեծ աւետախօսն զմայլելի խազերուն հետ՝ հոգիները անուշ ու սարսուռ հոսանքի մը անցքը կըզգան իրենց մէջ:

Դեռ աւարտած չէ ժամերգութիւնը, բայց կը զատուիմ, ու կը հեռանամ քաղաքէն: Քայլերս գերեզմանատուն կ'ուղղուին. ու վայրկեան մը վերջ, պաշտելիներուս, գերեզմանին քով կը գտնեմ ինքզինքս ծնրադիր, գանկիս մէջ՝ փոթորկոտ զգացումներու վայրի տողանցով մը, և բովանդակ էութիւնս՝ գերագրգռուած յուզումի մը աննկարագրելի սարսուռովը համակուած: Չորս կողմս լո՛ւռ մենութիւն մը,

շիրիմնե՛ր անխօս, ու առջեւս՝ չքնաղ մահարձանդ: Օ՛, այս լռիկ, խորհրդաւոր վայրկեանը...:

Չեմ գիտեր, Արխանեա՛ն, արդեօք անդենի կեանքի անծանօթ բնակավայրիդ մէջ հոգիդ պիտի խռո՞վի անտարբերութեանը համար քու արենակիցներուդ, որոնք տօնական այս անսահման խանդավառութիւններուն մէջ նաեւ քու յիշատակդ չխնկարկեցին: Ես սակայն եկած եմ իմ հոգիիս բովանդակ խանդաղատանքն ու հիացումը արտայայտելու գերեզմանիդ քով՝ հոգիիս և սրտիս արենագոյն ծաղկեպսակները խոնարհաբար ու յարգանքով նուիրելու քու չքնա՛ղ շիրմիդ:

Աչքիս առջեւն է նուիրական կենդանագիրդ, ու կ'երեւակայեմ, օր մը, երբ դժբաղդ ցեղիդ արիւնոտ տառապանքներուն քստմնելի գաղափարն ամպոտեցաւ ու որոտաց լայն ճակտիդ ետին, երբ ստրկութեան, գերութեան դժնատեսիլ ուրուականը գեհենական արհաւրատութիւնով մը պարզուեցաւ քու աչքերուդ, ի՛նչ հերոսական վճռականութիւնով մը արհամարհեցիր դեռ ստրուկ մնալու հիւանդ գաղափարը, ու նետուեցար մէկէն արիւնաղանդ ուղիներուն վրայ, չնայելով որ Զարուհին, երիտասարդ անուրջներուդ, բոցոտ թռիչքներուդ մոգական հուրին, բաղդի մռայլ քմայքներուն պիտի յանձնուէր... անգթօրէն, յաւիտենօրէն:

Եւ այդ կեանքը, ո՛հ, դժոխըմբեր, արհաւրալից այդ կեանքը, որ հերոսութիւններու չքնաղագոյնովը միայն կարելի պիտի ըլլար ապրիլ, այդ կեանքը, որ ամէն վայրկեան բռնակալ ուժի մը զարհուրելի սարսափը, ձեզմէ քիչ մը անդին՝ Երզնկայի հիւսիսակողմը՝ հրացանին ուսերնուն պատրաստ անագորոյն զինուորներու կատաղի լեգէոնին և արիւնկզակ Բէմզիններու ու ամբարտաւան Զէքիի սեւ ստուերը կը գծեր ձեր աչքին առջեւ, այդ կեա՛նքը, զոր ապրելու համար քստմնելի գահաւանդներէ ու լերկ, ապալեր ժայռերէ թռչիլ, սահիլ, գլորուիլ ու յայտնապէս մահը դէմ առ դէմ դիմագրաւել պէտք էր: Ու դիմագրաւեցիք զայն յաճախ, ինչպէս Մունեայի ժայռոտ անդունդներուն սեպ կողերէն, որոնցմէ վար կարծես գեհենը կը փռուէր ամենակուլ հրէշի մը պէս, ու սուրացիք դէպի Տէրսիմ, զէնքի սիրական ընկերներուդ արիւնին սուղ գնովը, որոնք հեռուներէն ճաթող յանկարծական

որոտէ մը ահաբեկ, մէկէն զարնուեցան այդ ժայռերուն սարսափահար, ու գլորուեցան գնդակի նման, իրենց ճգնաժամային աղեխարշ աղաղակներով ու անօգուտ ապառաժներու մեռելաբոյր խոռոչները թնդացնելով, ու սարերու ստորոտը փռուելով ջարդուփշուր:

Տեսաք այդ ամէնը, ձեր ձեռքերով անոնց չիրիմները փորեցիք, աղօթեցիք, ու նորէն գաղափա՛րին վազեցիք:

Հազիւ քառասունհինգ Հայ գարուններու վշտախառն վայելքն ըմբոշխնած, մեղրալուսնի անուրջները դեռ նոր հիւսած, խուզարկութիւններու, բարբարոս խժդժութիւններու հոգեցունց սարսուռը երակներէդ ներս կը սողոսկէր, ու լեռներու կեանքիդ մէջ, օր մըն ալ, 93 թուականին, զգացիր որ մոլեխանձ թշնամիին սարկօրէն լարած խարդախ ծուղակին մէջն էիք: Ամբարտաւան Զէքին ձեզի չկրցաւ ներել սրբազան յեղափոխութեան մը անվեհեր յանդգնութիւնը, այդ աններելի մեղքը, ու յետոյ, կալանաւորի շղթաներով կաշկանդուած, տասներեք երկա՛ր տարիներ բանտային անարեւ կեանքը քաշքշեցիր, մինչեւ որ բանտին մէջ կեանքիդ հետ յոյսերդ ալ խամրեցան, մեռա՛ն:

Բայց հոն ալ, բանտի մռայլ ձեղունին ներքեւ, վեհանձն հայորդիի կեանք մը ապրեցար նորէն. հոն ալ քու անձնուէրութենէդ ճառագայթող տիրականութեան առջեւ տեղի տուին քեզի բանտակից Թուրքեր ու Քիւրտեր, ու խոստովանեցան որ իրա՛ւ «Հաճի Պէկ» մ'էիր, ու իրական պէկ:

1905 էր, պերճ թաղում մը ունեցար: Տարաբախտ ազգակիցներդ բանտակալութեան մարմնացած արհաւիրքներուն առջեւ թէեւ սարսափահար, սակայն գիտցան իրենց յարգանքին վերջին արտայայտութիւնը չիրմիդ մատուցանել յուսահատօրէն ու լռիկ: Տամուկ բանտէն ցուրտ գերեզմա՛ն, ափսո՛ս, աս միայն եղաւ քու կեանքդ:

...Բայց ես կը հաւատամ, փառահեղ վաղուան մը կենսաբեր արեւին ոսկի շողերուն: Ցանկալի ազատութեան նորածագ արշալոյսէն յետոյ, որ սակայն բազմաչարչար Հայութեան բիւր բիւր նահատակներուն բոսորագեղ արիւնովը ծիրանաւէտ կը սկսէր երէկ, կը հաւատամ որ ծագի չքեղափայլ արշալոյսը Հայութեան, որուն կենսալից շողերուն յորդառատութեանը

մէջ մենք պիտի կարենանք ըմբոշխնել բովանդակ քաղցրութիւնը միութեան, եղբայրութեան յաւերժ ցանկալի ու երազային կեանքին:

Կը հաւատա՛մ, կը սիրե՛մ հաւատալ. սրտաբո՛ւղխ է այս հաւատքս: Հաւատքը իր մէջ վեհագոյն, աստուածային բան մը ունի, որուն երբեք չեն կրնար մերձենալ յոռետես սկեպտիկութիւններու տարտամ ստուերները: Հաւատքը անպարտելի ուժը եղաւ ձեր հերոսական կեանքին: Կը հաւատա՛մ, ձեր կարմրագեղ արիւնին նուիրական յիշատակն ինծի կը ներշնչէ այս անուշ ու չքնաղ հաւատքը:

Սրտիս ամենախորունկ յարգանքն ու պաշտամունքը վեհ ու սիրելագո՛յն յիշատակիդ, որով այսօր ալ տակաւին կը բոցավառին շատ մը առողջ և ուժեղ հոգիներ, ու համբո՛յր չիրմիդ, մահարձանիդ, որ փառաւոր վկան պիտի ըլլայ քու չքնաղ կեանքիդ, յեղափոխութեան անվեհե՛ր զինուոր, ճըշմարի՛տ հերոս, արի՛ նահատակ...:

ՓԱՐՈՍԸ

Գրեց՝ ՎԱՀԱՆ ԹԱՇՃԵԱՆ

Փրփրակուտակ ալիքուն դէմը կանգնած ան խըրոխտ,
Մարմարագեղ, անվկանդ, աղօթքի պէս սլացիկ՝
Լոյս կը հոսէ դէմքէն վար փողփողուն ու գեղեցիկ,
Զայրոյթի պէս անսահման, հպարտ է ան, անյողդո՛ղդ:

Ծովն իր առջեւ հոլանի՝ կը տարածուի ծնրադիր,
Մերթ խըռոված, զայրագին ու մերթ ժպտուն ու անդորր՝
Լոյս ժանեակներ կը բերէ փաթթելու ոտքը անոր,
Որպէս զայրոյթը իրեն հեծեծանքին անձանձիր:

Ի՜նչ հոգ թէ ծովն իր առջեւ մրրկին ցասեր կը հիւսէ,
Եւ իր շուրջը կը դիզուին մառախուղներ սեւադէմ.
Ինք կը լսէ հեգնանքով, կանգնած անոնց դէմ առ դէմ՝
Անդունդին սեւ աղօթքը եւ սիրերգը սնդուսէ…:

Ծովը կ'ըսէ, «Պիտի ես փշրե՜մ հըմայքդ անպարփակ»,
Գրոհ կուտայ. կ'ընկըրկի. կը զգայ սարսուռ մ'ահաւոր.
Զայրոյթն ալ հոն կը կախէ իր բաց թեւերը հըզօր
Կը հեռանա՜յ, կը փա՜խչի պարապին մէջ ընդարձակ…:

. . . Ու փարոսը միշտ մոգիչ՝ անզօրներուն ետեւէն
Կը բարձրանայ անայլայլ ու յաղթապանծ, ու անձա՜յն
Կ'ըսէ, «Լոյսեր պիտ' ժայթքեմ յաւերժապէս յաղթական,
Ես Ուժն եմ յաղթ որ կ'ապրիմ ձեր սրտէն, ձեր արիւնէն…:»

ԴԱՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Հաստատուած 1892ին, կը զբաղի դպրոցական ամէն տեսակ գրքերու հրատարակումով եւ հայթայթումով: Վերջերս մանաւանդ ուսուցիչներ եւ ուսուցչուհիներ ճարելու կամ անոնց պաշտօն գտնելու ճիւղ մըն ալ բացած է: Թող դիմեն անյապաղ բոլոր անոնք որ կ'ուզեն գոհացուցիչ զեղչով գիրք, յարմար ուսուցիչ եւ ուսուցչուհի:

Հասցէ՝ ***Սմբատ Դաւթեան, Սերեան խան, (Մօլաքաշի) Կ. Պոլիս:***

⁂ *Հրատարակ եղած է Դանիէլ Վարուժանի «Տրտունջք Եղիա Տէմիրճիպաշեանին» անուն բանաստեղծութեան գրքոյկը: Գին՝ 1ու կէս ղրշ. տպագր. «Հողդար»ի Սեբաստիա:*

⁂ *Լոյս տեսաւ Շահան Նաթալիի «Բաւութեան երգեր»ը: Հայրենիք տպարան Պոսթոն: Գին՝ 2ու կէս ղրշ.:*

Ս. ԲԱՐԹՈՒՂԻՄԷՈՍԻ ԱՂԵՏԱԼԻ ԳԻՇԵՐԸ

Գրեց՝ Բրոֆ. ԱԲՐ. ՏԷՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ

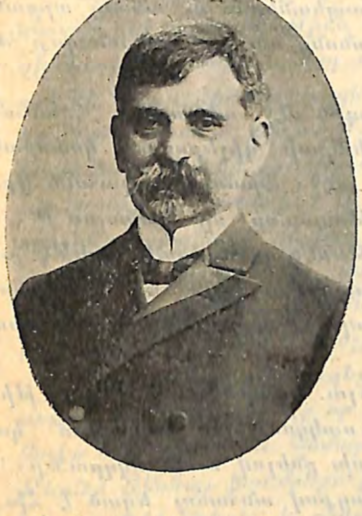

Բրոֆ. ԱԲՐ. ՏԵՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Հիւկընօ կամ Հիւկեան կոչած են Ֆրանսական ժողովրդեան այն մասը որ անցեալ դարերուն մէջ Պապականութեան գայթակղեցուցիչ զեղծումներուն և անհանդուրժելի այլանդակութեանց դէմ ըմբոստանալով՝ ինքնագլուխ բարեկարգեալ Քրիստոնէական եկեղեցի մը կազմած էր իր խղճի ու համոզմանց անբռնաբարելի ազատութիւնն հռչակելով: Այս անուան ծագումն անծանօթ է. ոմանք այնպէս ենթադրած են թէ աղաւաղեալ մէկ ձեւն է Գերմաներէն բառի մը, որ կը նշանակէ ուխտակից կամ դաշնակից, ինչպէս երբեմն դաշնակից (covenante) *կոչուեցան Սկովտիոյ մէջ անոնք որ ծիսամոլ, աւանդամոլ Անկլիքան եկեղեցւոյ դէմ ընդվզեցան և յամառաբար ու ի գին ամէն զոհողութեան՝ մարտնչեցան ի նպաստ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ անխարդախ պարզութեան:*

Տաքարեւ ու տաքարին Ֆրանսայի յուզումնալից պատմութեան ամէնէն մռայլ էջերը կը կազմեն այս Հիւկեանց դէմ մղուած արիւնռուշտ հալածանքները, յանուն կրօնի անխըղճօրէն գործուած քստմնելի վայրագութիւնները:

Հիւկեանք որ ջերմեռանդ հետեւողներն եղած էին Յովհաննէս Կալվինի, անոր՝ որ Ժընէվի մէջ աստուածպետական

կառավարութիւն մը կազմակերպեց և վարեց անդրդուելի կորովով և աննկուն յարատեւութեամբ, հետզհետէ բազմացած ու զօրացած էին Ֆրանսայի հարաւային նահանգներուն մէջ, ուր բազմաթիւ ազնուատոհմ ու ազդեցիկ պետական ու քաղաքական նշանաւոր պաշտօնեաներ եկած էին սիրայօժար իրենց միանալ:

Զարմանալի չէ, ուստի, որ տակաւ իրենց վրայ հրաւիրեցին կասկածն ու ատելութիւնը իրերայաջորդ կարգ մը ուխտաւոր սրբակրօն կաթոլիկ վեհապետներու ու անոնց արքունականներուն, և նշաւակ եղան անոնց ոխերիմ ու անողոք հետապնդումներուն:

Այս հալածանքներուն կարգին մէջ անկարելի է առանց սարսուռի յիշել Ս. Բարթուղիմէոսի գիշերուան կոտորածը նոյն իսկ Բարիզի փողոցներուն մէջ: Ֆրանսայի գահուն վրայ այժմ կը բազմէր երիտասարդ թագաւոր մը Կարոլոս Թ. ու բուն անդարմանելի ապիկարութենէն օգտուելով գրեթէ բացարձակ հեղինակութեամբ պետութեան գործերը կը վարէր իր հանրածանօթ մայրը, Կատարինէ խորամանկ ու սնափառ Իտալուհին:

Կատարինէ անվթար պահելու համար իր հեղինակութիւնը՝ մերթ այս մերթ այն կուսակցութեան բարեկամ կամ ձեռնտու կը ձեւանար, ոտնակոխ ընելով ամէն սկզբունք: Եւ հիմա կասկածելով որ իր ընթացքով անհաճոյ եղած է Հիւկենեան պետերու՝ որոնք կրնան իր փառաց բարձունքէն գլորել զինքը գահավէժ, կը ծրագրէ եղանակ մը միանգամ ընդ միշտ ճողոպրելու իր այս հակառակորդներուն վտանգաւոր սպառնալիքներէն: Նախապէս իր մտերիմ գործակիցներուն ու շահակիցներուն հետ գաղտնաբար խորհրդակցելէ ու ամէն ինչ խորամանկութեամբ կարգադրելէ վերջ՝ սարսափահար, իբր թէ ահաւոր դաւադրութիւն մը հաղորդելու երեւոյթով մը կը ներկայանայ իր թագաւոր որդւոյն և կը յայտնէ թէ Հիւկենոնք մտադրած են իրենց քաղաքական պետին դէմ դաւաճանել և բնաջինջ ընել ամբողջ արքայական կազմն անխտիր: Դիւրահաւան Կարոլոս կ'ահաբեկի այս կարծեցեալ յայտնութենէն, և իր ջղագրգիռ վիճակէն օգտուելով Կատարինէ իրեն կը ներկայացնէ կանխաւ պատրաստուած հրովար-

տակը որ Հիւկենոնց կոտորածը կը հրամայէր, և կը խնդրէ որ իր արքայական ստորագրութեամբ վաւերացնէ զայն անյապաղ: Չի վարանիր խօթամիտ վեհապետը, պայման դնելով միայն որ այնքան կատարեալ ըլլայ այդ կոտորածը որ Հիւկենոն մը իսկ չը մնայ իր պետութեան մէջ:

Կատարինէ յաջողած էր: Ս. Բարթուղիմէոսի տօնին գիշերը (Օգոստ. 24, 1572) որոշուած էր իբր յարմարագոյն ժամանակը այս դժոխային գործին ձեռնարկելու:

Այդ տօնէն քանի մը օրեր առաջ արքայական գերդաստանին մէջ ամուսնութիւն մը կատարուած էր մեծաշուք հանդիսաւորութեամբ. և այդ առթիւ մայրաքաղաքը կը գտնուէին գրեթէ բոլոր Հիւկենոնց պետերն իրենց հետեւորդներով: Ինչ եզական պատեհութիւն: Մութին մէջ խորհրդաւոր կերպով մը խաչէ նշաններ կը գծուէին այն բնակարաններուն մէջ, ուր Հիւկենոնք կը գտնուէին: Ու այս քստմնելի գործին դերակատարները որպէս զի դիւրաւ ճանչնան զիրար՝ սպիտակ շղարշ մը կը կրեն իրենց ձախ բազուկին և սպիտակ խաչ մըն ալ իրենց գլխարկին վրայ: Ինչ դժնդակ հեգնութիւն, ինչ չարաչար գործածութիւն խաչի նշանին:

Քրիստոնէական եկեղեցւոյ, խաղաղութեանն ու արդարութեանը զանգակն էր որ կէս գիշերուան լռութեան մէջ կը հնչէր ծանուցանելու համար թէ հասած է ժամը արիւնահեղութեան: Զինեալ խումբերը ի յայտ կուգան այլ և այլ փողոցներու անկիւններէ, և պայծառ ու խաղաղ գիշերուան մը լուսաշող աստղերն երկնից բարձունքէն ականատես կ'ըլլան ահռելի տեսարանի մը: Մարդիկ դիւային մոլեռանդութեամբ գազանաբար կը յարձակին իրենց արենակիցներուն, իրենց հայրենակիցներուն, անպաշտպան խումբերուն վրայ ու կը ջարդեն զանոնք:

Առաջին զոհը կ'ըլլայ ծովակալ Գոլինեի՝ իր դարուն մեծագոյն Ֆրանսացին, այն անձնուէր հայրենասէրը՝ որ իր իմաստուն ու քաջարի գործունէութեամբը փրկած էր Ֆրանսան սպանիական հզօր բռնութեան արշաւանաց վերահաս աղէտներէն: Երբ անկողնոյն մէջ կը ննջէր անխռով՝ կը խուժեն դաւաճանները ու կը ջախջախեն գանկէն, և յօշոտուած մարմինը փողոցներու սալայատակներուն մէջ կը քաշկռտեն: Նոյն բաղ-

դին կ'արժանանան միւս Հիւկենոններն ալ անխտիր, շատեր իրենց անկողնոյն մէջ, ուրիշներ հրացանի հարուածներու տակ դէտապատ կը թաւալին տանիքներու վրայ, ուր փախած էին ապաստան գտնելու ակնկալութեամբ: Թագաւորը ինքն ալ չուզեր զրկուիլ այս արիւնալից խրախճանքէն և կ'ըսուի թէ իր պալատան մէկ պատուհանէն հրացանը կը պարպէ անոնց վրայ, որոնք իրենց թշնամիներէն հալածուած կը փորձէին փախուստ տալ: Լուվրի աննման ճոխութիւնները դիտելով յափրացած այցելուն զանց չըներ կանգ առնել վայրկեան մը այդ տխրահռչակ պատուհանին առջեւ, ուրկէ մինչ իր աչքերն Սէնի շքեղ ափանց վրայ կը յառին, անցելոյն այդ տխուր յիշատակներն կը պատկերանան իր մտքին առջեւ:

Երեք օրեր, երեք սեւ օրեր կը տեւէ այս դժոխային գործունէութիւնը, և չարագուշակ, ահաւոր լռութիւն մը կուգայ սաւառնիլ Բարիզի վերեւ: Վրէժխնդրութեան ու ատելութեան գաւաթն քամուած էր ցմրուր, մայրաքաղաքին մէջ ո՛չ ոք մնացած էր զոհուելու: Աւելի քան տասը հազար անձանց անպարտ արիւնովն ներկուած էին անոր փողոցներն ու շէնքերը:

Նոյն հրովարտակը նաեւ գաւառները, և նոյն կոտորածը ամէն կողմ. յիսուն հազարի կը հասնի զոհերու թիւը: Պապը կը հրամայէ գոհաբանական աղօթքներով և եկեղեցական շքեղ թափօրներով տօնել հերետիկոսներուն կրած այս արիւնի հարուածը. Սպանիոյ արքունիքն ալ իր խնդակցութիւնը կը յայտնէ:

Բայց Կարոլոսի փափաքն իրագործուած չէր: Հիւկենոնք բնաջինջ եղած չէին, և դեռ շատեր կ'ապրէին ոչ միայն զէնքը կրշտամբելու, այլ յուսահատութեան և զայրոյթի թափովը արիւն պահանջելու: Այնպէս որ Կարոլոս սկսաւ իր գահուն վրայ դողալ, նոյն իսկ այն պահուն, երբ Հռովմի ու Սպանիոյ արքունեաց եռանդագին շնորհաւորութիւններն կը հասնէին իր ականջին:

Եւ ի՜նչ աւեր ու սարսափ սփռեցին երկրին վրայ այն երկարատեւ քաղաքային պատերազմներն, որոնք այս աղետալի գիշերին յաջորդեցին, մինչեւ որ վերջապէս Կատարինէի վերջին զաւակին հետ Վալուայի գերդաստանը կը փճանայ անճիտ, և Հենրիկոս Դ. նոր գերդաստանի մը, Պուրպոնի տան շառաւիղը կը բարձրանայ ի գահ: Հենրիկոս Դ. որ բարեկամն եղած էր Հիւկենոնց՝ առաջին պատեհութեամբ կը հրատարակէ հաշտարար հրովարտակ մը, որով վերջ կուտար կրօնական աղետաւոր գժտութեանց, Հիւկենոնց կ'ապահովէր խղճի ու կրօնի ազատութիւն, ինչպէս նաեւ անոնց բոլոր քաղաքացիական իրաւունքները: Այս բարեգուշակ հրովարտակն, որ երկրին անդորրութեան ու բարօրութեան նոր թուական մը կը պարզէր, հրատարակուեցաւ 1598 ապրիլ 13ին:

Դժբաղդաբար երկար ատեն չի յարգուեցաւ և վերջապէս պաշտօնապէս յետս կոչուեցաւ 1685ին: Լուդովիկոս չորեքտասաներորդի հռչակաւոր դարն էր այն: Ֆրանսա իր փառաց գագաթնակէտն հասած կը թուէր: Մեծ վեհապետը յաջողած էր շողշողուն յաղթանակներու դափնիներ կորզել իր քաջավարժ բանակներուն միջոցաւ, կարեւոր աշխարհակալութիւններ կատարել, երկիրներ բարեզարդել, արուեստները քաջալերել, հանրային հոյակապ շէնքեր կառուցանել, առասպելական ճոխութեամբ ու շքեղութեամբ արքունիք մը կազմել, այնպէս որ իր երկարատեւ թագաւորութեան ժամանակամիջոցը —եօթանասուն և երկու տարիներու շրջան մը— Ֆրանսայի ոսկեդարը կոչուեցաւ իր խնկարկուներուն կողմանէ: Աւելի պատշաճ պիտի ըլլար սակայն ոսկեփայլ դար կոչել զայն. վասն զի այդ ակնախտիղ փայլունութիւնը կը ծառայէր միայն պարտկելու բարոյական ապականութեան, գծուծ բարկութեան, չպարեալ արուեստակութեան և մտաւոր ապագայի մը քաղաքական ու ընկերական ահաւոր շփոթութեանց ու աղէտներու սպառնալիքը: Որքան կը սխալին մարդիկ, երբ արտաքին փայլէն կը դատեն պետութեան մը յաջողութիւնը:

Լուդովիկոս զինքը շրջապատող փառքէն շողումներէն շշլած՝ ուզեց յագուրդ տալ նաեւ իր մոլեռանդ զգացումներուն և իսպառ ջնջել հերետիկոսութիւնը իր պետութեանը մէջ: Ս. Բարթուղիմէոսի գիշերուան սեւաթոյր դժխեմ ոգին անգամ մըն ալ սկսաւ իր արհաւիրքներն սփռել: Հիւկենոնց կրօնական պաշտամունքները խափանուեցան, եկեղեցիները

եղծանեցան, երէցները աքսորուեցան, զաւակները իրենց ծնողաց գիրկէն խլուելով վանքերու ու կուսաստաններու մէջ փակուեցան, քաղաքական բոլոր իրաւունքներէ զրկուեցան. հալածանքներ ու խոշտանգումներ։ Եւ այս ամէնը Լուդովիկոսի փառայեղ ոսկեդարուն միջոցին։

Եւ ի՞նչ եղաւ անխուսափելի հետեւանքն այս բոլոր պըժգալի հալածանքներու ու փոթորկալից խռովութեանց։ Տարաբաղդ Ֆրանսան էր որ կրեց անդարմանելի կորուստ մը, իր լաւագոյն ու ազնուագոյն զաւակներէն զրկուեցաւ ընդ միշտ և տկարացաւ, ջլատուեցաւ։ Մինչ հազարաւորներ հայրենի հողին վրայ խոկ զոհ կ'ըլլային իրենց հայրենակիցներուն, ուրիշ հարիւր հազարաւորներ հետզհետէ խոյս կուտային իրենց սիրական ծննդավայրէն օտար ափանց մէջ փնտռելու համար այն անդորրութիւնը, որ կը զլացուէր իրենց հայրենիքին մէջ։ Ֆրանսա կը կորսնցնէր չարաչար և իր թշնամիներն կ'օգտուէին իր կորուստներէն։ Այս տարագիրները իրենց հետ կը տանէին իրենց ճարտարագործութիւնը, արհեստները, զինուորական հանճարը, վաճառականական ձեռներէցութիւնը և նկարագրի կորովը։ Քանի՜ ազնուական նշանաւոր գերդաստաններ կան որոնցմով կը պարծին այսօր Հոլանտա, Զուիցերիա, Գերմանիա և ի մասնաւորի Անգլիա և որոնք այս հալածական Հիւկենոց կը պարտին իրենց ծագումը։

Ի՜նչ անհաւատալի հակապատկեր։ Այսօր հայրենասէր Ֆրանսացին ամօթով ու սրտմտութեամբ կը կարդայ հալածանքի այն պատմութիւնները և սրտագին կ'անիծէ անոնց թագապսակ հեղինակները։ Խղճի ու կրօնի բացարձակ ազատութեան դրօշն է որ կը սաւառնի յաղթական ու վեհապանծ՝ հոն՝ ուր կաշկանդիչ բռնութեան արիւնազանգ սուրը կը ծածանէր երբեմն սպառնալից և Բոյլնեէի չքեղ արձանն, սրտաբուղխ յարգանաց ու մեծարանաց առարկայ, կը բարձրանայ հոն՝ ուր երբեմն իր վէրալից պատառատուն մարմինը կ'ոտնակոխուէր անարգանքով։

4 Հոկտ. 1911

ԱՐՏՕՅՏԻՆ

Գրեց՝ ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

Մըթընշաղ է տակաւին. թռի՛ր արտոյտ, դէպի վե՛ր,
Ոլորտներու մէջ բարձր հասցո՛ւր հոգիդ երգելով,
Ողջոյն տա՛ր վեր ընդագին Արշալոյսին հոգերով,
Երգ ունիս դուն, ի՛մս արտոյտ, չունիս ինծի պէս ցաւեր։

Քու կեանքդ համակ անգիտակ ցոլարանն է իղձերու,
Երկինքներու տենչն ունիս մըշտարշալոյս ու պայծառ,
Կ'ելլես ամէն առաւօտ ու կ'երկարես երգդ անճառ
Դէպի երկինքն ասմագուն արբշիռ հոգիդ պատմելու…։

Ցեխուտքին մօտ ես, սակայն, օ՜, Կեղծիքի ու Սուտի
Կը տառապիմ, ո՜վ արտոյտ, ու թռիլ ես չեմ կրնար,
Արշալոյսին կը ցանկամ թեեւ հոգւովս հրավառ…։

Վերջալոյսն է, կը տեսնամ դիմացս. հոգիս կ'ամպոտի՜…
Երգէ՛, արտո՛յտ, թող գոնէ քու երգիդ մէջ մոռնամ ես
Ցաւերն ամէն այս պատիր, ու պահ մը ըլլամ քեզի պէս,

Վայրկեան մ'երգեմ երջանիկ կեանքին յոյզերն երկնային…։

ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ ԵՒ ՇԷՐԼՕՔ ՀՈԼՄՍ

Հեղինակ՝ Երուանդ Օտեան

Ժամանակակից են զգայացունց եւ հոյակապ վէպը։ Պէտք է անպայման կարդալ. զրկուիլը գերագոյն զրկանքը պիտի ըլլար։ Ա. հատորը լոյս տեսած է արդէն. գին՝ վեց ղրուշ։

⁂ Լոյս տեսաւ Արսէն Կիտուրի «Պատմութեան Փիլիսոփայութիւնը». գին՝ 1 ղրշ.։

ԳԱՂԱՓԱՐԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ
ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ

Գրեց՝ Բրոֆ. ՍԻՄՈՆ Վ. ՔԻՒՓԷԼԵԱՆ

Ծն. 1858ին Մարաշ: Նախնական ուսումը առած է տեղւոյն նախակրթարանին մէջ: Տարի մը յաճախած Այնթապի Կ. Թ. Գոլէճը ու յետոյ շրջանաւարտած է Մարաշի Աստուածաբանական ճեմարանէն: Բաց բնագիտութեանը նաեւ մասնաւորապէս ուսումնասիրած է Պատմութիւն եւ Փիլիսոփայութիւն եւ 1895էն մինչեւ հիմա կը դասախօսէ Տարսոնի Ամերիկեան Գոլէճին մէջ: Աշխատակցած է Հայ.— Թրք. «Աւետաբեր»ի: Պատրաստած Ընդհ. Ազգաց Պատմութիւնը եւ ուրիշ կարեւոր ձեռագիրներ 1909ի Տարսոնի ջարդին հրոյ ճարակ եղած են:

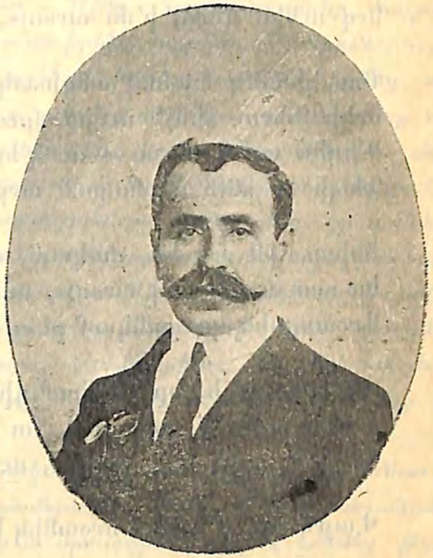

Բրոֆ. ՍԻՄՈՆ Վ. ՔԻՒՓԷԼԵԱՆ

Մեծ բանաստեղծ մը իր քերթուածներէն մէկուն մէջ կ'ըսէ. «Շուրջդ, ամէն կողմ նայէ ու պիտի տեսնես թէ վաճառականութեան բանակալ ձեռքը աշխարհիս մեծամասնութիւնը կազմող դասակարգը կ'արգիլէ մտնելէ ազատութեան բաց դուռէն ներս, ու գեղարուեստին այսինքն՝ երկինքը երկրի խօսեցնող այդ արտոյտին գեղեցկութեան ներդաշնակ եղանակները մահերգներու կը փոխէ:»

Ուրիշ բանաստեղծ մը կ'երգէ «Եթէ սիրտիս մէջ գրուած է մեծ կարօտը ազատութեան՝ ուրեմն ինչո՞ւ ճակատագրուած է ինծի ստրուկը ըլլալ բանակալին. ահա այս կը ցուցնէ թէ

մարդ ըլլալու համար ստեղծուած է:» Այս բոլոր մարդասէր բանաստեղծները այս տխուր երգերով ոչ թէ անցեալը՝ այլ ներկան կը պատկերացնեն:

Բայց, վերջապէս, կը մօտենայ այն երջանիկ դարագլուխը, որուն արշալոյսը պիտի ծագի պերճօրէն անհատական իրաւունքներու պաշտպան Սահմանադրական ու Ռամկավարական երկիրներու վրայ: Աշխարհս ա՛լ բացորոշապէս կ'ըմբռնէ սա ճշմարտութիւնը թէ՝ բոլոր ջանքերն ու պատճառականութիւնները (Causation) նիւթէ աւելի մտքի կը հակին: Երբ ակնարկ մը նետենք ազգերու պատմութեան վրայ՝ պիտի տեսնենք թէ հոն կը շարունակուին պատերազմներ ու պայքարներ, որոնք ուրիշ բան մը չեն եթէ ոչ անտեսանելի բայց իրական գաղափարներու նիւթականութեան պատկերացումը: Արդիւնքը միշտ տեսանելի, լսելի ու շօշափելի է, բայց պատճառը անոր ներքեւն է, թէեւ անտեսանելի: Նիւթերու յատկութիւնները և Բնութեան ուժերը գործունէութեան կոչուած են: Հիանալի գիւտերու և մեքենաներու նոր ստեղծագործութիւն մը յառաջ եկած է: Ելեկտրական հոսանքով մը հազարաւոր մղոն հեռուները գրել կարելի կ'ըլլայ, բերան մը հեռաւոր ականջի մը իբր թէ քով քովի կը խօսի, մարդիկ մէջերնին առանց կապակցութեան միջոց մը ունենալու իրարու հետ կը հաղորդակցին, սաւառնակներով կը թռչին: Այս բոլորը նիւթականանալէ առաջ գաղափար էին, անոնք մտածումին և գաղափարին նիւթին զգայուն ապակիին վրայ ձգած ազդեցութիւններն ու արդիւնքներն են, այսինքն միտքին մարմնացումը: Առանց գաղափարապաշտութեան գործնականութիւն կարելի չէ. առանց գաղափարի պատկերացում չկրնար ըլլալ: Ալպեան սառնակոյտերը Թինտալներու և Ալկասներու ներկայութեամբ կը պատուուին, տարբերկրեայ բիւրեղացած ժայռեր Տէյնաններու հպումով կը պարծենան, հորիզոնին ոսկեվառ արեւն ու արծաթ լուսինը, կապոյտ երկինքի կանթեղ աստղերը Նեւտոններու, Լափլասներու և Աստամներու գիտական զննութիւններով կը հրճուին: Միտքն է որ տիրապէս կը հրամայէ անտառներու կայծուհիին՝ հովին, ելեկտրականութեան, եթերին ու Բնութեան ուժերուն և օրէնքներուն լծուիլ իր շահու կառքին՝ ու անոնք անմիջապէս կը

հնազանդին, ծովերու կը հրամայէ զինք իրենց կուրծքերուն վրայ առանց ոտքերը թրջելու քալեցնել՝ ու անոնք կը տանին զայն:

Պատմութիւնը մեծագոյն փաստը կը հայթայթէ այս ճշմարտութեան: Այն անձնաւորութիւնները, որոնք մեծ գործեր տեսած են, մեծ արթնամտութեան ու կրօնամտութեան տէր անձեր էին: Սոկրատ, Հիւկօ, Մածծինի ու ասոնց նման մեծ դէմքեր խորունկ մտածողներ էին: Հրէաստանի քաղաքներուն մէջ չարիքին դէմ մաքառող մեծ ԱՆՁՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆ ալ ճշմարտութեան զօրութեան բոլոր հոգիով հաւատացող մըն էր:

Բնական գիտութիւններու մասնագէտներ իսկ երկար ատենէ ի վեր իրականապէս յարգուած Նիւթ-Իսկութիւն (Matter-Substance) վարկածը անբաւական գտնելով՝ ընդհանուր գոյացութեանց հիմերը Մտածում—Ուժի (Thought—Force) մէջ կը փնտռեն, և աշխարհիս մտաւոր ու բարոյական զարգացումը ո՛չ թէ ուղեղին իբրև նիւթ գործունէութեամբ՝ այլ ճշմարիտ և ուղիղ մտածողութեան կարելիութիւններուն մէջ կը փնտռեն: Մեծ փիլիսոփայ մը կ'ըսէ. «Ծանօթութիւնը այնչափ արտաքին լոյսին ներս թափանցելուն համար մուտք մը պատրաստել չէ, որչափ ներքին լոյսին դուրս ճառագայթելուն համար ելք մը պատրաստել:»

Այս օր անձնազոհներու բանակներ աշխարհիս ընկերային ու բնական ցաւերն ու վիշտերը դարմանելու համար իրենց բոլոր ունեցածները տրամադրելի կ'ընեն: Այս մարդասէրները մարդկութեան ամենամեծ Բարերարին հետևելով կը փութան այն տեղերը՝ ուր տգիտութեան, թշուառութեան և վիշտերու սև ամպեր մթագնած են: Ներկայիս Քրիստոնեայ երկիրներու Քրիստոնէական Գաղափարապաշտութեան (Christian-Idealism) զարգացումը այս շարժումին ճամբան կը բանայ, ու ամէն տեսակ չարիքի ու բռնութեանց միջնաբերդին վրայ կը յարձակի: Ահա այս զարգացումը՝ իբրև իսկութիւն ճշմարիտ ընկերվարութեան, աշխարհ բոլոր ազգերու հայրենիք ընելու և մարդկութիւնը տիեզերական եղբայրութեան սեղանին շուրջ համահաւասար լիութեանց և իրաւունքներու հրաւիրելու դերը ունի: Ահա այս Քրիստոնէական Գաղափարապաշտութիւնն է որ թէ՛ գիտնագիտութեան, թէ՛ տնտեսագիտութեան

մէջ անարդարութիւններու, բռնութիւններու և անհաւասարութեանց աւատապետութեան վերջին միջնաբերդն ալ պիտի կործանէ ու բոլոր մարդկային անհատները հաւասար իրաւունքներով օժտելով Բնութեան բարիքներէն հաւասարապէս օգտուելու պիտի հրաւիրէ: Հետևաբար գիտնագիտութեան, տնտեսագիտութեան, գրականութեան, հոգեբանութեան և այլ ճիւղերու մէջ տեղի ունեցող բռնութեանց և զեղծումներու միակ դարմանը ո՛չ թէ նիւթին՝ այլ մտաւորականութեան, ո՛չ թէ մարմինին՝ այլ միտքին մէջ պէտք է փնտռել, նիւթն ու մարմինը շարժումի մէջ դնողը միտքն է, հոգին է: Վերջապէս բոլոր մարդկութիւնը զօրաւոր թևերով ջինջ ու պայծառ երկինքներ վերացնելու վսեմ գործը մեծ ու ազնիւ մտաւորականներու (High-minded Men) կոչումն է:

ԿԻՆԸ

(ՀԷՔԵԱԹ)

Գրեց՝ ԱԲԻԿ Տ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Դարաւոր ու անժամանակ քաոսը՝ ահաւոր երկունքէ մը յետոյ, իր արգանդէն Զաւակ Աշխարհը ծնուցած էր Արամազդի հրամանով:

Ու Արամազդ տիեզերքի այդ ստեղծագործումը հազիւ աւարտած, կը շրջէր գոհ և ուրախ զալարախիտ երկրին վրայ, հիանալով Բնութեան զմայլելի հրաշալիքներուն հանդէպ: Անոր ստեղծած մայր Բնութիւնը զարդարուած էր ծովի յաւերժահարսերու նման, մթնոլորտը լեցուած էր երկնային համափիւռ բուրմունքով մը, և ամպուն անհունութեան մէջ հիւ-կուգային ճախրասլաց թևաւորները, քաղցրանուագ համերգութիւն մը յօրինելով մթնոլորտին մէջ:

Արամազդ ստեղծեր էր նաև մարդը, անուանելով զայն

Աստղիկ, ու անոր ապրելու վայր ընտրած էր Բարքէ լերան այն չքնաղագիւտ քարանձաւը, որուն մէկ կողմը փռուած էր Ուրարտուի չքնաղ ծովը, և միւս կողմը կ'երկարաձգուէր սօսիներու թաւ անտառը, իր յաւերժական գեղեցկութիւններովը ակաղձուն:

Երկինքի մարդը կը շրջէր երկրի վրայ, ու կը տեսնէր կենսանորոգ Բնութեան մշտավառ հմայքները: Երբեմն կ'այցելէր անտառի Ցեայլն, ծովի յաւերժահարսերուն, տեսնելու կ'երթար բարի Անահիտը, գեղեցկութեան հրապոյրներով օժտուած սիրոյ չնաշխարհիկ դիցուհին, և բանաստեղծութեան ու քնարի պատանի աստուածը: Այդ դիւթական վայրերէն, ուր դեռ կը գտնուէին աստուածներու անձաւները, ան ակնապիշ կը դիտէր երկինքը՝ ու վերջալոյսի այն մելամաղձոտ շողքերը, որոնք ոսկեգոյն փայլումներով կ'ողողէին սօսիներու նուիրական անտառին նուիրական ծառերու գագաթները:

Ոսկեգոյն ճառագայթներու անհման ցոլքը՝ կը ժայթքէր բարձրաբերձ մայրիներուն վրայ, և անհամար տերևներու մէջէն մաղմղուելով, այն լոյս և յաւերժական լռութեան մէջ կ'ուրուագծէր հիասքանչ ոսկենկար մը, ուր երբեմն երաժշտութեան պատանի աստուածը կուգար իր յուզումնալից վայրկեաններուն՝ իր աստուածային սրտին թախիծը փարատելու, երկնային քնարի թրթռուն մրմունջներովը: Աստուածներու հայրը կանգնած այդ վայրկեանին լերան մը բարձրութեան վրայ, գիշերային արհաւրոտ լռութեան մէջ կը նայէր երկնային արծաթափայլ ճառագայթներուն, որոնք կ'ողողէին հսկայաչէն լեռներու ձիւնազարդ գագաթները, կարկաչահոս առուակներուն մանրիկ ու բեկբեկուն ալիքները, և հեռուն որոտացող ծովուն անվերջանալի կոհակները:

Արամազդ լերան ստորոտէն տեսաւ Աստղիկի քարանձաւը՝ լուռ ու խաղաղ: Երկնային դիցուհիին ապարանքը չէր զարդարուած դիւթական պերճութիւններով, և ոչ ալ գոյնզգոյն լոյսերու ցոլքերով: Չէին լսուեր նաև յաւերժահարսերու դիւթական դայլայլները: Դիցուհին անձաւին մէջ չկար: Անիկա գացած էր անտառի Ցեայլն մօտ, իր սրտի դառն թախիծը փարատելու համար:

Այդ լեռան վրայէն Աստուածներու հայրը կը տեսնէր հեռաւոր ու անծայրածիր ծովը, որուն աւազուտ ափին մօտ նստած էր անոր անմահ դիցուհին՝ չքնաղ Օրէադան: Դիցուհին աչքը սևեռած այդ անհուն տարածութեան վրայ, կը դիտէր կապտորակ ծովը, որուն հեռաւոր ափերը կը կորսուէին անհուն տարածութեան մէջ, և որուն առեղծուածային որոտը կը լեցնէր կարծես իր սիրտը, սարսափի ու մղձաւանջի անսովոր զգայութիւններով: Դիցուհին ակնապիշ կը նայէր ալիքներուն, որոնք յարաճուն վէտվէտումներով կը փշրուէին ծովուն աւազուտ ափին վրայ, թրջելով իր շղարշէն քղանցքները, և որուն փրփուրին նուաղումը բարի դիցուհին կը մղէր բազմահոգ խոկումներու: Այդքան հեռաւոր տարածութեան վրայէն սահող փրփուրը՝ կը մարէր ափին վրայ...:

«Ո՜հ, այդ ահաւոր ծովը, միթէ երկրային կեանքի անդրապատկերը չէ՞ր, ուր ամէն բան կը դիմէ դէպի անէութիւն, դէպի մշտնջենական հանգրուանը, միշտ աննպատակ ու միօրինակ...»: Այս տխուր խոկումներն էին որ կը տառապեցնէին ծովի յաւերժական դիցուհիին սիրտը:

Արամազդ չուզեց վրդովել մանկամարդ դիցուհիին հանգիստը: Առանձին թողուց զան իր խոհերուն մէջ, և ինքը վար իջաւ լեռան գագաթէն: Անցաւ Ապոլոնի խորհրդաւոր անձաւէն, և կրցաւ տեսնել երաժշտութեան Աստուածը: Բայց այն առեն Ապոլոն՝ գլուխը շատրուանին մարմարեայ քարերուն դրած, Մորփէոսի պաշտպանութեանը յանձնուած էր, և որուն մօտ գետնի վրայ ինկած էր անոր ոսկեղէն քնարը լուռ ու փշրուած:

Արամազդ հեռացաւ պատանի Ապոլոնի քովէն: Անոր ականջին այլ ևս լսելի չեղաւ հեղեղատներու խոխոջումը, և ոչ ալ անձաւներու չարագուշակ սուլումը: Ու հեռանալով Ուրարտուի դաշտին վրայէն, գնաց հանգչիլ Լատոմսի ըստուերներուն տակ:

Այդ անսովոր լռութեան մէջ, Աստուածներու հայրը կը խորհէր մտամփոփ, երբ յանկարծ աչքին զարկաւ մշտադալար պուրակներուն երփներանգ ծաղիկներու հոյլը: Ու մօտենալով Ուրարտուի դաշտին ալխակափայլ շուշանին, կապոյտ ու գեղձնեայ մանուշակին, փարթամ վարդին, գեղանի յասմիկին,

քաղցրահոտ յափրուկին, անոնցմէ փունջ մը կապեց ծովի մատաղահաս դիցուհւոյն նուիրելու համար: Բայց ո՛վ զարմանք, ցօղապատ մարգագետնի գեղեցկատեսիլ բուսականութիւնները, իրենց Արարչին ափերուն մէջէն, համասփիւռ բուրումնաւէտութիւն մը արձակեցին յանկարծ, անսահման ուրախութեամբ մը պարուրելով անոր սիրտը:

* * *

Արամազդ Բարքէյի անձաւին մէջ կը սպասէր դեռ ծովէ չքնաղ դիցուհիին: Մանկամարդ կոյսը տակաւին հասած չէր ամրոցը, երբ արդէն ծաղիկները սկսան թօշնիլ: Բարի Աստուծոյն սիրտը ճմլուեցաւ դառնակսկիծ ցաւով մը. Ան նայեցաւ ծաղիկներուն, և վշտահար սրտով մը մօտեցնելով շրթներուն համբուրեց: Աւա՜ղ, անհոտ էին անոնք այլ ևս, ինչպէս վայրի բոյսերն ու մացառները: Բայց Աստուածներու Հօր կարեկից մտքին մէջ, յանկարծ կայծ առաւ հանճարեղ նոր գիւտ մը, որուն շնորհիւ պիտի վճռէր աշխարհի փառքն ու երջանկութիւնը: Այդ ժամանակ թօշնած վարդին ու յասմիկին տերեւներէն մէկ քանին փրթելով իրենց ցօղունէն, ինկան Արամազդի ոտքերուն տակ:

Արարիչը հաւաքեց այդ ծաղիկներուն թերթերը, և զանոնք դասաւորելով մայր երկրի վրայ, ըսաւ. «Ես չեմ կամենար որ բնաջինջ ըլլան Բնութեան այս զարդարանքները, և այս ծաղիկներէն ստեղծեմ անանկ էակ մը, որ անոնց նման ըլլայ քնքուշ ու գեղեցիկ, մաքուր ու անբիծ, որ սէր ներշնչէ բովանդակ աշխարհի»:

Ու Ան օրհնելով ծաղիկները, անոնցմէ ստեղծեց աննման արարած մը, որուն աչքերը կը փայլէին մանուշակի թերթերու նման, ճակատն ու պարանոցը սպիտակ էին որպէս մարգարտափայլ շուշանը, շրթունքներն ու այտերը կարմիր էին գեղանի վարդի պէս, և ամբողջ իրանը քնքուշ ու հրապուրիչ էր ինչպէս յանկուցիչ յասմիկի ծաղիկը:

Աստուածները լսելով այս նորաստեղծ արարածին գոյութիւնը, հաւաքուեր էին հիմա Բարքէյի քարանձաւը: Ծովէ դիցուհին անոր աչքերուն մէջ կ'որոնէր երկինքի անսահման լուրթը, և ալիքներու ծփանքը: Պատանի Ապոլոն անոր գեղ-

գեղուն ոլոլէջներէն նիւթ կ'ընտրէր իր քնարին համար: Եւողոս կը սքանչանար այն գեղանի գանգուրներուն, որոնք սըրտերու համար կարող էին սատակացնել աւելի ահաւոր փոթորկայոյզ մրրիկներ, քան որոտացող ծովու անփշրելի կոհակները: Իսկ սիրոյ չքնաղ դիցուհին, ժպտելով կը նայէր անոր, ու ականջին մեղմիկ կը շշնչէր: «Քեզի համար երջանկութիւն ու փառք տնօրինող ես կ'ըլլամ:»

Արամազդ այս աննման արարածը կին *անուանեց, և յանձնեց Բարքէ լեռան մարդուն: Բարի հայրը պատմեց կնոջ ստեղծագործութեան պարագաները և աւելցուց.*

«Տե՛ս Սասուփա, անիկա քնքուշ է, ինչպէս յասմիկը, գեղեցիկ ու հրապուրիչ՝ ինչպէս շուշանը, և փարթամ ու հպարտ՝ ինչպէս վարդը: Պաշտպանէ զայն հողմերէն ու արհաւիրքներէն, որպէս զի չթառամի»:

«Բայց տէր, վրայ բերաւ Սասուփա, պահ մը խոկալէ ետքը, այդ բոլորը լաւ, շատ լաւ, բայց միթէ այս հպարտ ծաղիկը չունի՞ իր վրայ ծածկող այն անհամար փշերէն, որոնք այնքան անգամներ վիրաւորած են ձեռքերս»:

Ա՜, փշեր կայի՜ն, յիշեց Աստուածներու հայրը... և երկար չմնաց աշխարհի մէջ, ու անյայտացաւ ջինջ ու անսահման անհունութեան մէջ, թողլով աշխարհի բովանդակ գեգեղեցկութիւնները այդ զոյգ արարածներուն, ըմբոշխնելու համար իրենց սիրոյ մեղրալուսնին մէջ:

5 Հոկտ. 1911, Պարտիզակ

Պ. ՊԱԼԵՆՑ ԳՐԱՏՈՒՆ

Միակ կեդրոնատեղին ամէն կարգի գրերու: Յաճախորդը անպայման գոհ կը մնայ: Գրատուն մը՝ ուր երբեք «չկայ»ն չկայ: Ուղղամտութիւն եւ ճշդապահութիւն գործնականացած սկզբունքներ այս գրատան համար: Դիմեցէ՛ք Պ. Պալենցի՝

Զահմահճըլար, թիւ 20, Կ. Պոլիս

ՔԱՂԵՑԷ՛Ք, ԵԶՆԵՐ...

Գրեց՝ Յ. Ճ. ՍԻՐՈՒՆԻ

Եզներ, մի կենաք, հանդարտ քալեցէք այդպէս քովէ քով,
Հողն անսպառ է, իսկ մարդիկներն ալ անօթի՛ են շատ.
Հողին կեանք տալու համար անզօր են անձրեւներն առատ,
Խաւերն իր խոպան պէտք է որ բրջենք եւ մե՛ր քրտինքով:

Ու քրտինքն այս ջերմ կոշտութիւնն հողին պիտի զգուէ լուռ,
Որ մեր հեւասպառ քայլերուն տակ ալ պիտի կամքոտի,
Ու անկէ ուժգին դուրս պիտի ժայթքէ վաղուան յոյսն արի՝
Սա անօթեցած մարդկութեան տալու կեանքն իր լիաբուռ:

Քալեցէ՛ք, եզնե՛ր, գիտեմ շա՛տ դառն է խթանն այս յիմար,
Բայց մե՛նք ալ ունինք հուժկու խթաններ պատրաստ մեր ետին,
Որոնք գիշատիչ ճիրաններու պէս մխուած մեր միսին՝
Շահագործութեան ակօսէն մղել կ'ուզեն անդադար:

Եզներ, մի կենաք այդպէս, դեռ շատ տեղ ունինք չի հերկած,
Լուծէ՞ն նեղուեցաք, բայց մե՛նք ալ լուծեր ունինք մեր վիզին,
Որոնք կաշկանդած մեր քայլն ու շարժում, մեր կամքն ու հոգին,
Մեզ կ'առաջնորդեն կեղեքումներու դաշտն ահատարած:

Բայց ինչո՞ւ կեցաք. արդեօք չէ՞ք տոկար դուք անօթութեան,
Իրիկուան համար ես պարարտ յարդեր պատրաստեր եմ ձեզ.
Սիրասո՛ւն եզներ, խիստ անօթի ենք մե՛նք ալ ձեզի պէս,
Ու իրիկուան մեր աշխատանքին յարդն իսկ չի պիտի տան...:

ՇՈՒՏՈՎ ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՍՆԷ՝
«ԲՌՈՒՆՑՔՆԵՐ»
ՆՈՐ ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ՀԱՏՈՐԸ
Յ. Ճ. ՍԻՐՈՒՆԻԻ

Աւօ ծն. է 1880ին Վան: Նախն. ուսումը ստացած է տեղւոյն Յայնկոյս. դպրոցին մէջ:— 1896էն 1906 ուսուցիչ Պարսկաստան: —1906էն Յեղ. Գործիչ-Պրօպականտիստ:— Աշխատակցած է, Հնչակ, Երիտասարդ Հայաստան, Վերածնութիւն, Լրաբեր, Ապագայ, Արմենիա, Մուրճ, Մշակ, Բիւզանդիոն *թերթերուն զանազան ստորագրութիւններով: Խմբագիր* Երկիր *թերթի: Հեղինակած ու առանձին գրքով հրատարակած է* Կարմիր Օրեր, Հաւսէ, Դատաստան, Վահէ, Դիւցազնուհին *եւն.: Հայ առաջին սօցիալ Դէմօկրատ վիպասանն է, եւ Պրօլէտարներու նուիրուած երգիչը:*

ԶԱՏԻԿԸ ԲԱՆՏՈՒՄ

(ՄԻ ԳԼՈՒԽ ԻՄ ԱՆՏԻՊ ԳՐՈՒԱԾՔԻՑ)

Գրեց՝ ՏԻԳՐԱՆ ՕՏԵԱՆ

Զատկի Թաթախման երեկոյեան էր։

Հասաւ ստուգման ժամը։

Մեր պահապանը արագութեամբ հասաւ, բանալին պըտտացրեց կողպէքի մէջ, դուռը բաց արաւ, մէկ ոտքը շէմքի վրայ, միւսը ներսում դնելով կանգնեց և ասաց.

— Պարոննե՛ր, պատրաստուեցէք ստուգման։

Ստուգող խումբը եկաւ, ջահակիր առաջնորդը ներս մտաւ, նրանից յետոյ եկան երկու ուխտաւոր զինուորներ, ապա գըլխաւոր օգնականը, դարձեալ զինուորներ և ընդհանուր կառավարիչ Ռիմկեւիչը։ Մեր բանտապանը աջ ձեռքը քունքին դրեց ու սկսեց կրկնել սովորական կարգախօսը.

— Պատիւ ունիմ Ձերդ մեծապատուութեան զեկուցանելու, որ իմ հսկողութեան յանձնուած 47 կալանաւորները գտնւում են օրինաց հնազանդ և պատրաստ են կատարելու ձեր հրամանները։

Գլխաւորը իր փոքրիկ, փայլփլուն աչքերի ճոթերով, ակնոցների տակից նայեց դռնապանին, յետոյ մեզ և ապա հայեացքը պատերին, առաստաղին դարձնելով սեւեռեց յատակին ու «կորուեցէ՛ք» ասելու ձայնով.

— Բարի երեկոյ պարոնա՛յք, ինչպէ՞ս էք, և առանց մեր «շնորհակալ ենք»ին սպասելու աչքերը չռեց, աջ ձեռքով բրաունինկ ատրճանակը բարձրացրեց, և ծիծաղելով, հեգնալից շարունակեց—ապրէ՛ք, ապրէ՛ք. իսկապէս որ ինտիլիգենտ *կալանաւորներ էք և հարազատ սօցիալիստներ, սենեակը շատ լաւ էք մաքրել, լաւ էք պատրաստուել Սուրբ Զատիկի համար։*

Կառավարչի հետեւորդները շարունակում էին խուզարկել սենեակը, օգնականը վերջացրեց համրանքը և յայտնեց որ ճիշտ է բանտապանի զեկուցումը։

— Ս. Յարութեան տօնի և պաշտօնէութեան զբաղումների պատճառով, վաղուայ տեսակցութիւնը յետաձգուած է։

Էգուց շնորհաւորութեան, ուրախութեան և մանաւանդ հոգեւոր պարտականութիւններ կատարելու օր է։ Դուք էլ եկեղեցի պիտի տարուիք, գնացէք և աղօթեցէք կայսեր և հայրենիքի համար։ Հրհռալով վերջացրեց կառավարիչը ու «Մնաք բարեաւ, պարոններ», ասաց ու քայլեց, երբ Հայկը որ ինձ հետ կանգնած էր, ետ ու առաջ շարժուեց, շրթունքները բաց ու խուփ արաւ, ներքին յուզումների ամբողջ թափը, աչքերի մէջ երեւացող արցունքների մէջ խեղդելու ճիգ անելով, գունափոխուեցաւ, ու վերջապէս շարժեց շրթունքները և ասաց.

— Պ. Կառավարիչ, խնդրում եմ լսէք, ձեզ յայտնի է որ ես հեռաւոր գաւառից եմ, մայրս և հարազատներս օրերով ճամբայ են քալեր; իրենց բերնի հացը կտրելով ծախս են արել ու այստեղ եկել, որ էգուց ինձ տեսնեն... խնդրում եմ թոյլ տուէք... տարի ու կէս է իրար չենք տեսել...

— Արդէն ասացի որ արգիլուած է. թող սպասեն եթէ քեզ շատ են սիրում... պատասխանեց Ռիմկեւիչը և դուրս ելաւ։

Մենք մեր տեղերը բռնեցինք կրկին, իւրաքանչիւր խըմբակ առանձին բոլորուած, սկսեցինք զրոյցի։

Մեր կօմունաի *մէջն էր և Հայկը։*

Նա քսանհինգի մօտ, համակրելի արտաքինով, լաւ բնաւորութեամբ, սիրուած մի երիտասարդ էր։ Կառավարչի յայտարարութիւնից և ժխտական պատասխանից յետոյ, նրա ծիծաղկոտ դէմքը պատեցին սեւ ամպերը, թախիծը աչքերում, գլուխը բռնեց և ընկաւ անկողնի վրայ ու սկսեց լռիկ խոկալ։ Մեր բոլոր փորձերը նրան մխիթարելու և սիրտ տալու համար անօգուտ անցան, ոչինչ չզօրեց նրա դէմքին յատուկ ժպիտները վերադարձնելու համար...։

— Ընկերնե՛ր, ասաց կարգապահ Սարգիսը, ինձանից պահանջում են ժողով կազմել, եթէ համաձայն էք սկսենք։ Ամէնքը պատասխանեցին հաւանութեան նշաններով և շարուեցին պատերի առաջ, թախտերի վրայ։

Ժողովը սկսուեցաւ, խօսք առաւ Ուզունաշւիլին և ասաց.

— Վաղը Զատիկ է, մեծերի, իշխանաւորների, երջանիկների համար ուրախութեան օր է։ Էգուց զատկական կար-

մեր ձուերը ներկած կը լինէին մեր արիւնով... իսկ այստեղ, մեզ հետ տեսնում էք ինչպէս են վարւում, երբ նրանք պիտի զւարճանան, մենք պիտի զրկւենք մեր միակ մխիթարութիւնից... ու մեզ պիտի տանեն որ կայսեր և հայրենիքի համար աղօթենք... Կապիտալիստ դահիճների զատիկը մերը չէ՛ ։ Մենք զատիկ չունենք, տօն չունենք, և ահա հէնց սրա համար էլ վաղ մեր սուգի օրը պիտի լինի, մեր բողոքի օր... և մեր բողոքը պիտի արտայայտենք ուժեղ թափով... Թող նրանք գնան աղօթելու, որոնց շահերին ծառայում է կրօն, եկեղեցին... շահագործողների աստուածային գործակալութիւնը...

Մի պահ տիրեց խորին լռութիւն, յետոյ Թադէոսը, մի պատահական կալանաւոր, ասաց.—Ընդհակառակն, այժմ աւելի շատ պիտի զգոյշ լինենք և արդէն գրգռած կառավարութեան զայրոյթը աւելի չթափենք մեր գլխին, այս զատիկի օրով, երբ մեզ համար դրսից զանազան նւէրներ էլ կը բերեն...։

Թադէոսի խօսքերը առաջացրին ընդհանուր դժգոհութիւն և նրանք գրեթէ միաձայնութեամբ յայտնեցին որ ընկեր Ուգունաշւիլիի տեսակէտը ընդունում են, և խնդրում որ նա առաջարկէ և միջոցները։

— Կռւելու, բողոքելու միայն մէկ միջոց, մէկ զէնք ունենք այս գնդանի մէջ, վերսկսեց Ուգունաշւիլին աւելի ոգեւորւած ձայնով, էգուց հացադուլ, կամաւոր քաղցածութիւն պիտի գործադրենք, հաց, թէյ, կերակուր պիտի չընդունենք, զբօսանքի չպիտի դուրս գանք, եկեղեցի չպիտի երթանք, ու և է պաշտօնեայի հետ չպիտի խօսենք... ահա՛ այսպիսի անօրինակ սուգ-ցոյցը պիտի թարգման լինի մեր բուռն բողոքին և անհուն դժգոհութեան... Ես համոզւած եմ որ այս որոշումը կընդունւի բոլոր կալանաւորների կողմից, ամենքը, նոյնիսկ քրէականները կը միանան...

Ժողովը վերջացաւ, մի քանի կալանաւորներ սկսեցին թղթիկների և սպիտակ կտորների վրայ գրել որոշումը, այլ յարկաբաժիններ ուղարկելու համար...։

Բանտում ստուգումը վերջացաւ, մեծ զանգը հնչեց քունի ժամը։ Դժգոյն լուսնի տարտամ շողերը պատուհանների ցանցերից ներս էին թափւած բեկ-բեկ, պատից կախւած

լամբը պլպլուն լոյսով նրանց հետ միացած կը ջանար մեղմել խաւարը։

Հայկը կառավարչի պատասխանը լսելուց յետոյ այլեւս բերանը չբացաւ, աչքերը միշտ մի կէտի յառած ասես աչքբաց ննջում լինէր, և այսպէս մինչեւ առաւօտ, կէս քուն կէս արթուն մնացինք...։

Առաւօտեան, քաղաքի հետ և բանտը ունկնդիր էր լինում բազմաթիւ եկեղեցիների զանգակների ժխորին, և մինչ կեանքը դրսում արտասովոր եռուզեռի մէջ էր, բանտը գերեզմանական խաղաղութեան մէջ կը մնար։

Կէսօրը անցաւ։ Բանտում անցած դարձածը արդէն տարածւել էր քաղաքում, բարձրաստիճան պաշտօնեաները շտապել էին բանտը պատճառները իմանալու, քաղաքացիների երկսեռ բազմութիւնը լցրել էր բանտի շրջապատը։

Մեր սենեակի երեք պատուհաններից մէկը նայում էր փողոցի վրայ, հակառակ որ այդ օր բանտի պահպանութիւնը կատարում էին Նշանատուների գնդի զինուորները, մենք յաճախ մօտենում էինք պատուհանին և նայում դուրս, իսկ երբ պահակը նկատելով մեզ հրացան բարձրացնում էր, մենք յետ ու յետ էինք փախչում։

— Տղե՛րք, ձեզ մատաղ, զգոյշ կացէք, շարունակ նկատում էր Սարգիսը Նշանաձիգների խիստ են ,վատ են։

Հայկը դարձեալ լուռ էր, նա միայն մի անգամ խօսեց մինչեւ այդ ժամանակ և ասաց.

— Գիշերը վատ երազ տեսայ...

Մի անգամ երբ դարձեալ մօտեցել էինք պատուհանին, Հայկը սուր ճիչ արձակեց, թեւերը տարածեց դէպի դուրս, և արագութեամբ յետ յետ եկաւ, առեց թուղթը, գրեց ու գլրեց հացի միջուկի խմորի մէջ. գունդ շինեց և մօտենալով պատուհանին ասաց ինձ ձեռները բազմութեան մեկնելով։

— Տե՛ս, մերոնք դուրսն են, ահա՛ մայրս, փոքրիկին գրկումը խառնւած բարձրացնում է, ահա՛ Նշանածս Թաշկինակէ ճօճում՝ ապա նա աջ թեւը տարուբերեց, թափ առեց նրան ու խմորի գունդը նետեց։ Բազմութեան մէջ իրարանցում ընկաւ, Հայկի նշանածը վազ տալով գունդը առեց փախաւ, պահակ զինւորը չկարողացաւ հասնել նրան, ու կատ-

ղած վերադարձաւ, վեր նայեց և հրացանը նշանի բռնեց, եւ Հայկի թեւից բռնած քաշ էի տալիս, նա բռնել էր երկաթ-ներից և պոկ չէր գալիս, չէր լսում իմ ստիպումներին և խնդրանքին.—Հայկ քե՛զ մատաղ, յետ քաշուիր, զինուորը հրացանը նշանի է բռներ... կը զարնի:

—Թո՛ղ, ընկեր, թող խնդրում եմ, տեսնեմ մերոն, մի անգամ էլ... ախր մէկ ու կէս տարի է չեմ տեսնել...

Նա տակաւին խօսքը չէր վերջացրել, երբ մօսինը ճչաց, գնդակը սուրալով եկաւ ծակեց Հայկի ճակատը, գագաթից դուրս ելաւ և հանդիպակի պատի մէջ մտաւ... Հայկը անխօս ընկաւ թեւիս վրայ, արիւնը ներկեց նրա ճակատը, տաք կաթիլները թռան երեսիս... ու նա անշնչացած էր...

ԽԱՉԸ՝ ԽԱՉԻՆ ԱՌՋԵՒ

ՄԱՅՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Գրեց՝ ՌՈՒԲԷՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ

Գիւղին պարզուկ մատուռին մէջ ծընկաչոք
Խաչելութիւն ոտքին տակ,
Այրի մ՚անդուլ կը հեծկլտայ, անողոք
Ցաւերն հոգւոյն բովանդակ:

Արցունքն աչքին կը բըրբըռայ շուրթն անոր
Խռովքներով հեւասպառ,
Զաղօթեր ան, տեսքն է անլուր, ահաւոր,
Կը հեկեկայ անդադար:

Ու յուսահատ կը յառի մերթ պատկերին
Ու կը հայցէ պատասխան,
Ի զո՜ւր սակայն, հեծքերն անոր կը մարին,
Ա՜խ, ո՛չ մէկ յոյս, ո՛չ մէկ ձայն:

*
* *

Այս այրին էր ընկճուած Ոգին Հայ Ցեղին՝
Որ խաչուելէ վերջ երկար՝
Եկեր ինկեր խաչին առջեւ ցաւագին
Կը բողոքէր ու կուլար...:

*
* *

Ես խելայեղ կը մտածեմ ցաւակէզ
Պատկերներուն այս դաժան.
Երկուքն ալ վեհ Գաղափարին ողջակէզ
Ինչո՞ւ համար խաչուեցան...:

Գողգոթայի բարձունքներուն մին ելած
Մեզի Աստուած ցոյց կուտար,
Ասո՞ր համար Չարին արդեօք մթամած
Խաչեց անի չարաչար:

Ու միւսըն ալ Գեղեցկութեան վառ, անշէջ,
Սէր-հաւա՞տքին համար իր
Արդարութեան, Ազատութեան ճամբուն մէջ
Կը խաչուի դեռ անձանձիր:

Բայց այսօր ալ՝ ան հոգեվարք, կենսասպառ
«Հերի՛ք, կըսէ, դեռ այսպէ՞ս...
Մի՛ ժպտիր ինձ, ալ չե՛մ կրնար դիմանալ.
Ըսէ կ՚յառնեմ քեզի պէս...:»

*
* *

Անպատասխա՜ն... Ու ծառացած զայրոյթով՝
Յիսուսի խաչն ոտքին տակ՝
«Պէտք է իմ խաչս հող հաստատուի ըշտապով
Կը գոռայ Երգն անպարփակ:

1911, Սեպտ. 10

Գ. ՄԱՍ

ՀԱՅ ՍԻՐՏ
ՀԱՅ ՄԻՏՔ

ԱՄՓՈՓ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅ ԴԷՄՔԵՐ

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏՆԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹՐԹՌՈՒՄՆԵՐ

ԱՆՄԱՀ ՄԵՌՆՈՂՆԵՐ

Այս բաժինով հետզհետէ պիտի ներկայացնենք Հայ Սիրտն ու Միտքը պատկերացնող բոլոր Հայ բարերարները, արուեստագէտները, դիւցազնները, տաղանդաւոր գիտունները: Ասկից վերջը պիտի ստեղծագործենք Հայ Սիրտն ու Միտքը. չէ՞:

ՀԱՅ ՑԵՂԸ ՌԱԶՄԻԿ

Գրեց՝ Տ. ՎԱՐԴԱՆ ՔՀ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

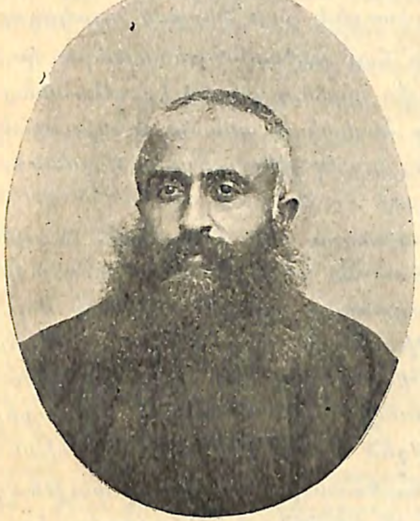

Տ. ՎԱՐԴԱՆ ՔՀ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

Հետ խնկելի Խորենացւոյն, այո՛, ամէնքս ալ կրնանք ըսել գոռոզ կերպով թէ, «Թէպէտեւ եմք ածու փոքր սակայն և ի մերում աշխարհիս գտանին գործեցեալ ԲԱԶՈՒՄ ԳՈՐԾՔ ԱՐՈՒԹԵԱՆՑ:» Այո՛, 40 դարերու հայութիւնը ճակատաբաց կրնայ ներկայանալ պատմութեան դատաստանին:

Եթէ Եանքի հայրենեաց հիմնադիր Բենիամին Ֆրանքլինն ու Ճորճ Վաշինկթոնը կը փառաւորեն Ամերիկայի պատմութիւնը, եթէ Կարֆիլտ մը, Ժորժ Կրանդ մը ու Թէոտոր Րուզվէլթներ Միացեալ Նահանգներու ներկային փառքերը կը ձեւացնեն, գիտնալ պէտք է թէ հազարաւոր տարիներու և բազմապիսի հանճարներու համաստեղութիւն մը կը պճնէ Հայութեան անցեալ, միջին ու ներկայ պատմութեան երկինքը և ես հնութեան մեծ գիտնական Արիստոտէլին բառերը փոխ առնելով կրնամ ըսել թէ, «Փառք կուտամ երկինքին որ քաղաքակիրթ Հայ ցեղէն ծնած եմ և չեմ Ասիացի բարբարոս. Հայ Քրիստոնեայ եմ և ոչ թէ տարբեր կեղեքող եկեղեցիներու անդամ:»

Ինչո՞ւ.—

Ա. Հին դարերը:

Առանց ընդունելու իսկ Խորենացիին «Ծննդաբանութիւն

Հայոց Մեծաց»ի չքեղ դրուագը, ուր Հայ ազգի նախահայր Հայկ Դիւցազն կը մղէ Քուշեան Նեբրովթին դէմ ազատութեան Ա. մարտը, տակաւին պարտական ենք ահագին հնութիւն մը տալ Հայոց ազգին ծագմանը և ընդունիլ թէ Հայ ցեղը ըստ արդի բեւեռագէտներու և ըստ Հերոդոտոսի նման ժամանակակից օտար պատմիչներու զէն ի ձեռին աշխարհակալած է Հայաստանը և հոն հիմնուած է իր պետութիւնը. այդ լեռնակղզին՝ ինչպէս կ'անուանէ զայն Գերման հռչակաւոր աշխարհագիրն Կարլ Րիթթէն՝ Հայ քաջարի նախնիքներու կորովի բազուկին առջեւ է որ իր կիրճերը բացեր է: «Սահմանք քաջաց զէնք իւրեանց», ահա Հայկական առածն որ աւանդուած էր ազգին մէջ երբ տասնըվեց դարեր վերջը գրի կ'առնուէր Խորենացիէն:

Ասորեստանեան բեւեռագիրներու մէջ Հայոց արի ազգին պատերազմները արձանագրուած են և արդի գիտնականներ կը նշմարեն երկար դարերու մաքառումի շրջան մը որ կը վերջանայ Արմէնիայի յաղթութիւնովը Ք. Ա. 707 թուին: Ասորեստանի հզօր ինքնակալը Սինաքերիմ կը սպաննուի իրենց որդիներէն և մարդասպանները առաջակողմեան Ասիայի մէջ ուրիշ փախչելու ապահով վայր մը չեն գտներ, բայց եթէ Արմէնիան, որ անկախ ու անվախ էր Ասորեստանի մեծազօր պետութեան ազդեցութենէն: 538 Ն. Ք. կը տեսնենք որ Երուսաղէմի կործանման մրմուռովը լեցուած ժամանակակից մարգարէն, որ զԿիւրոս ՕԾԵԱԼ ԱՍՏՈՒԾՈՅ կը կոչէր, կ'ըսէ. «Զայն տուէք Արարատեան թագաւորութեան և Աքանազեան գնդին, նետակալները բերէք, հանեցէ՛ք ամբարիշտ Բաբելոնին վրայ ու զայն կործանեցէ՛ք:» Հայ պետութեան դաշնակցութեան կը կռթնի Մեծն Կիւրոս, Աքեմենեան հարստութեան հիմնադիրը, և Հայոց ազգի զաւակներուն կորովի բազուկներն են որ Քաղդէաստանի դշխոյն՝ Մեծ Բաբելոնը հիմնայատակ կ'ընեն, որ կը կործանի անկանգնելի. գոգցես Թաթուլ դիւցազունին խօսքն է որ յետախաղաց ազդեցութիւն կ'ընէ և կը գրուի Բաբելոնի աւերակներուն վրայ.

«Եթէ Հայուն զարկածն է՝ ա՛լ չապրիր:»

Ապա Հռովմի հսկայ հաստատակամութիւնն է որ կռուգայ պատմութեան թատերաբեմին վրայ: Հայը էն առաջ կը թօթուէ Սելեւկեան խնամակալ ուժը իր ուսերէն և կը հիմնէ բնիկ Արշակունեան գահը և հիմնադիր Արտաքսիա, Հայ պետը, կը հիւրընկալէ իր երկրին մէջ Հռովմի ահաւոր թշնամին՝ Կարկեդոնի առիւծ, Աննիբալը, մինչդեռ առաջակողմեան Ասիոյ 12 պետութիւնները կը մտմտային հիւրընկալել զայն:

Տեսարանին վրայ կուգայ Մեծն Տիգրան Բ. և ամբողջ արեւելքի տիրապետութեան մականը Հայ ցեղին ձեռքն է և Հռովմ, անպարտելին՝ կը սարսափի Տիգրանի անունէն: Սելեւկեան պետութիւնը կ'ընդհարուի Հայ վէմին և կը փշրուի ու ա՛լ չի վերականգնիր: «Արքայից Արքայ» վերտառութիւնը կ'ընծայուի անոր բոլոր ազգերէն ու ազինքներէն և որուն խօսուն վկաներն են Հռովմի պատմիչներն ու անխօս վկաները, հողաներքեւէն դուրս եկած Տիգրանին կարել տուած դրամները, որոնց վրայ անիկա բազմած է և Սելեւկեան ալ իր գահին ոտքերուն տակ ընկճած կ'երեւի: 25 տարիներ միայն կը տեւէր մեր պատմութեան փառահեղ այդ ժամանակամիջոցը, վասն զի Հռովմ իր առուգութեան շրջանին մէջն է ու առաքինի իր զօրապետներն ու անձնդիր լէգէոնները կրցան կասեցնել Տիգրանի աշխարհակալութիւնները: Հայը իշխողի դերքէն կը քաշուի, սակայն Կիկերոն դողալով կը յիշէ իր դիւցազնին՝ Պոմպէոսի, Հայ դիւցազանց յաղթած ըլլալու պարագան, վասն զի Հռովմի պայքարող ոգին իսկ երգած էր, «Մի՛ վարեր զօրս ի Հայաստան, քանզի չէ բարւոք:»

Ու քիչ մը վերջը Հռովմի Բ. փորձը կը սկսի բոլորովին զգետնելու Հայ ու Պարթեւ դաշնակից ազգերու ուժը: Այդ փառքը ինծի պէտք է պատկանի կ'ըսէ եռապետներէն Կրասոս ու կ'արշաւէ Հայաստան: Վիրաւորուած առիւծը կը զարթնու և անոր վրէժխնդրութիւնը ահաւոր կ'ըլլայ: Կը յաղթուին Հռովմի լէգէոնները և Կրասոս կը քաւէ իր ոճիրը պատերազմի գերի բռնուելով: Ու մեր նախնիք գեղեցիկ պատասխան մը կուտան. ընչաքաղց այդ վեհապետին ոսկին կը հալեցնեն և Կրասոսին կոկորդն ի վար կը լեցնեն ըսելով. «Ահա ոսկի, կե՛ր ու կշտացի՛ր:» Իցիւ թէ չահախնդիր Եւրոպայի մեծ դիւանագէտները ձեռքերնիս անցնէին և մենք ալ մեր արի նախնեաց այդ դասը տալու կարող ըլլայինք անոնց, գուցէ ամէնային:

Մինչեւ Դ. դար յետ Քրիստոսի մեր պատմութիւնը դիւցազներգութիւն մըն է։ Պարսիկ, Հռոմ. պետութիւններ գեղեցիկ մեր Արմէնիային գերիշխանութիւնը իրարու ձեռքէ յափշտակելու կը ճգնին, սակայն ԱՌԱՆՑ ՀԱՄԱՐՁԱԿԵԼՈՒ Հայ ինքնավարութեան բանով մը վնասելու և Հայը մերթ մէկին մերթ միւսին հետ դաշնակից ու բարեկամ կ'արժեցնէ իր գոյութիւնը։ Քրիստոնէութիւնը կուգայ և ցեղին մէջ կ'արմատանայ։ Ազնուական և կատարեալ քաղաքակրթութեան մը որդեգրութիւնը չի նուազեցներ ցեղին ռազմական ինքնապաշտպան ոգին։ Հայը չի աշխարհակալեր, բայց չի նուաճուիր։ Իր պետական մեքենականութիւնը կը շարունակէ հարեւան հսկայ պետութիւններու նախանձաբեկ ոտոխութեանց մէջ ալ։ Լանկֆէլլօն երէկ Ամերիկայի մէջ, իսկ անկից տասներկու դարեր առաջ Եղնիկ Կողբացին՝ Հային համար էր կարծես որ կ'ըսէին թէ, «Այս կեանքը պատերազմ մըն է,» ու Հայ պատմութիւնը առ նուազն 33 դարերու անհեղ մրցումներու պատմական արձանագրութիւն մըն է, որուն մէջէն դուրս կուգայ Հայը արիւնլուայ բայց յաղթական, այո՛, յաղթական, վասն զի թաղեր է իր բոլոր հարեւան աշխարհակալ ազգերը, որ իրեն վրայ բռնացեր էին և ինք թէեւ ջախջախուած, կտորուած և սակայն կանգուն և կառչած իր սրբազան հայրենիքին, ապագայի հաւատքով աւլցուն. չէ վնասեր

ՀԵՐՈՍՈՒՀԻ ՆԱԶԵՆԻՆ

ուրիշին, չպիտի վնասէ ուրիշին, բայց որ տուեալ պայմաններու մէջ իր գաղափարին, ցեղին, հաւատքին ինքնուրոյնութիւնը լման պահելու համոզումն ունի, զինուորն է ազատութեա՛ն, գաղափարի ազատութեա՛ն։

Քրիստոնեայ Հայաստանն է որ ծնունդ կուգայ Մամիկոնեան դիւցազանց և որոնք 302—693, չորս դարերու մէջ ա՛յնպիսի հերոսական կռիւներ կը մղեն արեւելքէն եկող Սասանեան հեղեղին, հարաւէն եկող տարբեր հեղեղներու դէմ, և որոնց նման հրաշալի դիւցազներգութիւն մարդկային ազգը հին դարերու մէջ Հոմերոսի Իլիականին մէջ կարդացեր էր մինակ և Նոր ժամանակներու մէջ Պօէրական դիւցազնամարտին մէջ տեսանք։ Ու Մամիկոնեան փաղանգանց մէջ ա՛յն որքա՛ն անման են Մուշեղներն ու Վահանները, բայց որքա՛ն աւելի անմահ անո՛ւն Կարմիր Վարդանը, բոլոր հայ պատմութեան ներկայացուցած հերոսներուն մէջ պանծալին ու պաշտելին։ Եթէ Վաշինգթօն Ամերիկայի անմահանուն ազատաբարը գաղափարի կռիւն էր որ կը մղէր ամերիկեան դաշտերուն մէջ յամին չնորհաց 1776, ինչո՞վ նկուն, ինչո՞վ նուազ էր Վաշինգթօնէն Աւարայրի ճակատամարտը մղող Մեծ Ոգին, երբ յամին չնորհաց 451 կը մղէր Հայ պատմութեան ամէնէն երեւելի և ամէնէն բախտորոշ այդ պատերազմը։

Բ. Միջին դարերը.—

Չորս դարեր անշուք է մեր պատմութիւնը ըստ երեւոյթին, բայց ազգին հանճարը իբրեւ ռազմիկի կը փայլի երբ կը շարունակէ իր յեղափոխական շարժումները. վկայ՝ Բագրեւանդի պատմական մեծ կռիւը։ Բագրատունիներու դիւանագէտ ու ռազմագէտ իշխանական տոհմը կը շարունակէ առաջնորդը ըլլալ Հայուն ռազմիկ աւանդութիւններուն և Գարա-Բաղա-Էլ-Բէպիրի եղերական արարքներուն վաղորդայնին իսկ Մեծն Աշոտ կը հիմնէ իրերու ա՛յնպիսի կացութիւն մը, որ Պաղտատի Խալիֆայութիւնը Մոսթային պիլլահի կամ Վաթէք պիլլահի նուրբ հակազդութեանէն առաջնորդուած կը ստիպուի անուշ տեղը կապել խնդիրը և ճանչնալ թէ Հայ քաջարի ցեղը հասունցած է իր թագաւորութիւնը վերականգնելու գործին, և Բագրատունեաց թագաւոր կը հռչակէ Աշոտը։

Սէլճուգներու արշաւանքը և Բիւզանդիոնի դաւերը վերջ

մը կուտան Բագրատունեան շրջանին և կը սկսի անվերջ գաղթականութիւնը։

Անդրանիկ գաղթականութիւնը ռազմիկներու փառաւոր խումբերէ ձևացած է, որոնք Կիլիկիան կը գաղթաւորեն և Բիւզանդեան կայսրութեան ձեռքէն կը կորզեն այդ փառաւոր հողամասը և կը հիմնեն մեր վերջին հարստութիւնը։ Ռուբինեան պատմական ցեղը երեք դարեր հոն կ'իշխէ, հերոսական կռիւներով, առիւծի մրցումներու պատմութիւններով լիքն է մեր ցեղին երեք դարեան այդ կեանքը. Ա. դարը կը սկսի Կիլիկիայի մէջ տեղաւորուելու և քայլ առ քայլ Յոյներու ձեռքէն կորզելու պայքարներովը և կը վերջանայ Մեծագործ Լևոն Ա.ի թագաւոր հռչակուելովը. Բ. դարը փառաց շրջանն է ուր աշխարհակալ Թաթարներու հզօր բանակին դաշնակից Կիլիկեցի Հայ քաջերու բանակներ կը մաքառին և անկումը կը պատրաստեն զանազան ասիական պետութիւններու. իսկ Գ. դարը ինքնապաշտպանութեան կռիւներն են որ կը մղուին և ուժին առջև տեղի կուտան։

Մեծն Յուստինիանոսի օրերուն է որ կարծեմ Զ. դարին մէջ Իտալիոյ անուանի Բելիսարիոս փոխարքային կը յաջորդէր Ներսէս Պատրիկը, մին այն հայերէն որոնք Յունաց երկիրը պանդխտած էին և իրենց տաղանդովը յառաջացած։ Ներսէս Պատրիկ հայութեան պարծանքն էր Ոստրոգոթներու ոտնձգութիւններու ջախջախողը և Իտալիայի մէջ Բիւզանդեան Կայսրութեան իշխանութիւնը հաստատողը. ու հոն զարմանալի պարագայ մը կը յիշեմ, շատ յեղեղուած է մեր հակառակորդներուն կողմէն Հայուն թոյլ կամ թէ չափէն աւելի աւետարանական ներողամտութեան գործելակերպը։ Արդ, պիտի գիտնանք թէ Յոյն արքունիքի մէջ հայ փոխարքային նախանձող մարդիկ չարախօսեցին շարունակ Ներսէսի դէմ և կայսրուհին բոք մը կը խրկէր Ներսէսին և նախատալից նամակ մը թէ «Եկո՛ւր և իբրև իմ ներքինիս բոք մանէ՛»։ Ներսէս Պատրիկի մէջ հայ արիւնը եռաց ու պատասխանեց Յոյն արքունիքին. «Ներսէսը ա՛յնպիսի բոք մը պիտի մանէ որ Բիւզանդիոնի Կայսրութիւնը յաւիտեան չպիտի կրնայ քակել այդ մանուածը»։ Եւ իրօք Ներսէս իր վիրաւորուած արժանապատուութեան վրէժը լուծեց Լոնգոբարդացիները Իտալիա

հրաւիրելով և թոյլատրելով որ անոնք տիրանան ամբողջ երկրին. Բիւզանդիոն առ յաւէտ կորսնցուց իր տիրապետութիւնը։

Միջին դարերու մէջ՝ 1000 տարուան ընթացքին քրքրեցէ՛ք Բիւզանդեան Կայսրութեան պատմութիւնը և անոր մէջ եղող մէկ քառորդ շրջանը, այսինքն 250 տարիները, որ փառաց և յաղթութեանց շրջանը կը կազմեն, պիտի տեսնէք որ ռազմական հանճար ունեցող հայ զօրավարներէ ընտրուած կայսրերու իշխանութեան միջոցներն են, Մօրիկ, Վասիլ, Լևոն ևն. ևն.։

ԳԵՈՐԳ Ծ. ՎՐԴ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

Գ. Նոր դարերը.—

Քաղաքական կեանքի դադրումի օրերն են մեզի համար Նոր ու ժամանակակից դարերը, բայց միթէ իսպառ հանգա՞ծ են ռազմիկի յատկութիւնները, զոր մեր Հին ու Միջին Դարերու նախնիք այնքա՜ն պանծալի կերպով ցուցադրած էին հազարաւոր պարագաներու մէջ. ո՛չ։

Հինգ դարերու կեանքին մէջ մայր երկրին մէկ ծայրէն միւսը եթէ համախումբ գործունէութիւն մը չէ նշմարուած ալ Հայ ժողովուրդին մէջ, իր վրայ ծանրացած լուծը թօթափելու, և սակայն փառաւոր, կտրուկ, առանձնական հզօր ճիգեր և շարունակեալ կտրիճ գուպարներ կը զարդարեն նաև մեր անցքացեալ պատմութեան և այս էջերը։

Սասունի մէկ երկու դարեր տևող ժամանական իշխանութիւնը. դեռ երէկ վերջացող Սիւնեաց երկրին Խամսայի Մելիքութիւնները. Տաւրոսի բարձանց վրայ թառող բուռ մը քաջ Զէյթունցիներու հերոսական դարաւոր պայքարները։

Դեռ դարուկէս առաջ Դաւիթ պէկի ու Մխիթարի ու Տէր Աւետիքի հսկայ ձեռնարկը՝ նորէն վերականգնելու համար հայ հայրենիքը, ցոյց կուտան թէ չէր մարած բոլորովին հայուն մէջ ռազմիկի ազնուական զգացումն ու կորովը, հապա մոխիրի տակ անթեղուած կայծ մըն էր եղած։

Իսկ երբ օտար երկիրներու պատմութեան մէջ երթանք խորասուզուիլ, հոն ինչե՛ր պիտի տեսնենք: Եւրոպայի մեծագոյն ռազմավար Նաբօլէօն Պօնաբարթի դէմ եթէ Անգլիացի Ուէլինկթընը կը ճակատէր տարիներով, և ահա պատմութիւնը մեզի կը ցուցնէ Ռուս բանակին հրամանատար Բագրատունի հայ զօրավարը, որ Ռուսաստանի մէջ Պօնաբարթի կատարած արշաւանքին դէմ կը խիզախէ և կը յաղթէ, ու թերեւս Պերէզինայի անցքին սարսափելի դրուագը հայ ծրագրին արդիւնքն էր, ուսկից դժուար կ'ազատէր ամէն դարերու մեծագոյն աշխարհակալը:

1827ին Ռուս պետութիւնը որպէսզի ամրապէս հաստատուէր Կովկասի մէջ, հայ Մատաթովը հրամանատար կը կարգէր Պարսկաստանի դէմ եղած իր պայքարին և որուն հրամանին ներքեւ էր որ հայ կորիճները բիւրաւոր թուով կը զինուորէին Աւարայրի 15 դարեր առաջ մղուող պատերազմին վրէժը լուծելու: Անոնց առաջքէն կ'երթար Աշտարակեցի Ներսէսը ու Պարսկաստան տեղի կուտար հայ քաջերէ բաղկացած այդ բանակին. ու մինչեւ այսօր Պարսիկ կիներ իրենց խեւ տղոց որբանին քով վախ ներշնչել ուզելով «Մատաթն եկաւ» կ'ըսեն:

Վերջին Ռուսօ—Թուրք պատերազմը շատ թարմ է յիշողութեան մէջ. այդ դժբախտ պատերազմը շահեցաւ Ռուսիան բայց անմահացող զինուորական հանճարները Ռուսները չէին:

Լօրիս Մելիքօֆներու, Տէր Ղուկասօֆներու և մանաւանդ Լազարէֆներու գործած քաջութիւնները, բանեցուցած վարպետ հնարքները, ամէնքը զարմացուցին: Իսկ եթէ ուզէք նորէն ընդդիմախօսել, պիտի ըսեմ սա ապացուցեալ իրողութիւնը թէ Նոր Արմաւիրցի 700 հայ կամաւորներէն 500ը Ս. Գէորգ պատուանշանով վարձատրուեցան Ռուսիայէն:

Ու դեռ նոր ժամանակներէն ապացո՞յց կ'ուզէք: Ինչ էին հերոսական կռիւները զոր մղեցին Մուրատն ու Անդրանիկը, ինչո՞վ նուաղ էին անոնք իրենց պայքարներուն մէջ Միաուլիէն ու Պոցարիսէն(*):

Բռնապետութիւնը սարսեցնելու համար 20 տարիներու շարունակեալ պայքարները չէ՞ն արդարացներ զմեզ ու չէ՞ն սրբագրեր մեր ցեղին վրայ դրուած ամբաստանութիւնը թէ հայերը ռազմիկ չեն:

(*) Չի մոռնանք նաեւ Եփրեմը: Ծ. Խ.

Միթէ Ճաբոնական պատերազմին մէջ Թոխաթէլեաններ հայուն պատիւը բարձր չի բռնեցի՞ն, և եթէ Ռուսաստան տար Հային իրեն արժանաւոր տեղը, Ճաբոնական պայքարին մէջը, միթէ այդքան անփառունա՞կ պիտի ըլլար իր պատմութիւնը. անշուշտ ո՛չ:

Ու այսօր Օսմանեան փառաւոր հայրենիքը երբ կը հրաւիրէ իր զաւակ Հայը որպէսզի զինուորագրուի, ինչո՞ւ չի հաւատանք թէ Օսմ. Բանակին մէջ ա՛յնպիսի տարր մը կ'աւելնայ որ իր ծոցէն դուրս պիտի տայ Լազարէֆներ ու Շէլկովնիքովներ, որոնք Օսմ. փառապանծ դրօշակին փայլը ազգերու և ազանց մէջ անգամ մը եւս պիտի պանծացնեն:

Վերջին խօսքս՝

Չէրքէզ լեռնականներ ապստամբած են Ռուս աշխարհակալութեան դէմ և 25 տարիներ մաքառած են ազատութեան դատին համար: Արի այդ ազգին քաջ իշխանը Շէյխ Շամիլ, ուր ուրեմն կ'ապաստանի վերջին միջնադարին մէջ ի Տաղաստան 400 քաջերով և կ'ըսէ. «Ո՛վ որ յանդգնի ներս մտնել չէնքէն, պիտի սպաննենք»: Ռուս հրամանատարը ի զուր իր զօրքերուն մէջ մունետիկ կը հանէ մեծ վարձատրութիւններ խոստանալով ներս մտնել յանդգնողին: Միայն հայ մը կը գտնուի որ կը խիզախէ ու կ'երթայ միմագրու մահուան: Լազարէֆն է այն և Շէյխ Շամիլ վեհանձն կը գտնուի և զարնել չի տար զայն և իրեն պատիւ կը սեպէ հայ հասարակ զինուորին անձնատուր ըլլալ եւ այն:

Օրինակը շատ սրտապնդիչ չէ՞, երբ մեր հայ եղբայրներ պիտի զինուորագրուին Օսմ. փառահեղ բանակին մէջ, գիտնալ թէ Հայը իբրեւ ռազմիկ ա՛յնքան բարձր արժանիքներ ցուցադրած է բովանդակ հնութեան, միջին դարերու եւ նոր ժամանակներու մէջ, որ մեզի ամէնուս ալ կը մնայ սրտագին փափաքել մեր նոր ասպարէզին և Թուրքիոյ Հայութեան մէջ ալ վերապրեցնել ու վերազարթեցնել Հայ ցեղին ռազմիկի փառաւոր զգացումներն ու գործերը:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. Կ'ԵՐԳԷ.—

Կանչէ՛ կռունկ, կանչէ, բանի գարուն է,
Ղարիպներու սիրտը գունդ գունդ արուն է.
Կռո՛ւնկ ջան, կռո՛ւնկ ջան, գարուն է,
Կռո՛ւնկ ջան, կռո՛ւնկ ջան, գարուն է,
Ա՛խ, սիրտս արուն է:

Կանչէ՛ կռո՛ւնկ, կանչէ՛, բանի արօտ է,
Աշխարհն է արեգակ, սիրտս կարօտ է,
Կռո՛ւնկ ջան, կռո՛ւնկ ջան, արօտ է,
Կռո՛ւնկ ջան, կռո՛ւնկ ջան, արօտ է,
Ա՛խ, սիրտս կարօտ է:

Կանչէ՛, կռո՛ւնկ, կանչէ՛, բանի արեւ է.
Աշնան կ'երթաս երկիր, եարիս բարեւէ.
Կռո՛ւնկ ջան, կռունկ ջա՛ն, արեւ է,
Կռո՛ւնկ ջան, կռունկ ջա՛ն, արեւ է,
Ա՛խ, եարիս բարեւէ:

Ծնած է 1874ին Ատանա. ուսումը ստացած է տեղւոյն վարժարաններն եւ Այնթապ Կեդր. Թուրքիոյ Գոլէճին մէջ: 1891ին Ամերիկա կ'անցնի եւ կը հետեւի բժշկութեան Պալթիմորի Գոլէճին մէջ, զոր կ'աւարտէ 1896ին եւ կը ծառայէ տեղւոյն հիւանդանոցին մէջ:

Կիլիկեան աղէտքէն յետոյ կը զգայ թէ ներքին հզօր ձայն մը —վիրաւոր Հայրենիքին ձայնը ապահովապէս— զինքը կը կանչէ դէպի քանդուած Կիլիկիան: Ու ինք հակառակ հիւանդագին վիճակին՝ 1910 Ապրիլին կը դիմէ հոն՝ ուր կը մեռնէր, իր խոէալին ճամբուն վրայ, 1911, Օգոստոսին:

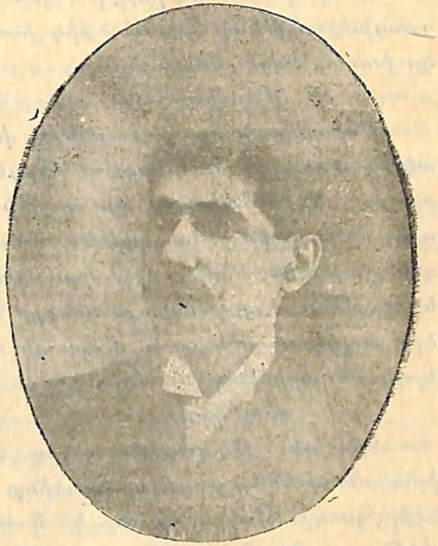

ՏՈՔԹ. ՆԱԶԱՐԷԹ ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

Ստեփան Բարբութլեան՝ իրեն յատուկ հզօր ու տիրական ոճով կը պատկերէ Տոքթ. Գալուստեանի կեանքը: Արցունքոտ աչքերով կը զետեղենք հոս այդ հոգեցունց ու յուզիչ էջը:

ՆՈՐ ՀԵՐՈՍԸ

Գրեց՝ ՍՏԵՓԱՆ ՔԱՐԲՈՒԹԼԵԱՆ

Մահուանդ բօթը, զոր հեռագիրը գուժեց միտւոր գաչոյնի մը պէս, ընկճեց ու զգետնեց մեր հոգիները: Մհ, արիւն կը փորուի մեր ներսիդին, Նազարէ՛թ, և երբ բարեկամ, երբ ընկեր, երբ գաղափարակից այնքան խոր ու համայնակուլ է մեր ցաւը, որ կարծես կը մոռնանք ամէն բան ու կը փորձուինք կշտամբել քեզ.

«Ինչո՞ւ գիտակցօրէն դէպի մահ խոյացար ժողովուրդի մը համար, որուն ստուարագոյն զանգուածը, ոտքի վրայ գերեզման մը, տեսարան և վարագոյր կը սիրէ տակաւին, որ իր

վաղուան ճակատագրի կերտումին մէջ՝ խնդանքի և ժամանցի նիւթ կը մնայ միայն...»:

Ու կը լսեմ, Նազարէ՛թ, քու պատասխանդ, մարտիրոսի յանդիմանութեան նայուածքիդ խառնուած, որ կը դառնայ ու կը խոնարհեցնէ մեզ.

— Է՛, ինչ փոյթ...

Սոխակի մը պէս որ երգելու իր ճակատագրին միայն գիտէ հնազանդիլ, որ կ'երգէ՛, կ'երգէ՛, կ'երգէ՛, մինչեւ հոգեբառ և լանջակտուր կը պայթի ու վար կ'իյնայ ճիւղէն, դուն ուխտեցիր, Նազարէ՛թ, ճակատագրիդ լուծին դիմել, զոհողութեան երգիդ մէջ կտո՛ր կտո՛ր հատնիլ, բարոյական և նիւթական պարտքի քաոսները քու շունչովդ լեցնել, և երբ հոգիդ պայթեցաւ ու մահուան մէջ սպառեցաւ, դուն քու երգդ գոռացիր նորէն մեզի.

— Է՛, ինչ փոյթ...

Կը յիշեմ թէ ինչպէս հոգիդ կը քանդուէր երբ հայրենի իրականութեանց շուրջ կը խօսէինք: Բառ չունէիր, խօսք չունէիր դուն: Ջիղերդ էին որ կը կոտրէին ու դուրս կը թափէին, ցաւին արիւնն էր որ կը հոսէր բերնէդ:

Ու չգիտցար: Տենդերացունց հայրենաքաղձութիւն մը տուաւ տարաւ քեզ: Եւ կինդ ու զաւակներդ գրկած՝ սլացար դէպի վերածնութեան գործը ըղձացած Ատանայիդ, քու հայրենիքիդ, որ, այսօր, աւա՜ղ, նորէն կը սգաւորուի քու անփոխարինելի կորուստովդ:

Ի՜նչ անպատմելի երջանկութեան օր մըն էր ան, Նազարէ՛թ, երբ քու փոքրիկներուդ ձեռքէն բռնած, դէպի հայրենի կորսուած ափերուն յառեցար պահ մը և ըսիր.

«Ցնծացէ՛ք, ո՛վ լեռներ ու ձորեր, ցնծացէ՛ք, ձեզի կը բերեմ ահա ձեր անկապտելի իրաւունքները, ձեզի կը վերադարձնեմ բիւրիցս հարազատ ձեր ժառանգները:»

Քու երազիդ, քու գաղափարիդ հարսնիքին մէջ էիր:

Աշխարհի բոլոր հորիզոններէն «Աւերո՜ւմ, աւերո՜ւմ, աւերո՜ւմ» աղաղակեցին, իսկ դո՛ւն, պզտիկ, վտիտ ու խոնարհ մարդ, լանջքդ ամբարտակեցիր, հորիզոնացա՛ր և ետ արձագանգեցիր.

«Վերածնո՜ւմ, վերածնո՜ւմ, վերածնո՜ւմ»:

Որքան տարբեր ծներ էիր դուն մեր երէկի և այսօրուան գիրի ու խօսքի գիւղին գիւցազններէն, մեր Սասուններուն, Զէյթուններուն, և Պանքաններուն աղմկոտ և ապարդիւն հերոսներէն: Ազգային ճակատագրի կռիւին մէջ է՛ն վերջին կամաւորներէն՝ վաղուան յոյսին համար առաջինը եղար նետուող ու զոհուող: Եւ գիտակցութեան աստուածացումի ու հայութեան պէտքերուն գերագոյն ըմբռնողութեան րոպէի մը՝ դուն ուխտեցիր վերկենցաղումին և անշուք ստեղծագործութեան հերոս ըլլալու... Կամքէ կայծակ, որ ինքն իր մէջ կը զսպուի ու աննշմար կը թաղուի արիւնոտ մոխրակոյտներուն մէջ՝ զանոնք ներսէն տաքցնել կենսաւէտելու... անխոնջելի ճիգերէ դարբնուած գչիր, որ գիտէ անձայն ու առանձին ինքն իր վրայ գալարուիլ՝ կեանքի լուսանցք մը փորել բանալու... Վաղուան հաւատքին արիւնովը կարմրած վարդ, որ կ'երթայ հայրենի աւերներն ու աղբիւրները բուրաստանելու:

Ու դուն գացիր այդ ճիգը տարածելու, գերեզմանուած ծննդավայրիդ վրայ սրտիդ պարտէզը սփռելու: Գիտե՛մ, գիտե՛մ, թէ քու համակրութիւններդ թեւատարած մայրութիւններ եղան ու քու խնամքներդ՝ շողակաթ ու սիրապարոյր եղբայրութիւններ, երբ զանոնք լիառատ կը բաշխէիր անտիբական համայնքներու վրայ:

Դուրս եկուր, Նազարէ՛թ, այդ գերեզմանէն, պէ՛տք ունինք քեզի... Որովհետեւ Մահուան և Անօթութեան արհաւբաստաններուն մէջ— և ո՞ւր արդէն, հոգեպէս կամ մարմնապէս, անօթի և մահկանացու չէ մարդ— դուն գացիր թառիլ ու բոյն դնել՝ անօթի և արիւն լացող որբութիւններուն անսպառելի հայրութիւնը յանձն առնելու, կեանքի կտրտուք տարրերը քով քովի բերելու, կենդանութեան խարոյկ մը դէթ միացնելու, ա՛հ, ինչ կ'ըսեմ, մեր վաղուան կեանքին «երկնէր երկին և երկիր»ն ըլլալու...:

Դո՛ւրս եկուր, ո՛վ վաղուան կեանքին բանուորը, դո՛ւրս եկուր այդ գերեզմանէն, պէ՛տք ունինք քեզի... Դուն անոնցմէ էիր, որոնք Վաղուան սարսափին ունին հայութեան համար: Ու ամբողջ կեանքդ ի սպաս դրիր, որպէսզի այդ Վաղը, անճողոպրելի կատաղնատ, գազա՛ն ու արիւնարբո՛ւ Վաղը, գերագոյն հաշուեյարդար, մեր գլուխնե-

րուն վրայ առօրեայ առկախ դատավճիռ, որպէսզի այդ Վաղը, ճակատագիրներու քառուղիին վրայ կանգնած այդ մշտարթուն այլ դաւադիր Սփինքսը, հրաշափոխուի և դառնայ ըլլայ անուշ և ինքնամատոյց դիցուհին, կեանքի գանձերուն ու բարիքներուն առատաձեռն պարգեւիչը:

Ու վաղուան արշալոյսը ապահովելու բոլոր այս տքնութիւններուն և երկունքներուն մէջ, ո՞ւր է հայ միտքը կամ մտաւորականը, հայ դրամը կամ հարուստը, ո՞ւր ենք, ո՞ւր մնացեր ենք մենք, ո՞ւր է, ինչ կ'ընէ հայ երիտասարդութիւնը...

Տո՛ւր մեզի, ո՛վ ՆՈՐ ՀԵՐՈՍ, տո՛ւր մեզի, դէպի պապենական օճախները քու անջնջելի և հեռահաս բնազդներդ, դէպի հայրենի իրականութիւններն ու համակրութիւնները քու մէջդ հայրացած այդ գուրգուրանքէն, դէպի հայութեան կարելիութիւններն քու մէջդ խորվերապուած այդ հաւատքէն:

Բարձրացի՛ր, ո՛վ Սրտի և հաւատքի զանգակ, կեանքի փլուզուած մեր աղօթավայրերուն վրայ, ու քու կո՛չդ, քու հրաւէրդ հնչեցուր մեր հոգիներուն:

Ո՞ւր ենք, Նազարէ՛թ, ո՞ւր մնացեր ենք մենք, հայրենազուրկ, անտուն, պապուկ ու մուրացկան սերունդ...

Ո՞ւր է, ո՞ւր մնացեր է հայ երիտասարդութիւնը, ՊԱՏՐԱՍՏ ԲԱՂԱԲԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ ԱՆԵՐԵՍԱԲԱՐ ՄԱԿԱԲՈՒԾՈՂ...

Վա՜յ մեզի, ամօ՜թ մեզի:

Լոյս տեսաւ Ռ. Զարդարեանի «Մեղրագետ»ը՝ կարդացուելիք ժողովածոյ մը, մաքուր տպագրութեամբ: Գին՝ $12^{1}/_{2}$ ղրշ.:

*** Դեկտ. 1էն պիտի սկսի հրատարակուիլ «Միակ Ուղին» հոգեցունց վէպը՝ որ իր հրատարակութեան օրերուն աղմկեց ամբողջ Ամերիկան ու Եւրոպան:

Բաժանորդագրութիւն՝ $7^{1}/_{2}$ ղրշ. դիմել՝ Մանուկ Յ. Գօչուհեան, Մեծ Նոր Խան, թիւ 45, Կ. Պոլիս:

ՀԱՅ ՆԿԱՐԻՉՆԵՐ

Անգլիական մամուլը՝ այս տարի անգամ մ'ալ գնահատանքի էջեր նուիրեց Հայ տաղանդաւոր արուեստագիտուհիի մը՝ որ դժբաղդաբար անծանօթ մնացած է, եւ հիմակ, երբ ան ծանօթացուելու կ'աշխատուի՝ ոմանք կը կասկածին իսկ հեռուն Անգլիոյ մշուշապատ երկինքին տակ Հայ այդպիսի տաղանդ մը գոյութիւն ունենալուն:

ՕՐ. ԶԱՊԵԼ ՊՕՅԱՃԵԱՆ

Բայց Օր. Զապէլ Պօյաճեան անծանօթ մը չէ մեզի եւ բոլոր անոնց համար որ Անգլ. թերթերու հետեւած են: Մենք անոր յիշատակը գորովանքով պահած ենք մեր սրտին խորը, Եփրատ Գոլէճէն, ուր մեր մանկական ծիծաղկոտ օրերը անցուցինք:

Այս հիանալի արուեստագիտուհին ահա վերջապէս ըսենք թէ՝ Պէյլան է, մեր ցաւակոծ ու տաղանդաւոր բանաստեղծ Ռուբէն Որբերեանին երբեմնի դիցուհին, որ, աւա՜ղ բաղդը զարկաւ եւ այսօր անոնք իրարմէ հեռու կ'ապրին «Յիշատակի կարօտով» նուիրուած գեղեցիկին եօթնագլուխ Արծանին...:

Երկու տաղանդներ. ինչե՞ր կը մտածեն հիմակ, երբ Սիրոյ գերեզմանը դեռ կը տեսնեն լայնաբաց:

Մոռցա՜ծ...:

«Դուն Հա՞յ ես. — Ո՜հ այո՛: Շատ տարիներ առաջ հոն բան մը չպատահեցա՞ւ. ամբողջ ժողովուրդ մը չէ՞ր խողխողուեր:»

Այս խօսքերը կ'ուղղուէին երիտասարդ օրիորդի մը, որ դժբախտ երկրէն փախած էր, ուր ողբերգութիւն մը ծրագրուեցաւ, նախատինք քաղաքակիրթ զգացման, և պատմութեան մէջ անօրինակ խժդժութիւններ ի գործ դրուեցան:

Ան երջանկագոյն երկրի մը մէջ գտնուած ատենն իսկ, պիտի չի կարենայ մոռնալ այդ ամէնը. Եւ գրելով՝ կոտորածի միջոցին իր աչքով տեսած եղելութիւնները, նորավէպի ձեւով՝ Եսթեր տիտղոսին տակ, կը պատասխանէ յօդուածիս սկիզբը դրուած հարցման:

«Մոռցուա՜ծ, շատ դժուարին բան է կարենալ մոռնալը, բայց մեզի համար որ այս տեսարաններու միջեւ կը քալենք, որ կը լսենք ողբուկոծը այս կողոպտուած այրիներուն եւ մայրերուն, փոքր որբ տղոց որոնք կը թափառին փողոցներու մէջ շուներու նման—այն տեսարանները եւ ձայները պէտք են մեր մտքին առջեւէն ըլլան եւ մեր հոգիները լեցնեն մահու դառնութեամբ»:

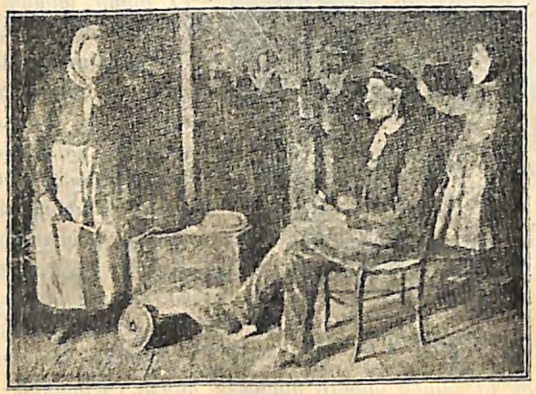

ԻՐԻԿՈՒԱՆ ԱՊՈՒՐԸ

Գրքին հեղինակն էր Օր. Զապէլ Գ. Պօյաճեան, որ «Վարդենի» կեղծ անուան տակ ժամանակին մեծ աղմուկ հանեց:

Օր. Պօյաճեան Տիարպէքիրէն է: Իր հայրը Հայ էր եւ անգլ. հիւպատոսական-գործակատար Թուրքիոյ մէջ: Մայրը Անգլիացի է, մեծ աղջիկը Սամուէլ Ռօճըրսի եղբօրորդին:

Կոտորածի ժամանակ Օր. Պօյաճեան ղրկուած էր Կիպրոս Նպաստամատոյց Յանձնաժողովէ մը, եւ անկէ 1896ին Լոնտոն եկաւ, ինքզինքը գեղարուեստի տուաւ՝ Սլէյտ դպրոցին մէջ, եւ ցուցադրեց իր նկարները Էլիզեան Սրահներուն մէջ: Սաս-

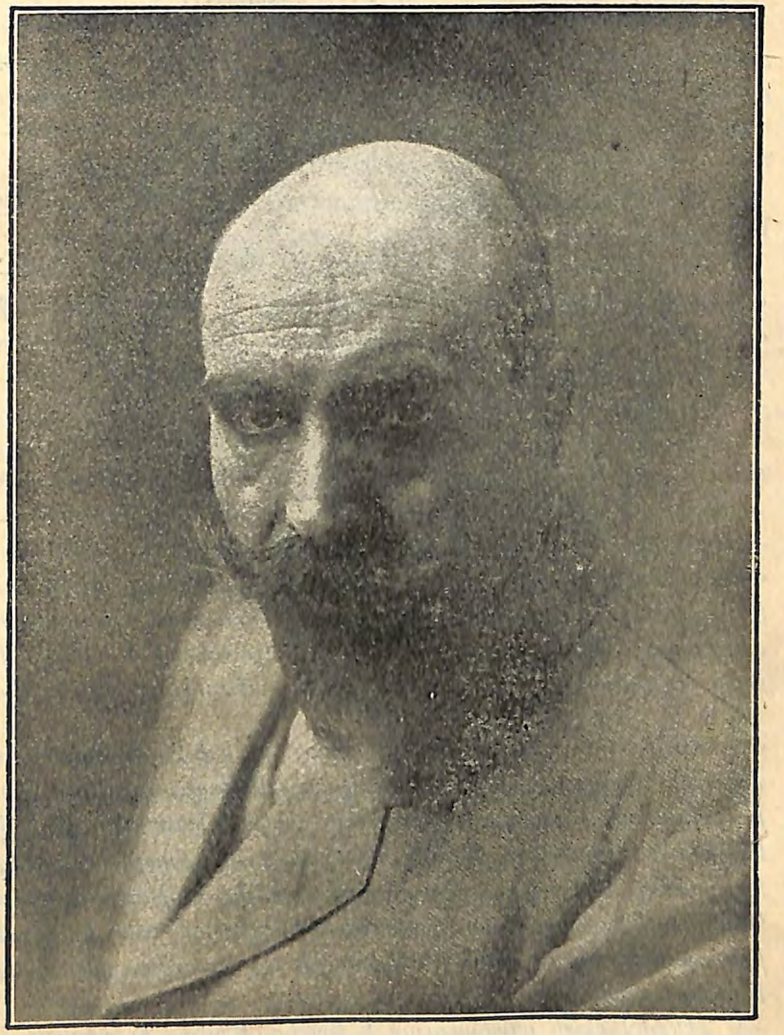

ՓԱՆՈՍ ԹԵՐԼԵՄԵՋԵԱՆ

Ծնած է Վան 1866ին, նախնական ուսուցումը ստացած է Վանի Ցանկոյաններու դպրոցին մէջ: Ատեն մը կը նետուի Մկրտիչ

չին անգամն է որ արեւելքցի տիկին մը կը ցուցադրէ Լոնտոնի գեղարուեստից ցուցահանդէսի մը մէջ։

Իր նկարներուն մէջ աչքի կը զարնէ գոյներու զարգացումը, անսովոր և ուժգին ոճով մը, որ ըսելն անգամ տարօրինակ է, կը թուի թէ չունի ոչ «հին» և ոչ «յատուկ» շրջան մը։ Մասնաւորապէս հիանալի են Բարձր Սավոյայի բնանկարներու հաւաքածոն, «Սամէիս»ը «Փոթորիկէն առաջ»ը։

Դիմանկարներուն մէջ՝ «Մայրս»ը և Վինցորի զուարթ կին մը։

Ցրանսական ներքին գեղջկական տեսարաններուն մէջ՝ «Դղեակի խոհանոց»ը և «Ապուրը», իսկ ջրանկարներու մէջ «Մզկիթ ի Լարնաքա, Կիպրոս կղզին», աչքի փոքր գոհար մըն է, ակնախտեղ և ալեծածան գոյներուն ջուրի մէջ ցոլացումներով և ուժով գծերովը։

Օր. Պօյաճեան ոչ միայն ճարտար նկարիչ մըն է, այլ նաեւ, արդիւնք թերեւս իր ծագման, ուր իրարու հանդիպած են Արեւելք և Արեւմուտք, ցցուցած է յայտնի տաղանդ զա-

---

Փորթուգալեանի տեսչութեան տակ գտնուող դպրոցին, բայց կիսատ կը թողու եւ կ'անցնի Ս. Բեդերսպուրկ կայսերական նկարչական վարժարանին հետեւելու համար։ Հոն շարունակելէ յետոյ մէկ-միւսի տարի կը տարագրուի իր ըմբոս եւ կը բանտարկուի մէկ ու կէս տարի։

Փանոս Թէրլէմէզեան նկարչութեան կը սկսի 96ին, ազդուելով մեծապէս Հայկական անարկու տառապանքէն։ Որպէս արուեստագէտ՝ իր երիտասարդի կեանքը անցուցած է արկածախնդրութիւններով։ Արմենական կուսակցութեան ամենաեռանդուն անդամներէն մէկը կը դառնայ եւ ատեն մը կը զբաղի զէնքի փոխադրութեամբ։ Պարսկաստան, Կովկաս եւ Վան մանաւանդ երկար ատեն կը գործէ իբր մարտիկ, եւ ո՛վ մտքէն կ'անցնէր թէ անիկա օր մը պիտի դառնայ Հայ պատուաբեր նկարիչ մը։

Թէրլէմէզեան գնահատուած է Բարիզ, Թիֆլիզ եւ այլուր։

Բայց ան անկէ վերջ պիտի տայ իր հրաշալի գլուխ-գործոցները երբ կարող ըլլայ իր ծրագիրները գործադրելու։ Չի պիտի՞ գտնուէր Հայ մը, ճշմարտապէս Հայ մը որ գէթ հասկնալ ուզէր անոր այդ ծրագիրը։

նաղան ճիւղերու մէջ։ Կը խօսի արեւելեան և եւրոպական բազմաթիւ լեզուներ, — անգլիերէն, հայերէն, ֆրանսերէն,

ՍԱՐԳԻՍ ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ

Կենսագրական գծեր.— Ծնած է Մալաթիա։ Նախ. ուսումն ստացած է տեղին ազգ. վրժ.ին մէջ յետոյ Սանասարեան վրժ. յաճախած է։ 1908ին Գաբրիէլ էֆ. Նորատունկեանի պաշտպանութեամբ Հռոմ կը մեկնի, ուր կը կատարելագործէ նկարչութիւնը։ Երեք տարիէն Հռոմի Ակադեմիայէն վկայական ընդունելէ յետոյ, Խաչատուրեան կ'անցնի Զուիցերիա, Գերմանիա։ Վերադարձաւ Կարին Աղրիզին ուր կը պաշտօնավարէ Սանասարեանի մէջ։

Սարգիս Խաչատուրեան դեռ շատ երիտասարդ տաղանդ մըն է։ Ունի շարք մը յիշատակելի նկարներ որոնց մէջ նշանաւոր են մանաւանդ «Մահ եւ Կռիւ»ը, «Վրէժը», «Կնոջ մը պիւստը», Տեսարան մը Հարէմի Կեանքէն»ը, «Օձին սէրը» եւն.։

Բայց օր մը անոր գլուխ-գործոցները պիտի համրենք, կը յուսանք։

թուրքերէն, ռուսերէն, յունարէն, իտալերէն, Էսբերանթօ, եւ հիմա՛ գերմաներէն կը սորվի։

Այս երկրիս մէջ Էսբերանթոյի մղում տուող ռահվիրանե-

ԴԱՒԻԹ ԴԱՒԻԹԵԱՆ

Ողբացեալ Ջութակահար

րէն մէկն է, որ սորված է Ֆրանսա, այդ լեզուին Անգլիա ժամանելէն շատ առաջ։

Անդամ է Ֆրանսական Ալպեան գլիւպին, եւ շատ անգամ մասնակցած է լեռնային վտանգաւոր արշաւանքներու։

Իբրեւ գերասանուհի՝ ծափահարուեցաւ Մամուլէն՝ «Ոգի Հայաստանի» իր նկարչական ներկայացման առթիւ։

Շատ կը սիրէ երաժշտութիւնը եւ հիանալի կը նուագէ։

Բուերը տարօրինակ հմայք մը ունին Օր. Պօյաճեանին համար, եւ կարելի պիտի չըլլար գտնել աւելի յարմար նշանաբան մը։ Օր. Պօյաճեան կուգայ երկրէ մը որ աւերակներով լեցուն է, եւ անոնք մարդերու ձեռքով կործանուելէ առաջ, մարդկային բնակարաններ էին, իսկ հիմա անոնց միակ բնակիչները բուերն են։

Կենսագրական գծեր.— Ծնած է Կ. Պոլիս 1865ին: Ուսումը ստացած է Պօյաճի գիւղի եւ Ռումելի Հիսարի ազգային վարժարաններուն եւ Ռոպէրթ Գոլէճի մէջ: 1884ին Եգիպտոս կ'անցնի, ուր Ռամլէի երկաթուղիներու ընկերութեան մէջ կը մտնէ իբրեւ պաշտօնեայ եւ 1903ին կ'ըլլայ Աղեքսանդրիոյ Թրամվէյին եւ Ռամլէի Երկաթուղիի միացեալ ընկերութիւններու փոխ-Տնօրէնը: 18 տարիներ հանրային գործունէութեան նուիրուած անդադար կը ծառայէ ամէն զոհողութեամբ: Սրտի մարդ մը բացարձակ, ո՛չ մէկ անձ վիրաւորուած է իրմէն, կ'ըսեն. անգործ հայերու Նախախնամութիւնն եղեր է ան մինչեւ իր վերջին շունչը: Կը մեռնի 1911 Աղեքսանդրիոյ մէջ, ուր շքեղ յուղարկաւորութեամբ կը թաղուի:

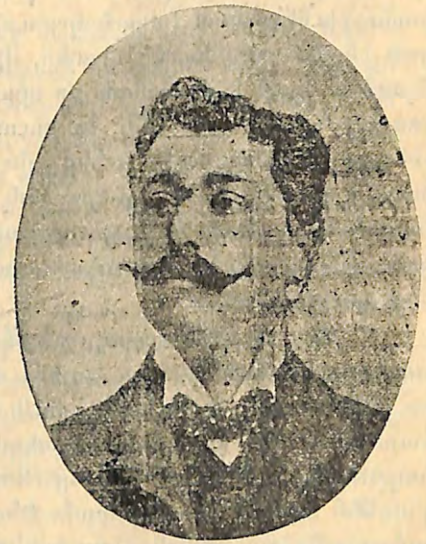

ԳԱՌՆԻԿ ՋՂՈՒՔՃԵԱՆ

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

(Ուրուագիծ)

Գրեց՝ Գ. Լ. ՈՐԴ-ՄԵՍՐՈՊ

1. *Հայ լեզուին կրած ազդեցութիւնները*.— Հայ լեզուն արիական բունին մէկ հարազատ ճիւղն ըլլալով հանդերձ, կրած է՝ դարերու ընթացքին՝ զանազան ազդեցութիւններ եւ փոփոխութիւններ: Ժողովուրդի մը լեզուն արդէն մեծապէս կ'ազդուի նոյն ժողովուրդի քաղաքական ու ընկերական պայմաններէն: Այսպէս ալ եղած է մեր լեզուին համար: Այլեւայլ իշխանութիւններ կամ քաղաքակրթութիւններ հետզհետէ եկած անցած են մեր ժողովուրդի վրայէն, միշտ թողելով իրենց հետքերը: Այսպէս, եղած է ժամանակ որ պարթեւները, պարսիկները տիրող եղած են Հայաստանի, եւ տուած են Հայերուն ինչպէս իրենց բարքերէն նոյնպէս իրենց լեզուէն շատ բան: Մակեդոնացի Աղեքսանդրէն ետք Հայաստան ենթարկուած է յունական քաղաքակրթութեան, եւ յաջորդաբար հռովմէական, արաբական, թաթարական, լատինական, թուրքական, ռուսական եւն. ազդեցութիւններուն:

2. *Ուրարտական ազդեցութիւնները հայերէնի մէջ*. — Այդ ազդեցութիւններէն առաջ Հայերը ազդուած են նաեւ Ուրարտացիներէն: Երբ արիական լեզուն խօսող Հայերը կը մտնեն Հայաստան, հոն կը գտնեն բաւական լաւ կազմակերպուած ու քաղաքակրթուած ժողովուրդ մը: Զանոնք ձուլելով իրենց մէջ, կ'առնեն նաեւ բաւական բան: Կ'ազդուին անոնց բարքերէն, սովորոյթներէն, կրօնէն, կազմակերպութենէն եւ լեզուէն ալ: Հայերէնը փոխ կ'առնէ անոնցմէ կարգ մը բառեր, որոնց մէջ կան ասորերէն բառեր ալ. ինչպէս՝ *բերդ, կնիք, գուբ, թոնիր* եւլն.: Հայերէն լեզուի արիական մէկ յատկութիւնը, սեռերու գործածութիւնը, բոլորովին կը կորսուի. հոլովման կանոնները աւելի տուրանական կ'ըլլան քան արիական:

3. *Իրանեան փոփոխութիւններ հայերէնի մէջ*. — Ժամանակագրական կարգով հայերէն լեզուին վրայ կ'ազդեն նաեւ իրանեան լեզուախումբի մէկ երկու ճիւղերը, մասնաւորապէս Պահլաւերէնը եւ հին Պարսկերէնը: Հայերը Կիւրոսէն ու Դարեհէն սկսեալ սերտ յարաբերութեան մէջ եղած են իրանեաններու ներկայացուցիչ ցեղերուն հետ եւ մեծապէս ազդուած են անոնցմէ: Իրենց բարքերը, իրենց կրօնը եւ լեզուն չափէն աւելի ազդուած են. ա՛յն աստիճան որ մէկ քանի գիտնականներ հայ ցեղն ու լեզուն նկատած են իրանական ճիւղ մը: Հայերէնի մէջ մտած են ահագին թուով իրանեան բառեր, զենդերէն, պահլաւերէն, հին պարսկերէն, նոյնիսկ նոր պարսկերէն: Բայց ամէնէն աւելի ազդած է Պահլաւերէնը: Եղած փոփոխութիւններէն մեծագոյն մասը առնուած է հին պահլաւական կամ Արշակունեաց շրջանին: Սակայն հայ լեզուի քերականութիւնը, բաղդատմամբ փոխ առնուած բառամթերքին, շատ քիչ ազդուած է:

4. *Յունական ազդեցութիւնը հայերէնի մէջ*.— Մեծն Աղեքսանդրէն ետք ամբողջ Փոքր Ասիան յունական ազդեցութեան տակ ինկաւ: Սելեւկեան իշխանութեան օրով մանաւանդ, ա՛յն աստիճան առաջ գնաց որ Պարթեւներու թագաւորները անգամ յունարէն գիրով դրամ կը կոխէին եւ ինքզինքնին յունական անուններով կը յորջորջէին: Հայոց մէջ յունական ազդեցութիւնը ամենէն աւելի զգալի եղաւ Մեծն Տիգրանի օրերուն: Այդ շրջանին Հայերէնի մէջ մտած են բազմաթիւ յունարէն բառեր: Եւ սակայն յունարէնէ փոխ առնուած բառերուն մեծագոյն մասը ըլլալով զուտ եկեղեցական, իմաստասիրական եւն. բառեր, առնուած են քրիստոնէութեան հետ եւ նոյն իսկ գրի գիւտէն ետք: Այս վերջին տեսակները աւելի գրականութեան մէջ գործածուած են քան ժողովուրդին մէջ:

5. *Ասորերէնի եւ եբրայեցերէնի ազդեցութիւնը հայերէնի մէջ*.— Քրիստոնէութեան հետ եկած ազդեցութիւններէն մէկն ալ ասորականն էր: Ս. Գրոց եւ ասորի հայրերու թարգմանութիւններու միջոցաւ անցած են մեր մէջ բազմաթիւ ասորի բառեր: Երկու ժողովուրդներու դրացնութիւնն ալ պատճառ եղած է լեզուական այս յարաբերութեան: Իսկ եբրայական ազդեցութիւնը պարզապէս հրեայ գաղթականներու եւ Ս. Գրոց միջոցաւ եղած է:

6. *Արաբական եւ Լատինական ազդեցութիւններ.*— Արաբները երբ գրաւեցին Հայաստանը իրենց գրականութեամբ թէեւ առաջները չի կրցին մեծ ազդեցութիւն մը գործել, բայց իրենց շփումներով կարգ մը բառեր մտան հայերէնի մէջ: Իսկ լատինական ազդեցութիւնը սկսած է Ռուբինեաց շրջանին: Լատին կրօնաւորները, Ունիթոռները մէկ կողմէն, խաչակիրները եւ Ռուբինեաց լատինամոլ իշխանները միւս կողմէն, մեծապէս կ'ազդեն Հայերէնի վրայ ու կը դարձնեն զայն աղճատ լեզու մը:

7. *Թուրքական, Ֆրանսական, Ռուսական եւն. ազդեցութիւնները.*— Հայաստան 5—600 տարիներէ ի վեր քաղաքականապէս վայրավատին վիճակի մը մատնուած ըլլալով, ենթարկուած է զանազան ազդեցութիւններու: Այդ ազդեցութիւններուն մէջ նշանաւոր տեղ մը կը բռնեն թուրքերէնի, Ֆրանսերէնի ազդեցութիւնները: Առաջինը գլխաւորապէս թափանցած է կենդանի կամ խօսուած լեզուին մէջ, մինչ Ֆրանսերէնը արեւմտեան (պոլսական) գրական լեզուին վրայ միայն ազդած է: Նոյն կարգէն է գրեթէ ռուսերէնը, գերմաներէնը ու անգլիերէնը: Արեւելեան հայերէնի մէջ ռուսերէնն ու վրացերէնը բաւական մեծ տեղ կը բռնեն:

8. *Հայերէնի նախնական վիճակը.*— Այս բոլորը փոխառութիւններ են լոկ եւ լեզուին հիմնական կանոններուն չեն վնասած, ընդհակառակը ենթարկուած են անոնց: Հայերէնի նախնական վիճակը շատ չէր տարբերեր անշուշտ ուրիշ արիական լեզուներու նախնական վիճակէն: Լեզուները կեանք ունին. կը ծնին, կ'ապրին ու կը մեռնին: Այսպէս է նաեւ հայերէնի համար: Չենք գիտեր թէ Գրի Գիւտէն առաջ հայերէնի քանի՞ տեսակ բարբառներ կային, եւ ի՞նչ յատկութիւններ ունէին: Բայց կրնանք որոշակի ըսել թէ ոսկեդարեան գրաբարէն զատ կային մեր մէջ բազմաթիւ գաւառաբարբառներ, որոնք «Կորճայք» ալ կոչուած են: Թէ մեր հին գրաբարը խօսուած լեզո՞ւ մըն էր թէ գրաւոր հայերէն մը. պատասխանը պարզ է. կը խօսուէր ան եւ սովորական էր ժողովուրդին մէջ: Միայն թէ հաւանական է անշուշտ որ այդ հայերէնը մեր երկրին ամենէն կոկիկ բարբառն էր, արքունիքի խօսած լեզուն կամ այրարատեան ժողովուրդի խօսածը, եւ մեր թարգմանիչ հայրերը իրենց գրիչով քիչ մը աւելի կոկած են զայն:

9.— *Ոսկեդարեան լեզուին աղճատումը.*— Մասամբ քաղաքական աննպաստ պայմաններու տակ, մասամբ յունական գրականութեան ազդեցութիւնով ոսկեդարեան հայերէնը հետզհետէ սկսաւ աղճատուիլ, մանաւանդ Է. եւ Ը. դարերէն ասդին: Ժողովուրդին լեզուն հետզհետէ նոր փոփոխութիւններ կրելով դարձած էր ռամկօրէն մը, որ կամաց կամաց սկսաւ գլուխ բարձրացնել: Ռուբինեանց շրջանին Շնորհալիններու ջանքը, հին լեզուն կանգնեցնելու համար, գրեթէ ապարդիւն անցաւ, մինչեւ որ Մխիթարեան հայրերը եկան տպագրութեան միջոցաւ նոր կենդանութիւն մը բերել հին հայերէնի համար: Եւ սակայն հին գրականութեան ուսումը արթնցուց նոր գրական լեզու մը ունենալու բաղձանքը, որ առաջ բերաւ մեր աշխարհաբարը եւ ռուսահայերէնը: Բայց տակաւին կան բազմաթիւ գաւառաբարբառներ, որոնք ինչ ինչ կէտերով կը տարբերին իրարմէ: Մեր արեւմտեան գրական լեզուն Պոլսոյ գաւառաբարբառն է միայն, իսկ ռուսահայերէնը՝ Աժտերխան—Պարսկաստանինը:

11 Սեպտ. 1911

«Ժողովուրդին Քնար

— Մ'երթար, տղա՛ս, մ'երթար, մինակ կը մնանք,
Կ'երթաս ալ չես ի գար կարօտ կը մնանք.
— Մի՛ լար, մայրիկ, մի՛ լար, ես նորէն կուգամ
Ասկէ տասնը հինգ օրէն երազըդ կուգամ:
— Հոգի՛ս, երազով կարօտ չառնուիր:
— Մի՛ լար, մայրի՛կ, մի՛լար, դուն ինծի համար
ինչո՞ւ աշխարհք բերիր, մեռնելո՞ւ համար:

Ամէն կողմ փնտռեցէք Գ. Հ. Գալուստեանի (Կիլիկեցի) կրօնաշունչ բանաստեղծութեանց գրքոյկները՝ «Գեթսեմանի» եւ «Սըրբազան ներշնչումներ»: Գին միասին՝ 10 դրշ.:

*** *Մօտ օրէն լոյս կը տեսնէ Վահան Մալէզեանի քերթուածներու հաւաքածոն՝ «Կերոններ»ը:*

Կենսագրական գծեր.— *Մատթէոս Կաթող. ծնած է 1845 փետր. 12ին, Գում-Գաբու: Նախն. կրթութիւնն ստացած է Մայր վարժարանին մէջ, երեք տարի ալ Գումգաբուի Դուրսի վարժարանին մէջ: 1862ին մանկավարժ կը կարգուի Օրթագիւղ: 1864ին սարկաւագ կը ձեռնադրուի, 1869ին կուսակրօն քահանայ: 1870ին Խրիմեանի քարտուղար կ'ըլլայ Մատ-թէոս Վրդ. եւ 1873ին ծայրագոյնութեան աստիճան կը ստանայ: 1876ին Կոնիա կը մեկնի, ուր Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի: 1879ին Պատր. Փոխանորդ կ'ընտրուի: 1886ին Եգիպտոսի առաջնորդ կ'ընտրուի եւ 1894ին Պատրիարք: 1896ին կ'աքսորուի Երուսաղէմ ուր 12 տարի իր աքսորական մնալէ յետոյ՝ 1908 Հոկտ. 22ին դարձեալ կը վերընտրուի իբր Պատրիարք, ուսկէ երկու ամիս ետքը կ'ըլլայ Բ. Հայրիկը Հայոց, բայց Երկաթեայ Պատրիարքը զոհն կ'ըլլայ Կսկիծին եւ հոգին կ'աւանդէ Դեկտ. 11, 1910ին: Համազգային սուգ:*

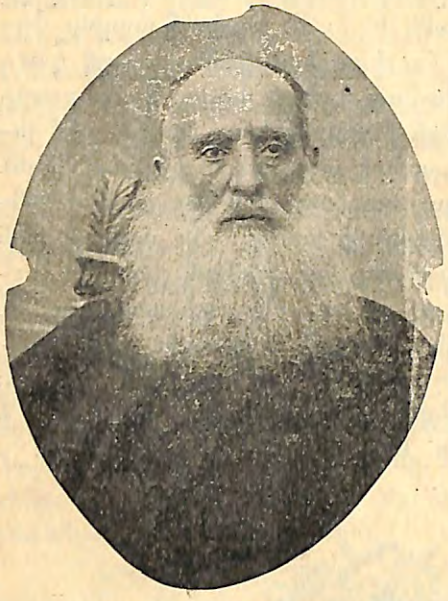

ՄԱՏԹԷՈՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
(Հայոց Բ. Հայրիկը)

Թղթավաճառ-Կազմարար Յովհ. Մ. Սեթեանին չի մոռնան դիմել բոլոր վաճառականները, տպարանապետներն ու հեղինակները:

Հասցէ՝ Չախմախճըլար, թիւ 30. Կ. Պոլիս

Կենսագրական Գծեր— Ծնած է Խարբերդ 1865 Մարտ 8ին: Մայրենի լեզուին հետ սորված է հայերէնը: 1880ին Ամերիկա կ'անցնի եւ հոն շրջանաւարտ կ'ըլլայ Ուիլեըմս գոլէճէն: Յետոյ կը դառնայ Խարբերդ ու երկու տարի մնալէ ետքը նորէն կը մեկնի Ամերիկա. 1893ին կը վկայուի Պէնկըրի Աստուածաբանական ճեմարանէն: Կրկին կը վերադառնայ Խարբերդ, անկից կ'անցնի Վան, ու երկար ատեն կը շրջագայի Փոքր Ասիոյ շատ մը կողմերը: 1898ին դարձեալ Ամերիկա կը վերադառնայ ու Պոսթըն կը հիմնէ Այ-նակ շաբաթաթերթը, որ մինչեւ հիմա կը շարունակուի: Թերթը ձգելէ ետքը Պարտիզակի Բարձր. Վարժարանին տնօրէն կ'անուանուի: 1907ին կը ստանձնէ Աւետաբերի տնօրէնութիւնն ու խմբագրութիւնը: 1911 Յունվ. 12/25ին իր մահկանացուն կը կնքէ 46 տարեկան, թողելով այրի մը եւ 6 զաւակներ: Մր. Ալէն իբրեւ անկեղծ հայասէր ու Հայացած միսիոնար շատ սիրուած էր: Անդամակցած է Որբախնամ Կեդր. Յանձնաժողովին: Նախանձախնդիր էր Հայոց ու Հայ եկեղեցիի մասին ճիշտ տեղեկութիւն տալու օտարներուն: 1895-6ի արիւնալի շրջաններուն մեծ ծառայութիւն մատուցած է Վանի եւ Մուշի կողմերը:

Անգլ. լեզուով Հայ Եկեղեցւոյ պատմութիւն մը պատրաստել ձեռնարկած է, բայց անաւարտ մնացած: Ի՜նչ յոյսեր չունէր այս հայասէրը հայոց համար, բայց մահը խլեց...:

Մ. ԱԼԷՆ

Նահապետ Քուչակ կ'երգէ.—

Պագնեմ զքո լայն ճակատ, որ աչեր ունիս ղազալ,
Գրկեմ զքո ուռ միջքուկդ, որ հագեր ես ծար կապանի,
Քանի՛, ու քանի՛ ասեմ՝ զիմ եարին կապան կարեցէք,
Արեւն իւր երեսք արէ՛ք, զլուսնկան աստառ ձեւեցէ՛ք,
Թուխ ամպերն ալ բամպակ արէք ի ծովին դերձան քաղեցէք,
Աստղերն ալ կոճակ արէ՛ք զիս ի ներս ողկեկ անցուցէք:

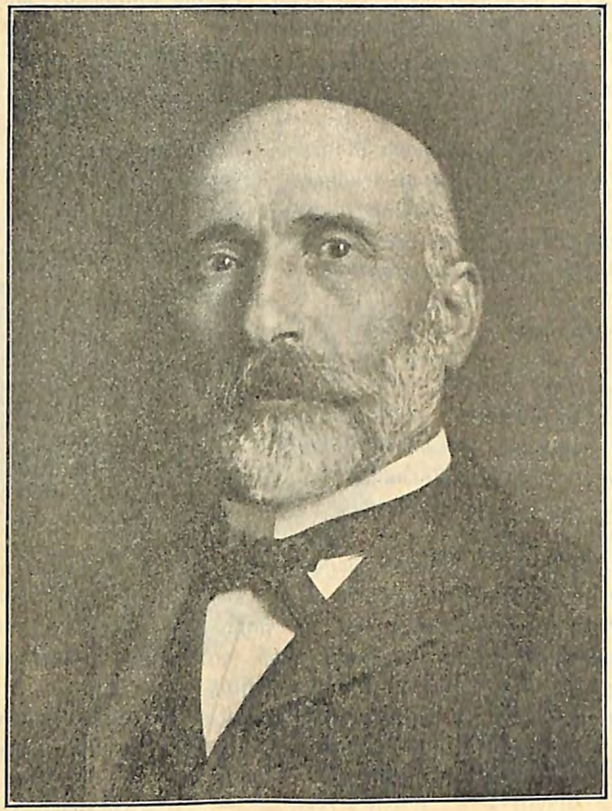

ԲՐՈՖ. Մ. Ա. ՄԵԼՔՈՆ

Կենսագրական գծեր.— Ծնած է Խարբերդ 1839 Մարտ 23ին: 15 տարեկանին հայրը կը կորսնցնէ: Կրթութիւնը կը ստանայ Խարբերդ, յետոյ, Տր. Հոմլինի Պէպէքի վարժարանին մէջ, Զուիցերիա Պազէլ, ուր կ'ուսանի փիլիսոփայութիւն, աստուածաբանութիւն, ընկերական գիտութիւններ եւ լեզուագիտութիւն: 1870ին ամուսնանալով կը հաստատուի Խարբերդ: 5 տարի ուսուցչութիւն ընելէ ետքը, կ'անցնի Պարսկաստան եւ պաշտօն կը վարէ Դավրէժ, Նոր Ջուղայի եւ Սպահանի մէջ: «Արմէնիա գոլէճ»ի (վերջէն Եփրատ) մէջ բրոֆէսորութեան կը կոչուի Տր. Հուլլըրի կողմէ ուր պաշտօն կը վարէ 18 տարի: 1898ին Թուրքիոյ կացութենէն յուսահատած կը մեկնի Ամերիկա, 4 տարի Պոսթըն բնակելէ ետքը 1902ին կը հաստատուի Գալիֆորնիա, ուր կը մեռնի 1910ին Սեպտ. 16ին, 71 տարեկան հասակին մէջ: Բրոֆ. Մելքոն թարգմանած է Շիլլէրը,

Կէօթէն եւ մանաւանդ Շէյքսփիրը: Տարօրինակ զուգադիպութեամբ մը Ուըրտզուըրթհի «Անմահութիւն»ը քերթուածին, հինգերորդ տունը թարգմանելէ ետքը անկողինը կ'երթայ ու կէս գիշերին կը մեռնի:

Կենս. գծեր.— Ծն. է Վան 1864 Ապրիլ 12ին, Նախ. Կրթ. ստացած է տեղին Հայկազեան վարժ.ի մէջ եւ յետոյ Արարատեան (վերջը Միացեալ) ընկերութեան Ս. աշակերտը եղած է: 1883ին կը փախչի Վանէն իբր յեղափոխական. Պարսկաստան ուսուցչական պաշտօն վարելէ վերջ կ'անցնի Պոլիս եւ կը զբաղի սեղանաւորութեամբ: 1885ին Պոլիս կը ձերբակալուի եւ Ղարպ-Թարապոլիս կ'աքսորուի, ուկից կը փախչի Եւրոպա եւ կ'երթայ նաեւ Ամերիկա: 94ի արիւնալի օրերուն Դավրէժ պաշտօն կը վարէ տեսչական, երբ այլեւս չի կրնար դիմանալ եւ 95ին կ'անցնի Վան կազմակերպական գործով, հոն ինքնապաշտպանութեան գործը կը ստանձնէ, բայց սադրանքի մը զոհ երթալով իր խումբով կը մեռնի հերոսաբար Բարթողէմիոս վանքին առջեւ 1896ին: Մ. Աւետիսեան մեծ հայրենասէրը Վանեցիներու պաշտելի դարձած է:

ՄԿՐՏԻՉ ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ
(Թէրլէմէզեան)

«ARMENIA»

Ամերիկայի մէջ կը հրատարակուի այս պարբերաթերթը, որ կը պաշտպանէ Հայ ցեղին շահերը, ծանօթացնելով Հայուն գրականութիւնն ու պատմութիւնն անգլիախօս ժողովուրդին: Չէ՞ր արժեր գնահատել ու քաջալերել:

Բաժնեգին՝ արտասահմանի համար $1\frac{1}{2}$ տոլար:

Հասցէ՝ Fditor of «Armenia»

P. O. Box 209 M. S. S. New-York.

U. S. A.

Կենսագրական գծեր.— *Ծնած է Արաբկիր, ուր իր նախնական կրթութիւնը կը ստանայ ազգ. վարժարանին մէջ: 1895ին, ահաւոր Ջարդէն յետոյ, իր հայրը կը կորսնցնէ եւ Խարբերդ կը փոխադրուին ընտանիքով: 1896ին Ճեմարան կ'ընդունուի ու վերջին տարին առանց լրացընելու կը թողու Ճեմարանը, երկիր կ'անցնի իր երիտասարդի իտէալները հալածելու: Ուսուցչական պաշտօն կը վարէ Մոկս, Գաւազ եւ 1905 աշնան կը հրաւիրուի Թաւրիզ, ուր նաեւ կ'անդամակցի Արմենականութեան, որուն փառաւոր գործիչներէն մէկը կը դառնայ ապա: Յունվ. 14ին կ'անցնի Վան կազմակերպական գործերով, ուր 1908 Յունվ. 23ին մատնուելով կը պաշարուի իր գտնուած տունը եւ անկէ կ'իյնայ ազատագրումի ճամբուն վրայ, թշնամի գնդակներու տեղատարափին տակ:*

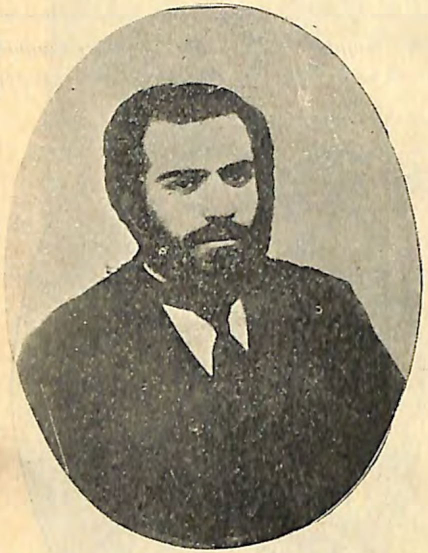

ԵՐՈՒԱՆԴ ՔԷՕՍԷԵԱՆ
(Սեպուհ)

Սեպուհ Վանի Սիրտն եղած է ատեն մը, Վանեցիները այս հերոսը խորունկ երկիւղածութեամբ կը յիշեն:

Յարգա՛նք յիշատակին:

Ժողովուրդին Քնարը

Ես որ մեռնիմ, մայրիկ, փոսըս խորունկ փորեցէք,
Իմ քաշած չարչարանքներու վրայ գրեցէք.
— Ղարիպութեան բանը եաման դիժար է,
Աշխարհս լուս արեւ՝ մեզի տուման է:

ԱՐՍԷՆ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Գ. ՕՏԵԱՆ

Ծնած է Վան 1868ին: Նախնական ուսումը կը ստանայ Յանկոյս վարժարան յետոյ Փորթուգալեանի կեդրոնականին մէջ:

Օտեան յայտնի յեղափոխական Վասպուր. եւ Արտասահմ. մէջ, գործակից է Թէրլէմէզեան Մկրտիչի (Աւետիսեան), Նաքան Մ.ի Փ. Թէրլ. եւն. եւն.: 87ին կ'աքսորուի Պոլիս: 1892ին կը բանտարկուի Վան: 93ին որպէս կաչախփետայի կը փախի Բանտէն ու Սալմաստ կ'ապաստանի: 1894ին ամուսնացած Րաֆֆիի քրոջորդու հետ: 1900ի քահանայ կը ձեռնադրուի, եւ 1902 յունուարին, Սալմաստէն Ուրմիա երթալու ատեն, լեռներու մէջ կռուի կը բռնուի քիւրտերու հետ եւ որու հետեւանքով կը մեռնի 34 տարեկան:

ԳԷՈՐԳ ՔՀ. ՕՏԵԱՆ

Հայագիտութեան դասագրքի համար փնտռել մի՛շտ Արամ Անտոնեանի «Գանձարան»ներու շարքը՝ որ միակն է իր տեսակին մէջ: Բարձրագոյն դասընթացքն արդէն հրապարակ ելած է ճոխ եւ պատկերազարդ բովանդակութեամբ: Գին 12½ ղրշ.: Դիմել՝ հրատարակչին՝ Յովհ. Գլըճեանի,

Չաքմաքճըլար, թիւ 25, Կ, Պոլիս:

*** Հրապարակ ելաւ «Ժիրայր»ը: Հեղինակ՝ Գ. Ծ. Վրդ. Ասլանեան: Պատկերազարդ եւ հոգեցունց բովանդակութիւն: Գին՝ 6½ ղրշ.: Դիմել՝ Գլըճեան գրատուն:

ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԻՏԷԱԼԸ

Գրեց՝ ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ

ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ
(Հարմակ)

Վերածնող ժողովուրդի մը համար կենսական կարեւորութիւն ունի դպրոցը, ուր մատղաշ սերունդը, թարմ ու կուսագեղ, մաքուր կը զարգանայ, ազնիւ բաղձանքներով կը լեցնէ իր էութիւնը, արժանաւորապէս պատրաստուելու համար կեանքի կոչումին:

Ստեղծագործող դեր մ'ունի դպրոցը, ուր միտքերը կը բացուին ճշմարտութեան լոյսին և սիրտերը բարիին հրապոյրներուն, ուր դարերու իմաստութիւնը կը խօսի նորատի սերունդին, հանճարները կը փթթին և կեանքի խորհուրդը կը պարզաբանուի:

Մարդը առանց կրթութեան թշուառ արարած մըն է, խաղալիկ դժխեմ իրականութեան քմահաճոյքներուն, ընկերային նախապաշարումներուն, և իր իսկ անսանձական մոլեխանձ բերումներուն, առանց ըլլալու գիտակից ոյժ մը, հզօր ու կենսալից էակ մը, որ կարենայ նոյնիսկ բնութեան դէմ մաքառիլ, իր բարոյական կատարելագործումին համար: Տգիտութիւնը արհաւրալից սպառնալիք մըն է ընկերական յառաջդիմութեան և հոն ուր կը պակսի դպրոցը, հարկ է բազմացնել բանտերն ու հիւանդանոցները:

Քաղաքակրթութիւնը իրական ոյժն է դաստիարակութեան, որուն նպատակն է մարդը պատրաստել ամբողջ կեանքին համար, ներդաշնակօրէն զարգացնելով հոգեկան բոլոր կարողութիւնները և յայտնագործելով անոր բոլոր բարի ձըգտումները: Ուստի կրթութիւնը պէտք է որ լայնարձակ թե-

զանի մը վրայ յարդարէ իր գեղեցիկ հիւսքը, պէտք է ըլլայ հիմնաւոր և բազմադէմի, լուրջ ու լայնամիտ, հաւասարապէս ընդգրկելով մարդուն ֆիզիքական, մտաւորական և բարոյական կողմերը, հոգեբանութեան և գիտութեան արդի պահանջներուն համաձայն:

Ամէն բանէ առաջ ճշմարտութեան պայծառ սէրը կը գրաւէ մանուկին միտքը, իբրև ինչ որ ունի կեանքը իրական և լուսագոյն, որուն յաղթանակին համար կ'արժէ բոլորանուէր զոհաբերուիլ: Պէտք է արթնցնել գեղեցիկին ճաշակը և հրապոյրը, իբրև ամէնէն ազնուացնող տարրը կեանքին, մարզելով կամքը, կազմելով նկարագիրը, նուրբ ու չքեղ գիծերով: Բայց այս ամէնուն հետ պէտք է ներշնչել հաւատքը, կայծն ու բոցը կրօնքին որ կ'ոգեւորէ գիտութիւնը, բարոյականը և արուեստը, որոնք իրենց խոր ու անեզր ծալքերուն մէջ կը խտացնեն մարդկային քաղաքակրթութիւնը:

Յ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

Իսկապէս էական հարց մըն է կրթութեան դրութիւնը կամ անոր որակն ու քանակը: Դպրոցը ի՞նչ կուտայ մանուկին, և ի՞նչպէս պէտք է մշակել տուածը: Միայն գիտութի՞ւն սորվեցնելու է, արհամարհելով պատմութիւնը, գրականութիւնը, գեղարուեստը: Միայն միտքն ու ձե՞ռքը կրթելու է, անտեսելով սիրտն ու բարոյական կեանքը: «Լեցուցէք միտքերնիդ որքան ալ լայն ըլլայ» կ'ըսէ մեծն Կեօթէ: Անհրաժեշտ է սորվիլ գիտութիւնը իրենց բոլոր ընդարձակութեամբ ու բազմաւորութեամբը: Մարդ որքան գիտակից աչքով նայի իր շուրջը և թափանցէ բնութեան օրէնքներուն, այնքան հզօր ու անկախ անհատականութիւն մը կը հանդիսանայ: Սակայն զգուշանալու է որ գիտական ծանօթութիւններու պաշարը միակողմանի ու հարեւանցի աշխարհայացք մը կազմել

չտայ կեանքին վրայ, իր բոլոր էութեան զարգացումին վնասովը: Կիրթ ու լեցուն մաքին լծորդելու է փափուկ սիրտ մը, իրերուն ներքին արժէքը ըմբռնելու պայծառատեսութեամբը օժտուած:

ՏԻԳՐԱՆ ՋԻԹՈՒՆԻ

Դաստիարակութեան այս բարձր գաղափարականով առաջնորդուած հաստատութիւնները միայն կրնան կանգնիլ իրենց կոչումին բարձրութեան վրայ: Ազգ. դաստիարակութիւնը այս տեսակէտով թերի ու անկերպարան կը ներկայանայ: Կըրթական ծրագիրները միայն տեսական արժէք ունին: Տոհմային գիտութիւնը-հայ լեզուն, գրականութիւն և պատմութիւն-անխնամ ու անծանօթ մնալով, մեր ազգային անհատական տիպարը կը վտանգի: Բարձրագոյն հաստատութիւններուն մէջ անգամ կը պակսի այն մաքուր ոլորտը, ուր կարենայ ուսանողը առողջ ու անկաշկանդ շնչել, և կազմել իր նկարագիրը, որ պիտի ոսկեզօծէ իր ճակատագիրն ու երջանկութիւնը:

Հայ մտաւորական կեանքը յարաշարժ և ալեծածան երեւոյթ մը ունի, առանց որոշ գրոշմի ու ինքնայատուկ երանգներու: Գիտական և իմաստասիրական նորագոյն գաղափարները, որոնք մուտք գտած են հոն, իրական բարեշրջումի մը լուսաւոր ազդակները չեն հանդիսանար: Սակաւաթիւ են մեր ճշմարիտ գրագէտներն ու բանաստեղծներն, իսկ եւրոպական միտքով գիտուններ, փիլիսոփաներ և արուեստագէտներ գրեթէ չունինք:

Սահմանադրութիւնը թէև լայն ու բեղուն կեանքի մը շրջանը բացաւ մեզի համար, սակայն վերականգնումի ու վերաստեղծումի մեր բուռն ճիգ խլրտումներուն ու ալմուկներուն մէջ, ինկածութեան ու քայքայումի իրական վտանգի մը կը քշուինք ազգովին: Մոռնալով մեր անցեալը, մեր ինքնայատուկ իրականութիւնը, լայնաթեւ առագաստ բացած ենք

օտարաշունչ հովերու, հոգ չէ թէ երբեմն դէպի յորձանապտոյտ անդունդները կը մղուինք:

Անցման շրջանի յատկանիշն է այդ: Հինի և նորի անխուսափելի պայքարը: Սակայն ջանանք փրկել և պահել ինչ որ հին կեանքը ունի գեղեցիկ, ազնիւ ու արժէքաւոր, որոնք կ'ապրին և կ'ապահովեն մեր պատմական գոյութիւնը:

Ազգային դաստիարակութիւնը պէտք է որ նախ պատրաստէ զարգացած մարդը, արդի քաղաքակրթութեան պահանջներուն համապատասխան, տալով անոր յառաջդիմելու ամէն հնարաւորութիւն, և յետոյ նկատի ունենայ հայ անհատը իր ցեղային առանձնայատկութիւններուն մէջ, ներշնչելով անոր հաւասարապէս ազգային ոգի և մարդկութեան սէր:

10 Հոկտ. 1911, Արմաշ

ԲՐՈՖ. ՏՕՆԱՊԵՏ Կ. ԼԻՒԼԷՃԵԱՆ (*)

Կենսագրական գծեր.—Ծնած է Խարբերդ համեստ ընտանիքէ մը: Կրթութիւնը առած է Եփրատ Գոլէճի մէջ, ուր պաշտօնավարած է ընթացաւարտելէ վերջ, մինչեւ 1908, երբ Ամերիկա կը ղրկուի Եփրատ Գոլէճի կողմէ ուսումը կատարելագործելու համար: «Քորնել» եւ «Եէյլի» համալսարաններոյ մէջ երկու տարի կենսաբանութեան, բուսաբանութեան, կենդանաբանութեան հետեւելէ եւ յաջողութիւններով պսակուելէ յետոյ, վերջերս մեկնեցաւ դարձեալ Խարբերդ, հոն՝ Եփրատի մէջ պաշտօնավարելու: Բրոֆ. Տ. Կ. Լիւլէճեան անծանօթ մը չէ գրական հրապարակին վրայ: Աշխատակցած է *Ա. Մամուլի*, *Մանզումէի Էֆքեարի*, *Բիւզանդիոնի*, *Կոչնակի* եւլն.: Թարգմանած է Լօնկֆէլլօի *Էվանճելինը*, շահած է Թավշանճեանի ալքոլամոլութեան համար բացած մրցանակներու Դ.ը: Սիրուած ԲԱԳՐԱՏը ունի անտիպ շարք մը երկեր, մասնաւորապէս թատերգութիւններ: Իբր ուսուցիչ ան անմոռանալի պիտի ըլլայ Եփրատ Գոլէճի տարեգրութիւններուն մէջ:

(*) *Տե՛ս պատկերն ու գրութիւնը, էջ 85.*

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ
ՉՈՐՍՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՄԵՂԱՒՈՐ ՅԱԿՈԲ

Գրեց՝ Պ. Գ. Չ.

Ներկայ 1912 տարին իր մէջ կը բովանդակէ հայկական տպագրութեան գիւտէն մինչեւ այսօրուան չորս դարերու խորհուրդը: Շատերու ցարդ անծանօթ մնացած անուն մըն է այն՝ որ մեր յօդուածին իբր խորագիր ընտրեցինք եւ որուն *ձեռամբ տպագրուեցաւ* հայերէն առաջին *սուրբ տառերը*:

Կիւթթենպերկի համաշխարհային գիւտէն 57 տարի միայն յետոյ հայը, առանց ունենալու քաղաքական իշխանութիւն, գրականութեան ու արուեստի փայլուն դարաշրջան մը, արեւելեան ժողովրդոց մէջ առաջինը կըլլար *լոյսի* դրօշակը վեր բարձրացնող ու տպագրութեան արուեստին յանձնող՝ իր ճապուկ ու գեղեցիկ տառերը:

Այլ եւս աշխատութիւնը պիտի բազմապատկուէր. գրչագիրը պիտի դադրէր միայն եկեղեցիներու, իշխաններու սեփականութիւնը ըլլալէ ու պիտի ըլլար ժողովուրդինը:

Եւ թերեւս այդ իսկ պատճառաւ առաջին գիրքը որ կը տպագրուի չէ թէ Սաղմոս կամ Ժամագիրք կամ Աւետարան կ'ըլլայ, այլ *պարզատումար* մը հայոց 961 թուին (1512) որ իր մէջ կը բովանդակէր *1. Կաղանդացոյց 2. Երազացոյց. 3. Ծընընդեան տղայոց. 4. Մարմնախաղաց*:

Այսինքն թէ ժողովուրդին հոգեբանութեան կարկառուն ապացոյցը իր մէջ կը բովանդակէր հայ առաջին գիրքը:

Զրկուած ու տառապած հայը միշտ երազած էր յոյսով լեցուն՝ կաղանդի նոր օրուան հետ, փափաքներով լեցուն գիշերային հանգիստը իսկ խռովող յոռի երազներուն մեկնութեամբը: Ուրախութեամբ առլցուն իր զաւակներուն ծննդովը, վերջապէս գործել սկսելու համար ինքն իր մէջ ամփոփուած՝ մտիկ ընելով իր մարմնոյն խաղերը ու ըստ այնմ մեկնելով:

Դժբաղդաբար բանասերութիւնը անկարող եղած է ցարդ մե-

լուսաբանելու առաջին հայ տպագրուած գիրքին մասին: Նշանագրոշմ մը D. I. Z. A. սկզբնատառերով որոնք ցարդ անլուծելի կը մնան եւ անուն մը *Մեղաւոր Յակոբ*, ահա բոլորը:

Եւ սակայն առաջինէն մինչեւ այսօրը պատկերացնող այդ հսկայ դարերու իւրաքանչիւրը ունեցած է իր փայլուն շրջանները ու գործողները, այդ պարագաները լուսաբանող երեք հոգի փոխանորդելով իւրաքանչիւրը հայ գրական գործունէութեան մէկ մէկ խոշոր հատուածի մեզ կը ներկայանան երեք պատկառելի երկասիրութիւններով:

Վենետիկը, օրրանը հայ տպագրութեան առաջին արուեստին, իր ներկայացուցիչին Հ. Արսէն Ղազիկեանի միջոցաւ մեզ կը ցուցադրէ հսկայ մատենաշարը զոր Մեղաւոր Յակոբէն մինչեւ այսօր թաւալող տարիներու թիւին տակ հայ անհատներ աշխատած երկնած ու արտադրած են գրքի եւ կամ լրագրի ձեւին տակ:

Պոլիսը, սնուցիչը ու տարածիչը հայ տպագրական արուեստին, իր մէկ աշխատաւորին, Վահան Զարդարեանի, միջոցաւ մեզ կը ներկայացնէ կեանքն ու վարքը բոլոր անոնց, որոնք 1512էն ի վեր ո եւ է կերպով նպաստած են հայ անունը, հայ գրականութիւնը ու հայ մամուլը փառաւորելու:

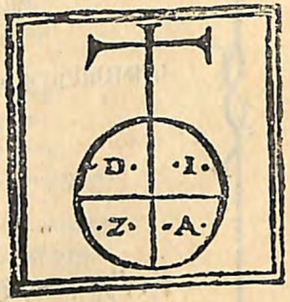

ՀԱՅ ՏՊԳ. Ա. ՆՇԱՆԱԴՐՈՇՄԸ

Կովկասը, վերջին ընդգրկողը տըպագրութեան, իր զաւկին, Առաքել Բաբախանեանի (Լէօ) կը թողու կատարելագործելու համար այդ ամէնը, որ կը պատմագրէ հայ կեանքին ու տպագրութեան շրջանները հին խտացնելով ամէն ինչ, ուսումնասիրութեան սեղմ շրջանակով:

Ու հայ ազգին բոլոր միւս զաւակներուն ուրիշ բան չի մնար ընել եթէ ոչ դափնիներ բարձրացնել եւ խմբուիլ հայ մամուլին շուրջ տօնելու համար չորսհարիւրամեակը Հայկական Տպագրութեան:

12 Հոկտ. 1911

Դ. ՄԱՍ

ՀԱՅՐԵՆԻ ԵՐԿԻՐ

ՏԵՂԵԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՈՒԽՏԱՏԵՂԻՆԵՐ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆՆԵՐ

ՎԱՆՔԵՐ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԱՅՐԵՐ

ՓԼԱՏԱԿՆԵՐ

ԿՐԹԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿՆԵՐ

ՀՈՂԱԳՈՐԾԱԿԱՆՔ

Եւն. Եւն. Եւն.

Այս բաժինով ալ պիտի ներկայացնենք Հայրենի Աշխարհը իր պատմական անցքերով, կրթական եւ տնտեսական վիճակներով։ Գիւղատնտեսական օգտաշատ յօդուածներ մասնաւոր տեղ պիտի ունենան նաեւ ասոր մէջ։ Ցաւի Աշխարհին պրիանակացումը եւ խլըրտումը Նոր Կեանքին...։

ԱՐԳԷՈՍԻ ԿԱՏԱՐԷՆ

(ԳՐՈՒԱԾ ԱՐԵՒԾԱԳԻ ՊԱՇՕՒՆ ԱՐԳԷՈՍԻ ՃԻՇԴ ԿԱՏԱՐԻՆ ՎՐԱՅ)

ԱՐԳԷՈՍ ԼԵՌԸ

Առաւօտեան արեւն իր վարդ շողերով
Կը պըսակէ այս կատարը ձիւնապատ,
Որ կը ժըպտի օրուան լոյսին անխըռով
Դաշտերն ի վար յոխորտանքով մը հանդարտ։

Ու հեռաւոր հորիզոններ կը բացուին
Անծայրածիր ոլորտներով անթառքուն,
Լեռներ, ձորեր պար են բռներ խընդագին,
Արշալոյսի վարդ ցոլքերուն տակ ցնծուն։

Ի՜նչ հիասքանչ տեսարանը այս վըսեմ,
Հոս դարաւոր ձիւներու քով՝ կատարներ
Խըրոխտաբար վեր կը ցըցուին երկնի դէմ,
Վերամբարձիկ սըլացքով մը անտարբեր։

Օձապըտոյտ ձորերու մէջ առուակներ
Իրենց արծաթ ժապաւէնը կը գըծեն,
Ու վէտվէտուն բըլուրներու կողն ի վեր
Միօրինակ մորչ կապերտներ փռուած են։

Արգասաբեր դաշտեր ծոցը լեռներուն՝
Ոսկի արտեր թուխ հողերը կ՚ընդհատեն,
Քաղաքներու մօտ այգեստանք ալ հեռուն
Գիւղ ու քաղաք կանանչներով կը պատեն։

Այս վեհաշուք տեսարանը դիտելով
Ո՞վ չի խորհիր Ստեղծողին մեծ գործեր.
Ո՞վ պաշտումի ծունրը դրած, սիրտը դող,
Խունկ—աղօթք մը չի բարձրացներ դէպ իվեր:

12 Օգոստոս, 1908

ԿԻԼԻԿԵՑԻ

Կենսագրական գծեր.— *Ծնած է Ակնի վաթսունական թուականներուն. նախ. կրթութիւն կը ստանայ Նարեկեան եւ Ներսէսեան վարժարաններուն մէջ, եւ պատանի Պոլիս կը բերուի, ուր կը հետեւի Մեզպուրեան վրժ.ի: 1874ին հայրենիք կը վերադառնայ եւ 1876ին դարձեալ Պոլիս գալով Ղալաթա Սերայ կը մտնէ եւ 1879ին կը թողու Լիսէն եւ կը պաշտօնավարէ Միաց. Ընկերութեան քով իբր քարտուղար: Ուսուցչական պաշտօն կը վարէ Կեսիկ Բաշա, Ափիոն Գարահիսար, Սամսոն: Կ'աշխատակցի «Մամուլ» ամսաթերթին, «Մասիս»ի, «Արեւելք»ի: Կը հրատարակէ «Վարժութիւն Մանկանց»ի շարքը, «Բիւրակն»ը եւ 1892ին կը հաստատէ Դաւթեան Գործակալութիւնը որ կը շարունակէ մինչեւ այսօր: Դաւթեան գործակալութեան հրատարակութեանց թիւը 60ը անցած է: Սմբատ Դաւթեան ունի նաեւ անտիպ երկեր, մասնաւորապէս յիշենք «Թրքական բանտը»: Սմբատ Դաւթեան իր մէկ նամակին մէջ ուրախութիւն կը յայտնէ Հայ ծնած ըլլալուն, բայց տառապած է 1894-1908, մինչդեռ անհունապէս գոհ է Ակնցի ծագումին համար:*

ՍՄԲԱՏ ԴԱՒԹԵԱՆ

ԱԿՆԱՅ ՈՒԽՏԱՎԱՅՐԵՐԸ

Գրեց՝ ՍՄԲԱՏ ԴԱՒԹԵԱՆ

Հայ Տէրվիշը որ հայ Գրականութեան եւ հայ Յեղափոխութեան մէջ իր ունեցած կրկին դերերովը անմահ անուն մը թողելու կոչուած էր,— մեծ Ակնցիներու շառաւիղ՝ Սրփիար Սրփիարեանը, 1901ի Բազմավէպերուն մէջ (կարծեմ Յունիսի) Հերպետ ծածկանունով պատասխան տուած էր իմ մէկ յօդուածիս որ նոյն տարուան Մասիսին մէջ երեւցաւ: Ակնայ Ուխ-

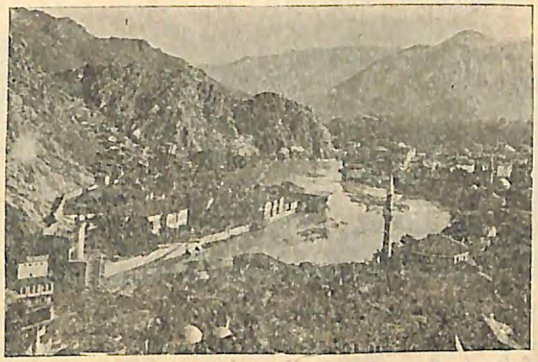

ԱՄԱՍԻԱ

տատեղիներէն Արաքայի վրայ լուսաբանութիւն մը կը բերէր որուն աղբիւրը կը գտնէր Սանսկրիտ լեզուին մէջ: Հերպետ այդ Արաքայ բառը կը մեկնէր «Տեղ մը ուրկէ ամէն չարիք տարակայ», ինչպէս կը ստուգաբանուի եղեր Սանսկրիտ լեզուի բառարանին մէջ: Միեւնոյն պատասխանով Սրփիար՝ միշտ Սանսկրիտէն առաջնորդուած՝ կը յայտնէր թէ Հայերուս յատուկ Վարդավառի Տօնը սխալ է մեկնել իբրեւ վարդ արձկելու, աղաւնի թռցնելու յատուկ տօն մը, կրօնական Բրխամանէական: Եւ ցոյց կուտար համոզիչ ստորագրութիւն մը նախաքրիստոնէական Վարդավառի որուն տառական իմաստն է Ջրասրսկում, ջրցանք: «Իսկ Մենինքի կը գրէ թէ կոչի (Վար-

դաւառը) ապրիզէգիոն, որ է, ասէ, տօն Հայոց, Բաղդէացւոց և Պարսից, Ջրացանութեամբ ի վերայ միմեանց՝ վարդաջրով»։ Ու Սրփիար կ'աւելցնէ. «Վարդավառին Սանսկրիտով ստուգաբանութիւնը կատարելապէս կը համապատասխանէ այդ տօնին բնոյթին, վարդա կը նշանակէ ջուր, վառ՝ սրսկում (վիռ արմատ)։ Վարդավառ ուրեմն համանիշ է ջրացանութեան։ Պէտի ցաւինք որ բանաստեղծական յիշատակ մըն ալ պիտի ջնջուի, երբ լեզուաբանները հաստատեն այս ստուգաբանութիւնը։ Բայց միթէ աւելի խանդավառող բանաստեղծութիւն մը պիտի չփոխարինէ՞ այս կորուստը։ Վարդը— Ծաղիկ— գուցէ դեռ երէկուան բառ մը ըլլայ, ու տարակուսական է որ մեր սեփականութիւնը համարուի։ Գուցէ փոխառութիւն մը Արաբէն ու Պարսիկէն (*)։ Վարդը— ջուր— կը յի-

ԵՐԶՆԿԱ

շեցնէ ժամանակ մը անակիդը։ Վարդավառ, ջրացանութիւն զուտ սանսկրիտ բառ մը զոր անարատ պահած ենք, կը հաստատէ թէ մեր ցեղին ծագումը պէտք է փնտռել այն ժամանակներուն մէջ որոնց սկիզբը դեռ չէ ճշգրտուած։»

Որքան Վարդավառի այս մեկնաբանութիւնը համոզիչ եւ սփոփարար փաստ նախապատմական դարերու մշուշին մէջ հայ ցեղին գոյութեան՝ նոյնքան ալ Արակայի սանսկրիտեան իմաստը տարակուսական և դիպուածական է գուցէ, Բրիտանեայ Նարեկացին ամենաբուժ սանսկրիտ արակայով մեկնաբանելու պատահական և առերեւոյթ նմանութիւնը մեծ բան մը չի խօսիր։ Բայց, ուխտատեղիներու բուժիչ զօրութեան և

(*) Յայտնի է թէ վէrs Պարսկերէն է, թերեւս Պահլաւերէն, որմէ փոխ առած ենք վարդը։

անոնց անուններն այս առնչութիւնը, նոյն թուականին թելադրեց ինծի ակնարկ մը ձգել բոլոր Ակնայ ձորին ու Մնձուրի կողերուն վրայ սփռուած այդ սրբավայրերուն ու եթէ կարելի է, Սանսկրիտեան կամ Հայկազեան իմաստներով մեկնաբանել զանոնք։ Այդ մտայնութիւնս արդիւնաւոր չեղաւ թէեւ բայց կազմուած ցուցակագրութիւնը ինքնին շահեկանութենէ զուրկ չըլլալով՝ հրատարակութեան կուտամ զայն՝ նոթագրելով որ ազգագրական— կրօնական և այլ տեսակէտներէ իր արժէքը կրնայ ունենալ։ Ի՞նչ օգուտ՝ փնտռել թօթափել նախապաշարումի այդ հաւատաւոր զարդարանքները և ցուցադրել կմախք մերկութիւն մը՝ զուրկ հոգեկան սլացքէ . . . ։

Ակնցին խորապէս ունի այդ տպաւորութիւնը գաղափա-

ՀԱՍԱՆ ԳԱԼԷ

րականին և հոգեկանին։ Նուիրապաշտ կարծուած այդ ժողովուրդը զարմանալիօրէն զգայնիկ, հոգեպաշտիկ, գեղեցկին սիրահար, հովերուն տոյլին մէջ կը գտնէ երգ մը, ծառերուն սօսափիւնէն կը քաղէ իր կարգձանքը, «Պզտիկ և անուշիկ Ջրիկէն» կ'առնէ կարկաչը, լուսնկայ գիշերին սիրանուէր կ'ընծայէ իր սիրոյը, ուր որ գտնէ բնութեան գեղեցկութիւն մը հոն կը կարթէ իր սիրտը՝ անուն կուտայ, իմաստ կուտայ, հոգի կուտայ անշունչ քարին, վազող ջրին, կանաչ կակաչ թուփերին, ու կ'երգէ, կը մրմնջէ իր այրած սրտին չերերը (քերթուածները)։ Ահա, ուրեմն, անունն ու տեղը այն սրբավայրերուն ուր Ակնցին կը դիմէ իր արցունքը թափելու, հոգեկան սփոփանք վայելելու, ուխտ ու մատաղ ընելու, խարիպը լալու, սրտի ու մոքի վայելքով օրօրուելու։

ԱՐԱԿԱՅ (Նարեկայ Վանքը), (*) քաղաքէն 6 ժամ հեռու,

(*) Արակայի մօտ են ուրիշ ուխտատեղիներ ալ, Լուսաղբիւրը եւ Ներսէս Շնորհալին որ սովի առեն ցորեն պարգեւող սուրբն է։

ուր կը դիմեն խմբովին Վարդավառի և Աստուածածնի տաղաւարներուն: Նշանաւոր բժիշկն է լուսնոտութեան, դիւահարութեան և այլն: (Առանձին նկարագրութեան արժանի է այս ուխտագնացութիւնը):

Ս. ՓՐԿԻՉ, (Երեւման վանքը) դարձեալ, 6 ժամ դէպ Հիւսիս-Արեւելք, Կիճք գիւղի մօտ: Հոս է որ Քս. եղջերուի վրայ «երեւցած» է որսորդներու:

Ս. ԿՈԶՄՈՍ-ԴԱՄԻԱՆՈՍ, քաղաքէն քառո՛րդ ժամ հեռու վանք մը ուր անդամահարներ կը բժշկուին՝ որքան իրենց

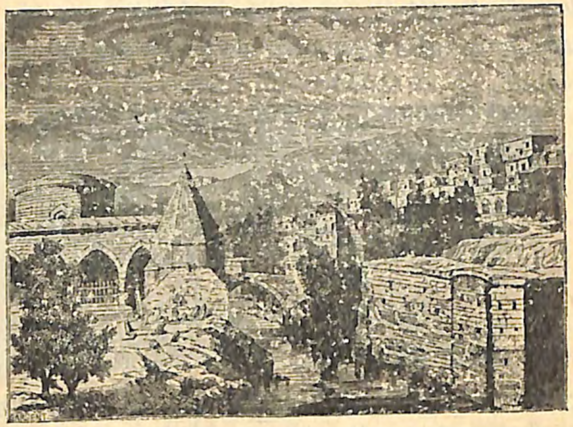

ԲԱՂԷՇ

հաւատքով, նոյնքան ալ գեղեցիկ դիրքովն ու օդովը:

ՉԱՐԱՉԻ ՄԱՐԸՆՏՈՒՐԻԿ (*) (Մայր Ընդունակ), քարայր մը ուր կը դիմեն երեսնուն վրայ բիծ ունեցողներ, խստուկի և ուրիշ վէրքերու բուժման համար:

Ս. ՅԱԿՈԲ, Քաղաքէն Հիւսիս-Արեւմտեան կողմը ապառաժ մը՝ որուն վրայ կ'երեւան ձիու ոտքի հետքեր, քոլերայի, ժանտախտի բուժիչ:

Ս. ԹԱԼԱԼՈՍ, քաղաքէն վերեւը, գերեզմանատուն, ուր սպալարի, կոկորդի մաշնչութի, վէրքերու և աչքի հիւանդութեանց համար կը դիմեն և «Հոգուոյ ճէլվա» կը բաժնեն

(*) Բուն բառը, պետական արձանագրութեամբ կոչուած է «Մարինտուրուկի զագար»:

աղքատներուն, որոնք կ'ըսեն «Ալուի գաս, ճեւլա բերես»:

ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐ, վախէ առաջեկումէ հիւանդ եղողներու բժիշկ, մամաներու սիրական վայր, ուր լոյս կ'իջնէ, ուր ցանկերուն և մացառներուն կը կապեն լաթի կտորներ:

ԼՈՒՍԱՂԲԻՒՐ, քաղաքէն հանդիպակաց Արեւելեան կողմը, կը բուժէ աչքի ցաւը, բիժ ու մժարք կը փարատէ:

Ս. ՆԻԿՈՂՈՍ, ծովու ճամբորդութեան ապահովութեան համար ուխտատեղի: Սոր մէջ է Ս. Սարգիսը: Ս. Նիկողոս կը պարգեւէ նաեւ զաւակ, հոն կայ կաշին որով կը զարնեն ամուլ հարսներու մէջքին 9 ամիսէն կը ծննդաբերի:

Ս. ՍԱՐԳԻՍ, Վանք կոչուած Հայ-Հառամ գիւղին մօտ, Եփրատի եզերքը գեղեցիկ ու հոյակապ ուխտավայր, որ նեղութիւններէ կ'ազատէ, ատոր համար ալ կը կոչուի խտըր: Հայ-Հառամ եկեղեցիին պատկից է Ս. Սարգիսի մատուռը ուր կը տանին պզտիկ տղաքը՝ անոնց բերանը կը դնեն բանալին որպէսզի շուտ լեզու ելլեն:

ԽԱԶ, ուխտավայր-զբօսավայր, ուր կը փարատին հոգեկան տարտամութիւններ, ջըղային ու մելամաղձոտ հոգիներու նեղութիւնները: Բարձրաբերձ սօսիներու հովանիին տակ, Եփրատի ափերով: Սօսեաց անտառն է:

ՏՐԱՊԻԶՈՆ

Ս. ԳԷՈՐԳ, ուր մանչ զաւակ ունենալու համար կը դիմեն:

ԽԱՆՏԿՏՈՒՐ, (Խնդրակատար), որ ամէն խնդիրք կը լսէ:

ՀՈՎՐՏԻՔԻ ՆԱՀԱՏԱԿ, հոգեկան վիշտերու փարատիչն է:

ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ, (Արեգի գիւղին մօտ) հաստիչ ազգ. սուրբն էր. կը բուժէ ամէն ցաւ:

Ս. ՄԻՆԱՍ, (Ապուջեխի մէջ) մատուռ մը, կորուստներ կը գտնէ:

ԱՆՄԱՀՈՒԹԵԱՆ ԱՂԲԻՒՐԸ, ուր նշանած գտնելու համար կը դիմեն մատղաշ աղջիկներ: Նաեւ ջերմ, դեղնութիւն և ցաւուկ կը բուժէ: Երգեր կան հիւսուած այս աղբիւրին վրայ, որմէ պատառիկ մը.—

Բանի մէկ, բանի մէկ, աս բու նազ,
Անմահութեան ջրով վրա՛ մազերդ,
Էպրիշում թելերով հիւսե՛ մազերդ:

Ս. ՆՇԱՆ, (Ապուջեխ գիւղի) եկեղեցին, ուր կը բուժուին լակոտ ու ցաւագար տղաք: Ս. Նշանին ամենաքայժ աւետարանը Սասունցի կոչուած յիմարաբույժ է:

Ս. ՅԱԿՈԲ, Ս. ՎԱՌՎԱՌ, Ս. ՍԱՀԱԿ, Ս. ԹՈՐՈՍ, (Ապուջեխի մէջ), այլ և այլ ցաւ ու տէրտ կը փարատեն: Տ. *ԱՄԲԱԿՈՒՄ* ուր վախկոտները լոգանքով կը բուժուին:

Ս. ՎԱՌՎԱՌ, ԽԱՉԲԱՐ, Ս. ՅԱԿՈԲ, (Կամարակապի մօտ) որոնց առաջինը աչացաւի, երկրորդը կոյրերու ուխտավայրն է:

ՄՈԳՈՑ ԹԱԳԱՒՈՐ (Կամարակապի խոր ձորին մէջ) ձիաւորներու պահապան սուրբն է:

ԱՇԱՅԻ ՄԱՂԸՐԱ, (Շաղու գիւղին մօտ) ուր պաղջուրի սուզը կը բուժէ մարմնոյ վրայ գոյացած բծեր ու վէրքեր:

ԽԱՆՏԿՏՈՒՐ (դարձեալ Շաղուի մօտ) խնդրակատար:

*
* *

Սրբավայրերու այս ցանկը ամբողջացնելու համար յիշենք նաեւ՝

Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵՒ Ս. ԳԷՈՐԳ, եկեղեցիները քաղաքին մէջ:

Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵՒ ՋԱՐԽԱՓԱՆ, Կարուլլայ գիւղին մէջ:

Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵՒ Ս. ԳԷՈՐԳ, Կամարակապի մէջ:

Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵՒ ԲԱՌԱՍՈՒՆ ՄԱՆՈՒԿ, Բէնկայի մէջ:

Բայց ո՞ւր է հիմա այն հաւատաւոր ժողովուրդը որ խունկ ու աղօթք կը սփռէր այս հոյաշէն սրբավայրերու կամարներուն տակ, կամ, գարնան գեղածիծաղ օրերուն կը դիմէր այն տեղերը ուր պապենական ձեռքը խաչ մը փորած էր: Բանի՞ն այս ժամերէն, մատուռներէն ու աղօթատեղիներէն կանգուն է այսօր: Ի՜նչ լուր Հայրենիքէն...:

3 Հոկտ. 1911

ՀՈՂԱԳՈՐԾԱԿԱՆՔ

ԽՈՏՆ ՈՒ ԱՐՕՏԸ

Գրեց՝ ՄԻՔԱՅԷԼ ՆԱԹԱՆԵԱՆ

ՄԻՔԱՅԷԼ ՆԱԹԱՆԵԱՆ
Էնգի. գիւղատնտես. Տեսուչ
Միացեալ Կիլիկիոյ շրջանակի
վարժարանաց

Մարգագետինները ընդհանրապէս երկու տեսակ կ'ըլլան, բնական և արուեստական: Բնականը այն է, ինչ որ ընդհանրապէս կը գտնուի մեր երկիրները: Արուեստականը յատուկ մշակութեան արդիւնք է, մանաւանդ նպատակաւ մը և քանի մը տարուայ համար միայն: Մարգագետինները կը տարբերին իրարմէ իրենց գործածութեան տեսակէտով: Ոմանք աւելի յարմար են քաղուելու և ձմեռուայ համար ամբարուելու, ուրիշներ աւելի յարմար արածեցնելու:

Բնական մարգագետիններու մէջ շատ մը լաւ խոտերու հետ, անձած կ'ըլլան նաեւ բազմաթիւ անպէտ և նոյն իսկ վնասակար խոտեր: Այսպէս գէշ խոտերով վարակուած արօտավայրերը, որոնք խոտի հայթայթումին տեսակէտով նուազ արժէք ունին, լաւ է կենդանեաց ճարակումին յատկացնել: Մանաւանդ ոչխարի և այծի հօտերուն:

Արածումի պէտք է յատկացնել նաեւ այնպիսի մարգերը, որ տեղերէն խոտի փոխադրութիւնը, իր վտանգաւոր դիրքին պատճառաւ՝ դժուար է: Բայց ասիկա յաճախ չի պատահիր:

Բնական մարգագետին ըսելով պէտք չէ հասկնալ մի միայն բնութենէն կազմուած խոտավայրերը: Անոնք ալ մանաւանդ պատրաստութեան և խնամոց տարկայ պէտք է որ ըլլան:

Բնականաբար երկրագործութեան յարմար հողերը պէտք չէ բնական մարգագետիններու վերածել, բայց այնպիսի հողեր, մանաւանդ լեռնային վայրերը, որոնք մշակման պէս պէս դժուարութիւնք կը ներկայացնեն, ջրուտ և խոնաւ են, շատ օգտակար պիտի ըլլար բնական մարգագետիններու վերածել: Մարգագետիններու սերմնացանքը մասնաւոր ընտրութեամբ մը և խառնուրդներով ընելու է:

Բնական մարգագետինները մեծաւ մասամբ կը բաղկանան սեզազգիներէ (gramineés) որոց բազմաթիւ տեսակները կը կազմեն լաւագոյն և հասարակ խոտաճարակները:

Արուեստական մարգագետիններուն համար, որոնք երկու երեք տարիէն աւելի չեն տեւեր, և որոց տեղերը նորէն մշակութեանց կը յատկացուին, լաւ է նախապատուութիւն տալ պարկեաւորներու ընտանիքէն (légumineusu) եղող խոտերուն, այսինքն առույտին (luzerne) կորնգանին (saiufoin) և երեքնուկին (trefte): Ասոնց արդիւնքը թէ առատ կ'ըլլայ, թէ խոտը առաջնակարգ և թէ հողը կ'ուժաւորի բորակածինի պարարտութեամբ:

Առույտը, կորնգանն և երեքնուկը շատ զգայուն են այս կողմէն: Զանոնք հնձելու համար պէտք չէ սպասել որ անոնց ծաղկումին շրջանը աւարտի և անցնի: Հազիւ ծաղկիլը սկսած զանոնք քաղելու է:

Փորձեր ըրած են առույտի վրայ և քննած են անոր սննդական մասերէն բնասպիտակուցային նիւթին չափ—երեքը իրարմէ տարբեր ատեն հնձուած և իւրաքանչիւրին հարիւր քիլոկրամ չորցուած վիճակի մէջ—և գտած են,

1. 24 Ապրիլին քաղուած ատեն, բնասպիտակուցային նիւթը՝ 33,4%, իսկ փայտային մասը՝ 22%:

2. 22 Մայիսին քաղուած ատեն, բնասպիտակուցային նիւթը՝ 26,3%, իսկ փայտային մասը՝ 27,5%:

3. 3 Յուլիսի քաղուած ատեն, բնասպիտակուցային նիւթը՝ 17,8%, իսկ փայտայինը՝ 48,5%:

Վերոյիշեալ փորձը կ'ապացուցանէ որ 3 Յուլիսին հնձուած առույտին սննդական ճշմարիտ արժէքը Ապրիլի 24ի քաղին հազիւ կէսը կ'ըլլայ՝ այդ տեսակէտով, մինչ փայտային մասը՝ առաջին քաղին կրկինէն աւելի:

Աւելորդ է ըսել թէ սեզազգիներէ կազմուած մարգագետինները ևս միևնոյն վիճակը կը ցուցնեն: Եւ թերևս աւելի, տրուած ըլլալով որ անոնց ցօղունները չորնալուն յարդի նման անպէտ և վերջին ծայր դժուարամարս բաներ կը դառնան:

Ուրեմն անոնք որ կրնան, այս թէ այն տեսակ, մարգերու հունձքը կ'ուշացնեն առատ բերք ունենալու յուսով, չարաչար սխալ մը ի գործ կը դնեն սնունդին տեսակէտով:

Սեզազգիներէն զանազան տեսակներէ խառն կազմուած մարգագետին մը, որոց ծաղկումն ևս միաժամանակ տեղի չունենար, պէտք է հնձել երբ արդէն մեծ մասը սկսած է ծաղկիլ:

Արօտավայր մը հարկ կ'ըլլայ արածեցնել կամ հնձել, նաև ուրիշ պատճառներով:

Երբ մարգին խոտը պիտի գործածուի դեռ փոքր ու նորատի կենդանեաց համար, լաւագոյն է ճարակեցնելը, քան քաղը:

Այս կէտը հողաբաններ յատուկ քննութեան առարկայ ըրած են: Արօտավայր մը որ երեք ամսուայ մէջ վեց անգամ ճարակուած է, տուած է, հէքթար մը տեղի վրայ 1200 քիլոկրամ բնասպիտակուց պարունակող սնունդ և 1300 քիլոկրամ ևս փայտային մաս:

Միևնոյն մարգը փոխանակ վեց անգամ թարմ թարմ արածեցուելու, երբ միայն երկու անգամ հնձուած է, տուած է 1500 քիլոկրամ բնասպիտակուցային սնունդ և 3900 քիլոկրամ փայտանիւթ:

Խառն մարգերու մէջ ևս փորձով գտած են որ մշտապէս և յաջորդաբար ճարակուած ատեն տուած է 1150 քիլ. բնասպիտային սնունդ, մէկ հէքթարի վրայ, ընդդէմ 2700 քիլոկրամ փայտանիւթին: Մինչ երկու հունձք ունեցած ատեն միայն 970 քիլոկրամ բնասպիտակուցային սնունդ տուած է և 5400 քիլոկրամ փայտանիւթ:

Բայց ուշադրաւ կէտ մ' ևս կայ թէ՝ արածուած ատեն, դեռ թարմ 2700 քիլոկրամ փայտանիւթէն 2000 քիլոկրամը

անասուններէն կրնայ մարսուիլ, իսկ երկրորդ պարագային՝ 9400 *քիլոկրամէն միայն* 3400 *քիլոկրամ։*

Ասիկա անգամ մ'եւս ցոյց կու տայ թէ թարմ և կանաչ ատեն արածուիլը և կամ հնձուիլը այն օգուտը կունենայ որ, դեռ չի կարծրացած փայտանիւթին մէկ կարեւոր մասը եւս կրնայ մարսուիլ, *ինչ որ յետոյ շատ կը դժուարանայ։*

Ասոնք կ'առաջնորդեն մեզի այն եզրակացութեան թէ՝ այն մարգերը որ կարճահասակ են, գիւղերէն հեռու կը գտնուին և որոց խոտը կամ խառնուրդը ընտիր չէ, յատկացնելու է արածումի։ *Իսկ ախոռը մնալիք անասնոց և ձմեռուայ պաշարի համար* խոտհունձ *ընելու է այնպիսի մարգեր, որոց բերքը երկարահասակ է իրենց թարմ վիճակին մէջ, խիտ և առատ։*

Ծաղկումի գործողութենէն վերջ, բոյսին հունտերուն կազմութեան համար, բոյսին կազմին մէջ գտնուած բոլոր կարեւոր սննդական նիւթերը դէպի հունտը կը քաշուին անոր մէջ խտանալու համար և ճիւղերուն կը թողուն ոչինչ, որ երթալով կը չորնան և կը փայտանան։

Հնձուելիք խոտերը, պէտք է լաւ և արագ չորցնել։ Հնար եղածին չափ քիչ թողլու է արտին և հողին երեսը։

Կտրուելէն վերջ անհոգութեամբ դաշտին մէջ ձգուած և անձրեւէն զարնուած խոտերը ահագին փոփոխութեան մը կ'ենթարկուին։ Այսպէս՝

Ա. Առւոյտ շուտ չորցած, եւ վերցուած		Բ. 25 օր դաշտը ձգուած անձրեւի եւ խոնաւ. պատճ.	
Բնապլիտ. նիւթը	14, 2%	*կ'ըլլայ*	11, 3%
Փայտանիւթը	25, 2%	»	34, %
Ջրածն-բնածխ. նիւթը	37, 1%	»	32, 6%
Հանքային նիւթերը	8, 2%	»	7, 1%

Ասկէ զատ, դիւրահասկնալի է որ երկար ատեն դաշտին մէջ ձգուած և չի վերցուած խոտը իր ամենալաւ և դիւրամարս եղող տերեւները պիտի կորսնցնէ։

Մեր երկիրները, շատ անգամ, արմտեաց և ցորենի մշակութենէն յոգնած հողերը կորդ *կամ* խոպան *կը ձգեն քանի մը տարի։*

Պարարտութիւններ գործածելու սովորութեան չգոյու-

թենէն ասիկա անշուշտ միջոց մըն է հողին ատեն տալու իր ուժերը քիչ շատ վերականգնելու, սակայն, կը կարծենք թէ՝ կարելի է այնպէս մ'ընել որ հողը պարապ և անօգուտ չի ձըգուելով հանդերձ ուժաւորի և սննդական նիւթերով շատնայ, ինչպէս կընեն այլուր։

Այս նպատակին համար կարելի է այդ հողերը ժամանակաւոր *մարգագետիններու վերածել, ցանելով կամ առւոյտ, կամ կորնգան և կամ երեքնուկը։*

Աւելորդ չըլլայ ըսել թէ պատիճաւորներու *ընտանիքէն այս խոտերը ոչ միայն ամենալաւերն են իրենց տեսակին մէջ, այլեւ կարգ մը միքրոպներու միջոցաւ՝ իրենց արմատներովը հողին մէջ, ուղղակի օդէն քաշուած* բորակածինի *պաշարը կը շատցնեն։ Այնպէս որ, երկու երեք տարի վերջ անոնց մշակութենէն, երկրագործը երբ քանդէ զանոնք և ուրիշ բերք մը ցանէ, վստահ կրնայ ըլլալ որ թէ՛ աղէկ և թէ առատ արդիւնք մը պիտի առնայ։*

Մերսին, 20 Մարտ 1911

ՀԱՅՈՒՀԵԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆ ԱՏԱԲԱԶԱՐԻ

Այս վարժարանը կը հիմնուի 1885 Սեպտ. 8ին տեղին Հայ Աւետ. եկեղեցիին եւ Ամերիկեան Պորտի գործակցութեամբ։ Վեր. Աղեքսանդր Ճենիզեան եւ Տիկին Միսիս Հէրին մասնաւորապէս մեծ դեր կը խաղան անոր կառուցման մէջ։

1910ին կը կատարուի 25 ամեայ Յոբելեանը, ուր կ'ատենախօսէ Բրոֆ. Յ. Ճենիզեան։

Վարժարանին խնամակալութիւնը 1909 Սեպտ.ին կը բանայ նաեւ վարժուհինոց մը եւ անդրանիկ շրջանաւարտուհիները կը նուիրէ Ազգին։

Վարժարանը ունի բնագիտական գործիքներու, երկրաբանական նմոյշներու, քիմիական դեղօրէներու եւ մարդակազմական քարտէզներու գեղեցիկ հաւաքածոներ։

Հայուհեաց վարժ.ը մինչեւ 1910 նուիրած է Ազգին 221 ընթացաւարտներ, ու տարուէ տարի ալ կը հասցնէ նոր ու բարեբեր հունձքեր։

ԿԻՒԴՆՈՍԻՆ*

(ԳՐՈՒԱԾ՝ ՏԱՐՍՈՆԻ ԿԻՒԴՆՈՍ ԳԵՏԻՆ ԱՓԵՐԸ)

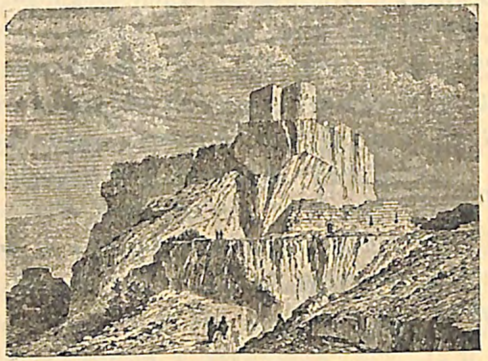

ԼԱՄԲՐՈՆԻ ԲԵՐԴԸ

(Լամբրոնի բերդը կառուցուած է, կը կարծուի, Հռովմայեցիներու ձեռքով: Հիմակ աւերակ բերդին ստորոտը կը գտնուի Հեթում իշխանի աղբիւրը: Բերդէն դէպի արեւելք կը գտնուի Օշին իշխանի մէկ ամրոցը: Լամբրոն իբր ամրանոց սքանչելի է:)

Դուն, ո՛վ դարաւոր լուրթ Կիւդնոս
Մեղմահոս,
Ալիքներդ ծփծփուն
Նման իմ յոյզերուն:

Ըսէ՛ ինձ, զով ափերուդ վրայ,
Ի՞նչ հոգիներ երազատենչ
Խռովեցին կուրծքդ ծափիւղայ,
Միրոյ անուշ պահերուն մէջ:

Ու անոր համար երբ ափերդ գամ
Կանանչազեղ, Եդեմաբոյր,

(*) Այս երգը գրուած է համեմատաբար Les Flottes de Danube վալսին եղանակին համար: Ծ. Հ.

Բիւր անուրջներ ամէն անգամ
Կ'օրրեն սիրտս անդոյր:

Հոսէ՛, ով Կիւդնոս,
Դէպի քու մայր-ծովը տարածուն,
Ինչպէս սիրտս անխօս՝
Դէպի իր պաշտելին սիրանուն,
Եւ քող իբր ալիք
Խռովին յոյզերս խաղաղիկ:

ԿԻԼԻԿԵՑԻ

ԱԶԳԱՆՈՒԷՐ ՀԱՅՈՒՀԵԱՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Հիմնուած է 1879 Ապրիլ 11ին Սկիւտարի մէջ, խումբ մը ղեկավար օրիորդներու նախաձեռնութեամբ: Առաջին վարժարանը կը բացուի Բէյլի-Գատաքա գիւղը, Միացեալի ձեռքով: Հետզհետէ ուրիշներ կը բացուին նաեւ Հաճըն, Մուշ, Սղերդ, Բերրի եւն.: Ջարդի արհաւիրքի օրերուն գաւառի իգական սեռը բարձրացնելու նպատակ ունեցող այս Ընկ. կը դադրի գործելէ 15 տարիներ եւ 1908 Սեպտ. 4ին կը վերակազմուի դարձեալ: Անկէ կողմէ ցոյց տրուած անզուգական խանդավառութիւն մը մեծ աստիճանի Ընկերութիւնը կը հզօրացնէ: Հոս հոն մասնաճիւղեր կը հաստատուին եւ առաջին տարին խել դպրոցներ կը բացուին Մուշ, Զէյթուն, Հաճըն:

Հիմակ Վարժարաններ ունի՝ Մուշ, Սասուն, Պուլանըգ, Օձնի, Զիթող, Հազզօ, Կարին, Ատանա, Զէյթուն, Հաճըն, Տարսոն, Մարաշ, Skorp-Եօղ, Հասան-Պէյլի, Այնթապ, Աշխարան, Եփեսոս, Թալաս:

Հայութիւնը որչա՜փ զուրգուրանքով պէտք է ձեռք տայ այս նուաշալի Միութեան:

Այրե՛ք քոյրեր: Գաւառի մեր տարաբաղդ աղջիկները ձեզի կը նային:

Ձեզի տեսնանք, քոյրե՛ր...:

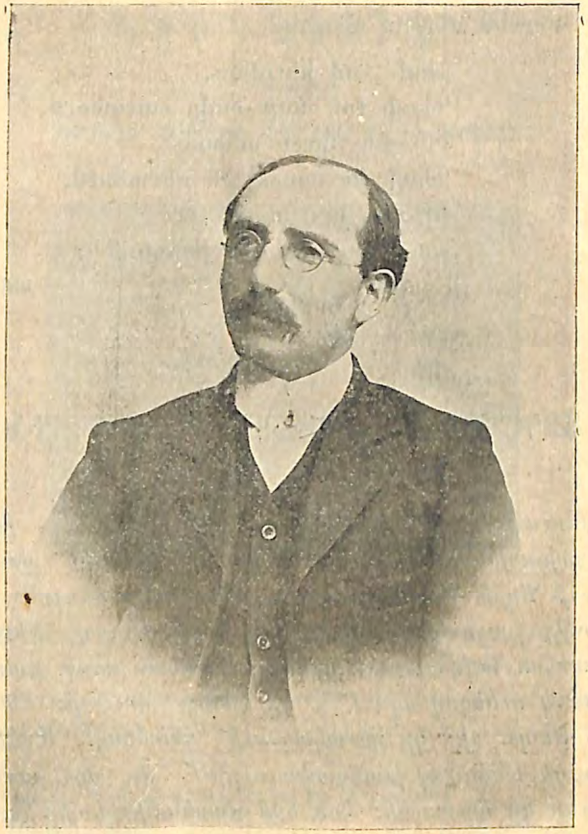

ՄԻՔԱՅԵԼ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Ընդհ. Գիւղատնտես. Տեսուչ Միացեալ Կարնոյ Շրջանի վարժարանաց

Ծնած է Խարբերդի Հողի գիւղը 1873, Նոյեմ. 18ին: Տասնեւվեց տարեկան հասակին Պարտիզակի Բարձր. Վարժարանի ընթացքը աւարտելով ուսուցչական պաշտօն վարած է Մանիսայի եւ Տարսոնի Ամերիկեան Սէյնթ Փոլ Գոլէճին մէջ: Ամերիկա մեկնած է 1897ին եւ մտած է Եէյլ Համալսարանի գիտական բաժինը: Բնական Պատմութեան ճիւղէն կ'ընթացաւարտէ 1900ին, ստանալով ուսմանց բոլոր ճիւղերու մէջ երկու տարուան գերազանցութեան պատիւ: 1900ի դպրոցական տարեշրջանի սկիզբը մտած Հարվըրտ Համալսարանի Շրջանաւարտից դպրոցը եւ հետեւած է Իմաստասիրութեան, Հոգեբանութեան եւ Մանկավարժութեան դասընթացքներուն: Նոյն ատեն վաղամեռիկ Մր. Ալէնի իբր օգնական-խմբագիր մասնակցած է Պոսթոնի «Կոչնակ» շաբաթաթերթին: Յաջորդ

ՀՈԼՈՎՈՒՄԻ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՏՈՒՆԿԵՐՈՒ ՄՇԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Գրեց՝ ՄԻՔԱՅԷԼ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

«Հայրենի Տարեցոյց»ը Հայրենիքի պէտքերուն ծառայելու է առաւելապէս: Այս նկատումով կ'ուզեմ համառօտակի գրել երկրագործական խիստ կարեւոր նիւթի մը վրայ:

Ամէն երկրագործ փորձառաբար գիտէ թէ արտի մը արգասաբերութիւնը հետզհետէ կը պակսի, երբ միեւնոյն տունկը յաջորդաբար մշակուի հոն տարուէ տարի: Արտեր կրնան գտնուիլ ամէն գաւառի մէջ որ շարունակ ցորենի, բամբակի եւ կամ ծխախոտի մշակութեան յատկացուած ըլլալով՝ այնքան աղքատացած են որ հազիւ թէ կը վարձատրեն երկրագործին աշխատութիւնները:

Արտ մը շարունակ այս ինչ բերքին մշակութեան յատկացուելէն ծնունդ առնող այս անխուսափելի չարիքը՝ հերկ հանելու եւ ընդմիջաբար արտը հանգչեցնելու սովորութիւնը հարկադրած է մեր երկրագործներուն վրայ: Այնպէս որ այս տարի ցորենի հունձք արտադրող արտը, երբ թէ սպառած ըլլար իր տնկային սնունդի նիւթերը, հերկ կը հանուի ու յաջորդ տարին պարապ կը թողուի որ հանգչի, որպէս զի իր սպառած սնունդի նիւթերն վերստանայ ու այսպէս պատ-

տարին ձեռնարկած է «Լոյս»ի հրատարակութեանը, զոր շարունակած է եօթը տարի: Թուրքիոյ Սահմանադրութեան հռչակմամբ դադրեցուցած է թերթը եւ Պոլիս մեկնած հոն վերսկսելու դիտումով: «Լոյս»ի հրատարակութեան միջոցին երկու տարի Հարվըրտ Համալսարանի մէջ հետեւած է Տարրաբանութեան դասընթացքին, տարի մըն ալ Եէյլ Համալսարանին մէջ՝ Պակտէրիաբանութեան դասընթացքին, կանոնաւոր դասընթացքը աւարտելէ զատ՝ մասնաւոր ժամանակ եւ աշխատանք տուած է հողը բեղմնաւորող պակտէրիաներու մշակումներուն: Բրոֆ. Րիթկըրի առաջնորդութեամբ եւ Ամերիկեան ու Գերմանական մեթոտներու վրայ ախտաչինչ նիւթի մըն ալ գործածութեամբ յաջողած է ամիսներով կենսունակ վիճակի մը մէջ պահել օդէն ազատ բորակածին

բաստուն միւս տարին բերք տալու: Այնչափ ընդհանրացած է արտերը խոր թէ հանգչեցնելու այս սովորութիւնը, մեր հողամշակ հասարակութեանց մէջ [illegible]ար կրնանք ըսել թէ երկրի մշակելի հողերուն մօտաւորապէս կէսը ամուլ կը մնայ ամէն տարի:

Արդ, այնչափ տնտեսական որչափ երկրագործական տեսակէտով անհուն կարեւորութիւն ունի ճշդել թէ մշակելի այսչափ մեծատարած հողերու ամուլ թողուիլն իրաւամբ անհրաժե՞շտ է, թէ չկա՞յ մշակութեան մեթոտ մը որով բոլոր արտերը ամէն տարի բերք արտադրելով հանգերձ՝ բնաւ չաղքատանան, ընդհակառակը տարուէ տարի աւելի շատ արդիւնք տան մինչեւ որոշ սահման մը: Փորձենք:

Մշակելի 20 արտավար հող ունինք: Ութը հաւասար մասերու կը բաժնենք զայն, իւրաքանչիւրը $2^1/_2$ արտավար: Կազմուած ութը կտոր արտերէն առաջինին մէջ առաջին տարին կը ցանենք ցորեն (ցորենի քաղուելէն անմիջապէս վերջ պատիճաւոր տունկ մը կը մշակենք եւ աշունը խոտի հունձք մըն ալ կը ստանանք միեւնոյն տարին): Երկրորդ տարին կը ցանենք գարի ու հունձքէն յետոյ՝ խոտ արտադրող տունկ մըն ալ կ'աճեցնենք մինչեւ աշուն: Երրորդ ու չորրորդ տարիներուն կա՛մ առւոյտի մշակութեան կը յատկացնենք եւ կամ որ եւ է հունձք տուող խոտի, նաեւ կ'աղբենք չորրորդ տարին: Հինգերորդ ու վեցերորդ տարիներուն յաջորդաբար ցորեն կը ցանենք: Եօթներորդ տարին՝ պատիճաւոր տունկ մը, ինչպէս կուշնա, պէզէլիա, դաշտի լուբիա, քիկ եւ կամ ուրիշ որ եւ է

իւրաշրջելով հողը արգասաբեր ընծայող պակտէրիաներն, զոր կարելի պիտի ըլլայ բաշխել մեր երկրի երկրագործներուն: Հրատարակած է հետեւեալ գրքերը «Հողային արդիւնաբերութիւն», «Բնաշրջականի մը ներշնչումները» (երկու մաս): «Մեր զգացումները»: «Պատանեկան Յոյզեր» եւ «Կրթական Սկզբունքներ եւ Իտէալներ», «Ծաղիկներ անգ. գրականութեան եւն.: Հայրենիք վերադարձած է 1909ին եւ Միացեալէն հրաւիրուած Կարնոյ Շրջանակի Վարժարանաց Ընդհ. Տեսչութեան, ինչպէս նաեւ Մր. Ալէնի կողմէ «Աւետաբեր»ի գիտական բաժնի խմբագրութեան: Իբրեւ գիւղատնտես ու մանկավարժ մեծապէս օգտակար եղած է «Միացեալ»ին, մանաւանդ անցած երկու ամառները բացած ամառնային Վարժապետանոցով:

պիտանի պատիճաւոր: Ութերորդ տարին՝ ցորեն: Եւ այսպէս իններորդ տարին դարձեալ կը սկսինք առաջին տարուան մշակութենէն ու կը շարունակենք նոյն յաջորդութեան շարքով: Ութը տարուան հոլովումի դրութիւն մը հաստատած կ'ըլլանք այս արտին մշակութեանը մէջ:

Երկրորդ կտորին մէջ ալ միեւնոյն յաջորդութեամբ տունկեր կը մշակենք ութը տարուան ընթացքին, միայն թէ առաջին կտորին մէջ երկրորդ տարին ցանուածը՝ առաջին տարին կը մշակենք այս երկրորդ կտորին մէջ ու կը շարունակենք յաջորդաբար: Երրորդ, չորրորդ մինչեւ ութերորդ կտոր արտերն ալ միեւնոյն յաջորդութեան շարքով կը մշակենք, առաջին կտորին մէջ երրորդ տարին մշակուած տունկը՝ երրորդ կտորին մէջ առաջին տարին մշակելով, եւ այսպէս միւս կտորներն ալ մինչեւ ութերորդը:

Ամէն երկու տարին անգամ մը արտերը հանգչեցնելու դրութեան վրայ ինչ առաւելութիւն ունեցաւ հոլովումի այս դրութիւնը: Հաշուենք:

Հանգչեցնելու դրութեամբ ութ տարուան ընթացքին միայն չորս անգամ ցորենի հունձք պիտի առնէինք ամբողջ արտէն: Հոլովումի դրութեամբ ամբողջ արտին բոլոր կտորներէն դարձեալ չորսական անգամ ցորենի հունձք ստանալէ զատ, բոլորն ալ ստացանք անգամ մը գարի, երկու անգամ առւոյտ կամ որ եւ է չոր խոտցու, մէկ անգամ պատիճաւոր տունկ ու երկու անգամ ալ խոտի հունձք: Քսան արտավար հողին ոչ մէկ մասը որ եւ է տարին պարապ մնաց, ընդհակառակը 8 տարուան ընթացքին երկերկու անգամ տարին երկու անգամ արդիւնք տուաւ իւրաքանչիւր կտորը: Ցորենի հունձքն ալ այս դրութեամբ զգալի յաւելումներ ունեցաւ, հողը աւելի արգասաբեր վիճակ մը ստացաւ քան որ էր հանգչեցնելու դրութեան տակ: Իրական փորձի մը արդիւնքն է վերը ներկայացուածը ու ոչ թէ մտացածին լուսաբանութիւն մը: Երեք, չորս, վեց, ութը եւ աւելի տարիներով հոլովման դրութիւններ հաստատուած են բոլոր զարգացած երկիրներու մէջ եւ լիուլի ապացուցած իրենց անբաղդատելի գերազանցութիւնները:

Մեր արտերը, ուրեմն, հանգչելու պէտք չունին բնաւ:

Իրենց պարունակած սնունդի նիւթին սպառած ըլլալու պատճառաւ չէ բնաւ որ արտերը կ'աղքատանան։ Միեւնոյն արմտիքը յաջորդաբար միեւնոյն հողին վրայ մշակելու դրութիւնն է որ կ'աղքատացնէ հողերը տարուէ տարի, կը նուազեցնէ անոնց արգասաբերութեան աստիճանը։ Մեր արտերը ամէն տարի գոհացուցիչ բերք արտադրելու ընդունակ են, եթէ միայն գիտնանք հոլովումի իմաստուն դրութեան մը համաձայն տարբեր տունկերու մշակութեան յատկացնել զանոնք յաջորդաբար։ Սնունդի պակասութեան խնդիր չծագիր, եթէ միայն խոնաւութեան պահպանումը ապահովող գիտական պարզ միջոցները կիրարկենք։ Մեր երկրին մէջ հազուադէպ են այն կլիմաներն ու հողերն որ իսկապէս հերկ հանուելով հանգչելու, այսինքն խոնաւութիւն ամբարելու կարօտին։

Հոլովումի դրութեան առաւելութիւններն ակներեւ են։

1. Ամբողջ արտերը ամէն տարի բերք կ'արտադրեն։ Ասիկա անգնահատելի օրհնութիւն մըն է այն գաւառներուն համար մանաւանդ, որոնց մշակելի հողը անբաւական է և հաղորդակցութեան միջոցներու չգոյութեամբ՝ ցորենի պակասէն կը նեղուին։ Երկրագործին համար անասուն պահելը անհրաժեշտ է ոչ միայն հողը հերկելու և իր բերքը փոխադրելու համար, այլ նաև կաթ ստանալու և արտերուն համար ալ աղբ։ Շատ տեղեր ձմեռը կովերու կաթը գրեթէ կը քաշուի սնունդի չգոյութեան պատճառաւ։ Մինչդեռ հոլովումի այսպիսի դրութեան մը որդեգրութեամբ, ամէն տարի լիառատ խոտ կրնայ ձեռք բերել երկրագործը։ 2. Հերկուելով պարապ թողուած արտին սնունդի նիւթերը անձրեւէն կը քշուին կը տարուին և կամ վար սուզելով կը հեռանան։ Մինչդեռ երբ աճող տունկով մը ծածկուած ըլլայ արտին երեսը թէ՛ սննդատու նիւթերու լուացմամբ կորուստը կ'արգիլուի և թէ կազմուած նիւթերը անմիջապէս կը ծծուին տնկային արմատներէ։ Այսպէս արտին բեղմնաւորութիւնը չնուազիր։ 3. Բերքերու վնասող միջատներ մասնաւոր տունկերէ կը ստանան իրենց սնունդը։ Երբ հոլովումի դրութեամբ տարբեր տունկեր յաջորդեն իրարու, միջատները զրկուելով իրենց մասնաւոր սնունդէն կա՛մ կը հեռանան ուրիշ տեղ և կամ կը մեռնին սնունդի չգոյութենէն։ 4. Հողերու աղքատացման ամենագլխաւոր

պատճառն է բորակածնային սնունդի սպառումը։ Պատիճաւոր տունկերու արմատները իրենց վրայ կը կրեն մանրէներու դասակարգ մը որ օդէն բորակածին ստանալով հողին կու տան։ Հետեւաբար, քանի մը տարին անգամ մը պատիճաւոր տունկ մշակելով արտի մը մէջ, անասնոց ընտիր կեր ստանալէ զատ հողին հարստացման ալ նպաստած կ'ըլլանք։ 5. Հոլովումի դրութիւնը կը բաշխէ երկրագործին աշխատութիւններն, այնպէս որ փոխանակ քանի մը շաբաթ գործի շատութենէն տանջուելու և յետոյ երկար ատեն գրեթէ պարապ մնալու, կրնայ չափաւոր աշխատութեամբ հասնիլ բոլոր գործերուն և պարապ չմնալ ամբողջ գարնան, ամրան ու աշնան եղանակներուն։

Գրութեանս սահմանները չեն ներեր տարբեր երկիրներու և կլիմաներու որդեգրած հոլովման զանազան դրութիւններէն օրինակներ մէջ բերել հոս։ Ամէն երկրագործ կրնայ իր պահանջները լրացնող դրութիւն մը որդեգրել, որ յարմարի նաև կլիմայական ու հողային առանձնայատկութեանց։ Տունկերու յաջորդութեան տարիներու թիւն ալ չորսէն սկսելով կրնայ ո և է թուով ըլլալ։ Մեր մէջ բերած օրինակը ութը տարուան հոլովման դրութիւն մը կը ներկայացնէ։ Պիտի բաւականանամ առաջնորդող մէկ երկու սկզբունքներ ներկայացնելով։

1. Իրարու յաջորդող տունկերու շարքին մէջ անպատճառ չորս հինգ տարին անգամ մը պատիճաւոր տունկ մը գտնուելու է որ հողին բորակածնային սնունդը աւելցնէ։ Բորակածինները, ինչպէս ըսինք, ամենագլխաւոր բաղկացուցիչը կը կազմէ տնկային սնունդի և անոր պակասին արդիւնքն է յաճախ հողերու աղքատացումը։

2. Կարճ արմատ ունեցող տունկերու յաջորդելու են խորատարած ու ճոխ արմատ ունեցող տունկեր, որպէս զի հողի խորագոյն խաւերուն մէջ գոյացած տնկային սնունդներն, որ չէին կրնար ծծուիլ կարճ արմատներէն։ Այսպէս ցորենի ու գարիի, որ կարճ արմատ ունին, կրնայ առւոյտ յաջորդել, որ խորատարած ու ճոխ արմատ ունի չկորսուին յաջորդ տարին, այլ ծծուին խորատարած արմատներէն։ Առւոյտի միամեայ ու երկամեայ տեսակներ ալ կան, ինչպէս բազմամեայ տեսակներ։

3. Փորձառաբար գտնուելու է թէ ո՛ր տունկը կրնայ ամէնէն աւելի օգտուիլ նախորդ տարի աճող տունկին հողին մէջ

կամ վրան թողուցած մնացորդներէն: Երկրագործներ փորձառութեամբ սորված են թէ ցորենը կրնայ օգտակարապէս յաջորդել ծխախոտին:

Գաւառացի ընթերցողներուն ջերմապէս թելադրելով հոլովումի գրութեան որդեգրումը իրենց մշակութեանց մէջ, վստահ եմ թէ ամէն կերպով գոհ պիտի մնան և ամէնէն նշանակալից ու օրհնաբեր յեղաշրջումը պիտի կատարուի մեր երկրագործական հնամի մեթոտներուն մէջ:

Բղի, 1 Սեպտ. 1911

ՏՈՔԹ. ԹՈՄԱՍ ՏՐ. ՔՐԻՍԹԻ Վ. Ա. եւ Վ. Օ. (D. D. LL. D.)

ՆԱԽԱԳԱՀ ՏԱՐՍՈՆԻ ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԳՈԼԷՃԻՆ

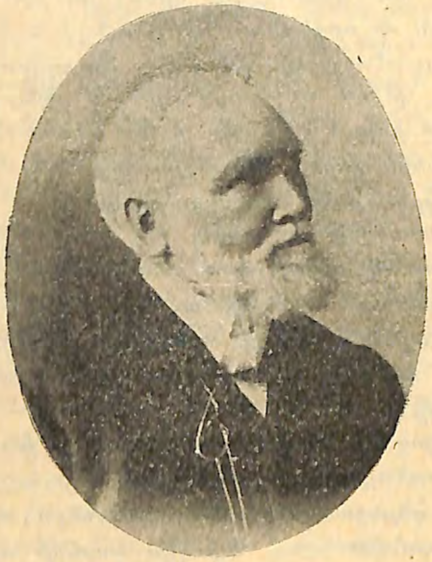

ՏՈՔԹ. ՔՐԻՍԹԻ

Այս ծերունազարդ միսիոնարը եւ կրթական գործիչը գրեթէ հայացած Ամերիկացի մըն է: 1902 Դեկտ.ին տօնուեցաւ իր միսիոնարական ու կրթական գործունէութեան 25ամեակը, որով 35 տարիներէ ի վեր անխոնջ աշխատած է մեր ազգին համար: 25ամեակի առիթով իբրեւ ծերունի իրեն եղած ակնարկութեան մը սրամտօրէն պատասխանելով կ՚ըսէր. «Թէեւ դէմքով վաթսուննոց՝ բայց սիրտով տասնըութ տարեկան եմ դեռ:» Տքթ. Քրիսթի, որ Ամերիկեան Հիւսիսայիններու եւ Հարաւայիններու ներքին պատերազմին իբրեւ թնդանօթաձիգ ենթասպայ ծառայած է, զինուորականի նոյն քաջութեամբ Հայութեան օգնած է անոր արհաւալի օրերուն: 1895-6ի կոտորածներուն առիթով հաւաքած նպաստները շատեր չեն մոռցած, իսկ Ատանայի Ջարդին, երբ փեսային նահատակութեամբ ինք ալ տուած էր իր զոհի բաժինը, պարզապէս հերոսական էին իր ջանքերը Տարսոնի եւ Գօզ-Օլուգի Հայութիւնը պաշտպանելու համար: Ջարդէն ետքը Անգլիա

գնաց Կիլիկեան Աղէտին մասին լուսաբանութիւններ տալու եւ նպաստ հաւաքելու համար: Տոքթ. Քրիսթի անկեղծ Հայասէր մը, անխոնջ կրթական գործիչ մը եւ Հայութեան ցաւերուն ու տառապանքներուն ճշմարիտ բարեկամն է:

ԿԻԼԻԿԵՑԻ

ՏԱՐՍՈՆԻ ՍԲ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԳՈԼԷՃԸ

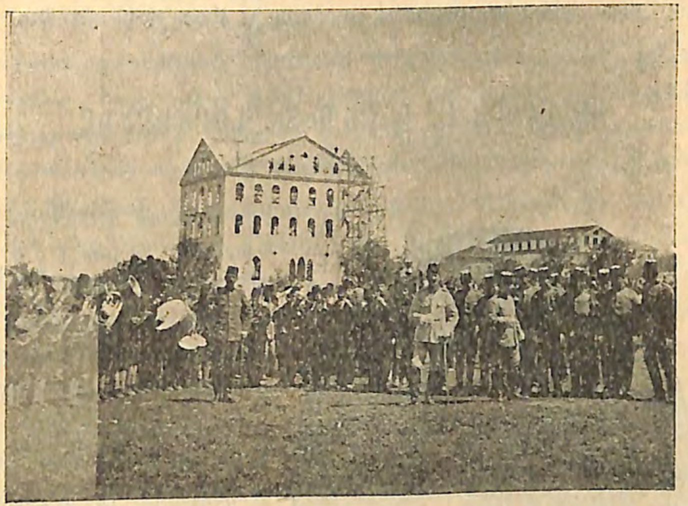

ՏԱՐՍՈՆԻ ԱՄԵՐԻԿ. ՍԷՅՆԹ ՓՈԼՁ ԳՈԼԷՃԻՆ ՆՈՐԱԿԱՌՈՅՑ ՇԷՆՔԸ

(Տարօնի ոստիկան-զինուորներու անդրանիկ շրջանաւարտներուն Գոլէճ այցելութեան օրը լուսանկարուած)

Գոլէճ եւ Նախակրթարան իրենց 5 եւ 4 տարուան դասընթացքներով Սբ. Պօղոսեան Հաստատութիւնը կը կազմեն: Նախակրթարանը բացուած էր 1888ին եւ գոլէճը իր անդրանիկ շրջանաւարտները տուած է 1893ի Յունիսին: Գոլէճը հիմնուած է Նիւ-Եորքցի Քոլ. Էլլիոթ Ֆ. Շէփըրտ (1893ին հանգուցեալ) անուն ազնիւ բարերարին առատաձեռնութեամբ: 1903ի Նոյեմբերին Հաստատութիւնը իր նախկին մասնաւոր Խնամակալաց Ժողովին կողմէ փոխանցուած է Ամերիկեան Պօրտին: Գոլէճը շինուած է քաղաքին Արեւմտեան կողմը «Կէօզլիւք Գուլէ» կոչուած բլուրի մը ստորոտը, որ կը կարծուի թէ Մարկոս Անտոնիոսի պալատին աւերակներէն ձեւացած է: Գոլէճը տուած է 120է աւելի ընթացաւարտներ, որոնք իբրեւ երէց, քահանայ ուսուցիչ, բժիշկ, դեղագործ, օգտակար եղած են ազգին ու հայրենիքին: Գոլէճը կը հոգայ նաեւ աղքատ ու-

սանողներ եւ ամիկս կը պարտին Տոքթ. Քրիստիի: Կիլիկեան Ջարդին Տարօնի Հայութեան միակ ապաստանարանը եղաւ գոլէճը: Տիկին Քրիստի մինչեւ իր ամուսնոյն (որ Ատանա կը գտնուէր Ատանայի Ա. ջարդին եւ ուր նահատակ ինկաւ իր փեսան Վեր. Մր. Ռաճըրզ) վերադարձը հերոսուհիի մը քաջութեամբ պաշտպանեց ապաստանեալները: Այնպէս որ Տարօնի Հայութիւնը ըսին, «Եթէ Գոլէճը իր հաստատութեան թուականէն մինչեւ հիմա ոչ մէկ ծառայութիւն մատուցած ըլլար իսկ՝ Հայութեան մատուցած այս մեծ ծառայութիւնով պէտք է անջնջելի մնայ անոր անունը ամէն Հայու սիրտին մէջ:» Գոլէճը 1909-10 շրջանին մէջ ունեցած է 9 ուսուցիչ, 100 ուսանող նախակրթարանի եւ 59 գոլէճի մէջ, որով ուսանողաց համագումարը եղած է 159: Գոլէճին ուսանողութեան մեծամասնութիւնը կը կազմեն Բող. եւ Լուս. Հայեր, կան նաեւ Յոյներ եւ սակաւաթիւ Ասորի Քրիստոնեաներ:

ԿԵՍԱՐԻՈՅ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ

ՏՐԴԱՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Բացուած է 1888ին, Առաջնորդ Տրդատ եպ.ի նախաձեռնութեամբ, 17 ժառանգաւորներով, որոնք 20ի բարձրացուելով կոչուեցան «Գէորգ Էսաեան» սաներ, անոնց ծախքը (հինգ տարուան համար 1200 ոսկի) Յովհաննէս եւ Մկրտիչ Էսաեաններու կողմէն վճարուելուն համար:

Ճկուն փոփոխականութեամբ մը, մերթ ժառանգաւորաց, մերթ Որբանոց, եւ այժմ իբրեւ Բարձր. Վարժարան կը շարունակէ: Արդ 394 աշակերտ ընդունած է, եւ 139 շրջանաւարտ տուած, որոնց մէջ բժիշկներ, փաստաբաններ, ուսուցիչներ կը հաշուուին: Հիմակ, պակասաւորը միայն երկարեայ ձեռք մըն է, ըլլայ անհատական, ըլլայ հաւաքական...:

ՄԵՐ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ

Գրեց՝ Բրոֆ. ՅՈՎՀ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Ազգային ամենակարեւոր խնդիրը կրթական գործն է: Մինչեւ որ մեր ցեղին կրթական կազմակերպութիւնը արմատական յեղաշրջումի մը չենթարկուի, մեծ յոյսեր չենք կրնար տածել վաղուան Հայուն նկատմամբ:

Դաստիարակութեան նպատակն է տղան պատրաստել կեանքի համար, տալ անոր ֆիզիքական, իմացական ու հոգեկան դաստիարակութիւն, յարմար դարձնելով զայն արդի ճարտարարուեստական աշխարհի բարդ գործառնութեանց պայքարին:

Ա. Ֆիզիքական դաստիարակութիւն.— *Շրջափակի մը մէջ արուած մարմնամարզի դասերը միայն չեն բաւեր զօրաւոր ու կիրթ մկանունքներ ու առողջ կազմուածք մը զարգացնելու տղուն մէջ, ազատ խաղերն ու ձեռական մարզանքը դաստիարակչական ամենաանհրաժեշտ պահանջներ են այսօր: Դպրոցական սեղաններէն աւելի պէտք է որ աշակերտը ազատ ու արձակ միջավայրն ունենայ գոհացնելու իր բոլոր բնազդական պահանջները, և թոյլ տալու է որ բնութեան հոլովոյթական օրէնքով աճին ու զարգանան իր բոլոր մկանունքները, որոնք ազդակներն են կամքի կազմաւորման:*

Ձեռական մարզանքի միջոցաւ աշակերտը աստիճանաբար կը պատրաստուի ճարտարարուեստի կեանքին: Զմոռնանք որ քաղաքակրթութիւնը ձեռքի մատներէն կը սկսի: Ուղեղին ծալքերը մատներու ճարտար շփումէն ու գործածութենէն կը կազմաւորուին ու կը խտանան:

Նշանաւոր դաշնակահարի մը մատներուն շարժումները անհուն ներդաշնակութեան բանաստեղծութիւն մը կարտադրեն: Երկու աչքով կոյր բայց հրաշակերտներ արտադրող հանճարներ ապրած են պատմութեան մէջ: Մարզանք տուէք մանուկի ձեռքերուն՝ կեանքին յարմար ու խաժալ սերունդ մը արտադրելու համար:

Բ. Իմացական դաստիարակութիւն. — Կրթութեան մէկ կողմը չի կրնար զանազանուիլ միւս կողմէն։ Մէկը միւսը կ՚առաջնորդէ, մէկը միւս կ՚արտադրէ։ Հին մեթոտներով լոկ ծանօթութիւններ գոց ընել տալով կարելի չէ իմացական իրական դաստիարակութիւն մը ստեղծել։ Դասարանը աշխատանոցի վերածելու է ու երբեմն ալ ազատ բնութիւնը դասարանի։

Առանց աշխատանոցներու՝ բնական պատմութեան, բնագիտութեան, բնալուծութեան և իրագիտութեան դասերը ապարդիւն կը մնան։ Աշխատանոցի մէջ աշխատողը ոչ թէ ուսուցիչը պէտք է ըլլայ, այլ աշակերտը։ Ուսուցիչը միայն վարմունքներու պահուն օգնելու և առաջնորդելու է աշակերտին։ Պատմութեան և աշխարհագրութեան դասերը պէտք է որ աշակերտները գրեն, գծեն, խորհին ու տեսնան, մէկ խօսքով արտայայտեն ու արտայայտուին։ Դպրոցին մէջ աշակերտը նաև ապրելու է քաղաքացիական փոքրիկ միջավայրի մը մէջ, ապագայ պարտաճանաչ քաղաքացին դառնալու համար։

Այդպի դաստիարակչական հասկացողութեամբ կը նախընտրուի որ աշակերտը քիչ ծանօթութիւններ ունենայ, սակայն իր գիտողութեանց ու հետազօտութեանց արդիւնքը։ Այդ կերպով իրագործուած դաստիարակութիւնն է միայն որ իրապէս հիմնական է, բազմակողմանի և յաւէտ անաղարտ պիտի մնայ անոր մտքին մէջ։

Գ. Հոգեկան դաստիարակութիւն. — Շիտակ է թէ համօրէն և ուշադրութեամբ տրուած ֆիզիքական ու իմացական դաստիարակութիւն մը կ՚արտադրէ մանուկին մէջ հոգեկան ազնիւ վիճակ մը, բայց այս չի բաւեր միայն, եթէ նպաստաւոր միջավայր մը գոյութիւն չունենայ։

Տղային հոգեկան կազմաւորումը նմանողութեամբ տեղի կ՚ունենայ։ Մանուկը կ՚ընդօրինակէ իր ամբողջ միջավայրը։ Ասոր համար ընկերային ժառանգութեամբ յոռի ունակութիւններ, երբեմն բարեփոխուած, երբեմն չարափոխուած կ՚անցնին սերունդէ սերունդ։

Ոմանք կը խորհին թէ պէտք է որ բարոյախօսութեան

դասերը լայն տեղ մը գրաւեն մեր վարժարաններու ծրագրին մէջ՝ յուսալով ատով պատրաստել բարոյական մարդը։ Ո՛րչափ կը սխալին երբ միջավայրը աննպաստ է։ Գեղեցիկ պատկերներ, երաժշտութիւն, երգ, նուագ միշտ անպակաս ըլլալու են դպրոցին մէջ։ Գեղարուեստը ներշնչումներ կը ստեղծէ մանուկին մտքին մէջ, զայն կը դարձնէ աւելի զօրաւոր, աւելի բարի, աւելի ընկերասէր, աւելի պարտաճանաչ և աւելի ազգասէր։ Գեղեցիկն ու վսեմը թող այնքան առատօրէն տրամադրուին որ ան ա՛լ ժամանակ չունենայ տգեղն ու վատը գիտնալու։ Ջութակի մը նուագէն հրապուրուած ներշնչուած տղայ մը երբեք չի կտրեր ջութակին թելերը և ո՛չ ալ զայն իր ոտքերուն տակ առնելով կը կոտրէ, սակ իր քանդումի բնազդին գոհացում տալու համար։ Նուագը անոր մտքին մէջ կը մեռցնէ քանդումի բնազդը, եթէ երբեք կայ այդ տղուն մէջ։

Դ. Գործնական կրթութիւն. — Մեր հայրենիքը ճարտարարուեստի երկիր մը չէ, այդ ուղղութեամբ դեռ շատ ետ մնացած ենք քաղաքակիրթ երկիրներէն, սակայն մայր բնութիւնը հարուստ հող մը պարգեւած է մեզի, որով երկրագործութեան ու գիւղատնտեսութեան աքանչելի պատեհութիւններ կան այս երկրին մէջ։ Ժողովուրդը, մարդավայել ապրուստի միակ ապաւէնն ն՛ունի՝ երկրագործութիւնը։

Գիւղացի տղան դեռ իր ոտքը դպրոցէն չկտրած գործ ունի հողին հետ։ Ուրեմն առաջին օրէն երբ տղան վարժարան կը մտնէ պէտք է սորվի այն ծանօթութիւնները ու գիտելիքները, որոնց վաղը անհրաժեշտօրէն պէտք պիտի ունենայ։ Պէտք է որ ան իր հօրմէն որոշ աստիճան մը աւելի բարձր հասկացողութիւն ունենայ հողամշակութեան մասին։ Եթէ իր հայրը տասը կը շահէր, ինքը պէտք է քսան շահի, որպէս զի յաջորդ սերունդը կարողանայ պատրաստ գտնուիլ, երբ երկաթուղիները սկսին սուրալ մեր երկրին մէկ ծայրէն միւսը։ Եթէ անպատրաստ գտնուինք քաղաքակրթութեան հոսանքը պիտի գայ մեզ գլէ ու տանի։

Որքան գիւղական շրջաններու մէջ երկրագործական դասընթացքները կարեւոր են, նոյնքան կարեւորութիւն պէտք է ընծայել քաղաքներու ու մայրաքաղաքիս

մէջ արուեստական ու առեւտրական ուսումներու։ Այս մասին մենք Հրեաներէն շատ բան ունինք սորվելիք։ Դպրոցը երբ աշակերտին վաղուան հացը չի ապահովեր կը նշանակէ թէ իր նպատակին չի ծառայեր։

Մէկ խօսքով «վերացականը» շատ ունինք, հիմա ժամանակն է որ «գործնականին» ապաւինինք։

8 *Մեպտ.* 1911

Գատրգիւղցիները թող չմոռնան դիմել Պարտիզակի վարժարանէն ընթացաւարտ Անդրէաս Գաճիին՝ որ կը ծախէ ամէն տեսակ թերթ, գիրք, քարթ, Հայոց Եկեղեցիին դիմացի սեղանաւոր Պալթաեանի խանութին մէջ։

ՕՐՀՆԵԱԼ ԱՐՇԱԼՈՅՍԸ

(ՍԱՍՈՒՆԻ ՋԱՐԴԻՆ ԱՌԻԹՈՎ)

Լոյսն Երկինքին փառաւոր
Ծագի պիտի արդ նորէն.
Ու երկիրներն սրգաւոր՝
Պիտ՚ ողողուին համօրէն։
Գիշերներն այն տըխրագին՝
Նախճիրները՝ երբ Հայուն
Աւրեցին տունն ու այգին,
Կեանքըն եւ Յո՛յսը համբուն՝

Փոխուին պիտի Մեծ Յոյսին
Միջօրէի շողերուն։
Ու կատարներն ցրնծագին
Յոլացընեն դէպ՚ հեռուն
Պիտի իրենց լոյսը վառ,
Դէպի դաշտերը դեղին։
Ա՛լ պիտ՚ չիյնան անհամար
Հերոսները Հայ Ցեղին։

Արեւն Երկինքէն հեւ ի հեւ
Երբ կ՚առնէ իր ասպարէզ,
Բանտի խորշերն անարեւ՝
Շղթաները դէզ առ դէզ
Պիտի քակուին Հայ Դատին
Համար զոհուող քաջերուն,
Որոնք ա՛յնչափ կ՚աշխատին
Նուիրումով մը զեղուն։

Երկի՛րըդ դո՛ւ աննըման,
Թօթափէ մութն ու խաւար,
Որ կ՚իշխէ զերդ Դերեզման։
Թող վերջանան ջարդ աւար,
Վերածընի Հայաստան։
Դադրի՛ն ալ վիշտ, ողբ, ու լաց,
Արձագանգ թող լեռներ տան
Արդարութեանդ, ո՛վ Աստուած։

Գրեց՝ ՄԻՍԻՍ ՔԱՐՕԼԻՆ ԱԼԷՆ (*)
Հայացուց՝ Յարութիւն Շէքէրճեան

ՄԻԱՑԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Մեզի համար ի՛նչ անսահման հրճուանք տեսնել Միացեալը՝ Հայուն միակ փրկարար Հաստատութիւնը որ օրէ օր աւելի կ՚ուռճանայ, կ՚ընդարձակի, կը հզօրանայ։

Բոլոր անոնք՝ որ կառչեցան հայրենի հողին կամ նետուեցան օտարութեան ուղիներուն վրայ, ու բոլոր անոնք որ հաւատքն ունին սա՛ հէգ սիրական ցեղին ապագային, օ՛,-ի՛նչ երջանկութիւն,-բոլորուած են անոր շուրջը։

Միացեա՛լ, Միացեա՛լ Հայերու...։ Դէ՛հ, ճամբայ բացէք ձեր սրտերուն մէջ, ձեր հոգիներուն մէջ, ո՛չ մէկ պատճառ կրնայ բաժնել անկէ ցրուած զաւկները սա՛ տախտապարած ցեղին.

Ահա տեսանք, Միացեալ, ծարաւի իմացականութիւնը կը հայցէ հիմակ կողկողագին։

Բոլորուինք, Հայե՛ր, Միացեալին շո՛ւրջ։ Ի՛նչ թելադրական բառ՝ ՄԻԱՑԵԱԼ...։

(*) Միսիս Ք. Ալէն մայրն է հանգուցեալ հայասէր Մր. Ալէնի։ Ազնիւ հայասէր Տիկինը՝ կարծես մարգարէական սրբազան ներշունչի մը տակ գրի առած է վերի տողերը՝ Սասունի Ջարդին յաջորդ օրն իսկ՝ ի տես Հայ Տառապանքին, Հայ Հալածանքին եւ Հայ Ողջակիզումին, որուն զոհն ենք եղած աւա՛ղ, ճակատագրօրէն, սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը։

ԵՓՐԱՏ ԳՈԼԷՃ

Խարբերդի (քաղաքին) բլուրի մը կողքին, բարձրադիր դիրքի մը վրայ հաստատուած է:

Գոլէճին հիմնադիր Նախագահը կը լինի անմահն հայասէր Տօքթ. Հուըլըր, Ամերիկացի միսիոնարը, որ ինքզինքը հոգեւին նուիրած էր Հայաստանի դաստիարակչական գործին:

Գոլէճը կը կոչէ Հայաստանեայց Ուսումնարան կամ Արմենիա Գոլեճ, որ տասն մը տարի՝ քաղաքական արհաւիրքներու ներ. եւ կը հարկադրուի փոխել Եփրատ Գոլեճի:

ԽԱՐԲԵՐԴ

Գոլէճին նպատակը եղած է բուն իսկ Հիմնադիրին բառերովը, որոշ բարձրագոյն բարոյական կրթութիւն մը մտաւորական եւ ֆիզիքական զարգացման հետ: Իր յաջորդը եւ Ռոպէրթ Գոլէճի այժմու Նախագահ Տօքթ. Կէյթս, Գոլէճին նպատակը ընդլայնած է սապէս.— Տալ նախնական եւ երկրորդական համաչափ կրթութիւն մը՝ մտաւոր եւ բարոյական տեսակէտով ու պատրաստել միջավայրին օգտակար, բարի ու կրթուած քաղաքացիներ»:

Եփրատ Գոլէճ իր հաստատման թուականէն ի վեր (1878), հաւատարիմ իր դերին կոչման, առ ոչինչ համարած է իր դէմ հանուած բոլոր արգելքները. իր բազմաթիւ շրջանաւարտները ժամանակին ողջմիտ զարգացման հետ և անընդհատ տարուէ տարի տասնեակներով ընթացաւարտներ հասուցած է, որոնք հիմակ ցրուած են երկրագունդի ամէն կողմը, ուր անոնք

առհասարակ փայլուն դիրքեր կը գրաւեն ամէն ասպարէզներու մէջ:

Եփրատ Գոլէճ գաւառի կրթութեան փարոսն եղած է, ուր դիմած են երկրի էն հեռաւոր վայրերէն իսկ:

Եփրատ Գոլէճ երկսեռ Հաստատութիւն մըն է, ինչ որ բացառիկ առաւելութիւն մը կ'ընծայէ՝ գաւառի իգական սեռին տալու բարձրագոյն, խնամուած կրթութիւն մը:

Եփրատ Գոլէճի նիւթական պայմաններն՝ բաղդատմամբ այնօրինակ միւս գոլէճներու, աւելի ձեռնտու են՝ գաւառի աղքատիկ ուսանողներու համար:

Գոլէճին հինաւուրց, կրանիթեայ երկու սիւներն են Բրոֆ. Թէնէքէճեան եւ Բրոֆ. Նահիկեան: Երկու պատկառազդու դէմքեր, որոնց կեանքն զուգորդուած է գոլէճին հիմնարկութեանը: Գոլէճը ունի 7 բնիկ բրոֆէսորներ, որոնց երեքը դեռ նոր իրենց համալսարանական ընթացքներն աւարտած են Անգլիա, Գերմանիա եւ Ամերիկա:

Գոլէճն ունի իր համանուն Մամուլը՝ զոր բանակալ ձեռքեր խափանած էին: Սահմանադրութեան վերհաստատումով՝ մամուլը իր փոշիներուն տակէն վեր առնուեցաւ ու հիմակ Բրոֆ. Սողիկեանի, սիրուած գրագէտին, խմբագրապետութեան ներքեւ սկսած է իր օգտաշատ դերին թափ տալ:

Գոլէճն ունի Մատենադարան մը՝ ընկերային, գիտական նորագոյն հրատարակութիւններու ճոխ մթերքով մը, որ տարուէ տարի կը ստուարանայ:

Գոլէճի նախկին ընթացաւարտները Ամերիկա եւ այլուր կը հիմնեն «Եփրատեան Ակումբներ», սատարելու իրենց Ալմա Մաթերին, ո՛ր եւ է կերպով եւ ինչ չափով որ կրնան: Քիչ չեն այն անհատ ընթացաւարտները, որոնք մեծկակ գումարներ ալ կը կտակեն Գոլէճին, մասնաւոր նպատակներով:

Եփրատի ընթացաւարտները իրաւունքն ունին հիմակ իրենց քուէով Գոլէճի Վարչ. Ժողովին մէկ անձ ընտրելու: Քիչ յետոյ այդ իրաւունքը պիտի կրկնապատկուի:

Գոլէճը թէեւ բաց է առհասարակ ամէն ազգի ուսանողներու, բայց միջավայրին բերումովը՝ իր ուսանողներն Հայեր են առհասարակ:

Այսպէս, Եփրատ Գոլէճ գաւառի մէկ անկիւնը աւելի քան քառորդ դարէ մը ի վեր, լուռ, անշշուկ, համբերատար ոգւով մը կ'աշխատի Հայ կրթական մշակոյթին:

Ե. ՄԱՍ

ԹԱՆԳԱՐԱՆ

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ

ԿԷՍ-ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔՆԵՐ

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆՔ

ԿԵՆԴԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԷՆ ԲՈՒՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԷՆ

ԿԷՍ-ԳԻՏԱԿԱՆ

ՕԳՏԱԿԱՐ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ եւն. եւն. եւն.

Այս հաճոյալի եւ օգտակար բաժինը պիտի ըլլայ «Հայրենի Տարեցոյց»ին: Մասնաւորապէս Ամերիկեան եւ Եւրոպական թերթերէ քաղելով պիտի զետեղենք ասոր մէջ ամենաշահագրգռական ու շինիչ տեղեկութիւններ, գիտական նորութիւններ, վիճակացոյցներ եւն. եւն.:

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ

«ՍՓԻՆՔՍԻ ԱՌԵՂԾՈՒԱԾԸ» ԼՈՒԾՈՒԱԾ: Փրոֆ. Կ. Ա. Րէյսնէր, Հարվըրտ Համալսարանի ուսուցչապետը, ասկէ 10 տարիի չափ առաջ երկրախոյզներու խումբի մը առաջնորդեց դէպի Եգիպտոս եւ Սր. Գրական երկիրները, եւ պատահմամբ գտաւ Արաբի եւ Յեզաբէլի պալատը. բայց ամէնը այդ չէ: Ան կը հաւատայ թէ Սփինքսի աւանդական առեղծուածը լուծած է. որովհետեւ գտած է նաեւ Երրորդ Բուրգը շինող Միխէրինուսի արձանը, որ գլուխը պատառով մը ծածկուած ձեւով շինուածէ, եւ շատ կը նմանի Սփինքսի: Փրոֆէսորը այս եւ ուրիշ փաստերով ապացուցած է թէ Սփինքսը կը ներկայացնէ Սէֆրէնը, առաջին մեծ Բուրգը շինող Քէոփսի որդին:

«Սփինքսը», կը գրէ Փրոֆ. Րէյսնէր, «ուրիշ բան մը չէ եթէ ոչ վիթխարի արձան մը առիւծի մարմինով ու այն ատենուան տիրող թագաւորի գլուխով: Այս ծպտումին տակ՝ թագաւորը կը ներկայացուի իբրեւ իր թշնամիներուն համար թակարդի նստած: Զայն Սէֆրէն, Երկրորդ Բուրգը շինողը, շինել տուաւ վիթխարի ժայռէ մը:» Արձանին լուրջ դիմագիծը դարերու ուսումնասիրութեան առարկան եղած է, մինչ այդ հսկայ արձանը շուրջի անապատներու ընդարձակութեան մէջ կը պահպանէ թագաւորներու շիրիմները: Վերջերս հանուած Միխէրինուսի եւ անոր թագուհիին արձաններուն դէմքերը շատ կը նմանին Սփինքսի:

⁂ ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ ԺԱՄԱՑՈՅՑ ՄԸ: Անգլիացի մը շինած է հետաքրքրական ժամացոյց մը, որուն համար 7 տարի աշխատած է: Ժամացոյցը կը ցուցնէ շաբթուան օրերը, ամսուան թուականը, տարուան ամիսը, լուսնին դիմայեղումները, կը զարնէ նաեւ լման եւ կէս ժամերը: Սռնակները շամփուրներ են, եւ բարձիկները արոյր օղակներ փայտեայ կազմածին մէջ ագուցուած: Կօշկակարի գամեր գործածուած են շաբթուան օրերուն եւ միւս բաժանումները ընելու համար: Ճօճանակը հին արկղի մը գզրոցին փայտէն շինուած է, խոշոր սլաքը ու թուանշանները կաղնեփայտէ, իսկ վայրկեանի բաժանումները լուցկիի շիւղերէ են:

⁂ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆՁՐԵՒԻ ԴԷՄ: Անգլիոյ մէջ, ուր խիստ օդը յաճախ ծանր վնասներ կը պատճառէ, նորատեսակ ապահովագրութիւն մըն ալ սկսած է անձրեւի դէմ: Կրնաք որ եւ է որոշ օր մը մինչեւ որ եւ է մասնաչափ անձրեւի դէմ ապահովագրուիլ: Մարդիկ անձրեւի դէմ կ՚ապահովագրեն իրենց դաշտային զբօսական պտոյտները կամ, խաղի, զոր օր. «լոն թէնիս»ի եւլն. զբօսանքները:

⁂ ԹՈՒՂԹԻ ԽՆԴԻՐԸ: Վերջին տասնամեակին մէջ թուղթի գինը բաւական աժանցաւ, որովհետեւ թղթաշինութեան մէջ կարելի կ՚ըլլայ փայտ ալ գործածել իբր նախանիւթ: Բայց փայտով շինուած թուղթերը երկար ատեն չեն կրնար դիմանալ: Եւրոպական կառավարութիւններէն շատեր գիտուններ կը գործածեն այս կէտին դարմանումին համար հը-

նարք մը գտնելու: Կը կարծուի թէ այնպիսի դարաշրջանի մը մէջ, երբ օդային նաւարկութիւնը կարելի կ՚ըլլայ, այս մասին ալ հնարք մը գտնել անկարելի պիտի չըլլայ:

⁂ ՈՐՉԱՓ ՇԱՔԱՐ ԿԸ ՍՊԱՌԻ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԷՋ: Տարուան մը մէջ 6,000,000,000 փաունտ շաքար կը սպառի Ամերիկայի մէջ: Բնակչութեան թիւին հետ բաղդատելով այս սպառումը՝ կը գտնենք թէ իւրաքանչիւր մարդ իր ծանրութեան կէսին չափ շաքար կը սպառէ մէկ տարուան մէջ: Ամերիկա սպառող շաքարին երեք չորրորդը օտար երկիրներէ կը ներմուծուի:

⁂ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՒ ՄԱՍՆԱԳԷՏ ՄԸ: Ուիլսըն Սթիվընս, Միաց. Նահանգներու կառավարական թարգմանը, որ 22 լեզու գիտէ եւ նոյն թիւով ալ գաւառաբարբառներ կրնայ խօսիլ, կը յայտարարէ թէ Սիուքս Հնդիկներու եւ ճարոնցիներու լեզուներուն միջեւ շատ նմանութիւն գտած է: Մասնագէտը կը յայտարարէ թէ այս փաստ մը կրնայ համարուիլ Ամերիկեան Հնդիկներուն Արեւելեան ծագումին ու ճարոնցիներու հետ երբեմն ցեղակցութեան: Չինացիներու եւ ճարոնցիներու լեզուներուն մէջ ալ վերջէն մուտ գտած բառերու վրայ ուսումնասիրութիւն մը կ՚ընէ, որով կը կարծէ թէ անոնց աշխարհի ուրիշ ցեղերուն հետ երբեմնի բնակակցութիւնը պիտի կրնայ հաստատել:

⁂ ԱՇԽԱՐՀԻՍ ԱՄԷՆԷՆ ԱՊԱՀՈՎ ԴԱՆՁԱՏՈՒՆԸ Նիւ Եորքի Նէշընըլ Սիթի Պէնք դրամատունն է: Անոր երկաթեայ դուռը ամէնէն ամուրն ու անթափանցելին է, ու շատ մը հնարքներով պաշտպանուած: Գանձարանին հաստ պատերուն մէջ բաց միջոց մը կայ, զոր կարելի է վայրկեանի մը մէջ սոսկալի կերպով տաք շոգիով մը լեցնել: Այս գանձարանը աւելի ապահով ընելու համար է: Եթէ գողեր յաջողին պատը ծակելով ներս մտնել՝ թէ՛ պատերու բաց միջոցը, թէ՛ ալ գանձարանին մէջը մարդկային արարածի մը համար անտանելի կերպով տաք շոգիով ողողուած պիտի գտնեն: Շոգիի ծակերը գիշերը ինքնաշարժ կերպով կը գործեն ու միեւնոյն ատեն մօտի ոստիկանատունին մէջ ալ ահազանգ մը կը հնչեցնեն:

⁂ ԶԱՐՄԱՆԱԼԻ ՔԱՐԱՅՐՆԵՐ: Խումբ մը երկրախոյզներ Գերմանա. Արեւելեան Ափրիկէի Մաթումպի լեռներուն մէջ զարմանալի քարայրներ գտած են: Բնիկները «չար ոգիներու» վախէն քարայրներուն ճիշդ մուտքին վրայ գտնուող պզտիկ այրէ մը անդին չեն կրնար անցնիլ, բայց երկրախոյզները աւելի առաջ երթալով 3,300 ոտք ընդարձակութեամբ մեծ քարայր մը գտան, ուր կային խորունկ լիճեր, որոնց մէջ կ՚ապրէին օձաձուկի տեսակէն ձուկեր: Աւելի առաջ աւելի ընդարձակ քարայրներ կային, բայց խուզարկուները չհամարձակեցան առաջ երթալ, որովհետեւ հազարաւոր ջղջիկներ կը յարձակէին իրենց վրայ ու օդի հոսանքն ալ լապտերնին մարել կը սպառնար:

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ

Թէ ինչպէս կարելի է դար մը ապրիլ

Սըր Ճէյմս Սոյըր, Անգլիացի բժիշկ մը հետեւեալ 19ը կանոնները շինած է, որով կը կարծէ թէ կեանքը հարիւր տարի երկարել կարելի պիտի ըլլայ:

1. Ութը ժամ քուն: 2. Աջ կողմին վրայ քնանալ: 3. Ձեր ննջասենեակին պատուհանը բոլոր գիշեր բաց թողուցէք: 4. Ննջասենեակին դուռին առջեւ ձեր կօշիկները մաքրելու խալի մը ունեցէք: 5. Ձեր մահճակալները ճիշդ պատին տակ մի դնէք: 6. Առտուն պաղ լոգանք մի ընէք, այլ մարմինին ջերմութեան աստիճանը ունեցող ջուր գործածեցէք: 7. Նախաճաշէ առաջ մարզանք ըրէք: 8. Քիչ մսեղէն կերէք ու նայեցէք որ աղէկ եփած ըլլան: 9. (Ապրուստի հասածներու համար) Կաթ մի խմէք: 10. Առատ իւղ կերէք մնուցանելու համար այն բջիջները որոնք ախտածին մանրէները կը ջնջեն: 11. Զգուշացէք ոգելից ըմպելիներէ, որոնք այս բջիջները կ՚ուտեն: 12. Ամէն օր բաց օդին մէջ մարմնամարզ ըրէք: 13. Ձեր սիրական կենդանիները ձեր միշտ նստած սենեակին կամ ննջասենեակին մէջ մտնելու մի թողուք: Անոնք ախտեր փոխանցելու և վարակելու շատ ընդունակ են: 14. Եթէ կարելի է գիւղի մէջ ապրեցէք: 15. Սա երեք կէտերը ուշադրութեան առէք—Ձեր խմած ջուրը, բնակարանի խոնաւութիւնը, և մաքրութիւնը: 16. Զբաղումներնուդ փոփոխութիւն ըրէք: 17. Յաճախակի և կարճ պարապուրդներ ունեցէք: 18. Բաղձանքներնիդ չափաւորեցէք: 19. Գիւրագրգիռ մի ըլլաք:

⁂

Մազերու դարմանում

Ճաղատ ըլլալ չուզողը պէտք է միշտ բաց պահէ իր գլուխը: Գանկամաշկի համար աղէկ դարման է գանկամաշկի շփումը, որ մազերն ալ կը զօրացնէ: Այս մասին յանձնարարուած դեղերը յաճախ խաբէական են: Կիները ճաղատ չեն ըլլար, որովհետեւ սեղմ ու ծանր գլխարկներ չեն դրուիր ու

գլուխնին շատ կը չփեն։ Գլուխը սանտրով կին մը գանկամաշկը չքաշքշել ու չչփել չկրնար, հետեւաբար այդ սափրողականութիւնը կորուստէ կը փրկէ իր ամէնէն թանկագին զարդը, մազերը։ Ճաղատ ըլլալ չուզող էրիկմարդ մը թեթեւ գըլխարկ կրելու է։ Գանկամաշկին և մազերու արմատներուն վրայ ճնշելու և այդ կերպով արիւնի շրջանառութիւնը արգիլելու չափ ծանր գլխարկ և փէսեր գործածելէ զգուշանալ պէտք է, որովհետեւ ասոնք հերաթափութեան պատճառ կ'ըլլան։ Մաքրութիւն ու մասաժ կարեւոր բաներ են մազերու համար։

⁂

Հարց-Պատասխանի

Գէշ երազներ կը տեսնեմ, միջոց մը կա՞յ զանոնք արգիլելու։

— Շատ անգամներ երազը դժուարամարսութեան արդիւնք է, թէեւ կան նաեւ ուրիշ պատճառներ՝ ինչպէս ջղային դրութեան չարաչար յոգնութիւն, գրգռիչ ընթերցումով կամ պատահարներով, կամ զօրաւոր թէյ կամ սուրճ գործածելով եւն.։ Եթէ երազներէ կը նեղուիք պարապ ստամոքսով պառկեցէք, և եթէ օրուան ընթացքին ձեր միտքերը քիչ մը յոգնեցնելու չափ ալ մարզանք ըրած էք՝ երազ չէք տեսներ։ Մարզանքը մանաւորապէս արիւնը կ'օգսխացնէ, այնպէս որ ուղեղին բջիջները գրգռող բան մը չմնար ու անուշ քուն կը քաշէք։

⁂

— Քունի մէջ ինչո՞ւ խորունկ կը շնչենք։

— Այդպէս չէ։ Քունի մէջ մեր շնչառութիւնը աւելի մակերեսային է քան երբ արթուն ենք ու կը շարժինք։ Քունի մէջ շնչուած օդին քանակութիւնը նստողի մը շնչածին գրեթէ կէսն է, իսկ վազողի մը շնչածին հազիւ $^1/_7$ը, քալողի մը շնչած օդին ալ $^1/_4$էն նուազ է։

⁂

— Յօդացաւը ի՞նչպէս կը դարմանեն։

— Գիտնականները յօդացաւին պատճառին վրայ տարբեր կարծիքներ ունին, ոմանք ասոր պատճառ կ'ընդունին տեսակ մը ճրմեր, իսկ ուրիշներ դժուարամարսութիւն և սնունդի թերի իւրացում։ Առաջին գաղափարին փաստաբանողները կը

հաւատան թէ վարակումը նշագեղձերէն կ'ըլլայ։ Մարդոցմէ ոմանք յօդացաւի ընդունակութիւն մը ունին։ Ընդհանրապէս ընդունուած է թէ չափազանց մսակերութիւն ու գարեջուրի, ոգելից ըմպելիի, թէյի, սուրճի ու ծխախոտի չափազանց գործածութիւնը յօդացաւի պատճառ կ'ըլլայ։ Այս վերջինները իրենց դեղի ազդեցութեամբ մարմինէն վտարուելիք անպէտ նիւթերու արտաքսումը մասամբ կ'արգիլեն։ Հաւանաբար, եթէ մարսողութիւնը կանոնաւոր ըլլայ, աղիքները աղէկ գործեն, կերակուրի զգուշութիւն ըլլայ, ու գէշ օդի դէմ յարմար պաշտպանութիւն՝ յօդացաւի վտանգը կը նուազի։ Յօդացաւէ աղէկ մը բռնուելէ ետքը կարելի է զայն դարմանել ապաքինարանի մը մէջ, ուր լոգանքներ, ելեկտրականութիւն, մասաժ ու ապրելու յարմար կերպեր կը գործածուին։

ՊԱՐԶ ԴԵՂԵՐ

Պիծակէ խայթուող մը կրնայ վէրքին վրայ հում սոխ կամ բարակ կտրուած ծխախոտ կապելով չէզոքացնել թոյնին ազդեցութիւնը։

⁂ Աչքին մէջ մաքուր ձէթ կաթեցնելով կարելի է փոշիի, մոխիրի, շիւղի նման բաներ հանել առանց վնասելու աչքին։

⁂ Պտուղները ընդհանրապէս, իսկ խնձորը մանաւորապէս օգտակար են մարսողութեան։ Խնձորը իր պարունակած փոսփորային թթուին համար շատ օգտակար է։ Անկողին մտնելէ առաջ խնձոր ուտելն ալ շատ օգուտ ունի։

⁂ Նարինջի կեղեւը երբ թէյի պէս պատրաստուի և մէջը շաքար դնելով իբր սովորական ըմպելի երկու երեք օր խմուի, դարման մըն է փորհարութեան դէմ։

⁂ Քիթին արիւնահոսութիւնը դադրեցնելու համար փոշիացած պաղլեղի (շապ) մէջ սպունգի փոքր կտոր մը թաթխելու և արիւն եկած ռունգին մէջ դնելու է։

⁂ Եռացած քացախի մէջ կտոր մը բամպակ թաթխելով և լինտերու վրայ քսելով ու փտած ակռային ծակին մէջ դնելով կրնայ անցնիլ ակռայի ցաւը։

⁂ Այրուցքը դարմանելու համար 3 կրամ մարած կիր,

150 կրամ կլիսէրին և 3 կրամ աֆիոն րուհու իրարու խառնէ և փետուրով մը քսէ այրածին վրան։

*** *Կօշտիդ* (նասըր) վրան կէս տոմաթէսի մը միջի կողմը կապէ իրիկունէ, առտուն պիտի գտնես որ կոշտը կակուղցած է ու կարելի կ'ըլլայ միջուկը հանել դիւրութեամբ։ Քացախի մէջ 8-10 օր պահուած լեմոնի կեղեւն ալ կոշտին վրայ կապել օգտակար է․ զայն դարմանելու համար։

ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ

Կարեւոր կէտը.— Նա— «Դուք էք այն միակ աղջիկը զոր սիրեցի։»

Նէ.— Այդ հետաքրքրական է, բայց ոչ կարեւոր։ Սա միայն գիտնալ պիտի ուզէի՝ թէ ե՞ս եմ այն միակ աղջիկը զոր յաւէտ պիտի սիրէք։

*** *Փորձառու երկրագործը.—* Կով կթա՞ծ էք երբեք։

Վարձակալը.— Ոչ, բայց պիտի ուզէի փորձել։

Երկ.— Վերջապէս կը կարծէի թէ առատ կաթ պիտի կրնաք առնել։

Վարձ.— Կարծեմ, այո՛, որովհետեւ երկու տարի հարկահաւաք եղած եմ։

*** *Խորամանկ հայրը.—* Գրուելէն քանի մը օր ետքը անհետանալիք մելան մը ունի՞ք։

Փերեզակը.— Այո՛, բայց պէտք է ապահովութիւն տաք թէ անով խարդախութիւն մը պիտի չընէք։

Հայրը.— Ոչ, անհոգ եղէք, աղջկանս համար հազար ոսկինոց դրամօժիտ չէք մը պիտի գրեմ միայն։

*** *Յանմարագոյն աղջիկը. Նէ.—* Թուխ հացով ու ջուրով միայն կ'ապրիմ մորթիս գոյնը բարեփոխելու համար։

Նա.— Ո՞րչափ կրնաք այսպէս շարունակել։

Նէ.— Օ՜, մինչեւ վերջը կարծեմ։

Նա.— Ուրեմն եկուր ամուսնանանք։

*** *Վերջնական հեղինակութիւնը. Պօղոս.—* Ե՞րբ պիտի հաւատաք Հիւսիսային բեւեռին գիւտին։

Պետրոս.— Երբ Կաղանդ-պապուկը մեր քաղաքը այցելէ։

*** *Դիմացկուն մարդու մը համար.—* Ամերիկացի ճամբորդ մը

Սկովտիոյ Սթերլինկ քաղաքին մէջ պանդոկ մը մտաւ գիշերելու համար։ Երբ առտու եղաւ ճամբորդը վարը պանդոկապետին քով իջաւ ու գանգատեցաւ թէ իրեն յատկացուած անկողինը շատ կարծր էր։

«Կարծես թէ չոր տախտակի վրայ կը պառկէի», ըսաւ Ամերիկացին։

Պանդոկապետը պաղ անտարբերութեամբ մը պատասխանեց. «Մեծ Ուէլինկթըն Դուքսը քնացաւ անգամ մը այդ անկողինին մէջ։»

«Հետեւաբար զարմանալի չէ որ զայն «Երկաթեայ Դուքս» անուանեցին,» պատասխանեց Ամերիկացին սրամտօրէն, եւ պանդոկապետին կռնակը շոյելով մեկնեցաւ։

*** *Հարստութեան մը ժառանգակից.—* Շնորհակալ եմ, տէր իմ դուքս, ըսաւ իմաստունը, որ այսչափ մեծ գանձի մը ձեզի հետ ժառանգակից ըլլալու հաճոյքը պատճառեցիք ինծի։

— Այդ ի՞նչպէս կրնայ ըլլալ որ ինծի ժառանգակից ըլլաք, պատասխանեց դուքսը։

—Ինչպէ՞ս. բայց չէ՞ որ Ձերդ Շնորհափայլութիւնն ալ ուրիշ բան մը չկրնար ընել եթէ ոչ անոր նայիլ միայն։

*** *Անոր աշխարհագրութիւնը.—* Ֆրանսերէնի անկանոն բայերը սոսկալի կերպով դժուար կուգան Անգլիացի տղաքներու։ Օր մը աշխարհագրութեան դասին մէջ Անգլիացի ուսուցիչ մը կը հարցնէ տղու մը։

— Անգլիան Ֆրանսայէ ի՞նչ բան կը զատէ։

— Անկանոն բայերը, կը պատասխանէ ուսանողը համոզուածի դիմագիծով մը։

Բուժիչ պատասխան մը.— Պետրոս, որ նոր հայերէն կը սորվէր, չկրցաւ հասկնալ «պատիժ» բառը ու գնաց ուսուցչին հարցնել։ Ուսուցիչը տղուն այդպիսի պարզ բառ մը չհասկնալուն զարմացած՝ հարցուց.

— Պետրոս, ի՞նչ կուտայ մայրդ քեզի, երբ չափազանց կերպով չար տղայ մը ըլլաս։

— Լուծողական, պատասխանեց Պետրոս՝ հարցումին ճիշդ պատասխանը գտած ըլլալու երեւոյթով մը։

*** *Տեսողութեան պատրանք.—* Օր մը երգիծաբան ու արուեստագէտ Օլիվըր Հէրֆըրտ ճաշարան մը մտաւ ու գառնուկի կող մը ապսպրեց։ *Կարսոնը* բաւական ուշանալէ ետքը եկաւ՝

ձեռքը բռնած պնակ մը, որուն մէջ կար բաւական ճզմուած գետնախնձոր ու միսը աղէկ մը սկրդուած բարակ ու երկայն կողիկ մը: Կարոնը կերակուրը սեղանին վրայ դնելէ ետքը իր գործին փութաց:

— Կարոն, գոչեց Հէրֆըրտ, ես կողիկ ապսպրած էի:

— Այո, պարոն, պնակին մէջն է:

— Օ՛, հոս է եղեր, յարեց Հէրֆորտ ծռելով եւ ուշի ուշով պնակին մէջ նայելով, ես այդ պնակին մէկ ճեղքը կը կարծէի:

ՔԻՉ ՄԸ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ

⁂ *Երկրագունդին բովանդակ բնակչութեան թիւն է* 1,597,435,900

⁂ *Երկրագունդիս ծաւալն է* 1,082,850,000,000 *խորանարդ քիլոմեդր:*

⁂ *Կրօններու հետեւողներու թիւը՝*

Կաթոլիկներ	270	*միլիոն*
Բողոքականներ	180	»
Յունադաւաններ	110	»
Մահմետականներ	220	»
Հրեաներ	11	»

⁂ *Երկաթուղիներու եւ հեռագիրներու երկայնութիւնը բոլոր աշխարհի վրայ .*

	Երկաթուղիներու երկայն.	Հեռագիրներու երկայ.
Եւրոպա .—	325,200 *քիլմ.*	857,000 *քիլմ.*
Ասիա .—	94,360 »	230,000 »
Ափրիկէ .—	30,920 »	90,000 »
Ամերիկա .—	504,240 »	687,000 »
Աւստրալիա .—	33,200 »	87,000 »
	987,920 »	1,951,000 »

Տէրութիւններու հանրային պարտքերը

Ամբողջ գումարը միլ. ֆր.ով հաշ.		Մէն մի բնկչ.ի վրայ ֆր.ով հաշ.			
1.7	*Մօնթէնէկրօ*	*7*	*3510*	*Արժանթին*	*700*
23	*Լիւքսէմպուրկ*	*93*	*4050*	*Բորթուգալ*	*750*
358	*Տանըմարքա*	*137*	*5750*	*Ճափոն*	*115*
400	*Պուլկարիա*	*100*	*6100*	*Պրազելիա*	*353*
460	*Նորվեկիա*	*205*	*6730*	*Հնդկական Կայս.*	*22*
517	*Զուիցերիա*	*155*	*7440*	*Աւստրալիա եւ Զելանտա*	*1130*
540	*Սերպիա*	*194*	*9500*	*Սպանիա*	*520*
720	*Շուէտ*	*140*	*13140*	*Իտալիա*	*405*
890	*Յունաստան*	*338*	*12750*	*Մից. Նահանգ.*	*179*
11150	*Մեքսիկա*	*84*	*16470*	*Աւստ.-Հունգ.*	
1460	*Ռումանիա*	*244*		*Աւստրիա*	*8920*
2120	*Քանատա*	*390*		*Հունգարիա*	*7550*
2410	*Հոլանտա*	*472*	*19100*	*Մեծն Բրիտա.*	*452*
2430	*Եգիպտոս*	*217*	*23470*	*Գերմանիա*	*387*
2980	*Թուրքիա*	*123*		*Կայսրութիւն*	*5700*
3280	*Չինաստան*	*9*		*Դաշ. Պետթ.*	*17770*
3450	*Պելճիքա*	*516*	*23810*	*Ռուսիա*	*172*
			30350	*Ֆրանսա*	*770*

Համագումար 200.000 միլ. ֆր. այսինքն մէն մի բնակիչի վրայ՝ 177 ֆրանք:

Տէրութեանց տարեկան ծախքերը

Գումար մը ֆր.ով հաշուուած		Մէն մի բնակչի վրայ ֆր.ով			
3	*Մօնթէնէկրօ*	*13*	*624*	*Պելճիքա*	*93*
18.3	*Լիւքսէմպուրկ*	*74*	*696*	*Թուրքիա*	*28*
104	*Սերպիա*	*37*	*930*	*Պրազիլիա*	*54*
135	*Յունաստան*	*51*	*1050*	*Սպանիա*	*57*
143	*Տանըմարքա*	*55*	*1430*	*Աւստրալիա եւ Նոր Զելանտա*	*240*
154	*Պուլկարիա*	*38*	*1710*	*Ճափոն*	*34*
160	*Նորվեկիա*	*72*	*1840*	*Հնդկ. Կայսր.*	*6*
293	*Զուիցերիա*	*88*	*2300*	*Իտալիա*	*71*
310	*Մեքսիկա*	*33*	*4000*	*Ֆրանսա*	*110*
319	*Շուէտ*	*62*	*4250*	*Աւստ.-Հունգ.*	*20*
333	*Բորթուգալ*	*62*	*4430*	*Մ. Նահանգներ*	*57*
328	*Քանատա*	*74*	*418*	*Չինաստան*	*1.1*
409	*Եգիպտոս*	*36*	*438*	*Ռումանիա*	*73*
472	*Արժանթին*	*91*	*439*	*Հոլանտա*	*86*
6930	*Ռուսիա*	*51*	*5190*	*Մեծն-Բրիտան.*	*123*
			10440	*Գերմանիա*	*171*

Երկրի ամբողջական հունձքը

Ցորեն	800	Մ. Մր. Կն.	Վարսակ	520	» » »
Հաճար	450	» » »	Եգիպտացոր.	830	» » »
Գարի	370	» » »	Գետնախնձ.	1440	» » »

Տարեկան գետնախնձորի հունձքը

Յունաստան	0.1	Սպանիա	18
Սերպիա	0.2	Շուէտ	18.2
Զուիցերիա	0.4	Հոլանտա	29
Ռումանիա	1.2	Մեծն-Բրիտանիա	40
Բորթուգալ	2	Մ. Նահանգներ	83
Նորվեկիա	4.3	Ֆրանսա	139
Տանըմարքա	5.3	Աւստրօ-Հունգ.	202
Իտալիա	6.4	Ռուսիա	291
Պելճիքա	17.4	Գերմանիա	463

ԿԵՆԴԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԷՆ

⁂ Ծիծեռնակը ամենէն արագաթռիչ թռչունն է.— *Ֆրանսացի գիտունի մը վերջերս բրած փորձերէն յայտնի եղած է թէ ծիծեռնակը ամէնէն արագաթռիչ թռչունն է։ Երկվայրկեանը 210 և մինչեւ իսկ 290 ոտք կրնայ թռչիլ։ Այս արագութեամբ թռչունը կրնայ մէկ մղոն տեղ թռչիլ, 18 երկվայրկեանի մէջ։ Ելեկտրական շատ զգայուն գործիքով մը կարելի է եղած թռչուններու ինչպէս նաեւ միջատներու թեւաբախումներուն հաշիւը առնել։ Ահա պզտիկ ցուցակ մը. մէկ երկվայրկեանի մէջ ճանճը՝ 330, պիծակը՝ 240, բոռը (տեսակ մը պիծակ)՝ 110, ճնճղուկը՝ 13, վայրի բադը՝ 9, և տատրակը՝ 8 թեւաբախումներ կ'ընեն։*

⁂ Ջայլամաբուծութիւն.— *Հարաւային Ափրիկէի երկիրներէն մէկուն կառավարութիւնը ունի մասնաւոր բժիշկ մը ջայլամներու համար, որուն պաշտօնն է այս թռչուններու անհանգստութիւնը դարմանել ու անոնց տեսակը ազնուացնելու համար միջոցներ գործածել։ Կ'ըսուի թէ մասնաւոր խնամքներով և դարմանումներով թռչունին փետուրներուն գոյնը և տեսակը կ'ազնուանայ։*

Աշխարհիս ջայլամի փետուրի գլխաւոր հրապարակն է Փորթ Էլիզապէթ։ Քաղաքին մօտերը հիմա կէս միլիոնէ աւելի ջայլամներ կը պահուին։ Անոնց փետուրներուն մէկ փաունտը տեսակին համեմատ 16է մինչ 150 տոլարի կը ծախուի, և այս մէկ նաւահանգիստին այս փետուրի առեւտուրը 15,000,000 տարեկան տոլարի գումարի մը կը հասնի։ Բաւական թիւով Ֆրանսացի վարժ գործաւորներ կը գործածուին փետրափունջ կոչուած տեսակ մը փետուրներ շինելու, որոնք տարբեր փետուրներէ շինուած են, բայց անոնց միացման տեղերը անտեսանելի են։ Այս տեսակ խոշոր փետրափունջեր մինչեւ 1000 տոլար կը ծախուին։

⁂ Զարմանալի կով մը.—*Ճըրչի (Մասաչուսէթս) կովերուն հիանալի մէկուն համար հետեւեալը կը գրուի։ Մասաչուսէթսի Երկրագործական Գոլէճին փորձին իբր արդիւնք ճըրչի կով մը մէկ տարուան մէջ 14,973 փաունտ կաթ և 1005 փաունտ կարագ տուաւ։ Անոր կերին ու տուած կաթին հաշիւէն տեսնուեցաւ թէ տարուան մը մէջ 113 անգլ. ոսկի զուտ շահ մը տուած է։*

⁂ Կենդանիներու գիներ.— *Կրկէսներու կամ ցուցադրութեան համար գործածուած առիւծ մը, որ Ափրիկէէն բերուած էր, վերջերս Ռոթէրտամի մէջ 100 անգլ. ոսկիի ծախուեցաւ։ Եւրոպական քաւթարները (վաշագ) հազուագիւտ են և սուղ, ձագերը 25, իսկ մեծերը 40 անգլ. ոսկիի հազիւ կարելի է գնել։ Հիւսիսային արջեր 29էն մինչեւ 38 անգլ. ոսկիի կրնան ծախուիլ։ Իսկ աղէկ գետաձի մը 600, սովորական տեսակը 500 անգլ. ոսկիի կրնայ ծախուիլ։*

ԲՈՒՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԷՆ

«ԿԵԱՆՔԻ ԾԱՌ»Ը.— *Վերջերս «կեանքի ծառ»ը գտնուած է Ճամայիքայի մէջ եւ կ'ըսուի թէ մինչեւ հիմա ծանօթ որ եւ է տեսակ բոյսէ աւելի կենսական ոյժը ջնջել անկարելի է, բացի հետեւեալ երկու միջոցներէ, կամ եռացած ջուրի մէջ թաթխել կամ կարմրած երկաթով այրել բոյսը։ Կարելի է այս բոյսը կըս-*

րել ու մանրել ինչ ձեւով որ ուզուի։ Բայց անոր ամենէն փոքր կտորին մէջ իսկ կը մնայ կեանքի ոյժ մը, որով ան արմատ կը ձգէ ու կը ծաղկի։ Բոյսին տերեւները փորձի համար պահուած են օդ չանցնող, մութ, գոց ու չոր տուփի մը մէջ, բայց այս իսկ չէ կրցած ջնջել բոյսին աճելու կենսական ոյժը։

ԲՈՅՍԵՐՈՎ ՕԴԻՆ ՎԻՃԱԿԸ ՆԱԽԱԳՈՒՇԱԿԵԼ.— Երբ բըրբընջուկը քաղելով ջրալից ծաղկամանի մը մէջ դնենք, եւ տերեւները կը բացուին՝ աղէկ օդի նշան է, բայց երբ փոփոխական օդ պիտի ըլլայ՝ տերեւները կը թոռմին ու կը գալարին։ Առուոյտի տերեւներն ալ անձրեւոտ օրերուն կը պրկուին, իսկ աղէկ օդով կը բացուին։ Վայրի հաւանուկն ալ նոյն կերպով կը գուշակէ օդը։ Պայծառ օրերուն անոր ծաղիկը գեղեցկապէս կը բացուի, մինչդեռ գէշ օդ խոստացող առտու մը շահպրակները գոց կ՚ըլլան։

ԲՈՅՍԵՐ՝ ՈՐ ԱԽՈՐԺԱԿ ՈՒՆԻՆ.— Անգղիացի բնապատմագէտ մը գտած է, անտառ օր մը փարդախոտի ծաղիկը, որ իր կարմիր բացուկներով պզտիկ միջատներ կ՚որսար։ Ու ատով էր որ ան սկսաւ իր ուսումնասիրութիւնը միջատակեր բոյսերու մասին եւ ցուցուց թէ հիանալիօրէն բազմատեսակ եւ բազմաթիւ են անոնք։

ԳԵՏՆԱԽՆՁՈՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ.— Ժ.Թ. Դարուն երեւան եկած գետնախնձորի հիւանդութեան իբր դարման՝ բուսաբանները շատ կ՚աշխատին գտնելու անոր բուն վայրի տեսակը, ու անոր սերմը մշակուածին հետ արգասաբերելով այս վերջինին տեսակը զօրացնել կը խորհին։ Գետնախնձորի մասին այս ուսումնասիրութիւնները յառաջ տարուած են Չիլիի, Փերուի եւ Ամերիկայի ուրիշ մասերուն մէջ, բայց մինչեւ վերջերս արդիւնք մը չէին տուած։ Անգլիոյ Ռիտինկ քաղաքէն Մր. Սըթըն, հանրածանօթ հնտաբանը որ իր փորձի պարտէզին մէջ շատ տեսակ բոյսեր կը մշակէ, գտած է բոյս մը dolanum etuleerasum անունով որ քանի տարիներէ ի վեր գետնախնձորի հիւանդութենէ չէ վարակուած ու անոր պըտուղը ճիշդ մեր գործածած գետնախնձորն է։

ՇՈՒՇԱՆԻ ՄՇԱԿՈՒԹԻՒՆԸ.— Ուոլթըր Պ. Ծօ Ուաշինկթընի մօտ ունի շուշանի արտ մը, որ բոլորովին ջուրի տակ է, բայց նորեն ալ շատ հասութաբեր։ Հոն ոչ մէկ տեսակ հացաբոյս չի մշակեր կամ հաւաքածութիւն չըներ, այլ կը մշակէ ամէն գոյնէ հիանալիօրէն գեղեցիկ ջրաշուշաններ ու կը պահէ ձուկեր, որոնք շատ կը ծախուին ջրաւազաններու մէջ պահելու համար։ Մր.

Ծօ Ամերիկեան Ներքին Պատերազմին՝ իր թեւերէն մէկը կորսնցուցած է եւ իր եօթանասունի մօտ տարիքին մէջ այս իրական մշակութիւնը փորձած ու զարգացուցած է։ Իր փորձերուն մէջ այնչափ յաջողեցաւ որ կառավարական պաշտօն մը ձգեց ու իր այս ջրածածուկ ագարակին մշակութեան տուաւ ինքզինքը։ Այս արտը տարեկան 250 ոսկի հասոյթ կը բերէ։

Շուշանները տնկուած են շարքերու վրայ, տարբեր տեսակները ու գոյները զատ զատ, ու միշտ թարմ ջուր կը տրուի անոնց խողովակային դրութեամբ մը զոր Մր. Ծօ ինք հնարած է։ Ունի պզտիկ, սիրուն նաւակ մը, որով կը շրջագայի իր այս ջրածածուկ ագարակին մէջ թէ՛ շուշանները մշակելու եւ թէ քաղելու համար։ Իր մշակած շուշանները Ուաշինկթընի, Նիւ-Եորքի, Պոսթընի եւ Ֆիլատելֆիայի մէջ շատ կը սպառին։

ԿԷՍ-ԳԻՏԱԿԱՆ

Երկիրը «կշռել».— Նիւ Եորքի գոլէճին գիտնականները երկիրը «կշռած» են եւ գտած թէ անոր ծանրութիւնն է 5,300,000,000 երկիլիոն թոնօ։ Բայց իրականին մէջ «կշռել» սխալ բառ մըն է գիտական այսպիսի ձեռնարկի մը համար, որովհետեւ երկիրը ծանրութիւն չունի այն իմաստով որ 140 քաշ ծանրութիւն մը կը կշռենք։ Մարդու մը ծանրութիւնը երկրին մարդը դէպի իրեն քաշելու զօրութիւնն է, ու չկրնար ըսուիլ թէ երկիրը ինքզինքը դէպի իրեն կը քաշէ։

⁂ Ձայնը լուսանկարել.— Գիւտ մը զոր Ֆրանսացի բժիշկ մը, Տր. Մարաժ ըրած է։ Ան կը հաւատայ թէ այս երգիչներու եւ հրապարակախօսներու շատ օգտակար պիտի ըլլայ։ Լուսանկարուելիք ձայնը ձգախէժէ պզտիկ մակերեւոյթի մը կը զարնէ եւ անոր թրթռումները անմիջապէս կը պատկերացուին պզտիկ հայելիի մը մէջ եւ հայելին ղրկուած արեւի ճառագայթի մը թրթռումը տարբեր անկիւններով կ՚անդրադարձնէ զգայուն Ֆիլմի մը վրայ, որ յարմար մեքենականութեամբ մը կը դառնայ միշտ։ Այս ազդեցութիւններէն կը շինեն ձայնին լուսանկարը։

ՔԻՉ ՄԸ ԽՆԴԱ՛ՆՔ

Կին մը իբրեւ վկայ դատարան կը հրաւիրուի։ Փաստաբանը երբ հարցում մը կ'ուղղէ կնոջ՝ կինը կը պատասխանէ, «Այդ հարցումին պատասխանը պատուաւոր մարդու մը խօսիլ անկարելի է։» Փաստաբանը, «Հետեւաբար... պարոն Նախագահին ականջին խօսեցէք։»

⁂ Փիլիսոփայ մը տուն մը շինեց; բայց տանիքը վար իսկ հիմը վեր շինեց։ Երբ պատճառը հարցուցին՝ ըսաւ. «Աշխարհք պիտի մտնեմ, եթէ եկող կինը տակն ու վրայ ընէ տունս, այն ատեն կը շտկուի։»

⁂ Փողոցին մէջ.— Տիկին, այս սիրուն տղան ձե՞րն է։

— Ոչ, պարոն։

— (... տղուն ուղղելով) կորսուէ ասկէ, չարաճճի։

⁂ Պետրոս աղա ամուսնացած ատենդ քանի՞ տարեկան էիր, հարցուց կինը իր էրկան։

— Իրաւ որ չեմ յիշեր, պատասխանեց ամուսինը, այն ատեն խելքս գլուխս չէր։

⁂ Կանանչեղէնները այս տարի փճացան, սակայն եթէ օդերը աղէկ երթան ինչ որ կայ հողին մէջ դուրս պիտի ելլէ, կ'ըսէր պարտիզպան մը։

— Լաւ ծօ, գոչեց ընկերը, անանկ բաներ մի ըսեր։

— Ինչո՞ւ համար, ինչ կայ որ։

— Չե՞ս գիտեր որ երկու կին ունիմ թաղուած։

ԿԱՐԵՒՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
71	27	գիրկ	գիրք
92	1	Ներսէս Վ.	Ներսէս Եպիս.
121	25	բակում	փակում
154	17	խաչելութիւն	խաչելութեան
123	1	գիրգ	գիրք
123	11	Պագիկեան	Նագիկեան

ՎԵՐՋ

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Публ. Библиотека
ՀՍԽՀ-ССР

ՏՊԱՐԱՆ
ՄԱՆՈՒԿ Յ. ԳՕՉՈՒՆԵԱՆ

Տպագրական զանազան կազմածներով ճոխացած այս **Նոր Տպարանը** կը զբաղի ամէն տեսակ գործերով։ **Գիրք**, թերթ, քարտ, ինչպէս նաեւ վաճառականական ամէն տեսակ գործեր, եւն. եւն. կը պատրաստէ **Մեծ Խնամքով**։ Մանաւանդ նոր բերուած են պէսպիսի ճաշակաւոր զարդեր, ծաղիկներ եւ հայկական նկանայի տառերու տեսակներ։

Հեղինակները, վաճառականները անգամ մը միայն թող փորձեն։

[illegible]

Հասցէ՝

Մեծ-Նոր խան, վերնայարկ թիւ 45,
Չախմախճըլար Կ. Պոլիս

Հրատարակուած է՝

«Արեւելեան դէմքեր»ու շարքին՝ «Պուշկին», «Գաւառին տարեցոյցը»ի (նախկին Հայրենի) Ա. տարին՝ որ հազուագիւտ օրինակներ մնացած է. գին՝ 6 դրշ.:

*** Շնորհակալ ենք այս գաղափարական գործին առիթով՝ գրչի եղբայրակիցներու կողմէ ցոյց տրուած ջերմ համակրանքին եւ փութկոտ գործակցութեան համար: Նպատակնիս կատարելագործել է միայն ու տեւական կռուանի մը վրայ դնել զայն:

Տարեցոյցին ուղղութեանը համաձայն՝ հայրենի նիւթերու շուրջ՝ գրուած յօդուածները միայն կը հրատարակուին: Գրութիւնները երկար ըլլալու չեն եւ մեզի հասնելու են մինչեւ 1912 Ապրիլ 15: Սիրով կը հրատարակենք Հայ կեանքի հետ յարաբերութիւն ունեցող նկարներ, ըլլան անոնք տեղի, անձի եւն.:

Յառաջիկայ տարին «Հայրենի Տարեցոյց»ը Խմբագրական նոր կազմով պիտի պատրաստուի, աւելի ընդարձակ ծաւալով:

ԳԻՆ՝ 7 ԴԱՀԵԿԱՆ

☛ Յանձնարարութեան համար դիմել Հեղինակին՝ Տպարանիս հասցէով:

0021921

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0021921

2001
2013
5355
ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0147362